

תלמוד בבלי

עם ביאור

עינן העמוד

עיקרי הסוגיות וביאוריהן על פי דברי הראשונים
והאחרונים עד למסקנת ההלכה למעשה
בתוספת ביאור 'שפה ברורה' מהדורת 'עוז והדר'

ברכות ב

דפים ז - לא

הרשן ד' יעון
העמוד היומני

מהדורה מיוחדת ללומדי 'העמוד היומני'

דרשו ד' ועוזו

קרן עולמית לחינוך
ועידוד לימוד התורה

יז"ל ע"י 'דרשו ה' ועוזו'

קרן עולמית לחינוך ועידוד לימוד התורה

תלמוד בבלי ופירוש 'שפה ברורה' בהוצאת 'עוז והדר'

הפצה וכתובת להערות בחו"ל:

Dirshu – US Office
911 E. County Line Rd
Suite 205
Lakewood, New Jersey 08701
1-888-5DIRSHU
info@dirshunj.org

הפצה בישראל:

'דרשו' 02-5609000
ת.ד. 39061 ירושלים

כתובת להערות:

לת"ד 39061 ירושלים
או לפקס 02-6540269

© כל הזכויות שמורות

תלמוד בבלי וביאור שפה ברורה - ל'עוז והדר'

ביאור 'עיון העמוד' - לארגון 'דרשו ה' ועוזו'

אין להעתיק או לצלם או לאכסן מידע זה בכל אמצעי ללא רשות מפורטת מבעלי הזכויות

עימוד עיון העמוד: גיוון 052-7682971

כריכה ושערים: סטודיו S מקובר 02-5710540

העניינים הזוכים

הקדמה

לוח 'העמוד היומי' לשנת תשפ"ד

ברכות י. - לא: עם 'עיון העמוד'

מילואים ל'עיון העמוד'

ביאור 'שפה ברורה'

זאלו המעלות

שיתעלה בהם הלומד בקונטרס 'עיון העמוד'

קונטרס עיון העמוד - נותן ללומד את האפשרות ללמוד את המסכת ברובד נוסף של הבנה כאשר לצד עמוד הגמרא מופיע באור הפשט מתמצית דברי הראשונים והאחרונים המבארים את פשט דברי הגמרא.

קונטרס עיון העמוד - מביא ללומד את הבנת הפשט מדברי הראשונים והאחרונים, בלשון קולחת בהירה ומתומצתת, כאשר הבאור מתמקד בהבנת וביאור הפשט ללא תוספת קושיות או נידונים שלא שייכים לביאור הפשט עצמו.

קונטרס עיון העמוד - מוגש ללומד במקביל לעמוד הגמרא, וכהמשך לציטוט דברי הגמרא עליהם נסוב הביאור, למען ירוץ הלומד בלימוד הגמרא בשילוב הבנת הפשט.

קונטרס עיון העמוד - מביא בכל נדון בגמרא ובסוגיא שיש בו הכרעה להלכה, את פסיקת ההלכה כפי שנפסק בשו"ע ברמ"א ובמשנה ברורה, כדי לקרב את הלומד להבנת השמעתתא אליבא דהלכתא.

קונטרס עיון העמוד - מובא בסופו באור 'שפה ברורה' מבית 'עוז והדר', שהוא ביאור מילולי של כל דברי הגמרא, דבר דבור על אופנו בשפה ברורה ובהירה להקל לב הלומד.

קונטרס עיון העמוד - יוצא מדי חודש בחודשו על שלושים עמודי הגמרא הנלמדים כל חודש, בצורת חוברת בכריכה רכה הניתן ללימוד בשבתך בביתך ובלכתך בדרך.

כל ישראל יש להם חלק

תהלות לקל עליון, שזיכנו לעמוד על שפת היריעה החוברת השנית של קונטרס "עיון העמוד", ביאור העמוד היומי מבית היוצר של 'דרשו', אשר נתקבל בחיבה וברצון בקרב לומדי 'העמוד' בכל אתר ואתר, להיות להם לעזר ולתועלת רבה בהעמקת עיונם בדברי הגמרא ומפרשיה.

ברוך הוא ומבורך, שזיכנו לראות בהיווסדו של 'העמוד היומי', כאשר הרעיון הנשגב של הנחלת לימוד הגמרא ביתר עיון וביתר הבנה יוצא אל הפועל והופך בבת אחת לנחלת הכלל, בהתרגשות ובהתלהבות, באשר מתפרץ של אהבת התורה וחשקת לימודה. אלפים ורבבות מכל רחבי תבל הצטרפו ומצטרפים ללימוד היומי הקבוע של עמוד בתלמוד בבלי, אשר החל בעזרת ה' יתברך בשעה טובה ומוצלחת ביום שני ראש חודש חשוון.

מאות קהילות וקבוצות לימוד ותיקות עשו את 'העמוד היומי' לחוק לימודם, שיעוריהם וחבורות למאות ולאפים נוסדו בכל עיר ועיר ובכל שכונה ושכונה, כאשר בראשם עומדים גדולי הרבנים וראשי הישיבות, מרביצי תורה ופוסקי הלכה, אשר בלב ונפש הפיצה מילאו את משאלתם של מבקשי התורה החפצים להגות בתלמוד בבלי ביסודיות ובמתנות.

בתוך החשיכה הגדולה אשר נפלה על יושבי ארץ ישראל ב"אחרית הימים" של ימי הרחמים והסליחות, האירה ההתחדשות הכלל-עולמית של לימוד הש"ס כאבוקה של אש, מעודדת ומנחמת - "יש תקווה לאחריתך"!

איתנה תקוותנו ותפילתנו לה', שנוכה לראות בהתרחבותו ובהתפשטותו של 'העמוד היומי' עוד ועוד, עד אשר לא יישאר יהודי אחד שלא יזכה לטעום מצוף מתיקותו של לימוד הש"ס, כי "כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא". לכל יהודי ויהודי בכל גיל ובכל מצב, יש זכות להיכנס לגן עדן עלי אדמות זה של 'העמוד היומי' בתלמוד בבלי.

הנהלת 'דרשו' יחד עם כל ריבי-רבבות הלומדים והנבחנים וכל בית ישראל בכל מקום שהם, מעתירים בתפילה ומבקשים רחמים בעד כל הנתונים בצרה ובשביה, המקום ירחם עליהם ויוציאם מצרה לרווחה ומאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה, יושעו לעין כל ואל ימשלו במרשעים, כלה שעיר וחוטנו ויעלו לציון מושיעים, בגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.

לוח לימוד העמוד

א	ה	טבת	ברכות לג ע"א
ב	ו	טבת	ברכות לג ע"ב
ג	ז	טבת	ברכות לד ע"א
ד	ח	טבת	ברכות לד ע"ב
ה	ט	טבת	ברכות לה ע"א
ו	י	טבת	ברכות לה ע"ב
ש	יא	טבת	ברכות לו ע"א
א	יב	טבת	ברכות לו ע"ב
ב	יג	טבת	ברכות לו ע"א
ג	יד	טבת	ברכות לו ע"ב
ד	טו	טבת	ברכות לח ע"א
ה	טז	טבת	ברכות לח ע"ב
ו	יז	טבת	ברכות לט ע"א
ש	יח	טבת	ברכות לט ע"ב
א	יט	טבת	ברכות מ ע"א
ב	כ	טבת	ברכות מ ע"ב
ג	כא	טבת	ברכות מא ע"א
ד	כב	טבת	ברכות מא ע"ב
ה	כג	טבת	ברכות מב ע"א
ו	כד	טבת	ברכות מב ע"ב
ש	כה	טבת	ברכות מג ע"א
א	כו	טבת	ברכות מג ע"ב
ב	כז	טבת	ברכות מד ע"א
ג	כח	טבת	ברכות מד ע"ב
ד	כט	טבת	ברכות מה ע"א
ה	א	שבט	ברכות מה ע"ב
ו	ב	שבט	ברכות מו ע"א
ש	ג	שבט	ברכות מו ע"ב
א	ד	שבט	ברכות מז ע"א
ב	ה	שבט	ברכות מז ע"ב
ג	ו	שבט	ברכות מה ע"א
ד	ז	שבט	ברכות מה ע"ב
ה	ח	שבט	ברכות מט ע"א
ו	ט	שבט	ברכות מט ע"ב
ש	י	שבט	ברכות נ ע"א
א	יא	שבט	ברכות נ ע"ב
ב	יב	שבט	ברכות נא ע"א
ג	יג	שבט	ברכות נא ע"ב
ד	יד	שבט	ברכות נב ע"א
ה	טו	שבט	ברכות נב ע"ב
ו	טז	שבט	ברכות נג ע"א
ש	יז	שבט	ברכות נג ע"ב
א	יח	שבט	ברכות נד ע"א
ב	יט	שבט	ברכות נד ע"ב
ג	כ	שבט	ברכות נה ע"א
ד	כא	שבט	ברכות נה ע"ב
ה	כב	שבט	ברכות נו ע"א
ו	כג	שבט	ברכות נו ע"ב
ש	כד	שבט	ברכות נז ע"א
א	כה	שבט	ברכות נז ע"ב
ב	כו	שבט	ברכות נח ע"א
ג	כז	שבט	ברכות נח ע"ב
ד	כח	שבט	ברכות נט ע"א
ה	כט	שבט	ברכות נט ע"ב
ו	ל	שבט	ברכות ס ע"א
ש	א	אדר	ברכות ס ע"ב
א	ב	אדר	ברכות סא ע"א
ב	ג	אדר	ברכות סא ע"ב
ג	ד	אדר	ברכות סב ע"א
ד	ה	אדר	ברכות סב ע"ב
ה	ו	אדר	ברכות סג ע"א
ו	ז	אדר	ברכות סג ע"ב

ב	א	חשוון	ברכות כ ע"א
ג	ב	חשוון	ברכות כ ע"ב
ד	ג	חשוון	ברכות ג ע"א
ה	ד	חשוון	ברכות ג ע"ב
ו	ה	חשוון	ברכות ד ע"א
ש	ו	חשוון	ברכות ד ע"ב
א	ז	חשוון	ברכות ה ע"א
ב	ח	חשוון	ברכות ה ע"ב
ג	ט	חשוון	ברכות ו ע"א
ד	י	חשוון	ברכות ו ע"ב
ה	יא	חשוון	ברכות ז ע"א
ו	יב	חשוון	ברכות ז ע"ב
ש	יג	חשוון	ברכות ח ע"א
א	יד	חשוון	ברכות ח ע"ב
ב	טו	חשוון	ברכות ט ע"א
ג	טז	חשוון	ברכות ט ע"ב
ד	יז	חשוון	ברכות י ע"א
ה	יח	חשוון	ברכות י ע"ב
ו	יט	חשוון	ברכות יא ע"א
ש	כ	חשוון	ברכות יא ע"ב
א	כא	חשוון	ברכות יב ע"א
ב	כב	חשוון	ברכות יב ע"ב
ג	כג	חשוון	ברכות יג ע"א
ד	כד	חשוון	ברכות יג ע"ב
ה	כה	חשוון	ברכות יד ע"א
ו	כו	חשוון	ברכות יד ע"ב
ש	כז	חשוון	ברכות טו ע"א
א	כח	חשוון	ברכות טו ע"ב
ב	כט	חשוון	ברכות טז ע"א
ג	א	כסלו	ברכות טז ע"ב
ד	ב	כסלו	ברכות יז ע"א
ה	ג	כסלו	ברכות יז ע"ב
ו	ד	כסלו	ברכות יח ע"א
ש	ה	כסלו	ברכות יח ע"ב
א	ו	כסלו	ברכות יט ע"א
ב	ז	כסלו	ברכות יט ע"ב
ג	ח	כסלו	ברכות יז ע"א
ד	ט	כסלו	ברכות כ ע"ב
ה	י	כסלו	ברכות כא ע"א
ו	יא	כסלו	ברכות כא ע"ב
ש	יב	כסלו	ברכות כב ע"א
א	יג	כסלו	ברכות כב ע"ב
ב	יד	כסלו	ברכות כג ע"א
ג	טו	כסלו	ברכות כג ע"ב
ד	טז	כסלו	ברכות כד ע"א
ה	יז	כסלו	ברכות כד ע"ב
ו	יח	כסלו	ברכות כה ע"א
ש	יט	כסלו	ברכות כה ע"ב
א	כ	כסלו	ברכות כו ע"א
ב	כא	כסלו	ברכות כו ע"ב
ג	כב	כסלו	ברכות כז ע"א
ד	כג	כסלו	ברכות כז ע"ב
ה	כד	כסלו	ברכות כח ע"א
ו	כה	כסלו	ברכות כח ע"ב
ש	כו	כסלו	ברכות כט ע"א
א	כז	כסלו	ברכות כט ע"ב
ב	כח	כסלו	ברכות ל ע"א
ג	כט	כסלו	ברכות ל ע"ב
ד	א	טבת	ברכות לא ע"א
ה	ב	טבת	ברכות לא ע"ב
ו	ג	טבת	ברכות לב ע"א
ש	ד	טבת	ברכות לב ע"ב

ש	ה	אדר	ברכות סד ע"א
א	ט	אדר	שבת ב ע"א
ב	י	אדר	שבת ב ע"ב
ג	יא	אדר	שבת ג ע"א
ד	יב	אדר	שבת ג ע"ב
ה	יג	אדר	שבת ד ע"א
ו	יד	אדר	שבת ד ע"ב
ש	טו	אדר	שבת ה ע"א
א	טז	אדר	שבת ה ע"ב
ב	יז	אדר	שבת ו ע"א
ג	יח	אדר	שבת ו ע"ב
ד	יט	אדר	שבת ז ע"א
ה	כ	אדר	שבת ז ע"ב
ו	כא	אדר	שבת ח ע"א
ש	כב	אדר	שבת ח ע"ב
א	כג	אדר	שבת ט ע"א
ב	כד	אדר	שבת ט ע"ב
ג	כה	אדר	שבת י ע"א
ד	כו	אדר	שבת י ע"ב
ה	כז	אדר	שבת יא ע"א
ו	כח	אדר	שבת יא ע"ב
ש	כט	אדר	שבת יב ע"א
א	ל	אדר	שבת יב ע"ב
ב	א	אדר	שבת יג ע"א
ג	ב	אדר	שבת יג ע"ב
ד	ג	אדר	שבת יד ע"א
ה	ד	אדר	שבת יד ע"ב
ו	ה	אדר	שבת טו ע"א
ש	ו	אדר	שבת טו ע"ב
א	ז	אדר	שבת טז ע"א
ב	ח	אדר	שבת טז ע"ב
ג	ט	אדר	שבת יז ע"א
ד	י	אדר	שבת יז ע"ב
ה	יא	אדר	שבת יח ע"א
ו	יב	אדר	שבת יח ע"ב
ש	יג	אדר	שבת יט ע"א
א	יד	אדר	שבת יט ע"ב
ב	טו	אדר	שבת כ ע"א
ג	טז	אדר	שבת כ ע"ב
ד	יז	אדר	שבת כא ע"א
ה	יח	אדר	שבת כא ע"ב
ו	יט	אדר	שבת כב ע"א
ש	כ	אדר	שבת כב ע"ב
א	כא	אדר	שבת כג ע"א
ב	כב	אדר	שבת כג ע"ב
ג	כג	אדר	שבת כד ע"א
ד	כד	אדר	שבת כד ע"ב
ה	כה	אדר	שבת כה ע"א
ו	כו	אדר	שבת כה ע"ב
ש	כז	אדר	שבת כו ע"א
א	כח	אדר	שבת כו ע"ב
ב	כט	אדר	שבת כז ע"א
ג	א	ניסן	שבת כז ע"ב

היומי תשפ"ד

ש	כח	תמוז	שבת	פה	ע"ב
א	כט	תמוז	שבת	פו	ע"א
ב	א	אב	שבת	פז	ע"ב
ג	ב	אב	שבת	פז	ע"א
ד	ג	אב	שבת	פז	ע"ב
ה	ד	אב	שבת	פח	ע"א
ו	ה	אב	שבת	פח	ע"ב
ז	ו	אב	שבת	פט	ע"א
ח	ז	אב	שבת	פט	ע"ב
ט	ח	אב	שבת	צ	ע"א
י	ט	אב	שבת	צ	ע"ב
יא	י	אב	שבת	צא	ע"א
יב	יא	אב	שבת	צא	ע"ב
יג	יב	אב	שבת	צב	ע"א
יד	יג	אב	שבת	צב	ע"ב
יז	יד	אב	שבת	צג	ע"א
יח	יז	אב	שבת	צג	ע"ב
יט	יח	אב	שבת	צד	ע"א
כ	יט	אב	שבת	צד	ע"ב
כא	כ	אב	שבת	צה	ע"א
כב	כא	אב	שבת	צה	ע"ב
כג	כב	אב	שבת	צו	ע"א
כד	כג	אב	שבת	צו	ע"ב
כה	כד	אב	שבת	צז	ע"א
כו	כה	אב	שבת	צז	ע"ב
כז	כו	אב	שבת	צט	ע"א
כח	כז	אב	שבת	צט	ע"ב
כט	כח	אב	שבת	ק	ע"א
ל	כט	אב	שבת	ק	ע"ב
א	ל	אב	שבת	קא	ע"א
ב	א	אלול	שבת	קא	ע"ב
ג	ב	אלול	שבת	קב	ע"א
ד	ג	אלול	שבת	קב	ע"ב
ה	ד	אלול	שבת	קג	ע"א
ו	ה	אלול	שבת	קג	ע"ב
ז	ו	אלול	שבת	קד	ע"א
ח	ז	אלול	שבת	קד	ע"ב
ט	ח	אלול	שבת	קה	ע"א
י	ט	אלול	שבת	קה	ע"ב
יא	י	אלול	שבת	קו	ע"א
יב	יא	אלול	שבת	קו	ע"ב
יג	יב	אלול	שבת	קז	ע"א
יד	יג	אלול	שבת	קז	ע"ב
יז	יד	אלול	שבת	קח	ע"א
יח	יז	אלול	שבת	קח	ע"ב
יט	יח	אלול	שבת	קט	ע"א
כ	יט	אלול	שבת	קט	ע"ב
כא	כ	אלול	שבת	קי	ע"א
כב	כא	אלול	שבת	קי	ע"ב
כג	כב	אלול	שבת	קיא	ע"א
כד	כג	אלול	שבת	קיא	ע"ב
כה	כד	אלול	שבת	קיב	ע"א
כו	כה	אלול	שבת	קיב	ע"ב
כז	כו	אלול	שבת	קיג	ע"א
כח	כז	אלול	שבת	קיג	ע"ב
כט	כח	אלול	שבת	קיד	ע"א
ל	כט	אלול	שבת	קיד	ע"ב
א	ל	אלול	שבת	קטז	ע"א
ב	א	אלול	שבת	קטז	ע"ב

א	כה	אייר	שבת	נד	ע"ב
ב	כו	אייר	שבת	נה	ע"א
ג	כז	אייר	שבת	נה	ע"ב
ד	כח	אייר	שבת	נו	ע"א
ה	כט	אייר	שבת	נו	ע"ב
ו	א	סיון	שבת	נו	ע"א
ז	ב	סיון	שבת	נו	ע"ב
ח	ג	סיון	שבת	נח	ע"א
ט	ד	סיון	שבת	נח	ע"ב
י	ה	סיון	שבת	נט	ע"א
יא	ו	סיון	שבת	נט	ע"ב
יב	ז	סיון	שבת	ס	ע"א
יג	ח	סיון	שבת	ס	ע"ב
יד	ט	סיון	שבת	סא	ע"א
יז	יב	סיון	שבת	סא	ע"ב
יח	יג	סיון	שבת	סב	ע"א
יט	יד	סיון	שבת	סב	ע"ב
כ	יז	סיון	שבת	סג	ע"א
כא	יח	סיון	שבת	סג	ע"ב
כב	יט	סיון	שבת	סד	ע"א
כג	כ	סיון	שבת	סד	ע"ב
כד	כא	סיון	שבת	סה	ע"א
כה	כב	סיון	שבת	סה	ע"ב
כו	כג	סיון	שבת	סו	ע"א
כז	כד	סיון	שבת	סו	ע"ב
כח	כה	סיון	שבת	סז	ע"א
כט	כו	סיון	שבת	סז	ע"ב
ל	כז	סיון	שבת	סח	ע"א
א	כח	סיון	שבת	סח	ע"ב
ב	כט	סיון	שבת	סט	ע"א
ג	ל	סיון	שבת	סט	ע"ב
ד	א	סיון	שבת	ע	ע"א
ה	ב	סיון	שבת	ע	ע"ב
ו	ג	סיון	שבת	עא	ע"א
ז	ד	סיון	שבת	עא	ע"ב
ח	ה	סיון	שבת	עב	ע"א
ט	ו	סיון	שבת	עב	ע"ב
י	ז	סיון	שבת	עג	ע"א
יא	ח	סיון	שבת	עג	ע"ב
יב	ט	סיון	שבת	עד	ע"א
יג	י	סיון	שבת	עד	ע"ב
יד	יא	סיון	שבת	עה	ע"א
יז	יד	סיון	שבת	עה	ע"ב
יח	יז	סיון	שבת	עה	ע"א
יט	יח	סיון	שבת	עה	ע"ב
כ	יז	סיון	שבת	עז	ע"א
כא	יח	סיון	שבת	עז	ע"ב
כב	יט	סיון	שבת	עז	ע"א
כג	כ	סיון	שבת	עז	ע"ב
כד	כא	סיון	שבת	עז	ע"א
כה	כב	סיון	שבת	עז	ע"ב
כו	כג	סיון	שבת	עז	ע"א
כז	כד	סיון	שבת	עז	ע"ב
כח	כה	סיון	שבת	עז	ע"א
כט	כו	סיון	שבת	עז	ע"ב
ל	כז	סיון	שבת	עז	ע"א
א	כח	סיון	שבת	עז	ע"ב
ב	כט	סיון	שבת	עז	ע"א
ג	ל	סיון	שבת	עז	ע"ב
ד	א	סיון	שבת	עז	ע"א
ה	ב	סיון	שבת	עז	ע"ב
ו	ג	סיון	שבת	עז	ע"א
ז	ד	סיון	שבת	עז	ע"ב
ח	ה	סיון	שבת	עז	ע"א
ט	ו	סיון	שבת	עז	ע"ב
י	ז	סיון	שבת	עז	ע"א
יא	ח	סיון	שבת	עז	ע"ב
יב	ט	סיון	שבת	עז	ע"א
יג	י	סיון	שבת	עז	ע"ב
יד	יא	סיון	שבת	עז	ע"א
יז	יד	סיון	שבת	עז	ע"ב
יח	יז	סיון	שבת	עז	ע"א
יט	יח	סיון	שבת	עז	ע"ב
כ	יז	סיון	שבת	עז	ע"א
כא	יח	סיון	שבת	עז	ע"ב
כב	יט	סיון	שבת	עז	ע"א
כג	כ	סיון	שבת	עז	ע"ב
כד	כא	סיון	שבת	עז	ע"א
כה	כב	סיון	שבת	עז	ע"ב
כו	כג	סיון	שבת	עז	ע"א
כז	כד	סיון	שבת	עז	ע"ב
כח	כה	סיון	שבת	עז	ע"א
כט	כו	סיון	שבת	עז	ע"ב
ל	כז	סיון	שבת	עז	ע"א
א	כח	סיון	שבת	עז	ע"ב

ד	ב	ניסן	שבת	כח	ע"א
ה	ג	ניסן	שבת	כח	ע"ב
ו	ד	ניסן	שבת	כט	ע"א
ז	ה	ניסן	שבת	כט	ע"ב
ח	ו	ניסן	שבת	ל	ע"א
ט	ז	ניסן	שבת	ל	ע"ב
י	ח	ניסן	שבת	לא	ע"א
יא	ט	ניסן	שבת	לא	ע"ב
יב	י	ניסן	שבת	לב	ע"א
יג	יא	ניסן	שבת	לב	ע"ב
יד	יב	ניסן	שבת	לג	ע"א
יז	יג	ניסן	שבת	לג	ע"ב
יח	יד	ניסן	שבת	לד	ע"א
יט	יז	ניסן	שבת	לד	ע"ב
כ	יח	ניסן	שבת	לה	ע"א
כא	יט	ניסן	שבת	לה	ע"ב
כב	כ	ניסן	שבת	לה	ע"א
כג	כא	ניסן	שבת	לו	ע"א
כד	כב	ניסן	שבת	לו	ע"ב
כה	כג	ניסן	שבת	לו	ע"א
כו	כד	ניסן	שבת	לו	ע"ב
כז	כה	ניסן	שבת	לט	ע"א
כח	כז	ניסן	שבת	לט	ע"ב
כט	כח	ניסן	שבת	מ	ע"א
ל	כט	ניסן	שבת	מ	ע"ב
א	כ	ניסן	שבת	מא	ע"א
ב	כא	ניסן	שבת	מא	ע"ב
ג	כב	ניסן	שבת	מב	ע"א
ד	כג	ניסן	שבת	מב	ע"ב
ה	כד	אייר	שבת	מב	ע"א
ו	כה	אייר	שבת	מב	ע"ב
ז	כז	אייר	שבת	מג	ע"א
ח	כח	אייר	שבת	מג	ע"ב
ט	כ	אייר	שבת	מד	ע"א
י	כא	אייר	שבת	מד	ע"ב
יא	כב	אייר	שבת	מה	ע"א
יז	כג	אייר	שבת	מה	ע"ב
יח	כד	אייר	שבת	מה	ע"א
יט	כה	אייר	שבת	מה	ע"ב
כ	כז	אייר	שבת	מו	ע"א
כא	כח	אייר	שבת	מו	ע"ב
כב	כ	אייר	שבת	מו	ע"א
כג	כא	אייר	שבת	מו	ע"ב
כד	כב	אייר	שבת	מו	ע"א
כה	כג	אייר	שבת	מו	ע"ב
כו	כד	אייר	שבת	מו	ע"א
כז	כה	אייר	שבת	מו	ע"ב
כח	כז	אייר	שבת	מו	ע"א
כט	כח	אייר	שבת	מו	ע"ב
ל	כט	אייר	שבת	מו	ע"א
א	כ	אייר	שבת	מז	ע"א
ב	כא	אייר	שבת	מז	ע"ב
ג	כב	אייר	שבת	מח	ע"א
ד	כג	אייר	שבת	מח	ע"ב
ה	כד	אייר	שבת	מט	ע"א
ו	כה	אייר	שבת	מט	ע"ב
ז	כז	אייר	שבת	נ	ע"א
ח	כח	אייר	שבת	נ	ע"ב
ט	כ	אייר	שבת	נא	ע"א
י	כא	אייר	שבת	נא	ע"ב
יא	כב	אייר	שבת	נב	ע"א
יז	כג	אייר	שבת	נב	ע"ב
יח	כד	אייר	שבת	נג	ע"א
יט	כה	אייר	שבת	נג	ע"ב
כ	כז	אייר	שבת	נג	ע"א
כא	כח	אייר	שבת	נד	ע"א

שו"ע או"ח סי' קי"ח: הנכנס לבית המדרש יתפלל

יְהִי רְצוֹן מִלְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שְׁלֹא יֵאָרֶע דְבַר תִּקְלָה עַל יָדַי וְלֹא אֶכְשַׁל בְּדַבַּר הַלְכָה וְיִשְׁמַחוּ בִּי חֲבֵרַי וְלֹא אוֹמֵד עַל טְמֵא טְהוֹר וְלֹא עַל טְהוֹר טְמֵא וְלֹא עַל מִתְרַ אֲסוּד וְלֹא עַל אֲסוּד מִתְרַ וְלֹא יִכְשְׁלוּ חֲבֵרַי בְּדַבַּר הַלְכָה וְאִשְׁמַח בָּהֶם: גַּל עֵינַי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתְךָ:

וכתב הט"ז (שם ס"ק ח): נ"ל שהוא הדין במי שיושב ללמוד אפילו ביחידות, ונ"ל נוסחא אחרת קצרה כוללת הרבה וזו היא:

יְהִי רְצוֹן מִלְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁתֵּאִיד עֵינַי בְּמֵאוֹד תּוֹרָתְךָ וְתִצְלַנִּי מִכָּל מִכְשׁוֹל וְטְעוֹת הֵן בְּדִינֵי אֲסוּד וְהַתֵּר הֵן בְּדִינֵי מְמוֹנּוֹת הֵן בְּהוֹרָאָה הֵן בְּלִמּוּד: גַּל עֵינַי וְאֲבִיטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתְךָ: וְזֶה שֶׁשָּׂגִיתִי בְּכֹד הַעֲמִידֵנִי עַל הָאֲמֹת וְאֵל תִּצַּל מִפִּי דְבַר אֲמֹת עַד מֵאֵד: בִּי ה' יִתֵּן חֲכֵמָה מִפִּי דַעַת וְתִבְוֵנָה:

וביציאתו יאמר:

מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתַי שֶׁשָּׂמַתְּ חֻלְקֵי מִיּוֹשְׁבֵי בֵּית הַמִּדְרָשׁ וְלֹא שָׂמַתְּ חֻלְקֵי מִיּוֹשְׁבֵי קְדֻשָׁת. שְׂאֲנִי מְשֻׁבִּים וְהֵם מְשֻׁבִּימִים, אֲנִי מְשֻׁבִּים לְדַבְרֵי תוֹרָה וְהֵם מְשֻׁבִּימִים לְדַבְרֵים בְּטָלִים. אֲנִי עֹמֵל וְהֵם עֹמְלִים, אֲנִי עֹמֵל וּמִקְבֵּל שְׂכָר וְהֵם עֹמְלִים וְאֵינִם מִקְבָּלִים שְׂכָר. אֲנִי רֵץ וְהֵם רָצִים, אֲנִי רֵץ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רָצִים לְבֹאֵר שְׁחַת, שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתָּה אֱלֹהִים תּוֹרְדֵם לְבֹאֵר שְׁחַת אֲנָשֵׁי דְמִים וּמִדְמָה לֹא יִחַצְצוּ יְמִיהֶם וְאֲנִי אֶכְטַח בְּךָ:

תלמוד בבלי

עם ביאור

עיזון העמוד

עיקרי הסוגיות וביאוריהן על פי דברי הראשונים
והאחרונים עד למסקנת ההלכה למעשה
בתוספת ביאור 'שפה ברורה' מהדורת 'עוז והדר'

ברכות ב

דפים ז - לא

מהדורה מיוחדת ללומדי 'העמוד היומי'

וְתִצְלַנִּי וְכוּ' וּמֵאִשָּׁה רָעָה, שאפילו שכבר נשוי אשה, שמא תמות וישא אשה אחרת; או שמתפלל על אשתו שלא תיהפך להיות אשה רעה. וכן על נשים שעתיד לישא, שהרי היה דרכם לישא כמה נשים (יעב"ק).

יְהִי לְרִצּוֹן אִמְרֵי פִי וְהִגְוִינִי לְבִי לְפָנֶיךָ ה' צוּרֵי יְגוֹאֲלֵי, בתפילה זו יימנו כל האמוראים את תפילתם, וכדי לא לחזור ולכפול זאת בסוף תפילות כולם, היא הוזכרה רק בסיום תפילות מר בריה דרבינא שהוזכר אחרון (אמת ליעקב לרבי יעקב קמיניצקי, וכן מדויק ברשב"א).

ואמירת 'יהיו לרצון' יש סוברים שהוא אחרי 'אלוקי נצור', וכפי שזכר בגמ' אחרי התחנונים, וכן דוד המלך אמרה לאחר שמונה עשרה מזמורים [ראה לעיל ט, ב] (רשב"א; ריטב"א); ויש סוברים שאמירתו אחר 'המברך את עמו ישראל בשלום' קודם 'אלוקי נצור', משום ש'אלוקי נצור' והתחנונים אינם חלק מתפילת שמונה עשרה, לכן יאמר 'יהיו לרצון' לפנייהם לסיום תפילת שמונה עשרה (רשב"א וריטב"א בשם הראב"ד; מאירי בשם גדולי המפרשים; שו"ת הרשב"א ז, תה). ■ להלכה, טוב לומר 'יהיו לרצון' קודם התחנונים, ואחריהם (משנ"ב קכב, א). ויש סוברים שיאמר 'יהיו לרצון' רק אחריהם (שם ס"א; אמרי נועם לג"א לעיל ד, ב). וכמה נפק"מ להלכה, כגון: עניית דברים שבקדושה אם עומד בתפילתו בין 'המברך את עמו ישראל בשלום' ל'אלוקי נצור', נזכר שלא אמר 'יעלה ויבוא' אם חוזר לראש, ועוד.

וְלִמְקַלְלֵי נַפְשֵׁי תַדֵּם, 'ולמקללי' [בתחת], 'נפשי תדום' שאהיה מן העולבים ואינם עולבים, או פירושו: 'ולמקללי נפשי' [בצירי], 'תדום' אותם ותסגור פיהם (שפתי חכמים).

רַב שֵׁשֶׁת כִּי הָיָה יְתִיב בְּתַעֲנִיתָא בְּתַר דְּמַצְלֵי אִמְרֵי הַכִּי רַבּוֹן הַעוֹלָמִים, גלוי יודוע לפניהם בְּזִמְנָן שְׁבִית הַמְקַדְשׁ קָיָם אֲדָם חוּטָא וּמְקַרִּיב קָרְבָּן וְכוּ', היה אומר כן הן בתענית יחיד והן בתענית ציבור (שפתי חכמים). ■ להלכה, טוב לומר בתענית בתחנונים שאחר תפלת מנחה לאחר 'אלוקי נצור': 'רבון כל העולמים, גלוי יודוע לפניך' וכי' (ש"ע א"ח תקס"ד, ד).

רַבִּי יוֹחָנָן כִּי הָיָה מְסִים סְפָרָא דְאִיּוֹב אִמְרֵי הַכִּי וְכוּ', ואמר דבריו בסיום ספר איוב דווקא, לפי שאיוב נפטר בשם טוב (רש"י), ומאחר וספר איוב עוסק מענין מיתת האדם ויסורי חייו (מהרש"א), ועשה סעודת סיום, שהרי אפילו בסיום מסכת היו עושים יומא טבא לרבנן [ראה שבת קיט, א] (פנ"י). דווקא ר' יוחנן שדרש לתלמידיו ודקדק כל אות ואות שזהו עיקר תורה שבעל פה, שייך להחשיב סיום נביא ולעשות בסיומו סעודה, לא כן לדין שאפילו אם לומדים עם פירש"י או מפרש אחר לומדים רק כפשוטם של דברים, ואין הלימוד בשימת לב ודקדוק כמשנה וגמרא (אגרות משה א"ח ח"ב, ב).

מְרַגְלָא בְּפוּמְיָה, 'מרגלא' לשון רגילות (רש"י; ערוך ערך רגל), ויש מפרשים לשון מרגלית, כלומר, שמועה חשובה (יד רמה סנהדרין ג, ב). והוא מעין 'רוח הקודש' ששרתה על האומר (הערות לגר"ש אלישיב).

וְלִשְׁקֹד עַל דְּלִתֵי תוֹרָתִי, שכל תיבה שבתורה היא כדלת הנפתחת לכמה חדרי הבית, כגון: מצות עשיית סוכה ואמרה בתורה, ובגמרא נפתחת דלתה לכל פרטי הדינים איך לעשותה ודיני ישיבתה (אמרי נועם לגר"א).

וְסַתְרָה וְקָדַשׁ עֲצֻמְךָ מְכַל אֲשֵׁמָה וְעוֹן, שיקדש אדם עצמו אפילו בדברים המתירים, וכמו שאמרו (יבמות כ, א): 'קדש עצמן במותר לך' (מהרש"א).

שְׁתֵּשִׁים שְׁלוֹם בְּפִמְלֵיָא שֶׁל מַעְלָה וּבְפִמְלֵיָא שֶׁל מַטָּה, שאמרו חז"ל (במדבר רבה יא, ז) גדול השלום שאפילו עליונים צריכים שלום, וכמו שנאמר (איוב כה, ב) 'עושה שלום במרומיו' (עין יוסף על עין יעקב, בשם מעין הברכות).

בֵּין עוֹסְקִין לְשִׁמְהָ בֵּין עוֹסְקִין שְׁלֵא לְשִׁמְהָ, וְכָל הַעוֹסְקִין שְׁלֵא לְשִׁמְהָ יְהִי רִצּוֹן שְׁהִי עוֹסְקִין לְשִׁמְהָ, שיישנם שני אופני 'שלא לשמה' [כמבואר בתוס' להלן (ד"ה העושה)], האחד לימוד על מנת לקבל כבוד או פרס, עליו אמרו חז"ל (פסחים ג, ב) לעולם יעסק אדם שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ועל אופן זה התפלל שהקב"ה ישם שלום בניניהם. והאופן השני לימוד על מנת לקנטר, עליו אמרו [להלן] 'נוח לו שלא נברא', ועל אופן זה לא שייך להתפלל שיהא שלום בניניהם, אלא התפלל 'יהי רצון שיהו עוסקין לשמה' (מהרש"א לעיל טז, ב). ובקשת רחמים על רוחניותו של אהר מועילה אפילו שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, כי כל ישראל נחשבים כאיש אחד, וכאילו מתפלל על עצמו (מהרש"א לעיל י, א; חזון איש בגלינות החושש שלו שנדפסו בסוף חזון איש א"ח [עמ' רנ] וי"ד [עמ' רצט]).

שְׁתַּעֲמִידֵנוּ בְּקֶרֶן אוֹרָה, בזוית אורה (רש"י), שישיראל בגלות עומדים במקום צר ודחוק כמו בקרן זוית שאין בו ריוח כשאר המקומות שבבית, וגם האור הנכנס מהחלון אינו מאיר בזויות הבית כמו במרכז הבית, ועל זה התפלל, שאפילו בעת גלותנו בקרן זוית צרה ודחוקת, העמידנו בקרן אורה להצילנו מכל צרה (מהרש"א). וכפל לשונו 'שתעמידנו בקרן אורה, ואל תעמידנו בקרן חשכה', כנגד הפוסחים על שני הסעיפים, הם גם מיושבי בית המדרש וגם הולכים לפעמים לבתי תיאטראות (דברי יואל מועדים ג, תשח).

גְּלוֹי יוֹדוּעַ לְפָנֶיךָ שְׁרֻצוֹנֵנוּ לְעִשׂוֹת רְצוֹנָךְ, וּמִי מַעֲכָב, שְׁאֹר שְׁבַעֲסָה וְשֶׁעֲבֹד מַלְכוּיֹת, שהיצר הרע מסית ומדיח להגביה לבנו כהשאור שמגביה ומתפיח את העיסה, והמלכויות גורמים להשפילנו, אבל גלוי יודוע לפניך שאנו רוצים לעשות רצונך בלימודך ובמידותיך ודרכיך בדרך הממוצעת וכמו שכתב הרמב"ם בשמונה פרקים (מהרש"א). ויש מפרשים ש'שאור שבעיסה' המכוון ל'ערב רב', הרשעים שבישראל הגורעים מאומות העולם, המחטיאים את ישראל ומבטלים אותם מן המצוות (אמרי נועם לגר"א).

עַד שְׁלֵא נּוֹצְרֵתִי אִינִי כְּדָא, וְעַכְשָׁו שְׁנוֹצְרֵתִי כְּאֵלוֹ לֹא נּוֹצְרֵתִי, שאמרו בעירובין יג, ב) 'נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא משנברא', כי הלאוין שבתורה מרובים ממצוות עשה, וקרוב האדם להפסד יותר מלרווח, ולכן 'עד שלא נוצרתי איני כדאי להיות נוצר מחמת הלאוין, אבל 'עכשיו שנוצרתי' כדי לקיים מצוות עשה, 'כאילו לא נוצרתי' שהרי איני מקיימן (מהרש"א).

וְהִינּוּ וְדוּי דְרַב הַמְּנַנְא וּזְטִי בְּיוֹמָא דְּכַפּוּרֵי, ומאמרו 'שלא אחטא עוד', הוא 'קבלה לעתיד', ובכך יש בידוי זה חרטה על העבר וקבלה לעתיד הנצרכים לתשובה (הערות לגר"ש אלישיב).

נֶצֶר לְשׁוֹנֵי מִרְעָה, ביקש על עבירה זו במיוחד, משום ש'כולם באבק לשון הרע' [ראה ב"ב קסה, א] (הערות לגר"ש אלישיב).

וְנַפְשִׁי כְּעֶפֶר לְכָל תְּהִיָּה, מה עפר אינו כלה, כך דרעי לא יכלה (תוס'). ויש מפרשים, מה עפר הכל דורסים עליה ואח"כ היא דורסת על כל הדורסים, אף אני כן לכל מצערי (מהרש"ל). ויש מפרשים, שמבקש להיות כעפר שהכל דשין עליו ונהנים ממנו כך הכל יהו נהנים ממני אע"פ שגם דשים אותי (אמרי שפר בשם החת"ס).

מסורת הש"ס עם הסוגות

6) [מלחמה פלוגה]... 7) [מלחמה פלוגה]... 8) [מלחמה פלוגה]... 9) [מלחמה פלוגה]... 10) [מלחמה פלוגה]...

גיליון הש"ס

ברשימה ר"ח אני כ"ו... וכן ר"ח חנוכה... מ"ט ט"ז ט"ח...

הנהגות וציונים

1) ב"מ... 2) ב"מ... 3) ב"מ... 4) ב"מ... 5) ב"מ... 6) ב"מ... 7) ב"מ... 8) ב"מ... 9) ב"מ... 10) ב"מ...

היה קורא פרק שני ברכות

יז

בפסול של מעלה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

בפסול של מעלה ובפסול של מטה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

משנת הארבעים

ובשם לשנת תתי... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

בפסול של מעלה ובפסול של מטה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

בפסול של מעלה ובפסול של מטה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

בפסול של מעלה ובפסול של מטה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

בפסול של מעלה ובפסול של מטה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

עין משפט

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

ר"ב נבוכד נאמן

ובפסול שישירו נבדך... ר"ב נבוכד נאמן... ע"פ ר' יוחנן...

משנת הארבעים

ובשם לשנת תתי... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

אני מלאכתי בעיד הוא מלאכתי בשדה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

אני מלאכתי בעיד הוא מלאכתי בשדה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

אני מלאכתי בעיד הוא מלאכתי בשדה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

אני מלאכתי בעיד הוא מלאכתי בשדה... בפרק שני ברכות... ע"פ ר' יוחנן...

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

א) עין משפט... ב) עין משפט... ג) עין משפט...

פרק שלישי - מי שמתו

מי שמתו - אחד משבעת הקרובים שחייב להתאבל עליהם, והם: אביו, אמו, בנו, בתו, אחיו, אחותו, ואשתו (ש"ע סי' עא סעי' א, ומשנ"ב ס"ק א).

ומן התפילין - פטור האבל מן התפילין ביום הראשון של האבילות, הוא אף אם אין המת מוטל לפניו, כמבואר בגמרא לעיל (יא, א), והתנא נקט תפילין אגב קריאת שמע ותפילה (רשב"א). עוד פירש, שפטור זה הוא דווקא לאחר קבורת המת, שאז חלה עליו האבילות, אבל קודם שחלה עליו האבילות, אינו פטור אלא אם מתו מוטל לפניו (שם).

ומכל מצות האמורות בתורה, לפי שהוא טרוד במצות קבורת המת, ודינו כחותן שפטור מקריאת שמע (לעיל יא, א) משום שטרוד במצוה (רש"י, ודברי דוד בדעתו). ויש שביארו על פי הירושלמי (פ"ג ה"א) שטעם הפטור הוא מפני כבודו של מת, או מפני שאין אחר שישא את המת (תוס' ד"ה ואינו), אכן, לדעה זו אם יש מי שישא את המת, האבל פטור (רבנו יונה). ■ להלכה, מי שמתו מוטל לפניו פטור ממצוות עשה בלבד, אבל במצוות לא תעשה חייב כשאר כל אדם, ואפילו באיסור דרבנן (פ"ת י"ד סי' שמא ס"ק ז בשם חכם צבי סי' א, בה"ל סי' עא סעי' א). ובמצוות עשה שעבירתה בקום ועשה, יש אומרים שחייב (פמ"ג סי' תרמ"א ס"ק ז), ויש שסובר שפטור (ביכורי יעקב שם ס"ק יט, ועי' משנ"ב שם ס"ק לא).

נושאי המטה וחלופיהן וחלופי חלופיהן, ואף אם בני הכת השלישית של נושאי המטה יכולים להספיק לקרוא קריאת שמע בשעה שבני הכת השניה שלפניהם נושאים את המטה, מכל מקום פטורים מלקרוא, שלפעמים הם נמלכים ונותנים לכת השלישית לשאת את המטה במקום הכת השניה, ולכן לא יתחילו כלל לקרוא (רבינו יונה).

ואת שלאחר המטה צריך בהם תיבין, שכבר יצאו ידי חובת נשיאת המטה, ואף אם יש למטה צורך בהם חייבים בקריאת שמע, שמצוה זו אפשר לעשותה על ידי אחרים, שיבואו וישאו את המטה (והיה ברכה בדעת רש"י, ועי' תוס' ד"ה הכי גרים). ויש שפירש, שצורך המטה אינו לנשיאת המטה, אלא ללוות את המת, ולכן אינם פטורים משום עוסק במצוה (פ"י בדעת רש"י).

ואלו ואלו פטורים מן התפילה, לפי שחייבה אינו מן התורה (רש"י), או משום שיש להם שהות להתפלל לאחר מכן (רש"י בשם רבותיו). ויש שפירש, שפטורים מפני שתפילה מצותה מעומד, ונושאי המטה אינם יכולים להתעכב כל כך (רבינו יונה).

אם יכולין להתחיל לגמור אפילו פסוק אחד קודם שיגיעו לשורה (ב"י סי' עב). ■ וכן נפסק להלכה, שאם יכולים לקרוא אפילו פסוק אחד, יתחילו ויקראו מה שסיפקו עד שיגיעו לשורה (ש"ע סי' עא סעי' ד ומשנ"ב ס"ק יב).

ואם לאו לא יתחילו, אלא ינחמו את האבלים ולאחר מכן יקראו קריאת שמע (רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ד ה"ו). ■ להלכה, פטורים מלקרוא דווקא אם יש שהות בידם כדי לקרוא קריאת שמע לאחר שינחמו את האבלים, אבל אם בינתיים יעבור זמן קריאת שמע, אינם פטורים, שהרי עדיין לא התחילו במצות הניחום, אלא יקראו תחילה קריאת שמע ואחר כך ינחמו (רמ"א סי' עב סעי' ד, ומשנ"ב ס"ק יג).

שלא יהא לנו בן או תלמיד שמקדיח תבשילו בריבים, שדורש בפני רבים הגדות של דופי להדיחן (ריטב"א). ודימה קיום התורה והמצוות למבשל, כמו שאמרו 'מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת' (ע"ז ג, א), וזה שקלקל לימודו ותורתו במעשיו, דומה למקלקל בישולו (מהרש"א סנהדרין קג, א). וטעם התפילה על זה, משום שגנאי גדול הוא לאדם שתלמידו או בנו אינו כהוגן, שיאמרו הבריות שמאביו או מרבו למד לעשות כן (מהר"ל בגור אריה פרשת שלח ד"ה התפלל עליו).

כל העולם כלו נזוין בשביל חנינא בני, שהצדיק הוא ה'שביל' דרכו ובזכותו עוברת הפרנסה לכל הדור (של"ה תושב"כ פ' וישב מקץ ויגש אות כז; רוח חיים א, ג בשמו).

וחנינא בני ד' לו בקב חרובין מערב שבת לערב שבת, שהיה מסתפק במועט מרצונו, ואם היה מבקש להרבות לעצמו היה יכול [וכפי המעשה בתענית כה, ב] (דרשות חתם סופר א קיד, ג בשם רבו ההפלאה). ואמרו 'קב' חרובין, שהקב הוא כ"ד ביצים, ושיעור סעודה אחת הוא ג' ביצים, נמצא שבכ"ד ביצים יש ח' סעודות, חמש לסעודה אחת לכל יום, ושלוש לשלושת סעודות השבת (בניהו תענית כד, ב בשם גליון הש"ס). ומכאן ראה שאסור לתלמיד חכם ליהנות ולהתפרנס מאחרים (רמב"ם בפירושו לאבות ד, ה), ויש סוברים שאם היה רוצה רבי חנינא להתעשר לא היה צריך לשאול מבני אדם רק מן השמים היו נותנים לו, אלא שלא רצה ליהנות מהעולם הזה, ואינו ראה (כס"מ ת"מ ג, י).

מקום שנהגו מלאכה בתשעה באב עושין, שחובה להתאבל בתשעה באב, אבל אין בו איסור מלאכה כדן אבלות של יחיד על קרובו שמת, שאבלות תשעה באב היא 'אבלות ישנה' על העבר, ואבלות יחיד היא אבלות על קרוב שמת זה עתה (מאירי פסחים נד, ב).

מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין, כדי לא להסיח דעת מהאבלות (תפארת ישראל פסחים ד, ה). ■ להלכה, כהיום מנהג כל ישראל בכל מקום שלא לעשות מלאכה בליל תשעה באב ובתשעה באב עד חצות היום (ש"ע ורמ"א תקנ"ב, ומשנ"ב מג, וביאה"ל ד"ה במקום).

תלמידי חכמים בטלים, שתלמידי חכמים ראוים להכיר בחסרון המקדש יותר מן האחרים (מאירי פסחים נד, ב).

אמר רבי יוחנן מחלפת השיטה במשנתנו, שרבן גמליאל הוא הסובר שמוותר לחתן לקרוא את שמע אם רוצה, ורבן האוסרים (תוספות אנשי שם פסחים ד, ה), ויש מפרשים 'מוחלפת השיטה' במשנה בפסחים, ורבן גמליאל האוסר ורבנן המתירים (משכנות יעקב או"ח סי' פד). ■ להלכה, חתן חייב בקריאת שמע, כיון שבלאו הכי איננו מכוונים כראוי, ואם אינו קורא מיחזי כיהורא שמראה שמכוין בכל שעה [וכפי שכתבו תוס' כאן] (ש"ע ע, ג ומשנ"ב שם).

התם ככונה תליא מילתא ואנן סהדי דלא מציי לכווני דעתיה, וכיון שאנן סהדי שהוא טרוד ואינו מכוין אסור לו לקרוא משום יוהרא, אבל אילו היינו מאמינים לו שהוא מכוין היה מותר לו לקרוא אפילו שמחזי כיהורא, כי כאשר יש ודאי קיום מצווה מותר לקיימה אפילו אם יש חשש יוהרא; ולכן מותר ללוש תפילין בשעת מנחה, או למדקדק במעשיו ליטול לולב בידו כשיוצא מביתו לבית הכנסת ולאחזו בשעת התפילה וכדומה (אמרי שפר).

באמצע בית הקברות במקום שיש קברים, יש להחמיר, ואם הולך בסוף בית הקברות במקום שהוקצה לקברים ועדיין לא קברו בו, מעיקר הדין מותר, אבל נכון שלא יכנס כלל בתפילין לתוך מחיצת בית הקברות, שמא יטעה ויתקרב לתוך ארבע אמות של איזה קבר (משנ"ב שם ס"ק א).

וספר תורה בְּזוּעוֹ וְקוֹרֵא – והוא דין שאסור לקרוא בתורה בעל פה (תוס' ד"ה וספר). ושני דינים נאמרו כאן, האחד, שלא יהלך בבית הקברות וספר תורה בזוועו, אפילו אינו קורא בו, שעצם אחיזת הספר תורה היא מצוה, ויש בכך משום לועג לרש, והשני, שלא יקרא בתורה בבית הקברות, אפילו אין ספר תורה בזוועו וקורא על פה, שלימוד התורה הוא מצוה, ויש בכך משום לועג לרש (בית יוסף י"ד סי' רפב, בדעת הרמב"ם הל' ס"ת פ"י ה"ה). ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע שם סעי' ד וט"ז סי' רפב ס"ק ג בדעתו, ועי' פ"ת סי' רפב ס"ק ד שנקט בדעת הש"ע שמתור לאחור הס"ת אם אינו קורא בו).

ואם עושה בן עובר משום לועג לרש חרף עושהו, שהיה הוא כאומר למה אגמול חסד למו, שאין בידו לשלם לי, והרי הוא כעני שאינו יכול להשיב טובה תחת הטובה שעושים לו, ומחרף בכך את הקב"ה, וכאומר שאף הוא אינו יכול לשלם לו כגמולו (ע"פ שיטמ"ק ומהרש"א).

בן עזאי אומר היו פאים בספינה מניחו בְּזוּיָת זו ומתפללין שניהם בְּזוּיָת אחרת, ואף שהם שנים ויכול האחד לשמור על המת בשעה שחבירו מתפלל, אינם צריכים לחשוש לעכברים כלל, ויכולים להניח המת בלא שמירה ולהתפלל. והוא הדין שאם משמרו יחידי בספינה, יכול להניח המת בזוית זו ולהתפלל בזוית אחרת (צל"ח).

ונקט לשון 'ומתפללין', לומר שלדעתו אף לצורך תפילה שהיא מדרבנן מותר להניח את המת בלא שמירה, ותנא קמא נקט לשון 'קורא', לומר שאף לקריאת שמע שהיא מן התורה, אסור להניח את המת בלא שמירה (שפתי חכמים).

חוששין לעכברים איכא בינייהו, שלדעת תנא קמא חוששים לעכברים אפילו בספינה, ולכן אחד מהם צריך להשאר ולשמור את המת (רש"י), ולדעת בן עזאי אין חוששים לעכברים שיבואו בזמן מועט כשיעור הזמן שמתפללים בו, ולכן יכולים להניח את המת ולהתפלל (שיטה מקובצת).

כל הרואה המת ואינו מלנהו, ארבע אמות לפחות (רבינו יונה). ■ וכן נפסק להלכה, שצריך ללוות את המת ארבע אמות לפחות (ש"ע י"ד סי' שסא סעי' ג), ואם אין לו מלוים לפי כבודו, צריך ללוותו עד הקבר (פ"ת שם ס"ק ב, בשם יד אליהו סי' נד). ואם חוזר מהלויה באמצע הדרך, נהגו להתמתין עד שנושאי המת והמלוים נעלמים מהעין (גשר החיים ח"א פרק יד סעי' יח, פני ברך סי' ה סעי' ז).

דליה כדי שלא יאמרו למחר פאין אצלנו ועכשו מחפין אותנו, דווקא בבגד שלובש לצורך עצמו ומוטל בו ציציות, כפי שהיה נהוג בזמנם, די בכך שיגביה הציציות מעל הקברים, אבל בבגד שלובש לשם קיום מצות ציצית, כפי שנהוג בזמננו, אסור ללכת כלל בבית הקברות, משום לועג לרש (רבינו יונה). ■ וכן נפסק להלכה, שבגד שלובשים כדי לקיים בו מצות ציצית, אסור ללכת בו בבית הקברות, דווקא כשהציציות מגולות, אבל אם הן מכוסות, מותר (ש"ע א"ח סי' כג סעי' א).

ובשבת מסב ואוכל פֶּשֶׁר וְשׁוֹתָה יין, אם רצה לאכול בשר ולשתות יין, אבל אינו חייב בכך, שאין חיוב לאכול בשר ולשתות יין בשבת (רבינו יונה). ■ וכן נפסק להלכה (רמ"א י"ד סי' שמא סעי' א).

תשמיש המטה איכא בינייהו, שלדעת תנא קמא שדבר שיש בו קלות ראש האבל פטור, אף ממצות עונה הוא פטור, שקלות ראש הוא לשמש מיטתו בשעה שמתו מוטל לפניו, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל חייב במצות עונה בשבת (רש"י ורבינו יונה), ולדעת תנא קמא אף אסור לשמש (רבינו יונה). ויש שפירש, שלדעת תנא קמא פטור ממצות עונה, אבל אם רצה יכול לשמש (רבינו יונה בשם ר"י מיגש). ■ להלכה, מי שמתו מוטל לפניו אסור בתשמיש המטה (ש"ע י"ד סי' שמא סעי' א).

אמר רב פפא תרגמא אמהזיר פניו ואוכל, ודברי הברייתא שפטור מכל מצות האמורות בתורה, נאמרו רק על מי שמתו מוטל לפניו באותו בית שנמצא בו (רש"י). וסובר רב פפא שדווקא כשמתו מוטל לפניו באותו בית פטור מן המצוות, שאם יעסוק במצוות נראה כמסיח דעתו מקבורתו, ואין זה כבוד המת, והרי הוא טרוד במחשבתו שלא לגרום לחסרון בכבוד המת, אבל אם אינו מוטל לפניו באותו בית, חייב במצוות, שטיירת המצוה לקבור את המת אינה חשובה כל כך לפטורו מן המצוות (חזו"א א"ח סי' טו ס"ק ב).

רב אשי אומר פיון שמשטל עליו לקבורו קמטל לפניו דמי, ואפילו הוא בבית אחר ואין המת מוטל לפניו, פטור מן המצוות, הואיל ומוטל עליו לקבורו (רש"י). אבל אם אינו מוטל עליו לעסוק בקבורתו, כגון שמתה אחותו הנשואה, שמוטל על בעלה לעסוק בקבורתה, אינו פטור מן המצוות (תוס' לעיל י, ב ד"ה ואינו בשם ר"ת). ויש שסובר שכל שחייב להתאבל עליו, פטור, אף אם אינו צריך לעסוק בקבורתו (רא"ש). ומחלוקתם תלויה בטעם פטור אונן מן המצוות, שאם הוא משום כבוד המת, פטור גם אם אינו צריך לעסוק בקבורתו, ואם הוא מפני שצריך לישא את המת, אם אין מוטל עליו לעסוק בקבורתו, אינו פטור (עיין בבאוריים לעיל י, ב; ט"ז א"ח סי' עא ס"ק א). ■ ולהלכה, כל שחייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקבורו, פטור מן המצוות (ש"ע א"ח סי' עא סעי' א; ובמקום שיש חבדא קדישא שעוסקים בקבורת המת, עי' משנ"ב שם ס"ק ד).

המשמר את המת וכו', פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפללין ומכל מצות האמורות בתורה, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה. ואף שיכול להמשיך לשמר את המת וגם לעסוק בשאר מצוות (ר"ן סוכה יא, א מדפי הרי"ף). ויש סוברים שהעוסק במצוה פטור ממצוה אחרת רק אם אינו יכול לקיים גם את המצוה שעוסק בה (תוס' סוכה כה, א ד"ה שלוחי), ולדעתם משמר את המת פטור משום בזיון המת, ולא משום שעוסק במצוה (אשר לשלמה מועד סי' כה).

ותפילין בראשו, שהן מגולים, אבל תפילין של יד מותר להניח, שהם מכוסים, ואין בכך משום לועג לרש (ב"י א"ח סי' כ"ג). ■ להלכה, תפילין של ראש אסור להניחם מפני שהן מגולים, ויש בכך משום לועג לרש, ואם כסה אותם מותר להניחם (ש"ע א"ח סי' מה סעי' א), ותפילין של יד מותר להניחם מפני שהן מכוסים ואין בהם משום לועג לרש, וצריך לכסות אף את הרצועות, ואף את הרצועה הנכרכת על אצבעו צריך לכסות (משנ"ב ס"ק ג). וללכת בתפילין בבית הקברות בריחוק ארבע אמות מהקבר, אם הולך

שהחסידי ילך בליל ראש השנה ללון בבית הקברות שהוא מקום הטומאה, אלא ראה מעשה זה בחלום הלילה (מהרש"א).

וְנִשְׁמַע מֵאַחֲרֵי הַפְּרֻדֹּד - מאחורי המחיצה המבדלת בין מקום השכינה לבין צבא מרום (רש"י ב"מ נט, א ד"ה פְּרֻדֹּד, וע' הגהות ר"א גוטמכר שהגיה כן ברש"י כאן).

מֵה פְּרֻעֲנוֹת בָּא לְעוֹלָם, היינו שבליל שני של ראש השנה, אמרו זו לזו מה פְּרֻעֲנוֹת נגזר ביום הראשון של ראש השנה (אמרי נועם להגר"א).

אֵינִי יְכוֹלָה שְׂאֵנִי קְבֻרָה בְּמַחְצֵלַת שֵׁל קְנִיִּים, ואיני רוצה שהרוחות האחרות ששטות בעולם ידאו אותי ואתבייש. ואף על פי שהגוף שמכוסה במחצלת נשאר בקבר ואינו זז ממקומו, יש לומר שהנשמה נראית כפי שהגוף נראה, וטבע האדם נשאר לאחר מותו כפי שהיה בעודו בחיים, והרגשות הבושה נשארות כפי שהן, ולכן התביישה שיראוה כך (ע"פ שיטמ"ק ומכתב מאליהו ח"ב עמ' 62).

שְׂמַעְתִּי שְׁכָל הַזּוֹרֵעַ בְּרִבְעָה וְרֵאשׁוּנָה בְּרֵד מְלָקָה אוֹתוֹ, ואף על פי שגזירה זו היא על התבואה, ועל התבואה נידונין בפסח ולא בראש השנה (ר"ה טז, א), מכל מקום בית דין של מעלה הזכירו בראש השנה דין זה שעתיד שיגזר בפסח (תוס' שם ד"ה בפסח), או, שברייתא זו סוברת כרבי יהודה (ר"ה שם) הסובר שהכל נידונין בראש השנה, ובפסח הוא גמר הדין של התבואה (תוס' שם).

אָמַר לִיָּה אֲמַאי יִתְבַּת אֲבָרָא מַאי טַעְמָא לֹא סִלְקַת - והיינו ששאל אותו שתי שאלות, מדוע אתה יושב בשורה זו מחוץ לשורה ואינך יושב יחד עם שאר בני השורה, ועוד, מדוע אינך עולה לישיבה של מעלה (אמרי נועם להגר"א).

דְּאֲמַרֵּי לִי כָּל כִּי הִנֵּן שְׁנֵי דְלֵא סְלִיקַת לְמַתִּיבְתָּא דְרַבִּי אָפֶס וְאֶחָלִישְׁתִּיהָ לְדַעְתִּיהָ - רבי ציוה בשעת מיתתו שרבי חנינא בר חמא ישב בראש הישיבה, ורבי חנינא בר חמא לא רצה לקבל את המינוי, משום שרבי אפס היה גדול ממנו בשתי שנים ומחצה, ולפיכך מינו את רבי אפס לראשות הישיבה, ורבי חנינא בר חמא ישב מחוץ לבית המדרש. בא לוי וישב לידו מחוץ לבית המדרש, משום כבודו של רבי חנינא בר חמא (כתובות קג, ב). וכיון שגרם בכך חלישות הדעת לרבי אפס, נענש שלא יכנס לישיבה של מעלה כמספר השנים שלא נכנס לישיבתו של רבי אפס (רש"י, ומהרש"א שם).

לֹא מַעֲיִלִינָן לָךְ לְמַתִּיבְתָּא דְרַבִּי קֵיאָא, וכיון שאיני יכול לעלות לישיבה של מעלה, לכן אני יושב כאן מחוץ לשורה, שגנאי הוא לי לשבת עממה עד שאעלה לישיבה של מעלה (אמרי נועם להגר"א).

שְׁבוּעָה שְׁנִשְׁבַּעְתִּי לָכֶם כְּכֹר קִמְתִּיהָ לְגַנְיָכֶם, ואף על פי שבשעה שמשוה רבינו יאמר כן, ארץ ישראל עדיין לא נכבשה, מכל מקום כיון שארץ סיוון ועוג שהיא חלק מארץ ישראל כבר נכבשה, וגם הקב"ה הראה למשה את כל ארץ ישראל, הרי זה כאילו כל ארץ ישראל כבר נכבשה (מהרש"א).

כֵּן אִישׁ חֵי שְׂאָפִילוּ בְּמִיתָתוֹ קָרִי חֵי, שמייתת הצדיק היא רק בעולם הזה, אבל נשאר חי לעולם הבא (מהרש"א ר"ה טז, ב). ויש שפירש, שהצדיק, החלק הגשמי שבו נעשה רוחני, ולכן אף במיתת הגוף הגשמי נחשב חי (אור החיים בראשית א, א).

דְּתַבַּר גְּזִיזֵי דְבְּרֵי דְאֵי וְנָתַת וְשָׁבַל, לקריו, כדי לעסוק בתורה (רש"י). ויש שפירש, שטבל כדי לאכול חולין בטהרה, ואין לפרש שטבל לקריו, שהרי עדיין לא נתקנה תקנת עזרא שבעל קרי צריך לטבול כדי לעסוק בתורה (תוס' ב"ק פב, ב ד"ה אַתָּא).

דְּתָנָא סְפָרָא דְבֵי רַב בְּיוֹמָא דְסִיפְרָא - סיפרא דבי רב הוא המדרש על חומש ויקרא הנקרא תורת כהנים, ומכונה סיפרא דבי רב משום שהיה שגור בפי כל בני בית המדרש (רש"י חולין סו, א). ויש שפירש שהאמורא רב חיבר מדרש זה, ולכן נקרא ספרא דבי רב (הקדמת הרמב"ם למשנה תורה, והקדמת יד אהרן בדעתו; וראה מהר"ן חיות לעיל יא, ב).

ודרשו כן ממשמעות הפסוק 'הכה את הארי בתוך הבור', ש'הארי' הוא הגיבור שבחיות, ומדרש תורת כהנים הוא החמור שבספרים. ו'בתוך הבור' היינו שהוא באמצע החומשים, ו'בור' רומז לתורה שנקראת באר (ע"פ תוס' ד"ה סיפרא וד"ה בתוך, תוס' הרא"ש, ומהרש"א לעיל ע"א בדעתם). ויש שפירש שלמדו כן מלשון הפסוק 'הארי', שרומז למדרש תורת כהנים שכל דיני עוסקים בענייני המקדש שנקרא אריאל (מהרש"א שם).

אֵלֹו רְשָׁעִים שְׁבַחְתִּיהֶן קָרִיִּין מַתִּים, שיעונותיהם הפסיקו וניתקו את החיבור בין נשמתם להקב"ה שהוא מקור החיים (אלשיך דברים נג). ויש שפירש שגם החלק הרוחני שבהם נעשה מגושם וארצי, והרי הוא כדומם שהוא מת (אור החיים בראשית א, א). ויש שפירש, שחיייהם של הרשעים בעולם הזה אינם אלא במקרה, וכבר בחייהם מיתתם מוחלטת לעולם הבא (מהרש"א ר"ה טז, ב).

קִשָּׁה רְמָה לְמַת כְּמַחַט בְּבִשָּׁר הָחֵי - שמרגיש את עקיצת הרימה בבשר גופו (רש"י). ויש שפירש, שלאחר המיתה אין הגוף מרגיש דבר, אלא שקשה לנפש כאשר היא רואה שהגוף נאכל על ידי הרימה ומתבזה (כלבו סי' קיד).

וְהָלַךְ וְלָן גְּבִית הַקְּבֻרוֹת, ולא הלך ללון בבית אדם אחר, מפני הבושה, שלא רצה שידעו שאשתו מקניטה אותו (ב"י יו"ד סי' קטט). ויש שפירש שכיון שהרגיש בלבו צער וקפידא על אשתו שהקניטתו, ובא לידי מכשול במדת הענוה, שהעניו אינו מקפיד על שום אדם, רצה לשוב על כך בתשובה, וכיון שהיה זה בראש השנה, חיפש אותו חסיד אמצעי להשלים נפשו במהירות במדת הענוה, טרם שיבוא הבוקר שבו יעמוד למשפט ביום הדין, ולכן לן בבית הקברות, כדי להשיב אל לבו מהו סופו של כל אדם, ולקנות בכך במהירות את מדת הענוה (אור ישראל להגר"י מסלנט סי' כו). ויש שפירש, שמעשה זה לא היה במציאות, שלא יעלה על הדעת

א, י. ויש מפרשים, שהיו בני גרים ואמותיהם מישראל (תוי"ט אבות א, י בשם מהר"ל בפירושו דרך חיים שם).

אָמַר רַבִּי יְהוּדָה חֵם וְשָׁלוֹם שֶׁעָקְבֵי אֶבְרָהָם בְּנֵי מְהַלְלָאֵל נִתְנַדְּהוּ, שלא התכוון לזלזל בכבוד שמעיה ואבטליון, אלא לומר שהשקוה מים הדומים למי סוטה ולא מי סוטה ממש [וכפירוש הערוך בשם רב האי גאון המובא בתוס' כאן], שאם היה מתכוון לזלזל לא היו נושאים לו פנים ובודאי היו מנדים אותו (תוי"ט עדויות ה, ו בפירוש ראשון). ויש מפרשים, שאף שהתכוון עקביא בן מהללאל לזלזל בשמעיה ואבטליון, לא נידוהו כיון שהיה כה גדול בחכמה וביראת חטא, אי אפשר שבית דין הקטן ממנו במעלתם נידוהו (תוי"ט בפירוש שני).

שְׂאִין עֲזָרָה נִנְעֶלֶת עַל כָּל אֶדְם בְּיִשְׂרָאֵל בְּחֻכְמָה וּבְטָהֳרָה וּבִירָאָת חֲטָא כְּעָקְבֵי אֶבְרָהָם בְּנֵי מְהַלְלָאֵל, שהפסח היה נשחט בשלוש כתות, שבכל אחת מהן שליש מישראל, והיתה כיתה אחת שבה היה עקביא בן מהללאל הגדול שבהם, ובשתי הכיתות האחרות היו הנשיא והאב בית דין שהיו גדולים כמוהו, ולכן נקט לשון זו 'שאין עזרה ננעלת' וכו' שמתייחס רק לעזרה שבה היה עקביא בן מהללאל, ולא אמר 'שאין בישראל בחכמה וביראת חטא כעקביא בן מהללאל', כדי לא לפגוע במעלתם (מהרש"א עדויות).

שֶׁפֶקֶק בְּנִטְיִילָת יָדִים, שלא היה נוטל רביעית, או שלא היה נוטל עד הפרק (מלאכת שלמה שם).

לְמַדְרֵךְ שֶׁכָּל הַמִּתְנַדֵּה וְנִמְתַּ בְּגִדָיו בֵּית דִּין סוֹקְלִין אֶת אָרוֹנוֹ, להיכר שחבריו והציבור בדילים ממנו (רמב"ם ת"ת ז, ד; מאירי רע"ב שם), או שהבזיון כפרה על חטאו (מלאכת שלמה שם).

וְאֶלְמָלָא חוֹנֵי אֶתְהָ גוֹזְרֵי עֲלֵיהּ נְדוּי, אָבֵל מַה אֲעֵשֶׂה שְׂאֵתָה מִתְחַטָּא לְפָנֵי הַמִּקְוָם וְכוּ', שמפני שני דברים אינני יכול לנדותרך, שאתה אדם גדול, וגם אם לא היית אדם גדול, אבל אתה כבן המתחטא לפני אביו (תוי"ט שם).

הָא דִּתְנֵן חֲתִיבּוּ חֲלִיּוֹת וְכוּ', שאחרי שהתנור השלם נטמא חתכוהו לחוליות, ולאחר מכן נתן חול בין חוליא לחוליא לחברך, רבי אליעזר מטהר משום שחיברו בחול שלא נשרף בכבשן דין התנור ככלי גללים וכלי אדמה ולא ככלי חרס. ולדעת חכמים כיון שהחוליות של חרס, טמא (רש"י). ויש מפרשים, שהמדובר בתנור שעשאוהו מתחילה חוליות (רש"י ותוס' ב"מ נט, א ד"ה חתכו) ונתן חול יבש בין החוליות שאינו מחברין אלא מפרידן, ומירח את החוליות מבחוץ בטיט כדי לחברן, שאם לא היה נותן חול בין החוליות היה התנור מקבל טומאה אף לדעת רבי אליעזר, משום שעל ידי הטיט נעשות החוליות כלי שלם, אבל החול מפרידם ולכן אינו נחשב כלי. ולדעת חכמים כיון שהן מחוברות על ידי הטיט, הוא כלי שלם למרות החול שביניהן (תוס' שם).

וְחֻכְמֵי מְטַמְּאִים, שחוזר לטומאתו הראשונה, אף אם לא נטמא שנית לאחר שחיברו (מאירי בשם 'יש מחמימים'). ויש סוברים שטמא רק מכאן ולהבא אם יטמא שנית (מאירי).

מְלַמֵּד שֶׁהַקִּיפּוּהוּ הֶלְכּוֹת כְּעָקְבֵי אֶבְרָהָם וְהָאֵל וְטַמְּאוּהוּ, ובאה המשנה ללמדנו שאין להעלות סברות לטהרו, אחר שרבי אליעזר העלה כל הצדדים הניתנים להיאמר לטהרו, ולא קבלו דבריו (משנה ראשונה כלים ה, י).

כִּי אָמַר לְהוֹ מַאי הוּי, לדעת רבי יונתן הלומד מן הכתוב 'המתים אינם יודעים מאומה' שהמתים אינם יודעים מהנעשה בעולם כלל, הן מעצמם הן על ידי אחרים, מה התועלת לספר לאבות, וממה שמשמה רבינו סיפר לאבות, ראה שחזר בו מדבריו שאינם יודעים מאומה, וסובר רבי חייה שלומד מהכתוב 'כבדו בניו ולא ידע' שהמת אינו יודע מעצמו אבל יודע מאחר המספר לו (מהרש"א לעיל יח, ב).

לְאַחֲזוֹקֵי לֵיהּ טִיבוֹתָא לְמַשָּׁה, על טרחתו שטרח ויגע עבור בני ישראל עד שהביאם לארץ ישראל (אור החיים דברים לד, ד).

שְׂאֵנִי צוֹרְקָא מְרַבְּנֵן קְדוֹקְדָא פְּרִיךְ הוּא תַבְעַב בִּיקְרִיָּה, שהוקש כבודן של תלמידי חכמים לכבוד המקום, וכשם שכבודו לעולם, כך כבודן של תלמידי חכמים לעולם בין בחייהם בין במותם, שצדיקים במיתתם קרויים חיים (עיון יעקב על עין יעקב). ויש מפרשים, שבמה שסיפר לשון הרע על התלמיד חכם גרם חילול ה', שתלמיד חכם הנוהג שלא כשורה הכל למדים ממנו (רמב"ם יסודי התורה ה, יא), ותבע הקב"ה כבודו שלא יתחלל שמו ומענישו, ובכך ידעו כי הוציא דבה רעה על מר שמאול ונתקן חילול שמו יתברך (מהר"ל דיסקין עה"ת פר' אמור בשם אביו).

כָּל הַמְסַפֵּר אַחַר מִשְׁתֵּן שֶׁל תְּלָמִידֵי חֻכְמִים נוֹפֵל בְּגִיְהֵם, ואפילו אם סיפורו אמת, שתלמיד חכם שחטא בלילה בודאי עשה תשובה [כמבואר להלן] (רבינו יונה). והדבר מכוער יותר ממה שמספר אחריו בחייו (מאירי). ויש סוברים שבחיי גרוע יותר כיון שמצטער (מאירי בשם 'גדולי עולם'; רמב"ם תלמוד תורה ו, יב [ובשורת ריב"ש סי' רכ כג בחיי ובפניו]) ושינה ואמר 'אחר מטתן' ולא 'אחרי המת' כמאמר רבי יצחק, משום שתלמידי חכמים אף לאחר מותם קרויים חיים, ושוכבים על 'מטתן' כאילו הם חיים (מהרש"א בבבאור התוס').

אִם רֵאִיתָ תְּלָמִיד חֻכְמֵי שֶׁעָבְרָ עֲבָרָה בְּלֵילָה אֶל תְּהַרְהֵר אַחֲרָיו בַּיּוֹם שֶׁמָּא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, שכשם שעבר עבירה בסתר, כך עשה תשובה בסתר, אבל אם עבר בגלוי ויש חילול ה', גם תשובתו צריך לעשות בגלוי (עיון יעקב על עין יעקב).

אָבֵל בְּמִמּוֹנָא עַד דְּמַדְרֵךְ לְמִרְיָה, 'ממונא' היינו ממון שהוא חייב לפני משורת הדין, מותר להרהר אחריו עד שישבי ויחזיר, אבל אם גנב או גזל ממון אינו נחשב תלמיד חכם, ומותר להרהר אחריו ביום ובלילה (ליקוטי שו"ת הת"ס סי' עא). ו'ממונא' לאו דווקא, אלא כל שעבר עבירה שבין אדם לחבירו, מהרהרים אחריו עד שיתפרסם הדבר שחבירו התפייס עמו (מאירי).

וְהַמְגִּים דַּעְתּוֹ כְּלָפֵי מַעֲלָה, שמתפלל לפניו בדרך שעשוע כבן המתחטא לפני אביו שלא באימה יתירה, ומחזק עצמו כחסיד גמור ובטוח שתפילתו לא תשוב ריקם (מאירי).

וְחֻכְמֵי אֹמְרִים מְשַׁקְּיָן, שלדעת עקביא בן מהללאל דורשים מ'בני ישראל' הנאמר בפרשת סוטה (במדבר ה, יב) למעט גירות ומשוחררת (רש"י), ולדעת חכמים דורשים מ'ואמרת אליהם' הנאמר שם, לרבות כל נשים להשקאה (משנה למלך סוטה ב, ו).

וְאָמַר לְהֵם דְּגָמָא הַשְּׁקִיָּה, ששמעיה ואבטליון היו גרים מבני בניו של סנחריב והשקוה בשביל להחשיב הגרים (רש"י). ויש מפרש שהיו הם עצמם גרים, ופסלה תורה גרים להיות נשיא ואב בית דין רק כאשר יש בישראל ראויים כמותם, וכיון שלא היו בישראל כמותם מינו אותם עליהם (רשב"ץ בפירושו מגן אבות על מסכת אבות

אינה מגעת לעומק האדמה שם מיקומו של המת בקבר (תוס' מו"ק ה, ב ד"ה מנפח), אבל חכמים חששו שמא הקבר נחרש, ובהליכת הכהן בשדה יזיז עצם כשעורה ויטמא (רש"י). ויש מפרשים, שמן התורה אנו תולים שהמחויישה ריסקה את העצמות לגמרי ולא נשארה עצם כשעורה, אבל חכמים חששו שמא נשארה ויטמא (ריטב"א מו"ק ה, ב; מאירי שם ובחגיגה כה, ב).

דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל מְנַפֵּחַ אֶדָם בֵּית הַפְּרָס וְהוֹלֵךְ, שֶׁמְנַפֵּחַ בְּפִיו (רש"י) או במפוח (מאירי), אבל אחרים שאינם כהנים ההולכים עם האבל מותרים לילך עמו בבית הפרס גם ללא נפיחה, שאין זה כבוד האבל להמתין לכהן ההולך עמו המנפח בדרכו על כל פסיעה (תוס' בכורות כט, א ד"ה היכי איל).

וְאָמַר רַב יְהוּדָה בַּר אֲשִׁי מִשְׁמִייה דְּרַב בֵּית הַפְּרָס שֶׁנֶּדֶשׁ שְׁהוֹר, ואם נדוש שְׁהוֹר משום שהליכת בני אדם רבים בשדה מוסקת את העצמות, ומן הסתם לא נשארה שם עצם כשעורה (רש"י עירובין ל, ב ד"ה שְׁהוֹר), ויש מפרשים, שההולכים סילקו את העצמות לצד הדרך (רש"י פסחים צב, ב ד"ה שנידש) ואם היה מדאורייתא לא היו סומכין על היתר זה של גידוש.

דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר צְדוֹק מְדַלְּגִין הֵיינוּ עַל גְּבֵי אַרְנוֹת שֶׁל מֵתִים, והיה רבי אלעזר כהן, שאם היה ישראל מה חידוש יש בדבר הדילוג (רש"י; תוס' חולין קז, א ד"ה מאי). ויש מפרשים שלא היה כהן, אבל הקפיד לאכול חולין בטהרה, שדינו לא להיטמא למתים (ספר היוחסין מאמר ראשון, לדעת הרמב"ם). והוצרכו 'לדלג', משום שהיו גלילים בשעת חפירת קברים להניח את ארונות המתים על פני השדה, ופעמים היו הארונות רבים ותופסים את כל הדרך, והוצרכו לדלג עליהם (כס"מ טומאות מת יב, ו).

אֵלָא אֶפִּילוּ לְקִרְאָת מַלְכֵי עַבּוֹם, שחובה מן התורה לכבד מלכי עכו"ם, אלא שיש יותר מצוה לכבד מלכי ישראל (ש"ת חתם סופר א או"ח, קנט; ש"ת כתב סופר או"ח לו). ויש סוברים, שאין זה חיוב לכבדם אלא שהוא ממוזת דרך ארץ, שהיה רואים שהקב"ה חפץ בכבודם, ולכן אמרו שהמצוה לראות מלכי עכו"ם הוא 'שאם יזכה יבחיך' (מחצית השקל על מג"א או"ח רכז ז). ■ הלכה, מצוה להשתדל לראות מלכים, אפילו מלכי אומות העולם, ואם ראה פעם אחת את המלך, אל יבטל שוב מלימודו כדי לראותו, אם לא שבא בחיל ובכבוד גדולים יותר (ש"ע או"ח רכז, ט ומשנ"ב שם). ואף כשאינו רואה את המלך עצמו, אלא את כבוד המלך, יש מצוה, שאם יזכה יבחיך בין מלכי ישראל למלכי האומות (שבט הלוי ח"א סי' לה).

שְׂאֵם יִזְכֶּה יִבְחִין בֵּין מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לְמַלְכֵי עַבּוֹם – שאם יזכה לעולם הבא ויראה בגדולתן של ישראל ובכבוד מלך המשיח, יבחיך כמה גדול כבוד מקבלי שכר המצוות, יותר ממה שהיה כבוד מלכי האומות בעולם הזה (רש"י לעיל ט, ב ד"ה שאם, ולהלן נח, א ד"ה שאם יזכה).

וְשָׂאִין בּוֹ חֶלֶל טַפַּח אֵינוּ הוֹצֵץ בְּפָנֵי הַטְּמֵאָה, שנקראת טומאה רצוצה שבוקעת ועולה (רש"י), שכלל גדול בטומאות מת הוא שכל דבר המטמא באהל המת אם היה רצוץ שאין לו חלל טפח, הרי הטומאה בוקעת ועולה עד לרקיע (רמב"ם טומאות מת ז, ה).

וּמִשּׁוּם כְּבוֹד מַלְכִים לֹא יִזְרוּ רִבְּנָן, ומותר לכהן להיטמא טומאה דרבנן כדי לראות אפילו מלכי עובדי כוכבים (רמב"ם אָבֵל ג, יד), ויש סוברים שמותר להיטמא רק לראיית מלכי ישראל (תוספות רבי יהודה החסיד). ■ הלכה, מותר לכהן להיטמא טומאה דרבנן כדי לראות כבוד מלכים אפילו מלכי עובדי כוכבים (משנ"ב רכז, ט).

שׁוֹרָה הַרְוָא פְּנִימָה, העומדים בשורה שניה, אחורי השורה הפנימית (רש"י), וכמדויק בלשון המשנה 'הפנימיים (לשון רבים, שתי שורות) פטורים'. וטעם הפטור, משום שאף בני השורה השניה רואים את האבל בין כתפי בני השורה הפנימית, ומנחמים אותו (ב"ח או"ח עב בדעת רש"י, וכן משמע במאירי). ויש סוברים שהכונה לעומדים בשורה הפנימית שהם רואים פנימה לאבלים, אבל העומדים בשורה השניה חייבים (פמ"ג שם משב"ז ג, בדעת הרמב"ם בפרוש המשנה).

הַבָּאִים מִמְּחַת הַאָבֵל, כל אלו שבאו לנחמו (רש"י), ויש מפרשים קרוביו ומשפחתו בלבד (רבינו יונה). ורבי יהודה מחמיר על תנא קמא הסובר שהפנימיים פטורים מקריאת שמע, ולדעתו רק הבאים מחמת האבל פטורים. ויש מפרשים, שרבי יהודה מיקל על תנא קמא הסובר שהחיצוניים חייבים בקריאת שמע, ולדעתו אף החיצוניים הבאים מחמת האבל פטורים (רבינו יונה).

הַמוֹצֵא כְּלָאִים בְּגָדוֹ פּוֹשְׁטֵן אֶפִּילוּ בְּשׂוֹק, בכלאים דאורייתא [צמר ופשתים], אבל בכלאים דרבנן [משי ופשתן] אינו צריך לפשוט בגדו, ש'גדול כבוד הבריות' שדוחה לאו של 'לא תסור' [וכמבואר בגמ' להלן בסמוך] (רבינו יונה; ריטב"א; מאירי). ודווקא מוצא כלאים 'בבגדו' פושטן אפילו בשוק, אבל מוצא כלאים בבגד חבירו, וחבירו שוגג, אינו צריך לפושטו בשוק, שחיוב הפרשת חבירו בשוגג הוא דרבנן, ונדחה משום כבוד הבריות (רא"ש הל' כלאי בגדים ו, נדפס בפ"ט בנדה; ב"ח יו"ד שג בדעת הרמב"ם) ולכן אמרו 'המוצא כלאים בבגדו' – שמצא בבגדיו, ולא אמרו 'מי שנמצא כלאים בבגדו' – שאחרים מצאו (אמרי שפר). ויש סוברים, שגם המוצא כלאים דאורייתא בבגד חבירו פושטן אפילו בשוק (רמב"ם כלאים ז, ט).

ואשה המוצאת כלאים בבגדה לא תפשטנה בשוק, שמכשילה אחרים באיסור הסתכלות ועוברת על 'לפני עור', וכיון שבכל גווני יש לאו, שב ואל תעשה עדיף (ברכת אברהם לגר"א אולגנר, וראה עוד בספר שעטנז למעשה). ■ הלכה, יש סוברים שהרואה חבירו לבוש כלאים דאורייתא, אפילו היה בשוק קופץ וקורעו, ואפילו היה רבו (ש"ע יו"ד שג, א), ויש אומרים, שאם אינו יודע הלוש שבבגדו יש שעטנז, אין צורך לומר לו בשוק, אלא כאשר יגיע לביתו (רמ"א ושי"ך שם).

כֹּל מְקוֹם שֶׁיֵּשׁ חִלּוּל ה' אֵין חוֹלְקִין כְּבוֹד לְרַב, ואפילו לא יודע לשום אדם מענין זה נחשב 'חילול ה'', כי אדם העובר עבירה היא מציאות של חילול ה', וכפי שמוכח מגמ' להלן, שהקשתה איך זקן ואינו לפי כבודו יכול להתעלם מאבידה והרי במקום חילול ה' אין חולקין כבוד לרב, והלא יוכל להתעלם מהאבידה באופן שיעשה עצמו כמי שאינו רואה אותה, אלא שעצם עשיית עבירה היא מציאות של חילול ה' (נודע ביהודה מהדור"ק או"ח לה; שפתי חכמים).

כָּא בְּטַמְאָה בְּאֵין עֵמוּ בְּטַמְאָה מִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ של האבל, שגם כהן המלווה אותו מותר לבוא עמו בדרך הטמאה (רש"י; רמב"ם אָבֵל ג, יד). ויש מפרשים, שהכהן הוא האבל, ואם העם הולכים בדרך הטמאה ילך עמהם מפני כבודם, אבל אם הכהן הוא המלווה, אסור לו להטמא, שאחד מן קהל המלווים הפורש והולך בדרך אחרת אין זה פגיעה בכבוד האבל (שיטמ"ק בשם הראב"ב, וגרסתו 'באין בטמאה בא עמהם בטמאה משום כבודו').

הַתְּרַגְּמָה רַבִּי אֶבְיָא בְּבֵית הַפְּרָס דְּרַבְּנָן, שמן התורה לא חוששים בשדה שנחרשה לטומאות עצם כשעורה, כי מן הסתם מחרישה

אָמַר לָהּ מִתּוֹן מִתּוֹן אַרְבַּע מָאָה זֹזִי שְׂוִיא, 'מתון' לשון 'מאתיים', ושמה שנקראת 'מתון' גרם שישלם שתי פעמים מאתיים זוז (רש"י), תשלום כנגד הבגד ותשלום כנגד הבושת (הערות לגר"ש אלישיב). ויש מפרשים, שחייבו אותו כדיני ישראל, שהפוער ראש האשה בשוק נותן לה ארבע מאות זוז (ב"ק צ"א), ואמר רב אדא בר אבהו בלשון תמיהה, 'מתון מתון ארבע מאה זוזי שויה'! שאמנם כן דינינו באשה ישראלית שיש לה בושה בפריעת ראשה בשוק, אבל לא בכותית (מהרש"א).

אָמַר לָהּ הֲכִי טְבִילוֹ, לנשים צעירות שזו טבילתן הראשונה, או אשה שזמן רב לא באה לבית הטבילה אחרי עיבור והנקה (שפתי חכמים).

וְנִהְיִי לָהּ זֶרְעָא דְשִׁפְרֵי מְוֹתִי, שיהיו יפים ונאים במעשיהם הטובים בקדושה וטהרה כמותו (ספר אברהם את עיני לגר"א פאלאג'י). וכן הוסיף ואמר: 'גמירי אורייתא כוותי' [ולומדי תורה כמוני] (גמ' ב"מ פד, א), שראיית פני אדם חכם גדול מועילה אפילו לתורה (הערות לגר"ש אלישיב ב"מ פד, א).

אָמְרִי לִיָּה רַבְּנָן לֹא קָא מְסַתְפֵי מִרַּמְעִינָא בִּישָׂא, והטעם שלא שאלו את רבי יוחנן אם אינו ירא מיצר הרע כמו ששאלו את רב גידל, כי גבות עיניו היו ארוכות וכיסו את עיניו (ראה ב"ק ק"ז, א) או שישב ועיניו עצומות (הגהות הב"ח; רש"י). והטעם שלא שאלו את רב גידל אם אינו ירא מעין הרע כשם ששאלו את רבי יוחנן, משום שרב גידל לימד את הנשים איך לטבול, אבל לא היו מסתכלים עליו, משא"כ על רבי יוחנן שהיו מסתכלים (הגהות הב"ח).

אָנָּא מְזַרְעָא דְיוֹסֵף קָא אֲתִינָא דְלֵא שְׁלֵטָא בֵּיה עֵינָא בִּישָׂא, שידע רבי יוחנן שהוא מזרעו של יוסף, או ש'אנא מזרעא דיוסף קא אתינא' וכי זהו נוסח של לחש שאמר רבי יוחנן, שהאומר ניצול מעין הרע גם אם אינו מזרעו של יוסף, או משום שכל ישראל נקראים על שם יוסף וכמאמר הכתוב (תהלים פ, ב) 'דועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף' (מהרש"א להלן נה, ב).

אַל תְּקַרְי 'עֲלֵי עֵינִי' אֶלְא 'עוֹלֵי עֵינִי' – 'עולי' לשן 'סילוק', שמסולקים מעין הרע (רש"י), ויש מפרשים 'עולי' מלשון 'מועיל', שלא רק שהעין הרע לא מזיקתם, אדרבה, היא עוד מועילה להם (הערך ערך 'על').

מַה דְּגִים שְׂפִימִים מִיָּם מְכַסִּין עֲלֵיהֶם וְאֵין עֵין הָרַע שׁוֹלֵטָת בְּהֶם, לא משום שמכוסים ואינם נראים, כי פעמים רבות נראים כשהם שטים בתוך המים, וגם זרעו של יוסף הנמשל לדגים נראין ואעפ"כ אין עין הרע שולטת עליהם, אלא שעין הרע הוא ניצוץ רע ומזיק היוצא מן העין ומגיע אל הדבר הנראה ונדבק בו מזיקו, אך אם יש הפסק וחציצה בין העין לבין הדבר הנראה, אין הרע יכול להגיע אליו ולהידבק בו, והמים חוצצים בין הדגים לעין הרע, ולכן אינה שולטת בהם (תורת חיים ב"מ פד, א).

שָׁב וְאַל תַּעֲשֶׂה שְׂאנִי, אבל לבישת כלאים אינה נדחת מפני כבוד הבריות משום שהיא מוגדרת מעשה בידים אף שהוא כבר לבוש בהם, משום שתחילת הלבישה היתה על ידי מעשה (תוס' יבמות צ, ב ד"ה כלהו, שבעות יז, א ד"ה או), או משום שכיוון שיכול לפשוט הבגד ולתקן את האיסור, אם מתרים בו ואינו פושט, מה שאינו מתקן האיסור בפשיטת הבגד נחשב למעשה לבישה (ריטב"א מכות כא, ב בשם תוס' [ראה תוס' יז, א ד"ה אילימא], וביאור הכס"מ כלאים י, ל בדעתו).

אָמַר לִיָּה רַב פָּפָא לְאַבְי מַאי שְׂנָא רְאִשׁוֹנִים דְּאַתְרַחִישׁ לָהּ וְנִיסָא – שאלתו על הראשונים שקדמו להם בדור אחד, אבל לא על הראשונים הקדמונים, שהרי אמרו (שבת ק"ב, ב): 'אם ראשונים בני מלאכים אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים אנו כחמורים' וכו' (חפ"ק ה' לבעל האור החיים הק').

בְּשֵׁנֵי דְרַב יְהוּדָה כּוֹלֵי תְּנֻנְיָא בְּנִזְקִין הָוָה, כשיטתו שאמר (ב"ק ל, א): 'האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דנזיקין' (מהרש"א; באר שבע סנהדרין קו, ב).

כִּי הָוָה שְׁלֵיף חַד מְסָאנְיָה, מעשה שמביאה הגמ' בתענית (כד, ב), שראה רב יהודה אנשים מבזים פת, נתן עיניו ונעשה רעב בארץ, וכאשר נודע לו גודל מצוקת הרעב ביקש ממשמשו שיחלוץ לו את נעליו, וכשחלוץ נעל אחת בא הגשם לעולם, וחליצת הנעל היתה לצער כנגד צער הרעב שגרים (מהרש"א שם).

אָנָּן לֹא מְסַרְיָן נְפִשֵׁין אֶקְדוּשַׁת הַשָּׁם, לא מסרו נפשם על קדושת השם ממדת חסידות כאשר שורת הדין אינה מחייבת, אבל כששורת הדין מחייבת זאת ודאי מסרו נפשם על קידוש השם (עין יוסף).

קָם קְרַעִיה מִיָּנָה, מפני שהוא לבוש נכריות על פי חוקותיהם (ראה יוסף בדעת רש"י). ויש מפרשים שהוא בגד אדום ויש בו פריצות ומביא לדבר עבירה (הערך שם), או שהפריצות היה במה שהלכה במלבוש חשוב בשוק בלא כיסוי סרבל (מהרש"ל בדעת רש"י). ויש מפרשים, שהיה הבגד כלאים (תרומת הדשן סי' רעו; ב"י י"ד שג בדעת הרמב"ם).

שְׂיִמּוּהָ בְּאַרְבַּע מָאָה זֹזִי, ורק משום שהייתה כותית חייב בתשלום, אבל אילו הייתה בת ישראל לא היה חייב לשלם [אבל ראוי לשלם] (שלמת חיים סי' מח). ואפילו שנענש רק עונש ממון, נחשב מסירות נפש שהרי לא ידע שיענש רק ממון (אמרי אמת, ליקוטים). ויש מפרשים שהמסירות נפש אינו בקריעת הבגד והעונש שמחמתו, אלא במה שלא חקר ודרש אם בת ישראל היא אם לא, ונהג בבהילות ומיד קם וקרע הבגד, ומידת הבהילות מגונה מאד והפסידה מרובה, ומה שנהג בבהילות זו היא מסירות נפש (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ מאמר מתניתו). ואין ראייה מכאן שמוותר להשחית ממנום של בעלי עבירה, כי רב אדא בר אבהו קרע על מנת לשלם (חשוקי חמד פסחים ה, ב בשם הגר"ש אלישיב).

מסורת הש"ס
עם הספודות

(ב) ענין חוקי צדק: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

אבל מטמא הוא לטמ מצודה, והוא כבוד...
שב וא"ל תעשה שאני, דברים רבים...
מני קיום וזמני זמני כבוד הרביות...
לדיס אלף ושב במקומו ורד מורה...
ולכל שבת מסין צלילת, והכומית...

מי שמתו פרק שלישי ברכות

לא יעמא אפי עושה פסחו גרילא וז"ל...
לא יעמא וי"ל דכפיש"י ללא אזי עשה...
קרויני ודמה עשה שיש זו כרת...
זה כרת, וא"ל הם דפרין על מנת...
הדכא מיירי עושה פסחו לתר...

עין משפט
ר מצודה
הוא אפי מ"י מצודה...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

התורה והש"ס

(א) כפי כל מה שמפי...
מלך ערוב כבוד: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...

למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...

עין משפט
ר מצודה
הוא אפי מ"י מצודה...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

גיליון הש"ס

זכור בר גדול הרצל...
זכור בר גדול הרצל...
זכור בר גדול הרצל...

התורה והש"ס
עין משפט
ר מצודה

התורה והש"ס
עין משפט
ר מצודה

התורה והש"ס
עין משפט
ר מצודה

התורה והש"ס

(א) כפי כל מה שמפי...
מלך ערוב כבוד: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...

למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...

עין משפט
ר מצודה
הוא אפי מ"י מצודה...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

מסורת הש"ס

(א) כפי כל מה שמפי...
מלך ערוב כבוד: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...

למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...

עין משפט
ר מצודה
הוא אפי מ"י מצודה...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

מסורת הש"ס

(א) כפי כל מה שמפי...
מלך ערוב כבוד: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...
אמר ליה רבנא לרבי...

למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...
למה מזה שיש עושה...

עין משפט
ר מצודה
הוא אפי מ"י מצודה...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...
לכל זמן שיש עושה: אלו הדינים...

מצות תפלה מדרבנן, וחיבו אף את הנשים בנוסח שמונה עשרה שחרית ומנחה משום שהתפילה היא בקשת רחמים (וכדעת רש"י המובאת לעיל. משנ"ב שם, וכתב שכן דעת רוב הפוסקים), אבל תפלת ערבית שהיא רשות לא קבלו הנשים עליה, ורובן לא מתפללות ערבית. ובתפילת מוספין נחלקו אחרונים אם חייבות (משנ"ב שם).

מהו דתימא הואיל וכתבי בתת ה' לכם בערב בשך לאכל ולחם בבקר לשבע כמצות עשה שהזמן גרמא דמי, שמפסוק זה דרשו בגמ' שמושה קבע לישראל זמן סעודה בבוקר ובערב, לכן היה סלקא דעתך שזה דומה למצות עשה שהזמן גרמא (שפתי חכמים).

זכור ושמור כל שישנו בשמירה ישנו בזכייה והני נשי הואיל ואיתנהו בשמירה איתנהו בזכייה, שמקיישים לחומרא, ולא לקולא לפוטון מזכייה ומשמירה (תוס' שבועות כ, ב ד"ה כל). ■ להלכה, נשים חייבות מדאורייתא בקידוש, ואף מוציאות את האנשים ידי חובה, שחיוב הנשים שווה לחיוב האנשים, אך לכתחילה לא תוציא אנשים שאינם מבני ביתה, משום זילותא (ש"ע רעא, ב ומשנ"ב שם).

נשים בכרכת המזון דאורייתא או דרבנן, למאי נפקא מינה, לאפוקי רבים ידי חובתן וכו'. ■ להלכה, ספק אם נשים חייבות בכרכת המזון מהתורה או מדרבנן, ולכן אין מוציאות את האנשים שחיובם מהתורה, אכן מוציאות את האנשים שאכלו פחות מכדי שביעה וחיובם מדרבנן. ואשה אינה יוצאת מקטן, שחיובו דאי מדרבנן. והאוכלת כדי שביעה ונסתפקה אם בירכה [שהאיש באופן זה חייב לברך, שספק דאורייתא לחומרא], נחלקו הפוסקים אם חייבת לברך, ואין למחות על המחמירה (ש"ע קפו, א ומשנ"ב שם ובס"ק ו).

כגון שאכל שיעורא דרבנן דאתי דרבנן ומפיק דרבנן - כשהקטן שחיובו מדרבנן אכל כדי שביעה, שהוא שיעור חיוב מן התורה, והוא בגדד חד דרבנן, ומוציא גדול כשהוא חד דרבנן משום שלא אכל כדי שביעה (תוס' לעיל טו, א ד"ה ורבי יהודה, בתיווך שני). ויש מפרשים, שאף כאשר הקטן לא אכל שיעור כדי שביעה, יכול להוציא את הגדול שאכל פחות מכדי שביעה, משום שחיוב ברכת המזון על אכילת פחות מכדי שביעה, אינו אלא בגדד חומרא יתירתא, ולכן מקילים בדיני ברכה זו (תוס' שם בתיווך ראשון), או משום שחיוב אף שאכל פחות מכדי שביעה אינו נחשב כתרי דרבנן, שבעצמותו הוא בר חיובא, ויכול להביא עצמו לידי חיוב באכילת כדי שביעה (רע"א). ■ להלכה, גדול שאכל פחות מכדי שביעה, יוצא מקטן שאכל כדי שביעה, ונחלקו הפוסקים אם יוצא גם מקטן שאכל פחות מכדי שביעה, ויש להחמיר, וכאשר אכל הגדול כדי שביעה, בכל אופן אינו יוצא מקטן (ש"ע קפו, ב ומשנ"ב).

יהם מוקדקים על עצמם עד פזית ועד כביצה, ובשכר דקדוק זה שורת הדין מחייבת לישא להם פנים במידה כנגד מידה, ואין בכך איסור של משוא פנים, או יש לפרש, שכשם שהם מחשיבים טובה קטנה כגדולה לברך ולהודות עליה, כך הקדוש ברוך הוא מחשיב להם מצוות קטנות שעשו כאילו הן מצוות גדולות (חפץ ה' לבעל האוה"ח).

בעל קרי, נקרא מי שיצא ממנו שכבת זרע, ומלושון הכתוב (דברים כג, יא): 'כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מ"מקרה" לילה' (תשב"ץ א, קא). ומתקנת עזרא ואילך שלא יעסוק בתורה קודם טבילה (רש"י, ובית דין שעמדו אחריזו תיקנו אף שלא יתפלל (רמב"ם תפלה ד, ד; שפתי חכמים בדעת רש"י). ויש סוברים שעזרא תיקן הן שלא יעסוק בתורה והן שלא יתפלל (מאירי; כ"ס סוף הל' קרי"ש).

נשים ועבדים וקטנים פטורין מקריאת שמע ומן התפילין, שהן מצוות עשה שהזמן גרמא, נשים ועבדים פטורים מלקיימן (רש"י ומאירי). ובטעם פטור עבד מקריאת שמע, יש מפרשים שהוא משום שנאמר 'ה' אלהינו ה' אחד', מי שאין לו אלא אדון אחד, להוציא עבד שיש לו אדון אחר (רע"א בשם הירושלמי). ■ להלכה, נשים פטורות מקריאת שמע ואפילו מדרבנן, ונכון ללמדן לקבל עול מלכות שמים בקריאת פסוק ראשון, ויש אומרים בקריאת כל הפרק הראשון. ויש סוברים שמעיקר הדין חייבות בפסוק ראשון. ובברכות שלפני קריאת שמע אין חייבות, אך יכולות לברך, ובזכירת יציאת מצרים ובברכות שלאחר קריאת שמע, נחלקו אחרונים האם חייבות (ש"ע ורמ"א ע, א ומשנ"ב שם). ומן התפילין נשים פטורות, ואם רוצות להחמיר, מוחין בידן, שאינן זריזות להיזהר בגוף נקי (ש"ע ורמ"א לה, א ומשנ"ב).

ופטורו של קטן מקריאת שמע, הוא אף לא אחר שהגיע לגיל חינוך, שאביו לא מצוי אצלו תמיד לחנכו בזמן קריאת שמע, וכן מן התפילין פטור, משום שאינו יודע לשמור גופו (רש"י). ויש מפרשים שדוקא קטן שלא הגיע לחינוך פטור מקריאת שמע ומן התפילין (תוד"ה וקטנים). ■ להלכה, קטנים פטורים מקריאת שמע ובכוחיה, ומעיקר הדין פטורים אף לאחר גיל חינוך, אבל נכון לחנכם מגיל שש או שבע לקרוא קריאת שמע בברכותיה ובזמנה, וכשהוא בן שנים עשרה חייב לחנכו. ופסוק ראשון של קריאת שמע, מצוה ללמדו משיודע לדבר, ולא דוקא בזמן קריאת שמע (ש"ע שם, ב ומשנ"ב שם). ובתפילין, קטן היודע לשמור תפילין בטהרה, יש סוברים שאביו חייב לקנות לו תפילין (ש"ע לז, ג) ויש סוברים שאינו חייב (רמ"א שם). ונהוג להניחם זמן מה קודם הבר מצוה (ראה משנ"ב שם במהדורת דרשו שם), וקודם שידוע לשמור תפילין בטהרה, לדעת הכל אינו ראוי להניח (משנ"ב שם). וקטנים שהגיעו לחינוך, חייבים לחנכם בשלוש תפילות, אכן אסור לענותם מאכילה קודם לתפילת שחרית (ש"ע קו, ב ומשנ"ב במהדורת דרשו שם).

והיבין בתפלה דרבנמי נינהו, ולכן תקנוה חכמים גם לנשים, ולחינוך הקטנים (רש"י במשנה), והטעם ששייך בה חינוך לקטנים, שזמן תפילה מאוחר יותר מזמן קריאת שמע, ואביו כבר מצוי אצל בנו באותה שעה לחנכו (מאירי). ויש שכתבו הטעם שנשים חייבות בתפילה, משום שהיא מצות עשה שאין הזמן גרמא, שלדעתם עיקר חיוב תפילה מן התורה בכל יום, ואין לה זמן קבוע מן התורה (רי"ף ועולת תמיד קו, ג בדעתו, והוסף שהטעם האמור כאן בגמרא הוא דרבמי נינהו, נאמר לדעת הסוברים שחיוב תפילה מדרבנן. וראה דעת הרמב"ם להלן בסמוך).

מהו דתימא הואיל וכתבי בה ערב ובקר וצהרים כמצות עשה שהזמן גרמא דמי, והנשים פטורות מהן גם במצוות דרבנן כגון תפילה (תוד"ה בתפילה) ויש שלא גרסו כן בגמרא (ראה רש"י והגהות הב"ח) משום שלדעתם במצוות דרבנן לא נוהג הכלל שנשים פטורות כשהזמן גרמא (ראה בתוס' שם וביצ"ח, אכן ראה במגן גיבורים סי' ע"ס"א וכתב בדעת רש"י, שברך כלל חכמים תקנו כעין דאורייתא ופטרו את הנשים), ויש סוברים, שחיוב תפילה בכל יום מן התורה, אלא שמן התורה אין לה נוסח וזמן קבוע (רמב"ם תפילה א, א) ולכן היה סלקא דעתך לפטור את הנשים שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (מאירי).

■ להלכה, יש סוברים שנשים חייבות בתפילה מן התורה, מפני שהיא מצות עשה שלא הזמן גרמא (ש"ע קו, ב וכדעת הרמב"ם והרי"ף המובאים לעיל) ונוהגות לצאת ידי חובה בבקשה כלשהי ולא דוקא בנוסח תפילת שמונה עשרה (משנ"ב שם). ויש סוברים, שעיקר

לאחריה, ומכל מקום אפשר ללמוד קל וחומר אף באופן זה, כיון שאין מפורש בתורה שתורה טעונה ברכה לאחריה (פני יהושע בתירוך ראשון עפ"י תוס' בקידושין טו, ב ד"ה אמר).

איכא למיפרך מה למזון שפך נהגה, ואע"פ שעיקר מצות תלמוד תורה להיות שש ושמוח ומתענג בלימודו, מכל מקום, ברכת המזון מברכים כאשר מעיו עדיין נהנים מהאוכל שאכל, אבל תורה נהנה ממנה רק בשעת הלימוד, ואי אפשר לברך אחריה אחר גמר הנאתו (אבני נזר או"ח ס).

אמר רב יהודה ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, אינו חוזר וקורא. ספק אמר אמת ויצייב ספק לא אמר, חוזר ואומר אמת ויצייב – ספק קרא קריאת שמע אבל בודאי אמר אמת ויצייב אינו חוזר וקורא קריאת שמע, שהרי הזכיר יציאת מצרים באמת ויצייב. אבל ספק אם אמר קריאת שמע, וכן ספק אם אמר אמת ויצייב, חוזר ואומר אמת ויצייב, כי יתכן ולא קיים מצות זכירת יציאת מצרים. אבל אם ברי לו שקרא קריאת שמע וספק אם אמר אמת ויצייב, אינו חוזר ואומר אמת ויצייב שכבר קיים מצות זכירת יציאת מצרים בפרשה שלישית של שמע (תוס'; רבינו יונה). **והזור ואומר אמת ויצייב** – יש סוברים ללא חתימת גאל ישראל, שיוצא יד"ח בהזכרת יציאת מצרים גם בלא מטבע ברכה, וספק ברכות להקל. ויש סוברים שחותרם בברכה, כיון שהוא מסופק בדבר של תורה, ומחוייב לאומרו כתקנו וכאילו לא קרא כלל, וכל ספק של תורה מברכים עליו (רבינו יונה). **ספק אמר אמת ויצייב** – דוקא אמת ויצייב בתפילת שחרית, אבל בערבית אינו חוזר, כדעת חכמים (לעיל יב, ב) שאין חיוב הזכרת יציאת מצרים בלילה (צל"ח).

קריאת שמע דרבנן אמת ויצייב דאורייתא, שמן התורה די שיקרא בכל מקום שירצה בשכבו ובקומו, ורבנן הם שתקנו שיקרא פרשת קריאת שמע (רבינו יונה). וכשם שקריאת שמע דרבנן אינו חוזר, כן כל ברכות שחייבם מדרבנן אם מסופק אם בירכס אינו חוזר ומברך (רא"ש), ויש סוברים שספק ברכות חוזר ומברך (ר"י בתוס' לעיל יב, א ד"ה לא). **■** וראה להלכה בד"ן ספק ברכות (משנ"ב רטו, כ ושעה"צ כא).

ההוא בדברי תורה קתיב, ובית הלל שאמרו (לעיל יב, א) **ובשבכך ובקומך** בשעה שבני אדם שוכבים ובשעה שבני אדם עומדים, אסמכתא היא ואינה דרשה גמורה (תוס' עפ"י הרש"ש).

קריאת שמע עדיפא דאית בה תרתי, ואפילו שרק פרשה שלישית מן התורה ובה יש גם יציאת מצרים וגם מלכות שמים, קורא גם שתי פרשות ראשונות, שאין ראוי לדלג שתי פרשיות ראשונות שיש בהם קבלת עול מלכות שמים (שיטמ"ק).

ורבי אלעזר אמר ספק קרא קריאת שמע ספק לא קרא, חוזר וקורא קריאת שמע, שלדעתו קריאת שמע היא מן התורה (רש"י), וחוזר וקורא היינו כל שלושת פרשיותיה, ואפילו שרק פסוק ראשון דאורייתא, חכמים תקנו קריאת שלוש פרשיות, ובכלל התקנה שכל זמן שקוראים יקראו שלושה פרשיות (ש"ת הרשב"א א, שכ). או משום שחובת קריאת שמע מדאורייתא יוצא בפסוק ראשון, אבל יש קיום מצוה דאורייתא בכל שלושת הפרשיות (לח"מ קרי"ש ב, יג בשם קרית ספר). ויש מפרשים שאף ר' אלעזר סובר כר' יהודה שקריאת שמע דרבנן, אבל חוזר וקורא משום שיש בה קבלת עול מלכות שמים (תוס' רא"ש). **■** להלכה, ספק אם קרא קריאת שמע, חוזר וקורא קריאת שמע, ומברך לפניו ולאחריה (שר"ע סז, א). יודע שאמר פסוק ראשון, ומסופק על השאר, חוזר וקורא אבל ללא ברכותיה (משנ"ב ש, ד, וביאה"ל).

שאני תפלה דלית בה מלכות שמים, ואף שאמירת אלהי אברהם' בשמו"ע הוא כהזכרת מלכות שמים, שאברהם אבינו המליך את הקב"ה (ראה תוס' להלן מ, ב ד"ה אמר; מט, א ד"ה ברוך), מכל מקום אין מוזכר בה בפירוש תיבות 'מלך העולם' (רש"י ושפתי חכמים בפירוש דברי).

אלא קריאת שמע וברכת המזון דאורייתא, ואע"פ שלמ"ד הרהור לאו כדבור דמי אינו יוצא ידי חובת קריאת שמע וברכת המזון בהרהור, אבל כיון שהם מן התורה יעשה מה שביצלתו, ולכל הפחות הרהור (ריטב"א). ולסוברים שקריאת שמע דרבנן, ראה תוס' לעיל (ב, ב ד"ה בעל קרי) שמבארים לדעתם את החילוק בין קריאת שמע לתפילה.

ותפלה דרבנן, ואף לדעת הרמב"ם (סה"מ מצוה ה; תפילה א, א) שעיקר מצות תפילה דאורייתא, מכל מקום, תפלה דרבנן היינו שזמן תפילה נוסח התפילה מדרבנן (רמב"ן סה"מ שם).

מניין לברכת המזון לאתריה מן התורה, שנאמר ואכלת ושבעת וברכת', ורבותינו קבלו שזו מצות עשה (רמב"ן דברים ח, י), שהיה מקום לומר, שכשם שאכלת ושבעת' רשות, כך 'וברכת' רשות, אבל קבלה ביד רבותינו ש'וברכת' הוא חובה (חזון יחזקאל לג"י אברמסקי עה"ת עמ' ריח).

מניין לברכת התורה לפניה מן התורה, ברכת התורה של היחיד קודם לימודו, אבל ברכת התורה שלפני קריאת התורה היא דרבנן, שהרי קריאת התורה של ציבור אינה מן התורה אלא תקנת עזרא [ראה ב"ק פב, א] (רמב"ן השמטות לסה"מ מצוה טו; קרית ספר תפלה פ"ב ובית אלוקים פרק אע בדעת הרמב"ם; פנ"י להלן בהמשך העמוד; צל"ח; שאגת אריה ס"י כד), ויש סוברים שברכות התורה דרבנן [כפשטות דעת הרמב"ם שלא הזכיר בספר המצוות], וכונת הגמ' מניין לברכת התורה לפניו מן התורה' לברכת התורה קודם קריאת התורה בציבור, שממה שאמרה הגמ' מניין לברכת התורה לפניו' משמע שיש גם לאחריה, וביחיד אין ברכה לאחריה, ואמנם אין חיוב לקרוא, אבל אם קורא חיוב מן התורה לברך [כברכת המזון, שאין חיוב לאכול אבל אם אוכל חיוב לברך] (באר שבע, סוטה לג, א, מא, א), ויש מפרשים שהכתוב אסמכתא בעלמא הוא (פר"ח ס"י מז בשם ש"ת פני משה א, א בדעת הרמב"ם).

■ להלכה, אחר שהרבה מהראשונים סוברים שברכת התורה היא מהתורה, לכן בספק אם בירך ברכות התורה, חוזר ומברך, ולא יברך אלא ברכת 'אשר בחר בנו' שהיא המעולה שבברכות. ומכל מקום, אם יכול לבקש מאַחַר שיוציאו, או לכוון לתחילה בברכת 'אהבה רבה' לפטור וללמוד יתכף לאחר התפילה, מה טוב. ברכות התורה בקריאת התורה בציבור לכו"ע מדרבנן משום כבוד הציבור, שהרי כבר בירך בשחרית (משנ"ב מז, א).

שנאמר כי שם ה' אקרא הבו גדל לאלהינו, שמשה אמר שכאשר אפתח בדברי שירה, אפתח בברכה, ואתם תענו אמן (רש"י), והראיה שהמכוון על דברי תורה, כי קודם לכן אמר הכתוב: 'יערוף כמטר לקחי' ו'לקחי היינו תורה' (שיטמ"ק). ויש מפרשים, שמשה אמר: 'כי שם ה' אקרא' – בתורה שהיא שמותיו של הקב"ה, אז 'הבו גדול לאלהינו' – תברכו ברכת התורה (מהרש"א).

אמר רבי יוחנן למדנו ברכת התורה לאתריה מן ברכת המזון מקל וחומר וכו', ואע"פ ששני הקל וחומר סותרים זה את זה, שהרי אם קל וחומר שתורה טעונה ברכה גם לאחריה, שוב אי אפשר ללמוד לברך על המזון לפניו מתורה שאינה טעונה ברכה

כגירסת הירושלמי שהגזירה שווה של 'תוך' 'תוך' הוא מהנאמר גבי אחי יוסף 'לשבור בתוך הבאים' (בראשית מב, ה), מה הם עשרה צדיקים אף 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' היינו עשרה צדיקים (רבנו בחיי ויקרא כב, לב וחת"ס שם), והבבלי לא רצה ללמוד מפסוק זה שהוא קודם מתן תורה (אמרי שפר בשם רבו החת"ס). וראה גירסת הגמ' במגילה (כג, ב; והובא במסורת הש"ס) שנלמד 'עדה' 'עדה' ממרגלים לקורח, ומקורח נלמד לכל דבר שבקדושה מ'תוך' 'תוך'.

איבעינא להו מהו להפסיק ליהא שמו הגדול מברך, שמה משום שמעלתו גדולה עונין, וכפי ששינונו ברייתא לעיל (ג, א) בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין 'יהא שמה הגדול מבורך', הקב"ה מנענע ראשו ואומר: אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך. וכן אמר רבי יהושע בן לוי (שבת קיט, ב) כל העונה 'יהא שמה רבא מברך' בכל כחו, קורעין לו גזר דינו (שפתי חכמים).

לית הלכתא פותיה, שמעלת 'יהא שמה רבא מברך' הוא כמעלת קדושה ומודים (מילי דברכות בדקדוק דברי התוס' לעיל ג, ד"ה ועונין), ויש סוברים, שמסקנת הגמ' שמעלת 'יהא שמה רבא מברך' עדיפה על קדושה ומודים, רק שלא מועיל לענין הפסקה באמצע שמו"ע (מג"א נ, א בשם באר שבע; מילי דברכות בדקדוק דברי רבינו יונה לעיל ד, א). וכן אין לענות איש"ר גם באמצע ברכת 'את צמח' אפילו שהם אותו ענין ואף מותר להוסיף בברכה אמצעית מעין אותה ברכה (צ"ץ אליעזר ח, י בשם ספר כרא דנדר בשמו של רבי יצחק אלחנן ספקטור, וכן רבי חיים ברוך בשם אביו הנצי"ב). ■ להלכה, המתפלל תפילת שמונה עשרה והגיע שליח ציבור לקדיש או לקדושה, ישתוק ויכוון ב'אמן יהא שמה רבה' ובקדושה וכן לברכו' למה שהשליח ציבור אומר, ויוצא חובת ענייה מדין 'שומע כעונה' (ש"ע קד, ז ומשנ"ב שם).

למימרא דקסבר רבי יהודה בעל קרי מותר בדברי תורה, ומכיון שמחייב בעל קרי אפילו בברכות שהם מדרבנן, הרי שלדעתו בעל קרי מותר בדברי תורה, ומכך ש'מברך לפניהם ולאחריהם' היינו אפילו בפה, ורק לדעת תנא קמא 'מברך' היינו בהרהור (שיט"ק).

וסמך ליה יום אשר עמדת' וגו', ונחשב כאילו דברו בהר סיני בפה אע"פ שבפועל שתקו, משום ש'שומע כעונה' (תוס' לעיל כ, ב ד"ה כדאשכחן).

מה להלן בעלי קריין אסורין אף פאן בעלי קריין אסורין, ואין כוונת הגמ' שבעלי קריין אסורין מדאורייתא, שהרי הוא רק תקנת עזרא (ראה ב"ק פב, א) ואין הלימוד מהפסוקים אלא אסמכתא, וקושיית הגמ' איך התייר רבי יהודה בעל קרי בדברי תורה הלא תקנת עזרא שאסור, ולא דקדקה הגמ' לומר שאין הלימוד מהתורה אלא אסמכתא בעלמא, כיון שלמסקנה גם רבי יהודה מודה שבעל קרי אסור בדברי תורה (ריט"ב א). ויש מפרשים, שסובר המקשן שלדעת רבי יהושע בן לוי בעל קרי אסור בדברי תורה שבכתב מדאורייתא, ועזרא תיקן שאסור אף בתורה שבעל פה [ראה להלן כב, א שנחלקו בזה תנאים] (צ"ח).

אפילו מאן דלא דריש סמוכים בכל התורה, במשנה תורה דריש, בכל מקום דורש רבי יהודה סמיכות הפסוקים אם היא מוכחת או מופנית, וקיים להו לחז"ל שבחומש דברים כל סמיכות היא מופנית או מוכחת (תוס' בימות ד, א ד"ה וי). ויש מפרשים, שסדר חומש דברים אינו לפי סדר הספרים הקודמים, ובהכרח שהסדר שבו אומר דרשני, ואם סמוכים עניינים זה לזה בהכרח הוא לדרשה (ריט"ב א). ויש מפרשים, שכל התורה נמסרה מפי הגבורה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה, לא כן ספר דברים משה רבינו סדרו (ראב"ן סי' לד).

הנכנס לבית הכנסת ומצא צבור שמתפללין, אם יכול להתחיל ולגמר עד שלא יגיע שליח צבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל, לפי שצריך לשוח עם הציבור שלא יראה ככופר במי שהציבור משתחוין לו, ושמא אשור יגיע השליח ציבור למודים, יהיה המתפלל בתחילה או בסוף ברכה ולא יוכל לכרוע כמבואר להלן (ולד, א), ואפילו אם יהיה באמצע ברכה לכתחילה אין לכרוע אף באמצע ברכה (תוס' ב"י ס' קיג בתיווך אחד), ועוד שאם יכרע באמצע ברכה, כיון שגם כל הציבור כורע עלולים הרואים לסבור כי יש הלכה לכרוע באמצע ברכה זו שעומד בה (ב"י שם בתיווך שני). ■ להלכה, הנכנס לבית הכנסת ומצא ציבור מתפללין תפילת מנחה, אם יכול להתחיל ולגמר עד שלא יגיע שליח ציבור למודים יתפלל, ואם לאו אל יתפלל. ובשטרית אם היה עומד בקריאת שמע וברכותיה בשעה שהציבור התחילו שמונה עשרה, אם יכול להתחיל ולגמר התפילה עד 'אלוקי נצור' קודם שיגיע השליח ציבור למודים, יתפלל, ואם לאו אל יתפלל, אלא ימתין ב'שירה חדשה' (ש"ע קט, א ומשנ"ב ב).

מר סבר יחיד אומר קדושה, שיחיד המתפלל עם הציבור יכול לומר קדושה כאשר הוא בתפילתו מגיע ל'מחיה המתים' אע"פ שהציבור אינו אומר אז קדושה, אבל אם תפילתו ביחידות גם רב הונא מודה שאינו אומר קדושה (רש"י, ורשב"א וריט"ב א בדעתו). ויש אומרים, שלדעת רב הונא יחיד אומר קדושה גם אם תפילתו ביחידות (טורי אבן מגילה כג, ב בדעת רש"י, ולדעתו טעות סופר ברש"י וצ"ל 'יחיד שאינו מתפלל עם הציבור').

וכן אמר רב אבא בר אבהו מניין שאין היחיד אומר קדושה, של 'מחיה המתים', וכן של קדושה של 'יוצר אור' ו'בא לציון' אינו אומר אלא מדלגה (רבינו יונה בשם יש אומרים; רמב"ם תפלה ז, יז), ויש סוברים, שקדושה של 'יוצר אור' ו'בא לציון' יאמר היחיד רק תיבה אחת 'קדושה' [עונים ואומרים ביראה קדוש, והאופנים וכו'] וכן רק תיבת 'ברוך' [לעומתם משבחים ואומרים ברוך, לא-ל ברוך נעימות וכו'] (רא"ש בשם יש מפרשים; מג"א נט, ג ומחצה"ש), ויש סוברים, שמוותר ליחיד לומר את הקדושות של 'יוצר' ו'בא לציון' כרגיל, שקדושות 'יוצר אור' היא רק סיפור דברים איך המלאכים מקדישים, וקדושות 'בא לציון' היא אמירת פסוקים בעלמא ותרגומם, ורק קדושה שבשמונה עשרה אין היחיד אומרה שהיא קדושה שאנו מקדישים (רא"ש; רבינו יונה; רמב"ם בתשובה בפאר הדור' סי' פא, וכתב שם שחזר בו ממה שכתב בהלכה). ■ להלכה, יש לחוש לדעות שאין ליחיד לומר קדושה ש'יוצר אור' ו'שב'בא לציון', ולכן יאמר היחיד בניגון ובטעמים כקורא בתורה (ש"ע נט, א). ויש אומרים שכבר פשט המנהג כדעות שהיחיד יכול לאומרו (רמ"א שם). ונכון להדר שיאמרם היחיד בניגון ובטעמים (משנ"ב ס"ק יא בשם הפמ"ג).

שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, כל דבר שבקדושה לא יהא פחות מעשרה, והוא דין דאורייתא (תשב"ץ ב, ב, סג; קרית ספר תפילה פ"ח; קרן אורה סוטה לח, א), ויש סוברים שהוא דין דרבנן, שהרי הם שקבעו את סדר התפילה, אלא שסמכו דבריהם על פסוקים (ר"ן מגילה כג, ב).

כתיב הקא ונקדשתי בתוך בני ישראל וכתוב הקם הבדלו מתוך העדה הזאת, מה להלן עשרה וכו', (גמ' מגילה כג, ב; וכן מוסף זאת מסורת הש"ס בסוגיותנו). ונלמד דין 'אין דבר שבקדושה פחות מעשרה' מפרשת המרגלים, ללמוד שאפילו אם יש במנין העשרה רשעים, לא ינעם מלדבר עמם דברי קדושה (שפתי חכמים בשם ספר אף פרי תבואה), ויש סוברים שאין ללמוד דין דבר שבקדושה מהמרגלים, וגורסים

וְאָמְרֵי לָהּ לֹא יִכְנָס לְבֵית הַמְדַרְשׁ כֵּל עֶקֶר, וטעם החילוק בין קריאת שמע שמהרהר בלבו לתלמוד תורה שלדעתו גם אינו מהרהר, משום שכל המצוות אם אינו יכול לקיימן הוא חייב בהן אלא שהוא "אנוס", אבל תלמוד תורה החיוב רק כפי יכולתו, וכיון שבעל קרי אנוס ממצוה זו מתקנת עזרא, אין זה גדר "אנוס" אלא "פטור" (קהלות יעקב סי' טו).

רַבִּי יְהוּדָה אֹמֵר שׁוֹנֵה הוּא בְּהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, ומכאן ראייה שלעסוק בהלכות דרך ארץ אינו נחשב תלמוד תורה (ב"ח קב, ג). ויש מפרשים, שקדושת הלכות אלו אינן קלות משאר חלקי התורה והכל נחשב תלמוד תורה, אלא שהלכות דרך ארץ הם התבלין לתיקון המדות רעות של קלות ראש וזחות הדעת שיש לבעל קרי (דלוית יחזקאל לרבי יחזקאל סרנא א, עמ' שסד).

יְהִי מְהֵלֶךְ עַל גַּב הַנְּהָר וְכוּ', וְטָבֵל וְשָׁנָה לָהֶם, ואפשר שגם לעצמו לא החמיר אלא מפני שהיה מהלך על גבי הנהר, ולא ביטל מלימודו לתלמידיו בשביל זה, אבל אם לא היתה טבילה מזומנת לו אפשר שגם לעצמו לא היה מחמיר (דלוית יחזקאל שם).

אָף עַל פִּי שִׁמְקֵל אֵינִי עַל אַחֲרָיִם מִמְּחִיר אֵינִי עַל עֲצָמַי, שאדם חשוב ותלמיד חכם יכול להחמיר על עצמו ואינו נחשב יוהרא (ראבי"ה ב, מגילה סי' תקצז).

תֵּנִי אֶרְבִּי יְהוּדָה בֵּן בִּתְרִיָּה יְהִי אֹמֵר אֵין דְּבָרֵי תוֹרָה מִקְבְּלִין טְמָאָה, ולרבנן דברי תורה מקבלין טומאה, כדמיון האוכל קדשים בטומאת הגוף שמטמא ופוגם את הקדשים, כך בעל קרי מטמא את התורה, ולדעת רבי יהודה בן בתירה אינה נפגמת, אבל מודה שתורתו אינה בטהרתה, רק שאינו אסור מחמת כן בדברי תורה (שם משמואל במדבר, עמ' פ). ואפילו לדעת רבי יהודה בן בתירה, מעלה עשה הקב"ה שבעל קרי יאה אסור לקבל את התורה במעמד הר סיני, אפילו שמותר בדברי תורה (מהרש"א שבת פו, א).

מַעֲשֵׂה בְּתַלְמִיד אֶחָד שֶׁהָיָה מִגְמָגֵם לְמַעְלָה מִרְבֵּי יְהוּדָה בֵּן בִּתְרִיָּה, קורא במרוצה (רש"י להלן ע"ב ד"ה מגמגם), ויש מפרשים שהיה קורא כדרכו, אלא שלא היה מזכיר את שמות הקודש (רבינו יונה בשם יש מפרשים), ויש מפרשים שלא היה קורא התיבות כהוגן בצחות בשלימותן, אלא בגמגום (רבינו יונה, מאירי).

מֵאֵן דָּאִמֵּר בְּטוֹרָה לְטַבִּילוֹתָא, כְּרַבִּי יְהוּדָה בֵּן בִּתְרִיָּה, ולדעתו מעולם לא תיקן עזרא טבילה לבעלי קרי, שאם לא כן 'אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד חבירו יעד שיהיה גדול ממנו בחכמה ובמנין' [כמבואר בעדויות (א, ה)] [תוס' ב"ק פב, ב ד"ה אתא בתירין ראשון], או שסובר שעזרא אכן תיקן, אבל התנה שבית דין אחר יוכל לבטלה (תוס' שם בתירין שני), או שאין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו רק אם תקנתם פשטה ברוב ישראל, ואילו תקנת עזרא לא פשטה ברוב ישראל (תוס' שם בתירין שלישי). ■ להלכה, בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפילה ללא טבילה (שו"ע פח, א), ומכל מקום מי שירצה לנהוג ולטבול, תבוא עליו ברכה. ודוקא אם לא יעבור על ידה זמן קריאת שמע או תפילה, ואפשר שאפילו אם על ידה יתבטל מתפילה בציבור גם כן אין נכון להחמיר בזה (משנ"ב שם ב).

כִּי הָא דְרַב חֲסָדָא לְגִיט אַמְאָן דְּמַהֲרָא אִמְנָא בְּעֵדֵן צְלוֹתָא, שאם הגיע זמן תפילה לא יחזר אחר מים, שמו מתוך כך יעבור הזמן (רבינו יונה לעיל טו, א). ויש מפרשים שהוא לקראת סוף זמן תפילה, ודוקא בזה חוששים שאם יחזר אחר מים יש חשש שיפסיד זמן תפילה (ב"י סי' צב בדעת הטור).

לֹא תִימָא מְבַרְךְ אֵלָא מְהַרְרָה, שאף רבי יהודה מודה שבעל קרי אסור בתורה עד שיטבול, וכן שהרהור לאו כדיבור דמי ואינו יוצא ידי חובה בהרהור, אלא שלדעת תנא קמא, בדברים שחייבם מן התורה כקריאת שמע וברכת המזון חובתן לעשות מה שביכולתו, ולכן יהרהר אפילו שאינו יוצא בהרהור. וחובה גם בברכות דרבנן לעשות מה שביכולתו, ולהרהר אף בהם, שהעמידו חכמים דבריהם על דין תורה (ריטב"א).

אָמַר רַב נַחְמָן בְּרִי יִצְחָק עֲשָׂאן רַבִּי יְהוּדָה כְּהִלְכוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שלרבי יהודה מותר לבעל קרי לברך ברכת המזון שהיא כהלכות דרך ארץ שמותר לו לשנותם (רש"י), ויש מפרשים, שהמכוון לברכות דרבנן שהם כהלכות דרך ארץ, ואף ברכת המזון שחייבה מדאורייתא אבל נוסח ברכתה מדרבנן, ומודה רבי יהודה שבעל קרי אסור להוציא קריאת שמע בפיו (ריטב"א; וכן דעת הרש"ש ברש"י שמוחק בדבריו תיבת 'המזון' וצ"ל רק 'עשאן רבי יהודה - לברכות'). ויש מפרשים, שלדעת רבי יהודה בעל קרי מותר להוציא בשפתיו גם קריאת שמע וברכת המזון שהן דאורייתא, משום שאין צורך להתעמק בהם ודומים להלכות דרך ארץ שאין צורך להתעמק בהם (רבינו יונה במשנה לעיל כ, ב).

מֵה לְהֵלֵךְ בְּאֵימָה וּבִירָאָה וּבִרְתָּת וּבְזִיעַ, 'אימה' – יראה מהקב"ה מחמת גדולתו ותפארתו. 'יראה' – יראת העונש. 'רתת' – בושה, כאדם הירא שחבירו יראה בו דבר מגונה. 'זיע' – עשיית מצוה בשלימות עד שמזיע בעת עשייתה (אמרי נועם לגר"א).

אָף כָּאֵן בְּאֵימָה וּבִירָאָה וּבִרְתָּת וּבְזִיעַ, שמעמד הר סיני נקבע לדורות, והוא עכשיו מציאות קיימת, ולימוד ועסק התורה שלנו יש לו גדר של קבלת דברי תורה כמו במעמד הר סיני, ולכן הוא צריך להיות באימה כמו בסיני (נועם שיח לגרי"ה ש"קוטלר פר' תרומה).

מִכָּאֵן אָמְרוּ הַזְּבִים וְהַמְצוֹרְעִים וּבְאֵין עַל נְדוֹת מוֹתָרִים לְקִרְוֹת פְּתוּרָה וְכוּ' אֲבָל בְּעֵלֵי קְרִיִין אֲסוּרִים, ובעל נדה שמותר בדברי תורה היינו באופן שטבל אחר הביאה ונטהר מטומאת קרי, וטמא רק בטומאת נדה, כי אם לא טבל אסור מצד שהוא גם בעל קרי (רש"י). ויש מפרשים, באופן שלא גמר ביאתו ולא הוציא זרע, שטמא רק בטומאת נדה ולא טמא בטומאת קרי (רשב"א בשם הראב"ד; ריטב"א). והטעם שבעלי קריין אסורים, משום שטומאה זו באה מתוך קלות ראש ואינו יכול להיות באימה ויראה, משא"כ שאר טומאות שאינן מתוך קלות ראש ויכול להיות באימה ויראה (רש"י; מאירי במשנה). ויש מפרשים, שהוא כדי שתלמידי חכמים לא יהיו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים (רמב"ם תפילה ד, ד; מאירי שם).

רַבִּי יוֹסִי אֹמֵר שׁוֹנֵה הוּא בְּרִגְלֵיּוֹתָא, במשניות השגורות בפיו שהוא מוציאן בפיו ואינו צריך להאריך בהן (רש"י), שבקריאה במרוצה אין אימה, אלא רק למעמיק בעמקות התורה ככל הצורך (דעת חכמה ומוסר לרבי ירוחם ליבוין א, עמ' כ).

וּבְכַלֵּד שְׂלָא יִצִיעַ אֶת הַמְשָׁנָה, שלא יתעכב בביאור טעמיה ופירושיה (רש"י; שיטת"ק). ויש מפרשים 'שלא יציע את המשנה' – ללמדה לאחריים, קל וחומר מסיני, אם ללמוד אסור, ללמד לא כל שכן (ערוך ערך צע).

רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן יוֹסֵף אֹמֵר מְצִיעַ הוּא אֶת הַמְשָׁנָה, וְאֵינוּ מְצִיעַ אֶת הַגְּמָרָא, מפני שהוא צריך תמיד להזכיר את הפסוקים שהוא דורש (רש"י; גורם 'ואינו מציע את המדרש'), ועוד, שמו יזכיר את שם ה' המוזכר בפסוקים (ריטב"א).

רבא בר שמואל טובל כדין לא היתה רוב הונא כל עדיפות לברך הוא עצמו [וראה להלן] (מרומי שדה).

אָמַר לְהוּ רַב הוּנָא הָבּוּ לִי לְיָדַי לְבְרוּךְ דְּלִיָּא עֵילוּאֵי לֹא הָאֵי וְלֹא הָאֵי, שלא ראיתי קרי ולא הוצרכתי לטבילת ארבעים סאה, ולא לרחיצת תשעה קבין (רש"י), ואף שהנטמא ונטהר גדול במדרגתו ממי שמעולם לא נטמא, אחרי שהתורה מעידה עליו שהוא טהור (רמב"ם פיהמ"ג פרה ג, א), זה דווקא בטומאה חיצונית, אבל בטומאה היוצאת מהגוף שהיא חמורה, עדיף מי שלא נטמא (מי הדעת [ברייתא] עמ' קלב בשם הגאון מטשעבין), או שדין זה שהתורה מעידה על הנטהר שהוא טהור, הוא רק אחרי הערב שמש, אבל רב פפא ורבא בר שמואל היו קודם הערב שמש (מכבי אור [מנדלבוים] א עמ' רכט, בשם מהר"ם שפירא מלובלין). ויש מפרשים, שרב הונא היה בעל קרי, ולא טבל בארבעים סאה וגם לא רחץ בתשעה קבין, וביקש שיתנו לו לברך, להראות שהלכה כרבי יהודה בן בתירא שביטלו את טבילת עזרא (ריטב"א, שיטמ"ק).

רַב חֵמָא טְבִיל בְּמַעְיָל יוֹמָא דְּפִסְחָא לְהוֹצִיא רִבִּים יְדֵי חוֹבְתָן בברכה שמברכים בליל הסדר לפני קריאת ההלל (ריטב"א). ומכאן ראייה שבזמן הזה אין אדם מחויב לטהר עצמו ברגל (ראה ר"ה טז, ב), ולכן רב חמא שטבל בהכרח היה כדי להוציא רבים ידי חובתן (אמת ליעקב לגר"י קמנצקי), או שאת הטבילה שחייב אדם לטהר עצמו ברגל אין צורך לטבול קודם הרגל אלא ברגל, ובהכרח שרב חמא שטבל קודם הרגל היה כדי להוציא רבים ידי חובתן (שפתי חכמים).

וְלֵית הַלְכָתָא כְּוֹתִיחָה - ואין חילוק בין לומר או מברך לעצמו לבין לומר או מברך לאחרים, שדי ברחיצה בתשעה קבין (רש"י ותוס' בפירוש ראשון). או לומר שהלכה כרבי יהודה בן בתירא שביטלו טבילת עזרא (רש"י ותוס' בפירוש שני). ויש שפירש, שאין הלכה כמותו, אלא ביטלו את הטבילה לגמרי, הן לעצמו והן כדי להוציא אחרים (ריטב"א).

לֹא יִפְסִיק, אֲלֵא יִצְקָר, שיאמר כל הברכות בקיצור (רש"י), ויאמר רק את הפתיחה והחתימה של כל ברכה וברכה מתפילת שמונה עשרה (דבינו יונה).

מַגְמִגֵּם וְקוֹרֵא בְּמַרְוּצָה (רש"י). ויש מפרשים שקורא בלא חיתוך אותיות (רבינו יונה לעיל ע"א), ויש מפרשים שקורא את הפסוקים ומדלג על האזכרות (רבינו יונה שם, בשם יש מפרשים).

הֵיא עוֹמֵד בַּתְּפִלָּה וְרָאָה צוּאָה כְּנִגְדּוֹ מחוץ לארבע אמותיו, שהרואה צואה למול פניו, אפילו במרחק גדול, אינו יכול להתפלל (רש"י).

עַד שִׁזְרִיקָנָה לְאַחוּרֵי אַרְבַּע אַמּוֹת ומשיך שם בתפילתו, ואין צריך לחזור על מה שכבר התפלל, כיון שהצואה הייתה חוץ לארבע אמותיו (רש"י, וראה להלן ד"ה הואיל), או משום שהתפלל במקום שלא מצוי שם צואה, ודוקא כשמתפלל במקום שמצוי שיש שם צואה, תפילתו תועבה [כדלהלן] (רבינו יונה וראה להלן שם).

הָא דְלֹא אֶפְשָׁר, כגון שיש נהר לפניו (רש"י), או עוברי דרכים שיבלבלוהו בתפילתו, או שיש שם צואה נוספת לפניו, ואינו יכול לסובב את פניו וכך תהא הצואה לאחריו, משום שלא יהיו פניו מצודדות לכיוון ירושלים (רבינו יונה). ■ וכך נפסק הלכה (משנ"ב פא, ז).

וְהָא זְבַח רְשָׁעִים תוֹעֵבָה, והתפילה עומדת תחת עבודת הקרבנות (ריטב"א).

אָמַר רַבָּא הַלְכָתָא בְּרִיא הַמְרַגֵּל וְחוֹלָה הַמְרַגֵּל אֲרַבְעִים סָאָה, וּבְרִיא לְאוֹנְסוֹ תְשַׁעָה קַבִּין, אֲבָל הַחוֹלָה לְאוֹנְסוֹ פְטוּר מִקְּלוּם, בחולה המרגיל פסק כרב דימי, ובחולה לאנסו כרבין, אבל אנו פוסקים כרב נחמן בר יצחק [שהיה אחרי רבא] שפסק לעיל (ע"א) כרבי יהודה בן בתירא שאפילו בריא המרגיל אינו צריך טבילה (רש"י). ויש מפרשים שכיון שיש מחמירים ולא נוהגים כרבי יהודה בן בתירא, ועושים כתקנת עזרא לטבול בארבעים סאה או כתקנת חכמים שאחריו לרוחץ בתשעה קבין, הורה רבא מה דיני החולה והבריא המרגיל והאנסו (רש"י א). ויש גורסים בדברי רבא 'בריא המרגיל ארבעים סאה, וחולה המרגיל לאנסו תשעה קבין, וחולה לאנסו ולא כלום', שהיה רבא לעיל אמר שעזרא תיקן רק טבילה ורק לבריא המרגיל, וחכמים שאחריו תקנו תשעה קבין לבריא לאנסו, וא"כ דין חולה המרגיל כדין בריא לאנסו בתשעה קבין, וחולה לאנסו פטור מכלום, וכפסק רבא כרבין (שיטמ"ק; שו"ת רשב"א א, רט, וכמדויק ברשב"א כאן).

בַּעַל קָרִי שֶׁנִּתְּנָהוּ עָלָיו תְּשַׁעָה קַבִּין טְהוֹר, נקטו 'שנתנו עליו' לאפוקי אם טבל בתשעה קבין שטמא, וכמבואר לעיל (ע"א) 'מה ארבעים סאה בטבילה ולא בנתינה, אף תשעה קבין בנתינה ולא בטבילה' (משנה ראשונה מקואות ג, ד).

בַּמָּה דְּבָרִים אֲמוּרִים לְעַצְמוֹ, אֲבָל לְאַחֵרִים אֲרַבְעִים סָאָה, שהמלמד לאחרים צריך לבאר דבריו ולהאריך יותר. ועוד, שעיקר הטבילה נלמד מהכתוב 'יום אשר עמדת' וגו', והכתוב הסמוך לו 'והודעתם לבניך' שהוא לימוד לאחרים (תוספות רא"ש).

וְחַד אָמַר אֲפִילוּ כְּבָלִים נָמִי, שפסול טבילה במים שאובים לענין טהרה מטומאה, יש סוברים שהוא מדאורייתא ויש סוברים שהוא מדרבנן, אבל טבילה בתוך כלי הכל מודים שהוא פסול מדאורייתא (רא"ש הל' מקואות א), ולענין טבילת בעל קרי, שהכל מודים שהקלו בו לטבול במים שאובים (כמבואר להלן בגמ'), נחלקו אם הקלו גם לענין טבילה בתוך כלי, וכפי שהגמ' תבאר.

רַב פִּפְא וְרַב הוּנָא בְּרִיָּה דְרַב יְהוֹשֻׁעַ כְּרִיכּוֹ רִיפְתָּא בְּהַדֵּי הַדְּדִי, ודנו מי מהם יברך ברכת המזון ויוציא את כלם (שפתי חכמים), ויש שפירש, שדנו על ברכת המוציא מי מהם יוציא את חברו, שכבר בברכה זו אפשר לבדוק מי ברך וטהור הוא. ומה שלא יכלו לבדוק בברכת 'נטילת ידים' שקודמת להם מי ברך וטהור הוא, משום שאפשר שנטלו ידיהם בשחירת והתנו שיועיל לכל היום (צרוך החיים).

דְּנִפּוּל עֵילוּאֵי תְשַׁעָה קַבִּין, שמה שאמרה הגמ' לעיל (ע"א) 'בטלוה לטבילותא', אין פירושו ש'ביטלו' תקנת עזרא, אלא שלא היה כח לרוב הציבור לנהוג כתקנת עזרא, ולא כפו את העם לקיימה ונתבטלה מעצמה, והאמוראים חפצו לקיים תקנת עזרא כתקנה (כס"מ קר"ש ד, ח בדעת הרמב"ם).

אָמַר לְהוּ רַבָּא בַר שְׁמוּאֵל וְכוּ' הָבּוּ לִי לְיָדַי לְבְרוּךְ דְּנִפּוּל עֵילוּאֵי אֲרַבְעִים סָאָה, 'דנפול' לאו דווקא, שהרי ארבעים סאה מועילים בטבילה בלבד ולא בנתינה, אלא כיון שרב פפא נקט בלשונו 'דנפול עילואי תשעה קבין', אף רבא בר שמואל נקט 'דנפול עילואי ארבעים סאה' (רש"י; שיטמ"ק). ויש שפירש, שדקדק בלשונו ואמר 'דנפול עילואי', שהיה זה גל שנתשל ובו ארבעים סאה, שאם נפל על האדם או על הכלים מטהר [ראה מקואות ה, ו] (רש"י). ויש שפירש, שבא לומר שהיו הארבעים סאה האלו מים שאובים, ולכן ביקש רב הונא [להלן] שהוא יברך, אבל אילו היה

(רש"י ופני יהושע בדעתו), ולכן דוקא בבית הכסא שאין בו חפירה והצואה מגולה, אבל כשהיא בחפירה הרי היא רשות לעצמה ומותר להכנס בתפילין לתוכו (מגן אברהם מג, ו בדעת רש"י, ומשנ"ב שם, יג). ויש מפרשים שחולין משום עשיית צרכיו (רא"ש), ואף בבית הכסא שיש בו חפירה (מג"א שם בדעת הרא"ש).

אָבֵל בֵּית הַכֶּסֶא עֲרָאִי, חוֹלֵין וְנִפְנָה לְאַלְתֵּר, שאיסור הכנסת תפילין לבית הכסא מדרבנן, והקלו כשהכניסם בהיתר, אף שנפנה שם והופכו לבית הכסא קבוע (רשב"א). ■ הלהכה, הנכנס לבית הכסא לעשות צרכיו, חולצן במרחק ארבע אמות, וכשיצא מניח במרחק ארבע אמות (ש"ע מג, ה). וכן הוא אף בבית הכסא עראי, ושלא כדברי רב ששת (ב"י שם, ה ע"פ השמטת הפוסקים, והוסף שצריך טעם למה; משנ"ב שם, ס"ק יג).

מִהוּ שְׂיִכְנֵס אֶדָם בְּתַפְלִין לְבֵית הַכֶּסֶא קְבוּעַ לְהַשְׁתִּין מִים, שהוא צורך גדול, והסתפק שמה הקלו משום כך, אף שבדרך כלל אסור להיכנס עם תפילין לארבע אמות של בית הכסא קבוע (מחצית השקל מג ט לדעת רש"י לעיל).

וְאִמְרֵי לָהּ שְׂמָא יִפֵּחַ בָּהּ, ואפילו בבית הכסא ארעי שייך חשש זה ואסור [ובניגוד למה שדנו בגמ' בתחילה לאסור רק בבית הכסא קבוע] (כסף משנה תפילין ד, יח בדעת הרמב"ם שם). ויש מפרשים שחשש הפחה שייך רק בבית הכסא קבוע (בית הלוי א, ה בסופו בדעת תור"ה חיישינו). ■ הלהכה, אסור להטיל מים בבית הכסא קבוע, כשהתפילין בראשו, או בזרועו, שמה יעשה בהם צרכיו (ש"ע מג, א ומשנ"ב שם).

וּבֵית הַלֵּל אִמְרֵים אוֹחֶזן בְּיָדוֹ וְנִכְנֵס, שלדעתם דרך קדושת התפילין היא רק כשהן מונחות על הראש, ולא כשאוחזן בידו (שיטמ"ק).

רְבִי עֲקִיבָא אוֹמֵר אוֹחֶזן בְּכַנְדוֹ וְכוּ' וּמְנִיחֵם בְּחוּרֵין הַסְּמוּכִים לְבֵית הַכֶּסֶא - לכתחילה אוחזן בכנודו, ואם אינו יכול יניחם בחורים הסמוכים לבית הכסא (צל"ח).

הַתְּקִינוּ שְׂחֵיָא אוֹחֶזן בְּיָדוֹ וְנִכְנֵס, וכשאנו יכול, החזירו את התקנה להניחם בחורים הסמוכים לבית הכסא, למרות חשש העכברים, משום שבחורים הסמוכים לרשות הרבים אירעה תקלה חמורה של הרגת נפש (צל"ח, וכמבואר בדברי רבי עקיבא לעיל בסמוך).

גוֹלְלֵן כְּמִין סֶפֶר - ברצועות שלהן (רש"י), ולא הטריחוהו להניחם בכלי, כיון שדעתו ללבושן ביציאתו (ר"י מלוניל). ויש מפרשים שגוללם בבגדו (רמב"ם תפילין ד, ז).

וְאוֹחֶזן בְּיָמֵינוּ, שלא בבגדו, כדי שלא יפלו (רש"י), ואוחזן בימינו כי בשמאלו מקנח את עצמו (מאיי).

כְּנִידוֹ לְבוֹ, משום כבוד (רא"ה), או בשביל שיזכרם שלא יפלו מידו (צל"ח). ■ הלהכה, כשנכנס לבית הכסא קבוע בשדה, שאין לו מקום המשתמר להניחם שם, גוללן ברצועות שלהן ואוחזן בימינו ובבגדו כנגד לבו, ויזהר שלא תהא רצועה יוצאה מתחת ידו טפח [ואמנם לא יטיל מים בעמידה, ראה הלק"ע ב"ד בית הכסא עראי] (ש"ע מג, ה, ז).

אָבֵל בְּכָלִי שְׂאִינוּ כְּלָיִין אֶפְלוֹ פְּחוֹת מְטַפָּה. הלהכה, מותר להניח תפילין על הארץ בכלי שאינו מיועד לתפילין, או כשיש בו שיעור טפח, ואף שמיועד לתפילין (ביאור הלכה מג, ו).

כִּי הָיָה נִקְיָט סֶפֶרָא דְאַגְדָּתָא הָיָה יְהִיב לָן. הלהכה, אסור להכניס ספרי קודש לבית הכסא, אלא אם כן מכניסם בתוך כיסוי, ויש אומרים שצריך להכניסם בשני כיסויים (משנ"ב מג, כה).

אִם שָׁהָה כְּפִי לְגַמְרוֹ אֶת כְּלָהּ - כשיעור זמן שלוקח לאדם זה להתפלל, ואינו תלוי בשיעור הזמן שלוקח לשאר בני אדם להתפלל (רשב"א לעיל יג, א בשם היושלים). ואף כשאוחז בטוף התפילה, משערים כפי הזמן שלוקח לו להתפלל את כולה (משנ"ב קד, יד, ע"פ פמ"ג א"ח סה, א).

חוֹזֵר לְרֵאשׁ, כששהה בתפילתו מחמת איסור, שגופו או מקומו לא היו נקיים (תוס' לעיל כב, א ד"ה אלא). ויש מוסיפים, שהוא הדין כששהה מחמת אונס חיצוני, כגון מחמת סכנת ליסטים וכדומה (מגן אברהם סה, ב, ע"פ משמעות כמה ראשונים). ויש סוברים שאף אם שהה מרצונו (ראה ב"י סה, א בדעת כמה ראשונים). ■ הלהכה, השהה בתפילתו כדי לגמור את כולה, חוזר לראש. ונחלקו הפוסקים בדבר, שיש סוברים אף כששהה מרצונו (ש"ע קד, ה ומשנ"ב שם בדעתו). ויש סוברים דוקא כששהה מחמת איסור, או שאר אונסים (משנ"ב שם).

דָּמַר סֶבֶר נִבְרָא דְחִיּוּיָא הוּא, משום שהתפלל בעוד שהוא נצרך לנקביו הקטנים, ונחלקו אם יוצאים ידי חובה בדיעבד בתפילה זו [ולענין הנצרך לגדולים, ראה להלן בסמוך] (רש"י; רשב"א). ויש מפרשים, משום שהיו המים שותתים על ברכיו, ונחלקו אם נחשב מחמת כן גברא דחויא, שיש לומר שמים שותתים אינם חשובים כעמוד מי רגלים מקלח ואין איסורם מהתורה (רשב"א בשם תוס'; תוס' הרא"ש). ■ הלהכה, היו מי רגליו שותתים באמצע התפילה, יפסק עד שיכלו המים, ואם לא שהה כדי לגמור את כולה, אינו חוזר לראש (משנ"ב עח, א ואילן) [ואם שהה כדי לגמור את כולה, ראה לעיל בסמוך, שחוזר לראש] והמתפלל בעת שנצרך לנקביו הקטנים, נחלקו הפוסקים אם יצא ידי חובה בדיעבד (ראה משנ"ב צב, ב).

הַנְּצַרְךָ לְנִקְבֵי הַגְּדוּלִים, שבדינו של הנצרך למי רגלים נחלקו האמוראים לעיל בסמוך (מאירי לפי פי' רש"י ד"ה ומר) ועוד, שאין תפילתו תועבה בנצרך למי רגלים (מגן אברהם סי' צב, א עפ"י רש"י הנ"ל).

וְאִם הִתְפַּלֵּל תְּפִלְתוֹ תוֹעֵבָה, ולא יצא ידי חובתו, ויחזור ויתפלל (רמב"ם תפילה ד, ז). וראה מה שהבאנו לעיל כב, ב ד"ה הואיל וחסא.

אָבֵל אִם יָכוֹל לְשֹׁהוֹת בְּעֶצְמוֹ, תְּפִלְתוֹ תְּפִלָּה, ומותר להתפלל כך לכתחילה (רש"י). ויש אומרים שלכתחילה לא יתפלל (רא"ש).

עַד פְּרָקָה, שזהו משך זמן תפילה (ב"ח צב, ב), או משום שכל שאינו יכול לשהות שיעור זה, הצואה שבמעיו מאוסה ביותר (נשמת אדם ג, א). וקבעו חכמים את השיעור בשיעור של הילוך, להחמיד אף במי שיכול להעמיד את עצמו ביעור זה אילו ישב על מקומו (גן המלך לבעל הגינת ורדים סי' מח). ■ הלהכה, לכתחילה לא יתפלל עד שיבדוק עצמו תחילה יפה, ואף אם יפסיד בכך תפילה במנין, ובלבד שלא יפסיד זמן תפילה. ואם אינו יכול להעמיד עצמו כדי הילוך פרסה, שהוא שבעים ושתיים דקות, והתפלל, לא יצא. ושליח ציבור יכול להתפלל חזרת הש"ץ כשיכול להעמיד עצמו פרסה, משום כבוד הבריות, ואם אינו יכול להעמיד עצמו פרסה, צ"ע (ש"ע צב, א ומשנ"ב וביה"ש).

מִשׁוּם שְׂנֵאֲמַר הַכּוֹן לְקִרְיָתָא אֶלְהִיָּהּ יִשְׂרָאֵל, שצריך להשתדל ולטהר עצמו שלא יבוא לידי טינוף בתפילתו (מאירי), או שיתנאה בגוף נקי, שהוא כמלוש לנשמה, בעמדה לפניו יתברך בתפילה, כדרך שמתנאים בבגדים חשובים לפני מלך בשור ודם (ב"ח א"ח צב, א).

שְׂמוֹר נְקִיבָה בְּשַׁעֲהָ שְׂאֵתָה עוֹמֵד בְּתַפְלָה לְפָנֵי שלא תפח בתפילה (רש"י), או שלא תצטרך לנקבך (טור צב, א).

חוֹלֵין תְּפִלּוֹ בְּרְחוּק אֲרָבַע אֲמוֹת וְנִכְנֵס, שארבע אמות הסמוכים לבית הכסא, נחשבים כבית הכסא, וגנאי להיכנס שם עם תפילין

התפילין שבידו (תוס' לעיל, ע"א ד"ה חיישין). ■ להלכה, כשאוחז את התפילין בידו, לא יעמוד ויטיל מים מעומד, משום הניצוצות, וכשהוא יושב, או מעל גבי עפר תיחוח, שאין ניצוצות, מותר [ואופן האחיזה, נתבאר לעיל, ע"א ד"ה כנגד לבן] (ש"ע מג, א ומשנ"ב).

הַרְוֵיחַ לְכַנֵּס לְסַעֲדַת קַבֵּעַ. וגנאי הוא ההזדקק לנקביו בתוך סעודתו, ואין זו מידת דרך ארץ (רש"י ושיטמ"ק), והוא דבר שאינו בריא לגוף (שיטמ"ק), ואף לפי הסוד יש לפנות קודם הסעודה (מגן אברהם קנו, ג). ■ להלכה, טוב להפנות קודם סעודתו (משנ"ב קנו, ד).

הַנְּכַסְתָּ לְסַעֲדַת קַבֵּעַ, חוֹלֵץ תְּפִלְיֶיךָ. שמה ישתכר בסעודתו ויתגנה בתפיליו (רש"י), אבל באכילת ארעי אין צריך לחלוץ (רמב"ם תפילין ד, טז), ואין לחשוש בזה להסח הדעת האסור בתפילין, כל שאינו שח שיחה בטלה או מהרהר הרהורי בטלה (נמוקי יוסף). ■ להלכה, בסעודת קבע יש לחלוץ את התפילין ולהניחן על השולחן, וקודם ברכת המזון יניחן בראשו ובזרועו. ואכילת ארעי עד כביצה, מותרת בתפילין, ויש מחמירים לאלו שאין הולכים בתפילין כל היום (ש"ע מ, ה ומשנ"ב שם).

הַזְמִנָּה מִלְתָּא הִיא - כשנטול את החפץ בידו ומזמינו לתשמיש קדושה, אבל דיבור בלבד, אינו נחשב הזמנה (תוס' סנהדרין מח, א ד"ה נתנו), ויש סוברים שהזמנה מועילה אף בלא מעשה כלל (רמב"ן מובא בר"ן סנהדרין מז, ב). ודוקא הזמינו להשתמש בו לעולם, אבל הזמינו לשימוש לפי שעה, אינו נחשב הזמנה (מרדכי מגילה פ"ד רמז תט"ט). ומחלוקתם האם הזמנה מילתא, היא דוקא כשמשתמש בו באופן אקראי והזמינו, אבל אם השתמש בו פעם אחת על מנת להשתמש בו כך לעולם, הרי הוא כהזמנה והוקצה לתשמישו זה (ב"י אור"ח סי' מב, ג בדעת רש"י). ■ להלכה, קדושה חלה על סודר, או על כיס שנועד לאכסון התפילין, רק לאחר שהזמינם בדיבור וגם השתמש בהם, וכדעת רב חסדא (ש"ע מב, ג ומשנ"ב שם, וראה שם פרטים נוספים).

אֵף עַל גַּב דְּתַנְיָא תְּיֻבְתָּא דְּשְׂמוּאֵל, הִלְכְתָּא כְּוֹתִיחָה, מַאי טַעְמָא קָל לְנִטְרִינְהוּ טַפֵּי עֲדִיף, ומשום דקדוק המצוות אפשר לפסוק כמו אמורא אף נגד ברייתא (רבינו יונה). ויש שפירש, שאין אמורא חולק על ברייתא מסברת עצמו, אלא שנקט שמואל שנחלקו התנאים בדבר, שיש סוברים שלצורך שמירת התפילין מכניסים אותן למקום שאינו ראוי, וכדרך שמצינו כעין זה בברייתא (לעיל כג, א) לענין הכנסתן לבית הכסא בשביל לשומן מעכברים, ופסק שמואל כדעתם (פני הישוע).

וְלֹא יִשֵּׁן בְּהֶן, לֹא שֵׁינַת קַבֵּעַ וְלֹא שֵׁינַת עֲרָא, כשהן מונחות על ראשו ועל זרועו, שמה יפח בהן (רש"י וכפות תמרים סוכה מא, ב בדעתו). ויש מפרשים כשאוחזן בידו, שמה יפלו לארץ בשנתו (פסקי רי"ד ע"פ סוכה שם, וכן גרס הגר"א ברש"י כאן). ■ להלכה, המעוטר בתפילין לא ישכב לישן אפילו שינת עראי, שמה יפח, אכן יכול לישב ולהניח את ראשו בין ברכיו, ולישן שינת ארעי, ובלבד שיניח עליהם סודר, ואין עמו אשה. וגדר שנת ארעי, יש אומרים שאין לה שיעור, ויש אומרים שהיא פחות מדקה. והאוחז תפילין בידו אסור לישן כלל, שמה יפלו. וכשהן בתוך נרתיק, מותר, ויש אומרים דוקא כשיש שיעור טפח בנרתיק (ש"ע מד ומשנ"ב שם, וראה במשנ"ב מהדורת דרשו שם, גדר שינת ארעי).

סְכִין וּמַעוֹת וּקְעָרָה וְכַפָּרָה וְכָרְךָ הֲרִי אֵלֶיךָ פִּיּוּצֵי בְּהֶן, שאסור לאוחזן בידו בשעת התפילה, שהוא טרוד שמה יפלו ויבוא לידי היזק מהסכין, או לידי הפסד המעוֹת והכר וכיוצא בהן [וכן חפצי קדושה אסור לאוחזן, שהוא טרוד שלא יתבזו בנפילתם (ב"ח צו, א וכמבואר בגמ' לעיל בסמוך)], אבל שאר דברים שאין בהם חשש נזק או הפסד, מותר לאוחזן בידו בשעת התפילה, שאינו טרוד שמה יפלו (רש"י ורבינו יונה בדעתו). ויש שפירש שכל דבר אסור לאוחזן ביד בשעת התפילה, ונקטה הגמ' דברים אלו שהדרך להחזיקם בידו מובא ברבינו יונה). וסידור לצורך התפילה, מותר לדעת הכל, שאין זה טרוד את כוונתו (תרומת הדשן יז). ■ להלכה, בשעת התפילה וקריאת שמע ופסוקי דזמרה, אסור להחזיק ספרי קודש ודברים העלולים להזיק בנפילתם, או להיפסד. ויש אוסרים כל דבר. ואחיזת סידור תפילה או לולב בחג סוכות וספר תורה בברכת החודש, מותרת (ש"ע צו, א-ב, ומשנ"ב שם).

אֵידי וְאֵידי בְּגִדוּלִים וְלֹא קִשְׁיָא הָא בְּאִישׁ הָא בְּאִשָּׁה. ■ להלכה, יהיה צנוע בבית הכסא וכשנפנה לצרכיו הגדולים, לאחריו יגלה טפח, ולפניו יש סוברים שיגלה טפחים, ויש סוברים טפח. ואשה מאחריה טפח, ומלפניה ולא כלום (ש"ע ג, ב ד ומשנ"ב שם).

בֵּית הַכֶּסֶא קְבוּעַ דְּלִיכָא נִיצוּצוֹת - שנפנה שם לצרכיו הגדולים, ואף שממילא נפנה גם לצרכיו הקטנים, כיון שהוא מיושב, אין ניצוצות (רא"ש).

בֵּית הַכֶּסֶא עֲרָא דְּאִיכָא נִיצוּצוֹת אֶסְרִי - שנפנה שם לצרכיו הקטנים וניתזים ניצוצות שצריך לקנחם, ויש חשש שיקנחם ביד ימין, ואילו היה מכניס את התפילין לבית הכסא, היה צריך לאוחזם ביד ימין [כמבואר בגמ' לעיל ע"א] (ראה רש"י ובית יוסף מג, ד). ויש שפירש שהחשש הוא שמה יקנח את הניצוצות עם

שאסור, משום שיש הרהור על ידי נגיעת הבשר (רא"ה; ריטב"א), ויש סוברים שנגיעת הגוף בערוה תלוי בספק (משמעות הב"א או"ח עד ד"ה מה).

■ להלכה, שנים שהיו ישנים בטלית אחד, ובשר שניהם נוגעים זה בזה, לא יקרא קריאת שמע אפילו אם ירצו להחזיר פניהם מזה לזה, אלא אם כן היתה טלית מפסיקה ביניהם ממתניהם ומטה (ש"ע עג, א ומשנ"ב א), שוכבים פנים מול פנים אפילו אינם נוגעים זה בזה אסורים לקרוא ללא הפסקת טלית (משנ"ב עג, א בשם פמ"א). כאשר רק אחד מהם מחזיר פניו לפני השני כנגד אחורי הראשון, ואין נגיעת ערוה בבשר, מותר למחזיר פנים לקרוא גם אם חבירו לא החזיר פניו (משנ"ב שם ה). כאשר רגליהם נוגעים זה בזה, ספק אם נחשב נגיעת בשר (ביאה"ל עג ד"ה ממתניהם). אם ערות אחר נוגעת בגבו, אסור לקרוא (משנ"ב עג, ה).

אֲדָרְבָּהּ, אֲשֶׁתּוֹ כְּגֹפּוֹ, ורגיל בה ואין כל כך הרהור (רש"י), ויש מפרשים שהחסרון הוא במה שטרוד ולא יכוין, וכיון שגם בה אינו נטרד (רשב"א).

וְאִם הָיוּ בְּנָיו וּבְנֵי בֵּיתוֹ קְטָנִים מוֹתָר, אפילו נוגעים ערותם זה בזה, שהרי הברייתא לא כתבה הגבלה של הפסקת טלית או החזרת פנים (הגהות אשר"י ג, לה בשם אור זרוע א, קלג; פר"ח עג, ג), ויש סוברים שיש צורך בהחזרת פנים (רמב"ם קד"ש ג, יח; טור עג). ■ להלכה, אם ישן עם בניו הקטנים מותר לקרוא שמע בהחזרת פנים ללא הפסקת טלית, ופנים מול פנים יש אסורים ויש מתירים, וננוגע ערותם בבשרו או להיפך אסור. ואם ישן עם בניו הגדולים צריך הפסקת טלית (ש"ע עג, ג ומשנ"ב שם).

בְּשִׁלְמָא לְרַב יוֹסֵף לֹא קָשְׁיָא הָא בְּאֲשֶׁתּוֹ הָא בְּאִחָהּ, כשאתו רוצה להחמיד ולקרוא אע"פ שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא (ברכי יוסף סי' עג; מילי דברכות [גרודונסקי] בתירוץ ראשון), או כשקוראת פסוק ראשון בו חייבות כיון שהוא קבלת עול מלכות שמים (מילי דברכות בתירוץ שני עפ"י ב"י סי' ע בשם אהל מועד), או כשקוראת קריאת שמע שעל המיטה, שכיון שהוא לשמירה גם נשים חייבות בו (מילי דברכות בתירוץ שלישי).

וְהָא אִיכָא עֲגֻבוֹת, וכיון שנוגעים אחוריהם זה בזה, איך תועיל החזרת פנים (רש"י), וסבר המקשן שעגבות הן ערוה, ונמצא שהם נוגעים בערוה ממש, ובאופן כזה ודאי שאסור לקרוא קריאת שמע (שיטמ"ק). ויש מפרשים שהחיסרון אינו עגבות חבירו, אלא עגבותיו שלו, שאסור לך לקרוא קריאת שמע כשעגבותיך מגולות לחברך אף שאינך רואה אותם, שסבר המקשן שהן נחשבות ערוה, והכתוב לא אמר 'לא תראה ערות דבר', אלא 'לא יראה בך ערות דבר', שכאשר עגבותיך מגולים לחברך, די בכך כדי להיחשב ערוה, ואסור לך לקרוא קריאת שמע (רשב"א בשם הראב"ד).

הָאִשָּׁה יוֹשֶׁבֶת וְקוֹצֵה לָהּ חֶלְתָּה עֲרוּמָה, ודווקא בחלה הקילו, כי לפעמים הענין נחוץ והיא צריכה ללחם והעיסה אינה ממתנת, אבל אם היא שלחה להפריש תרומה וכדומה, אינה יכולה להפריש ערומה (אמת ליעקב לגר"י קמנצקי). ואף שברכת המצוות בעמידה [כמבואר בב"י או"ח סי' ח בשם הירושלמי], זה אינו אלא כשאפשר לעמוד ויושב, שנראה כמולול בדבר ואין פחד ה' לנגד עיניו, אבל אם ישיבתו מחמת הכרח, אין בזה לזלוז והישיבה מותרת (ישועות יעקב סי' ח). ויש מפרשים, שברכת ההפרשה בישיבה, משום שהפרשת חלה באה רק לתיקון המאכל, ואינו מצוה כל כך שיהא דינו בעמידה (מג"א שם ב).

בֵּין פֶּרֶךְ לְכֶסֶת – בין הכר התחתון שגופו שוכב עליו, לבין הכר העליון שראשו מונח עליו, ובכך התפילין שמורות שלא יתגלגלו לצדדים (משנ"ב מ, ז). ואם אשתו עמו, יניח שם את התפילין כשהן מכוסות בכיס שלהן, והרי זה כשני כסויים (מאירי). ויש סוברים, שההנחה בין כר לכסת אינה חשובה כסיו, ואם אשתו עמו יניחם שם כשהן עטופות בשני כסויים (רמב"ם הל' תפילין ד, כד ובאור הלכה מ, ג בדעתו).

שְׂאֵלָה כְּנָגַד רֵאשׁוֹ, שלהניח ראשו על התפילין, זהו דרך ביזיון (רש"י תמיד כז, א).

דְּמִפְּיָא לֵיהּ לְמוֹרְשָׁא דְּכוּבַע לְבָר, והתפילין ניכרים בבליטתם בקצה הכיס שמחוץ לכר, וראשו לא מונח עליהם, ואף שראשו מונח על הכיס שהתפילין בתוכו, אין זה מגרע בכבוד התפילין (רש"י וריטב"א).

צִיּוּר לְהוֹ בְּכִילְתָּא וּמִפְּיָא לְמוֹרְשָׁהוּן לְבָר – שקשרו ביריעה הפרוסה סביב המיטה והוציאו את בליטת התפילין לכיוון חוץ (רש"י). ויתכן שהיו מונחות בתוך הכיס שלהן, וכשקשרו בתוך הכילה, הרי זה ככלי בתוך כלי, ובכך מותר אפילו אשתו עמו (ריטב"א ומאירי).

מִנַּח לְהוֹ אֲשֶׁר־שִׁפָּא וְפָרִים סוֹדְרָא עֲלֻיָּהוּ, והסודר יחד עם הכלי שהתפילין מונחות בו, חשובים ככלי בתוך כלי, ומותר אפילו אשתו עמו (ריטב"א ומאירי).

וְלִאֲמַוְרָן הִלְכָה לְמַעֲשָׂה הוּא דְעֵבֵד – שכאשר רואים מעשה רב שנוהג הלכה למעשה, בידוע שזו הלכה פסוקה (מהר"ץ חיות). ■ להלכה, אסור להניח תפילין תחת מרגלותיו, או כנגד ראשו, ואפילו כשאין אשתו עמו. ומותר להניחן שלא כנגד ראשו, ובלבד שהיו שמורות שם שלא יתגלגלו, כגון שמניחן בין כר לכסת. ואם אשתו עמו, צריך להניחן בכלי בתוך כלי, והכר נחשב ככלי שני. ויש סוברים שאינו נחשב ככלי שני [וכדעת הרמב"ם המובאת לעיל]. ומה שהתירו להניחם שם, זהו בשביל שישתמרו מגנבים ועכברים, ודוקא כשאין לו מקום אחר לשמרון. ומותר להניחן למעלה מראשותיו במקום היוצא מן המטה, שהוא גבוה או נמוך מן המיטה שלושה טפחים (ש"ע מ, ג ומשנ"ב וביה"ל שם, ובגדר אשתו עמו ראה ש"ע שם ס"ד).

שְׁנַיִם שְׁיִשְׁנִים בְּמִטָּה אַחַת, והוציאו ראשם חוץ לכיסוי ונראים כלבושים, שאם לא הוציאו אסורים לקרוא כיון שהם רואים ערות עצמם [ראה הלן ע"ב, וכן כה, ב], וכן הפסיקו בינם לבין הערוה בבגד, למ"ד שאסור לקרוא כאשר הלב רואה את הערוה [ראה להלן שם] [תוס'; מאירי]. ושכיבתם היא על צידם לגמרי, כי אם נוטים רק מעט על צידם, גם אם אין שכיבתם כפרקדן ממש, אסור לקרוא כך קריאת שמע (כמבואר לעיל יג, ב), ומאחר שכבר שוכבים על מטתם, לא הטיחום חכמים לקום ולקרוא קריאת שמע (תוס' רא"ש), ויש מפרשים, שהמכוון לקריאת שמע שעל המיטה, וכיון שכבר יצא קריאת שמע בתפילת ערבית, מותר לקרוא קריאת שמע שעל המיטה בשכיבה כיון שהיא רק לשמירה [ראה מג"א רלה, ט] (מילי דברכות [גרודונסקי]).

מִהוּ שָׁזָה יַחֲזִיר פָּנָיו וְיִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע וְזֶה יַחֲזִיר פָּנָיו וְיִקְרָא קְרִיאַת שְׁמַע, כאשר אין ביניהם נגיעת בשר – פשיטא שמותר, ולא על זה הספק (ריטב"א), וכן כששוכבים פנים מול פנים, ונוגעים אברי הערוה זה בזה – פשיטא שאסור (רש"י; ריטב"א), כאשר שוכבים גב כנגד גב ואחוריהם נוגעים זה בזה – בזה ספקו של רב יוסף. ואם רק גופו (ולא ערוה) נוגע בערות חבירו – יש סוברים שפשיטא

וידיה, וכן פרסות הרגל עד השוק, במקום שדרך להיות מגולה, הכל כפי מנהג המקום. אבל הזרועות והשוק אפילו רגילות ללכת מגולה כדרך הפרוצות, אסור (משנ"ב שם ב). ואם מהרהר בהסתכלות במקומות שדרך להיות מגולים כפניה וכדו', אסור לקרוא כנגדם [ולא מדין ערוה אלא קריאה בעת הרהור אסורה אפילו אין ערוה כנגדו] (אגרות משה או"ח ד טו, ד"ה ועיין הרמב"ם).

אֵילִימָא לְאִיסְתַּבּוּלֵי בְּה. ■ להלכה, אסור להסתכל באשת איש או בפנויה שהגיע לזמן וסת, אם כוונתו ליהנות ממנה (רמב"ם או"ח ב כא, ב-ג; תוס'וע' אהע"ז כא, א; משנ"ב עה, ז). ושאר דיני הסתכלות וראיה, ראה משנ"ב שם ופרטי הדינים בבורים ומוספים.

לומר לך כל המסתכל באצבע קטנה של אשה פאלו מסתכל במקום התרף, יש סוברים שבאשה נשואה איסורו מדאורייתא, ובפנויה מדברי קבלה (ובני יונה אגרת התשובה אות מח), ויש סוברים שאפילו בנשואה הוא מדרבנן (רמב"ם איסורי ביאה כא, ב).

אמר רב חסדא שוק באשה ערוה, אפילו שדרכה של אשה להגביה לפעמים בגדיה ואין דרכו להיות מכוסה (תוספות רא"ש), ויש מפרשים, שחידושו של רב חסדא ש'שוק באשה ערוה', הוא אפילו בפחות מטפח (ב"ח עה), ויש מפרשים, שרק בטפח נחשב ערוה, וחידושו של רב חסדא על חלק הרגל מהברך ולמטה עד כף הרגל, שאפילו שאינו מקום צנוע באיש, נחשב צנוע באשה (חזו"א או"ח טז, ח עפ"י רשב"א בשם הראב"ד). ויש מפרשים, שחידושו של רב חסדא שאע"פ שכל איסור הסתכלות אפילו באצבע קטנה הוא דוקא במכוון ליהנות, אבל שוק הרגל הוא מקום המביא לידי הרהור יותר משאר מקומות, ואסור להסתכל בו אפילו אינו מכוון ליהנות (צ"ח פמ"ג עה משנ"ב א בדעת רש"י). ■ להלכה, 'שוק' הוא מהברך ולמעלה, וזוהו אסור אפילו אם מנהג המקום לגלותו, ומתחת לברך תלוי לפי מנהג המקום (משנ"ב עה, ב). ויש מצדדים, כי 'שוק' הוא בין הברך לכף הרגל, וקשה להכריע בדבר (חזו"א או"ח טז, ח; והגר"ח קניבסקי בשו"ת הלכות עה ט כתב שנשאר בספק).

אמר שמואל קול באשה ערוה, ואפילו שאין הקול נראה לעין ואין כאן משום 'ולא יראה בך ערות דבר', אסור לקרוא קריאת שמע ושאר דברי קדושה כששומע קול אשה משום הרהור (מרדכי רמז פ בשם רב האי גאון; רבינו יונה; רביה סי' עו; שיטמ"ק), ויש מפרשים, ש'קול באשה ערוה' אינו לענין קריאת שמע, אלא אף בסתם שמיעת קול אשה ערוה, אבל מותר לקרוא קריאת שמע כאשר שומע קולה, שכיון ששיכח שישמע קולו הקילו כדי שלא יבוא לידי ביטול קריאת שמע (בעה"מ; רא"ש ומעדני י"ט בבאורו; כס"מ קר"ש ג, טז בדעת הרמב"ם). קול באשה ערוה אינו דווקא קול זמר, אלא כל קול שיש בו קירוב דעת, כשאלת שלום וכדו' (רשב"א), ויש מפרשים ש'קול' היינו דווקא קול זמר (יש"ש קידושין ד, ד). ■ להלכה, יש ליהרר מלשמוע קול זמר של אשה בשעת קריאת שמע, ואפילו מאשתו, ודוקא קול זמר, אבל קול דיבורה אינו ערוה (שו"ע עה, ג). וקול שאינו של זמר אפילו של אשת איש מותר, אך אם מתכוון ליהנות ממנו ודאי אסור, ולא גרע מאיסור הסתכלות בבגדי צבעונים שלה (משנ"ב עה, יז-יח).

אמר רב ששת שער באשה ערוה, לענין קריאת שמע (רא"ש; ראב"ה סי' עו; יראים סי' ג), ודווקא כנגד שיער אשת איש שרגילה לכסותו, אבל כנגד שיער פנויה שדרכה ללכת בגילוי הראש מותר (רא"ש). ויש מפרשים, ש'שיער באשה ערוה' היינו לענין הסתכלות, אבל לקרוא קריאת שמע מותר כנגדו (ריקאנטי אות

מפני שכולה לכות פניה בקרקע, כאשר מצמידה רגליה, שוקיה וירכותיה, ואין ערותה נראית (מאירי; רמב"ם פי' המשניות חלה ב, ג).

כגון שהיו פניה טוחות בקרקע, כגון שהיה עפר רך (מאירי). ■ להלכה, אשה היושבת ופניה של מטה טוחות בקרקע, מותרת לברך (שו"ע ר, ג). ויש סוברים שצריכה להיות מכוסה כל כך עד שלא ייראו עגבותיה שהן ערוה, ויש סוברים שעגבות אין ערוה, ולכתחילה יש להחמיר בזה (משנ"ב שם טז; חזו"א או"ח טז, ז).

ועד כמה, אמר רב חסדא וכו', איכא דאמרי וכו', אם באו לכלל שעירות ושדים נכונים לפני הגילאים שהזכירו [כל אחד לשיטתו], מותר לקרוא קריאת שמע עמהם במיטה על ידי החזרת פנים, והסימנים מועילים לגילאים הנזכרים [כל אחד לשיטתו]. אבל תניק שהגיע לגיל שלוש עשרה שנה ויום אחד, או תניקת שתים עשרה שנה ויום אחד, יצאו מתורת קטנים אפילו אם לא הביאו סימני גדלות, וקורא קריאת שמע עמהם במיטה בהפסקת תלית (רא"ש; רבינו יונה).

עד כדי שדים נכונים ושערה צמח, וממשיך הכתוב ואומר 'ואת ערום ועריה', שכאשר שדים נכונים ושערה צמח את נחשבת ערום ועריה (ריטב"א).

אלא היכא דאיתמר איתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר. ■ להלכה, הישן עם אשתו במיטה, קורא בהחזרת פנים לצד אחר אפילו ללא הפסקת תלית כדעת רב יוסף שאשתו נחשבת כגופו, ואם ישן עם אחר, צריך הפסקת תלית. ויש מי שאוסר אף לישן עם אשתו ללא הפסקת תלית, וכבריינתא ממנה הקשתה הגמ' על שמואל, ונכון לחוש לדבריו, וגם ישן עם אשתו יקרא בהפסקת תלית (שו"ע עג, ב).

קרא עליה שער שער, ויש גורסים 'שער יוצא לה בבגדה', והמכוון לשיער היוצא מתוך בגד אשה, לומר שאף שיער אשה אינו ערוה (אור זרוע קלג בשם ר"ח), אבל שער זקן התחתון הנראה אפילו מקצתו דרך הנקב, נחשב ערוה ואסור לקרוא קריאת שמע כנגדו, ואין ידוע גבוליה של הערוה בדיוק (חזו"א או"ח טז, י"ד כד, א).

אמר רבי יצחק טפח באשה ערוה, גם באשתו, ואפילו באשה אחרת נחשב ערוה רק בטפח (מעדני י"ט על הרא"ש בדעתו). ויש סוברים ששיעור טפח נאמר דווקא באשתו, אבל באשה אחרת אפילו פחות מטפח הוי ערוה (הגהות מיימוניות קר"ש ג, ס בשם הבה"ג). ■ להלכה, אסור לקרות קריאת שמע כנגד טפח מגולה באשתו או באשה אחרת בין פנויה בין נשואה (שו"ע עה, א), ויש סוברים שבאשתו אסור כנגד טפח, ובאשה אחרת אפילו כנגד פחות מטפח (רמ"א שם).

טפח באשה ערוה, לא רק לאנשים, אלא גם לנשים אחרות, ורק כלפי עצמה אינו ערוה (רא"ש), ויש סוברים שכשם שלעצמה אינו ערוה כך לנשים אחרות אינו ערוה, ורק לאנשים נחשב ערוה (רשב"א). ■ להלכה, טפח באשה ערוה רק לאנשים, אבל אינו ערוה לנשים אחרות, וכדעת הרשב"א (משנ"ב עה, ה, שלא כדעת הרמ"א הפוסק כהרא"ש שטפח באשה ערוה גם לנשים אחרות, ומשום שהא"ד והגר"א סוברים שאף הרא"ש מודה).

ודין זה של טפח באשה ערוה, הוא רק מקום בגוף שדרכו להיות מכוסה, אבל מקום שדרכו להיות מגולה אינו ערוה (רשב"א בשם הראב"ד; מאירי; טור; כס"מ קר"ש ג, טז בדעת הרמב"ם). ■ להלכה, טפח מגולה במקום בגוף שדרכו להיות מכוסה נחשב ערוה, ופניה

בפירוש שני), ויש מפרשים, 'חמורות' היינו מרגליות, שדורשים דברים יקרים כמרגליות (ריטב"א בפירוש ראשון).

וְאִיִּבְעִית אִימָא לָא שְׁנָא רְצוּעָה וְלָא שְׁנָא קְצִינָה, אָסוּר, וְכִי תִלָּה רַבִּי, בְּכִיסְתָּא תִלָּה. ■ להלכה, אסור לתלות את בית התפילין או הרצועות, מפני שהוא דרך בזיון. ובאקראי בעלמא שאוחז את התפילין בידו והרצועות תלויות למטה, אין להקפיד. אבל אם התפילין תלויות אסור אפילו באקראי, אבל לצורך הנחת התפילין על הראש, מותר. ומותר לתלות את התפילין בכיסן (שו"ע מ, א ומשנ"ב ב).

כו בשם רבינו טוביה בשם ר"ת; או"ז הל' טהרת ק"ש ותפילה סי' קלג; אמרי נועם לגר"א בדעת רש"י. ■ להלכה, שיער של אשה שדרכו לכסותו אסור לקרוא קריאת שמע כנגדו, ואפילו בבית, אבל בתולות שדרכן לילך פרועות הראש, מותר (שו"ע עה, ב ומשנ"ב י'), ואסור להסתכל בשיער אשה כדי ליהנות ממנו (שו"ע אהע"ז כא, א; משנ"ב עה, יג).

דוֹרְשֵׁי חֲמוּרוֹת, לשון קשורים, היינו החכמים שדורשים דברי התורה הסתומים שקשה להתירם (רש"י; רבינו יונה; ריטב"א

כָּאן מְלַמְּעָה כָּאן מְלַמְּטָה, שאם מפיח בקול מלמטה סימן רע לו (רש"י), שהפחה בקול מביאה לבושה מפני השומעים, וסימן רע לו שנראה שמן השמים רצו לביישו, ואפילו אם בפועל לא היו שומעים, כיון שהפחה בקול יכולה להביא לבושה הראויה מן השמים שהוא ראוי לבייש, והפחה בלא קול אינה סימן רע (מעדני יו"ט על הרא"ש). ויש סוברים, שאפילו ללא קול אינה סימן רע, משום שעל ידי הרוח צריך להפסיק מתפילתו [כמבואר להלן], ומראה לו משמים שאינם חפצים בתפילתו, כגשמים בחג הסוכות שהם סימן רע, במה שדומה לעבד המוזג כוס לרבו ורבו שופכו בפניו כאומר ו איני חפץ בשימושך (מג"א קד, ו ומחצה"ש).

הִיָּה עוֹמֵד בַּתְּפִלָּה וְנִדְמָן לוֹ רוּק עֲבָה, שאינו יכול לבולעו (רבינו מנוח ק"ש ד, יא), ואפילו היה עומד בתחנונים שלאחר התפילה, שכל זמן שלא פסע הרי זה עומד לפני המלך (ש"ע הרב צ, א).

מְבָלִיעוּ בְּטִלְיָתוֹ, באחד מבגדיו, אבל לא בטלית של מצוה המיוחדת לתפילה שאסור להשתמש בה תשמיש בזוי (שיעורי מן הגר"ש אלישיב).

וְאֵם טְלִית נָאָה הוּא מְבָלִיעוּ בְּאִפְרָקְסוֹתוֹ, סודר של ראש ששני ראשים משתלשלים ממנו (רש"י), ויש מפרשים שהוא בגד תחתון תחת החלוק (רבינו יונה בשם רב האי גאון), כי אם יבליע בטלית הנאה, תגרם לו טרדה בתפילה (משנ"ב צ, ג; ש"ע הרב צ, ב), או משום שחובת אדם לחוס על טלית נאה ולא להבליע בה רוק (שפתי חכמים). ■ להלכה, אסור לרוק בעת התפילה, ואם אי אפשר לו בלא לרוק, יבליעו בכסותו, באופן שלא ייראה לחוץ (ש"ע צ, ב). הרוקק לפני תפילתו או בשעת תפילתו, עליו להמתין שיעור הילוך ארבע אמות, ואז יתפלל (ביאה"צ ב"ד ה' הרוקק).

פְּתִיחָה לְאַחֲרֵיהּ וְכוּ', אָנָּה אָנִיָּא דְעֵתָא, ודין האיסטניס לזרוק הרוק בידו לאחוריו (רמב"ם תפילה ד, יא), ואע"פ שהוא איסטניס, אפשרי שיגע רגע אחד ברוק לזרוק לאחוריו (מעשה רוק שם; ערוך השלחן צ, ג), אבל לא יהפוך פניו לאחוריו וירוק, שהוא דרך גסי הרוח (רבינו מנוח שם בדעת הרמב"ם), ויש סוברים שיזרוק בידו לאו דווקא, אלא יקח סודר יבליע בתוכו את הרוק, ויזרוק את הסודר לאחוריו (ב"י צ"ד ה' ואסור לו בדעת הרמב"ם). והטעם שהתירו לאיסטניס לרוק, שעדיף שיהיה בנקיות ממה שיתפלל בקוצר רוח (רבינו יונה), או כי אין ראוי שיתפלל בפה מלא רוק (מעדני יו"ט על הרא"ש). ■ להלכה, איסטניס שנזדמן לו רוק בתפילתו, הופך פניו לאחוריו וזורק, או זורק בידו לאחוריו, אבל לא כלפי מעלה שנראה ככופר (ש"ע צב, ז ומשנ"ב ז).

אָבָל אֵין יְכוֹל לְכַיֵּן אֶת לְבוֹ בְּלֶחֶשׁ מִתְּרָה, לא רק להשמיע קולו, אלא אף להגביה קולו (רא"ש), ולאו דווקא שאין יכול לכיין כלל, אלא אפילו אם אינו יכול לכיין בלחש כמו שיכול לכיין בקול (באר היטב קא, ד בדעת הט"ז קא, א).

וְהָיָה מִיָּלִי בְּיָחִיד, אָבָל בְּצַבּוּר אֵתִי לְמִיֶּטְרָה צִיבּוּרָא, ואפילו שתפילתו ללא כוונה, עדיף תפילה בציבור שלא בכונה, מתפילה ביחידות בכונה (ליקוטי חבר בן חיים), ויש סוברים, שתפילה ביחידות בכונה עדיפה על תפילה בציבור ללא כוונה (משנ"ב קא, ח בדעת הט"ז הנ"ל). ■ להלכה, בזמנינו אין להורות היתר להתפלל ביחיד כדי להתפלל בכונה, כי עלולים אחרים ללמוד ממנו, אם לא גדול הדור ומפורסם שכל מעשיו לשם שמים (ביאה"ש ב"ד ה' דאתי בשם הפמ"א).

וּמִשְׁמַשׁ בְּבִגְדוֹ, להסרת כינה (רש"י; רא"ש), ומותר להסירה כדי שלא תבטל כוונתו, אבל לא יסירה בידו כדי לא להחזיק לכלוך בידו בתפילה [ויצטרך נטילת ידיים] (נמק"י; טור צ; ש"ע ד, יח), ויש מפרשים שלעולם [אף שלא בעת התפילה] ימשמש בבגדו להסרת הכינה מבית השחי או מקום הערוה, שמא יתלוש שיער ונמצא עובר על 'לא ילבש', ואם משמש בבגד ונתשל שיער לית לן בה [כמבואר בניזיר נט, א] (מאירי). וראה להלן באור התוס' והרא"ש. ■ להלכה, מותר להסיר כינה בשעת התפילה על ידי בגד, אבל לא בידו (ש"ע א"ח צ, ג).

אָבָל לֹא הִיָּה מְתַעֲטֵף, בטליתו אם נפלה באמצע תפילת שמונה עשרה (רש"י), ויש מפרשים, שהכל ענין אחד, 'ממשמש בגד' – את טליתו כדי שלא תיפול ואינו הפסק, 'אבל לא היה מתעטף' – אם נפלה, משום הפסק (תוס' ורא"ש בשם ר"ח). ■ להלכה, יכול לסדר טליתו באמצע התפילה כדי שלא תיפול, ואפילו נפלה רובה אינו הפסק. נפלה כולה, אינו יכול לחזור ולהתעטף בה משום הפסק, ואם מפריע לכוונתו בתפילה, יתעטף בה בסיום הברכה (ש"ע צ, ד, משנ"ב טז).

וּקְשָׁאוֹ מִפְּהֵי הִיָּה מְנִיחַ יָדוֹ עַל סִטְרוֹ – כדי שלא ייראה פתיחת פיו (רש"י), ואפילו אין אדם רואה, ניח ידו על פיו מפני כבוד השם (תפארת שמואל על הרא"ש). ויש גורסים 'לא היה מניח ידו על סנטרו', משום שהנחת יד על סנטר בשעת תפילה נראה כנסות רוח (רי"ף; רא"ש). ויש מפרשים שלא היה מניח ידו על סנטרו בתפילה אפילו בשעת פיהוק, ואפילו שדרך מוסר שלא תיראה פתיחת הפה, לא רצה להטריד עצמו בשעת התפילה בכלום (מאירי), ויש מפרשים, שהנחת ידו על הסנטר היא דרך גאווה ואף שלא בשעת התפילה (מאירי; רבינו יונה; שיטמ"ק). ■ להלכה, לא יפהק בשעת התפילה, פיהק מחמת אונס ניח ידו על פיו שלא תיראה פתיחתו (ש"ע צ, א). ויזהר שלא יניח ידו על סנטרו בשעת התפילה, שהוא גסות הרוח (רמ"א שם).

הַמְשַׁמֵּיעַ קוֹלוֹ בְּתַפְלָתוֹ הָרִי זֶה מְקַטְנֵי אֲמָנָה, מקור הדין נלמד מהגמרא להלן (לא, א) מתפילת חנה, בה נאמר 'קולה לא ישמע' (שמואל א א, ג), ותקנו לא להרים את הקול ואפילו מעט בתפילה כדי שלא לבייש את עוברי עבירה המתוודים בתפילתם (ראה סוטה לב, ב), ומאחר שתקנו לא לעשות כן, העובר ומשמיע קולו הרי זה מקטני אמנה (מהרש"א סוטה לב, ב). ■ להלכה, לא ירים קולו בשעת תפילה (ש"ע קא, ב), ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קולו, כי הקב"ה שומע בלחש (משנ"ב ז). ולכתחילה צריך להתפלל בלחש כל כך שאף חבירו העומד בסמוך אליו לא יוכל לשמוע קולו, ואם אינו יכול לכיין יתפלל באופן שיוכל לכיין, אבל שלא יבלבל מחמת כן את העומדים בסמוך אליו (משנ"ב ז).

הַמְגַבִּיחַ קוֹלוֹ בְּתַפְלָתוֹ הָרִי זֶה מְנַבְּיֵי הַשֶּׁקֶר, שהיה מנהגם לצעוק בעבודת עבודה זרה שלהם (טור; אבודרהם). אבל בעת צרה וצער מותר לצעוק בתפילה, שצעקתו מחמת צערו, ואי אפשר להתפלל בעת צער בלחש, ובצעקתו מורה שאין מי שיצילו מלבד הש"ת (בית אלוקים למב"ט שער התפילה פ"ו), וכן בזמן שהוא ית' בהסתדר פנים מירשאל מותר להתפלל בקול גדול (מאמר אסתר לגר"ש קלוגר, אסתר ד, א, ע"ש פרטי הידיים). ■ להלכה, אסור להגביה קולו בתפלתו, ובר"ה ויום כיפור שמתפללים הקהל מתוך מחזור ולא יוטרדו מחמת כן, מותר להרים קולו, אך לא יותר מדאי (ש"ע רמ"א קא, ב-ג).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים נִיכָר שֶׁהוּא מְכוּוֹר – המגהק והמפקה לרצונו (רש"י), ויש גורסים 'ניכר שהוא עכר', שהמתעטף [-מפיח] לאונסו ניכר שהוא עכור במעיו (הגהות הב"ח בשם ספרים אחרים; רבינו יונה; ריטב"א).

אחד קבעה השכינה מקומה שם, וכאשר חוזר ומתפלל חוזר למקום קביעות השכינה לסיים שם תפילתו (ב"י שם).

ומתחיל ממקום שפסק. ■ להלכה, בקש לצאת ממנו רוח ואינו יוכל להעמיד עצמו, הולך לאחוריו ארבע אמות ואומר 'ריבון העולמים', וחוזר לתחילת הברכה בה פסק (משנ"ב קג, ז).

חוצץ בטליתו על צנארו, שאפילו אם טליתו מונחת על גופו ומכסה את לבו לא די, אלא עליו להיות מהודק לגופו (חזון איש א"ח טז, ה), והוא הדין שחוצץ בזרעותיו (שפתי חכמים).

קסבר לבו רואה את הקרנה מותר, ונחלקו בגדר איסור עיניו רואות את הערות, לדעת תנא קמא האיסור הוא בראית עיני דווקא, מאחר והתורה תלתה את האיסור בראיה, כמו שנאמר (דברים כג, טו) 'לא יראה בך ערות דבר', וה'יש אומרים' סוברים, שהאיסור אינו משום ראית העין, שהרי גם אם עוצם עיניו או סומא אסורים לקרוא ערומים, אלא האיסור הוא קריאת שמע כאשר ערותו נראית כנגד איבריו הנכבדים, וגם לבו איבר נכבד (ריטב"א: שיטמ"ק).

מניח ידו על פיו, לחציצה בין פיו לצואה, וקורא אפילו בקול (רבינו מנוח קר"ש ג, יד; רא"מ הורו"ק), ויש מפרשים, שמניח ידו על פיו וקורא בלחש כל כך עד שאין ניכר שלוחש (פרישה פה, א), וטעם הדבר מפני כבוד הקריאת שמע שלא יראו שקוראה במבואות המטונפים (שיעורי מן הגר"ש אלישיב).

שאי אפשר לו לעמוד בלי הרהור תורה, שחזקה על תלמיד חכם שאינו יכול לעמוד בלי להרהר בדברי תורה, ולכן אסור לו לעמוד במקום טינפות (ב"י סב בפירוש ראשון), ויש מפרשים, שאסור לתלמיד חכם לעמוד בלי להרהר בדברי תורה (ב"י שם בפירוש שני).

כאן בעומד כאן במהלך, שכיון שמקור האיסור לומר דברי תורה במקומות המטונפים נלמד מהנאמר (דברים כג, טו) 'והיה מחניך קדוש', אם כן איסור זה הוא דווקא כאשר אדם 'חונה', אבל תוך כדי הילוכו מותר (רשב"א).

בכל מקום מותר להרהר בדברי תורה חוץ מבית המרחץ ובית הכסא, 'בכל מקום' כולל מקום שלפעמים רוחצים או מתפנים שם, שכיון שהוא אינו קבוע לכך, כאשר הוא נקי וללא ריח מותר להרהר בו בדברי תורה, וכן חדר אמצעי של בית המרחץ, שכשם שמוותר לפסוק בו דינים ללא נתינת טעם, כך מותר להרהר בו בדברי תורה [ראה שבת י, א ור"ן שם] (אמרי נועם לגר"א).

והאיסור להרהר בדברי תורה במרחץ, הוא גם בזמן שאין עומדים שם ערומים, כיון שהוא מקום שבני אדם עומדים בו ערומים (רש"י ע"ז מד, ב ד"ה אין; מאירי שבת י, א עפ"י הגמ' להלן כג, א), ויש מפרשים שהאיסור בבית המרחץ מפני שזוהמתו רבה והוא מקום מאוס (מאירי שם ולהלן כו, א; רבינו מנוח קר"ש ג, ג).

כי מטא במבואות המטונפות אשתיק, וממה שלא מוזכר שאת התפילין כיסה [שהרי ודאי קרא קריאת שמע עם תפילין] ראה שמוותר להיכנס בהם במקומות המטונפים [אך טוב לכסותן] (מג"א מג, יא עפ"י שו"ת רמ"ע מפאנו נט). ■ וכן נפסק להלכה (משנ"ב כג, כ).

אמר ליה לרבי יוחנן להיך אהדר, שלצורך בירור דין קריאת שמע מותר לדבר באמצע קריאתה (חידישי הר"ן ר"ה לד, ב בשם תוס'), וכמו 'הבא מלח' שאינו הפסק בין ברכת 'המוציא' לאכילה [להלן מ, א] [רעק"א בגליון השו"ע קד], ויש סוברים, שכל דיבור בדברי תורה אינו הפסק, ואפשר שמוותר אפילו לכתחילה (מג"א שם, והנשמת

רבי אבא היה קא משתמיט מיניה דרב יהודה וכו', שרב יהודה סבר שהכתוב 'בבלה יבוא ושמה יהיו עד פקדי אותם', הוא איסור לעלות מן הגלות לארץ ישראל. ורבי אבא סבר שהפסוק נאמר על כלי המקדש בלבד [ראה כתובות קי, ב-קיא, א] (אמרי נועם לגר"א).

שנאמר ב'בבלה יבוא ושמה יהיו עד יום פקדי אותם', ומה שאמרו 'כל הדר בחוץ לארץ דומה כמי שאין לו אלוה' (כתובות ק, ב), זה נאמר רק על היוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ מדעתו, ולא על הגולה (ריא"ף על עין יעקב שם), ויש אומרים, שנאמר גם על הגולה, מלבד בבל הקרובה לארץ ישראל בקדושתה (עץ יוסף שם).

אמר איזיל ואשמע מיניה מילתא, כדי להיפרד ממנו מתוך הלכה, כמאמרם (להלן לא, א) 'אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו', או להראות שעולה לארץ ישראל בניגוד לדעתו, לא מפני שמדבריו אינם חשובים בעיניו, אלא שלענין זה חולק עליו שמונתו לעלות לארץ ישראל (שפתי חכמים).

היה עומד בתפלה ונתעטש, ממתין עד שיקלה הרוח והחזר ומתפלל, יש גורסים 'הרוח' כגירסתנו (רא"ש), ויש גורסים 'הריח' (טור; שעה"צ קג, א בדעת רש"י). ■ להלכה, היה עומד בתפלה ויצא ממנו הרוח למטה, ממתין עד שיקלה הריח, וחוזר ומתפלל (שו"ע קג, א).

איכא דאמרי הוה עומד בתפלה ובקש להתעטש, ויודע בעצמו שאינו יכול להעמיד עצמו, שאם יכול אין בזה משום 'בל תשקצו' (מאירי; תרומת הדשן סי' טז), וגם אינו יכול להעמיד עצמו לזמן קצר ולקצר בכל ברכה וברכה (ראה לעיל כב, ב), שאם יכול להעמיד עצמו, עדיף לקצר בכל ברכה מאשר להפסיק באמצע התפילה (מילי דברכות [גרודונסקי]).

מרחיק לאחוריו ארבע אמות ומתעטש, הזכיר 'לאחוריו', לא משום המנהג להתפלל סמוך לכותל ואין לו מקום להרחיק לפניו, כי אם כן היה יכול להרחיק לצדדים, אלא מרחיק לאחוריו דווקא כדי להרחיק עצמו הרחקה אמיתית ממקום שכינה, המתקיים רק בהרחקה אחורנית (ב"י קג בשם מהר"י אבוהב). ויש מפרשים, שבהרחקה אחורנית מעמיד מקום תפילתו לנגד עיניו, ונראה שעתיד לחזור אליו, אבל בהרחקה לפניו נראה שהפסיק תפילתו ואין כוונתו לחזור ולהתפלל (רבינו יונה).

■ וכן נפסק להלכה, ודין הרחקה זה נאמר רק למתפלל ביחיד, אבל המתפלל בציבור אינו צריך להרחיק, שמתבזה ומתבייש כאשר הציבור ירגיש שאין גופו נקי, וגם אינו יכול לדחות את העומדים מאחוריו בתפילתם, ומן הסתם גם ספסלי וכסאות בית הכנסת מפריעים לו לפסוע אחורנית (רמ"א קג, ב בשם תרומת הדשן, אבל טוב שיהרהר אותה בלבד. משנ"ב שם ט).

והחזר ומתפלל ואומר 'רבונו של עולם' וכו', ואומרה לא רק המבקש להתעטש, אלא גם מי שכבר התעטש (א"ר קג, א בשם הצדה לדרך), ויש סוברים שרק המבקש להתעטש אומר תפילה זו, אבל מי שכבר התעטש לא (פרישה ג, בדעת הטור). ותפילה זו אומרה אחרי חזרתו למקום תפילתו הראשון (טור קג), ויש סוברים שאומרה קודם שחוזר לשם (רמב"ם תפילה ד, יב). והטעם שאינו יכול להמשיך תפילת שמו"ע במקומו החדש בו עומד עתה [מרחק ארבע אמות ממקום תפילתו הראשון], משום שצריך מקום קבוע לתפילה (ב"י קג בשם מהר"י אבוהב), ואפילו לסוברים (רבינו יונה לעיל ו, ב) שדי בבית כנסת קבוע, מ"מ אחרי שהתחיל תפילה במקום

רַב אֲדָא בַר אֲהֵבָה אָמַר מִהֲכָא כִּי דִבֵּר ה' בְּזֶה, שכשמתחיל לקרוא במבואות המטונפים הכל מודים שהוא בכלל 'כי דבר ה' בזה', אבל כשמתחיל לקרוא במקום נקי ואינו פוסק בהגיעו למקום מטונף, לדעת רבי יהושע בן לוי ורב אסי הוא אינו בכלל 'דבר ה' בזה, ולדעת רב אדא בר אהבה אף הוא בכלל (רבינו יונה).

הֵיטָה טְלִיתוֹ חֲגוּרָה עַל מְתַנְיוֹ, לכסותו ממתניו ולמטה (רש"י), שאסור לקרוא קריאת שמע כשערותו מגולה, גם אם לבו ועיניו לא רואות את הערוה, ולכן לא די בהפסקת חגורה בין לבו לעיניו (ראש יוסף, וכדעת הרשב"א לעיל [ע"א] בשם הראב"ד), אבל מותר לקרוא קריאת שמע אף שהוא ערום ממותניו ולמעלה (רש"י). ויש סוברים שאין איסור לקרוא אם ערותו מגולה, ודי בהפסקת חגורה, שלבו ועיניו לא יראו את הערוה (ב"ח יו"ד ר).

אדם (כה, ט) מבאר שכוונתו 'דין תורה', אבל לא כל דברי תורה). ■ וכן נפסק להלכה לענין תפילה (משנ"ב קד, ב).

אָמַר לִיָּה אִם שְׁהִיתְּ כְּדִי לְגַמּוֹר אֶת כּוֹלָהּ הַזּוֹר לְרֹאשׁ, וזמן זה משער כל אחד לפי דרכו ורגילותו לשהות (מעון הברכות). ■ להלכה, לא ילך אדם במבואות המטונפים וידו מונחת על פיו וקורא קריאת שמע, וכשבא לשם עליו להפסיק וכדעת רב חסדא, וכשיוצא אפילו שהיה כדי לגמור את כולה ממשוך קריאתה במקום שפסק (שו"ע פה, א), ויש אומרים שחוזר לראש (רמ"א שם). ושיעור שהייה כדי לגמור כולה, משערים לפי הקורא ולא לפי רוב בני אדם (רמ"א סה, א). **לֹא פָּסַק מֵאֵי,** מה נאמר עליו בכתובים [ואין כוונת השאלה מה דינו, שהרי כבר נתבאר לעיל (כב, ב) שהמתפלל ומצא צואה במקומו, תפלתו בכלל 'זבח רשעים תועבה'] (שפתי חכמים).

שאינו נחשב "מחניך קדוש" (ראה לבוש עט, א ומשנ"ב שם, ס"ק א וביאור הלכה שם בדעתם), ויש סוברים שאסור מדרבנן (נשמט אדם ג, ו). ■ להלכה, צואת אדם שמאחריו או מצדו, צריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח, וכדעת רב חסדא, ואם יכול בנקל, עדיף שתהא לאחוריו ולא לצדדיו (ש"ע עט, א ומשנ"ב שם).

ולא כנגד צואת תרנגולים, המונחת לבול התרנגולים ומסרחת ביותר, אבל כנגד צואת התרנגולים ההולכים בבית, מותר (תוס' ד"ה לית). ■ וכך נפסק להלכה, שאסור לקרוא כנגד לול תרנגולים, או דיר של בהמה (ש"ע עט, ז ומשנ"ב שם).

ולא כנגד צואת אשפה שריקה רע. ■ להלכה, אשפה שריחה רע אף שאין בה צואה, דינה כצואה לכל דבר, אכן אם לאחר זמן פג ממנה ריחה הרע, מותר, אף שלא יבשה כשיעור צואה יבשה המותרת (ש"ע עט, ח ומשנ"ב וביה"ל שם). וכן אסור לקרוא כנגד כל דבר שנסרח מחמת עיפוש, אבל מותר לקרוא כנגד דבר שטבעו ריח רע, כגון עטרן וכדומה (משנ"ב שם, ס"ק כג).

ואם היה מקום גבוה עשרה טפחים, או נמוך עשרה טפחים, ורוחבו ארבעה על ארבעה טפחים, שהוא מקום נחשב בפני עצמו (ב"ה עט, ג). ויש סוברים שאף כשאינו רחב ארבעה על ארבעה, נחשב רשות לעצמו (ט"ז שם ס"ק ג). וכן כשהיתה הצואה מונחת בחדר בפני עצמו (רא"ש).

יחשב כצדו וקורא קריאת שמע, שכיין שהיא ברשות בפני עצמה, מקומו נחשב "מחניך קדוש" (רשב"א ורא"ש). ודוקא כשאינו רואה את הצואה (רשב"א), ויש סוברים אף כשרואה את הצואה (רא"ש). ודוקא כשאין מגיע אליו ריח רע (רמב"ם ק"ש ג, ט), ויש סוברים אף כשמגיע אליו ריח רע, שכשם שהפסק רשויות מועיל לצואה עצמה, כך מועיל לריח הצואה (תלמידיו רבינו יונה בשם רבינו צרפת). ■ להלכה, צואה במקום גבוה או נמוך עשרה, או בחדר אחר, מותר לקרוא כנגדו, ונחלקו הפוסקים אם צריך שיהיה רחב ארבעה על ארבעה טפחים, וכן נחלקו כשרואה את הצואה, או כשמגיע ממנה ריח רע האם מועיל שנמצאת ברשות בפני עצמה (ש"ע עט, ב ומשנ"ב שם. וראה שם פרטים נוספים).

ואם לאו, מרחיק מלא עיניו, גם בלילה שאינו רואה את הצואה, וכן סומא, שכל שיכול לראותה מצד המרחק נקרא "לא יראה בך ערות דבר", ורק כשמכוסה נחשב שאינו יכול לראותה (רשב"א בשם הירושלמי). ■ וכך נפסק להלכה (ש"ע עט, א).

וכן לתפלה. ■ להלכה, כל מקום שאין קוראים בו קריאת שמע, אין מתפללים בו, ואף אין מזכירים בו שאר דברים שבקדושה ודבריה תורה (ש"ע כ, ז ומשנ"ב שם).

בזמן שנתן עורות לתוכו, שאז הם מסריחים ביותר (ובנו יונה). ■ וכך נפסק להלכה (ש"ע עט, ז וביה"ל שם, וראה שם פרטים נוספים ודין צואת שאר בעלי חיים).

ריח רע שאין לו עיקר - ריח של הפחה (רש"י). ויש מפרשים, ריח העולה מבית הכסא שהצואה מתגלגלת בו לעומק ויש מחיצה מפסקת (תורה"ר ריח), או ריח של צואה מכוסה (מאירי בשם גדולי המפרשים).

חזו הני ציפי דבי רב דהני גנו - שמותר לישון בבית המדרש (נמוקי יוסף מגילה כ, ב), שינת ארעי, וכן שינת קבע לתלמיד חכם הלומד שם בקביעות, שמכיון ששוהים בו שעות רבות, קשה לזהר בזו, ולא גזרו (משנ"ב קנא, טז).

אכל לתפלה עד שיכסה את לבו, שצריך לעמוד לפני המלך באימה, אבל בקריאת שמע שאינו כעומד לפני המלך מותר ללא כיסוי (רש"י), ולכן בתפילה עליו לכסות לא רק לבו אלא כל גופו, ומה שנקטה הברייתא 'עד שיכסה את לבו' הוא אגב הרישא, בה התחדש שבקריאת שמע לא צריך לכסות אפילו את לבו (ב"ה סי' צא בדעת רש"י). ויש סוברים, שבתפילה צריך לכסות את הלב בלבד, שדין הכיסוי משום שהלב הוא האיבר הנכבד מכל האיברים, ועליו להיות מכוסה בתפילה (רבינו יונה).

■ להלכה, בשעת הדחק יכול לקרוא קריאת שמע אם הוא מכוסה ממתניו ולמטה עד למטה מערותו, אע"פ שממתניו ולמעלה הוא ערום, אבל לכתחילה אין לעשות כן אפילו בברכה, כל שכן בקריאת שמע. ולהתפלל אסור עד שיכסה כל גופו, ובדיעבד כיסה ממתניו ולמטה בלבד, יצא (ש"ע עד, ו; צא, א ומשנ"ב שם).

מניח ידו עליהן עד שיגמר עמוד ראשון. ■ וכך נפסק להלכה (ש"ע ומשנ"ב שם).

צואה על בשרו ומכוסה בבגדו (רבינו יונה בפי' ראשון), ואף בבגד שאין בו ג' טפחים על ג' טפחים (ביאור הלכה עו, ד). ויש מפרשים שנמצאת במקום בית הסתרים שבגופו או בין קפלי גופו, כגון בבית השחי (רבינו יונה בשם יש מפרשים, רא"ש בשם י"מ), וכשאין ריח רע מגיע אליו (רבינו יונה).

או ידו מונחת בבית הכסא - מעבך למחיצה החוצצת בינו לבין כתלי בית הכסא, שיש להם דין צואה ואין קוראים כנגדם (מג"א ומחצית השקל עו, ד בביאור דברי רש"י), וכשאין ריח רע של בית הכסא מגיע אליו (רבינו יונה).

רב הונא אמר מותר לקרות קריאת שמע, וכדין צואה מכוסה שאינה על גופו (רבינו יונה לפי' הראשון הנ"ל שמכוסה בבגדו). ויש מפרשים, שמותר דוקא משום שנמצאת במקום בית הסתרים שבגופו, אבל כיסוי של בגד אינו מועיל (רבינו יונה לפי' השני יונה).

רב הסדא אמר אסור לקרות קריאת שמע, שלדעתו צריך שכל גופו יהיה נקי ויעמוד במקום נקי (רבינו יונה).

דקתיב קל הנשמה תהלל יח - שהלול האדם מתייחס לפה ולחוטם שהאדם נושם בהם (רש"י ופסקי הרי"ד), או שהנשמה יוצאת בהם (נימוקי יוסף). ■ להלכה, צואה שעל בשרו ומכוסה בבגדיו, ויש אומרים דוקא כשמונחת בבית הסתרים ומכוסה על ידי גופו באופן טבעי, וכן המכניס ידיו לבית הכסא, יש מתיירים כדעת רב הונא כל שאינו מריח ריח רע, ויש אוסרים כדעת רב חסדא. ונכון להחמיר (ש"ע ע, ד ומשנ"ב שם. וראה שם פרטים נוספים. ובדין צואה בפי הטבעת, ראה ש"ע שם ס"ה).

ריח רע שיש לו עיקר - שצואה או נבלה מונחת במקום שאינו רואה אותה (רש"י ומאירי), ודוקא כשהיא מגולה, שנאמר "וכסית את צאתך", ללמד שלאחר הכיסוי מותר לקרוא כנגדה (רשב"א). ויש מפרשים שאף מצואה מכוסה יש להרחיק (ריטב"א).

רב הונא אמר מרחיק ארבע אמות, שאיסור קריאה במקום שיש בו צואה נלמד מהנאמר "והיה מחניך קדוש", ומקום חנייתו של אדם ארבע אמות (רשב"א), וכדרך שמצינו שארבע אמותיו כרשותו וכביתו לענין תחום שבת וקניינים ושאר דיני תורה (לבוש עט, א).

ורב הסדא אמר מרחיק ארבע אמות ממקום שפסק הריח, שמקום הריח חשוב כמקום הצואה (מאירי), ואסור מדאורייתא

אָתְמָר עֲקְבוּ רוּאָה אֶת הָעֶרְוָה מוֹתֵר, נוֹגֵעַ אֲבִי אֲמֵר אָסוּר, שמא יגע בערוה גם בידו ויבוא לידי הרהור (תוס'; ב"י ס' עד). וכן שאר איברים אסורים שיגעו הערוה, ונקט 'עקבו' להבחנת החילוק בין ראה לנגיעה, שאף שראיית העקב גם הערוה מותרת אף שהוא מכוון כנגד הערוה, מכל מקום נגיעתו אסורה (רא"ש; רבינו יונה).

אָמַר רַבָּא צוּאָה בְּעֵשְׂשִׁית מוֹתֵר לְקֵרוֹת קְרִיאת שְׁמַע כְּנֻגְדָּה – 'עֵשְׂשִׁית' הִיא מְנוּרֵת זְכוּכִית (ראה להלן נג, א), וכן כל מחיצה שקופה המבדלת בין הצואה לאדם מועילה (רש"י; רמב"ם ק"ש ג, י), והטעם שמועילה עששית, שאין דין בכיסוי הצואה מכל צדדיה, אלא די בהבדלה ביניהם (פמ"ג דין חמישי בהקדמה לסי' עט; אבני נזר א"ח טו), ויש מפרשים, שהטעם משום שהחיוב לכסות הצואה הוא כדי שלא יצא ממנה ריח רע, ולכן מועיל כיסויה בעששית אף שראיית דרכה (ר"י מלוניל). ■ להלכה, צואה בעששית מותר לקרות קריאת שמוע נגדה (ש"ע עו, א), ובתנאי שלא מגיע ממנה ריח רע (משנ"ב ג).

עֶרְוָה בְּעֵשְׂשִׁית אָסוּר לְקֵרוֹת קְרִיאת שְׁמַע כְּנֻגְדָּה. ■ וכן הלכה, ואפילו בדיעבד צריך לחזור ולקרוא (ש"ע ע, ה ומשנ"ב כו).

דְּצוּאָה בְּכִסּוּי תַלְגָּא מִלְתָּא, שנאמר (דברים כג, יד): 'וכסית את צאתך' (רש"י), ואע"פ שלא יראה בך ערות דבר' נאמר גם על צואה [ולא רק על ערוה], אבל תלתת תורה התייר ב'וכסית', וכל שהוא מכוסה דיו אפילו שנראה (רשב"א לעיל ע"א), ויש מפרשים שצואה תלויה בכיסוי משום שנאמר (שם פסוק טו) 'והיה מחניך קדוש' והא איכא (ר"ף; בה"ג הל' ברכות), ויש מפרשים, שרצון התורה בכיסוי כדי שלא יהא מהצואה ריח רע, וכשהיא בעששית לא יוצא ממנה ריח רע (ר"י מלוניל; רשב"ץ).

אָמַר אֲבִי צוּאָה כֵּל שֶׁהוּא מְבַטֵּל בְּרוּק – שרוקק עליה ומכסה אותה ברוקו, ולכן זה מועיל דוקא כשקורא קריאת שמע לאלתר, כי לאחר זמן נבלע הרוק בצואה והצואה אינה מכוסה (רא"ש רשב"א וראב"ד בהשגות ק"ש ג, יא בשם הירושלמי ג, ה), ויש סוברים, שביטול ברוק מועיל אפילו לאחר זמן (רמב"ם שם). ■ להלכה, צואה כל שהוא מבטלה ברוק, ובתנאי שקורא לאלתר (ש"ע עו, ו).

אָמַר רַבָּא וְבְרוּק עֵבֶה – כגון כיחו (ר"י מלוניל), שאם הרוק אינו עבה הצואה נראית דרכו ואינו נחשב מכוסה, ולכן ביטול במים אינו מועיל לצואה כפי שמועיל במי רגלים (רא"ה; ריטב"א), ועששית מועילה אפילו שהצואה נראית דרכו, משום שהוא כיסוי גמור (מג"א עו, ט ומחצה"ש שם). ויש מפרשים, ש'רוק עבה' הכונה לכמות רוק רבה המכסה את הצואה, ומועיל אפילו אם הצואה נראית דרכו (אמרי שפר). ויש מפרשים, שהצורך ברוק עבה הוא לחסימת ריח הצואה שהוא טעם הצורך בכיסוי הצואה, שמצד כיסויה בלבד גם רוק שאינו עבה נחשב כיסוי (ר"י מלוניל; רשב"ץ). ■ להלכה, צואה כל שהוא אם מבטלה ברוק עבה, נחשב כיסוי מועיל, ובתנאי שלא מגיע ממנה ריח רע (ש"ע עו, ו ומשנ"ב כא).

אָמַר רַבָּא צוּאָה בְּגוּמָא מִנִּיחַ סַנְדְּלוֹ עֲלֶיהָ וְקוּרָא קְרִיאת שְׁמַע, שאע"פ שכל גופו על הצואה, ואע"פ שהסנדל אינו כיסוי קבוע והוא עומד להינטל, אעפ"כ נחשב כיסוי (ריטב"א), ויש מפרשים, שחידושו של רבא שסנדל מועיל כי אינו בטל לגוף (רא"ש). והנחת הסנדל מועילה בתנאי שהסנדל אינו נוגע בצואה (רא"ש; רמב"ם ק"ש ג, יא; ריטב"א), ויש סוברים, שמועילה אפילו אם נוגע הסנדל בצואה (ראב"ד שם; רבינו יונה). ■ להלכה, צואה בגומא מניח סנדלו או כל כיסוי עליה וקורא, בתנאי שהסנדל אינו נוגע בצואה. והנחת רגל יחיפה על הגומא אינו מועיל, שלצורך קיום 'והיה מחניך קדוש' צריך הפסק כיסוי בין גוף האדם לצואה (ש"ע עו, ב; משנ"ב ד; ש"ע הרב שם).

וְהָכָא בְּטוּפָה עַל מִנְתָּ לְהִטְפִּיחַ אִיכָא בִּינְיָהוּ – דבר רטוב ביותר, שהדי הנוגעת בו, מרטיבה דברים אחרים (טור ס' פב), שברטיבות פחות משיעור זה, לתנא קמא מותר, ולרבי יוסי אסור (רש"י). ויש מפרשים להיפך, שלתנא קמא אסור, ולרבי יוסי מותר (ב"י פב, ב בדעת הרמב"ם). ■ להלכה, מי רגלים שנבלעו בקרקע, או בבגד, אסור לקרוא כנגדם כל שהם מרטיבים את היד, אף שאין בהם טופח על מנת להטפוח (ש"ע שם, וכדעת ת"ק לפירוש הרמב"ם הנ"ל). ויש סוברים, שאסור רק כאשר יש בהם טופח על מנת להטפוח (רמ"א שם וכדעת ת"ק לפי פירושו של רש"י הנ"ל).

דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן וְתִיקוּן הָיוּ גוֹמְרִין אוֹתָהּ עִם הַנֶּיץ הַחֲמָה, וגם ותיקין מודים לרבי יהושע שאם לא קרא עד נץ החמה, יקרא עד שלוש שעות (תוס' לעיל ט, ב ד"ה לק"ש).

וְהָרִי לְבוּ רוּאָה אֶת הָעֶרְוָה, ונאמר (דברים כג, טו) 'ולא יראה בך ערות דבר', והאיסור אינו מרטיב ראיית העין, שהרי גם סומא או העוצם את עיניו אסורים לקרוא מול ערוה, אלא שאין לקרוא כאשר הערוה מגולה כנגד העין והלב שהם האברים הנכבדים (ריטב"א לעיל כד, ב), או משום שהתורה הקפידה על ראיית הלב שנאמר (במדבר טו, ט) 'ולא תתורו אחרי לבבכם' (רשב"ץ). יש סוברים שהוא דין דאורייתא (ש"ע הרב א"ח עב, ד), ויש סוברים שהוא דין דרבנן (פמ"ג שם משנ"ז א). והקשטה הגמ' רק מדין לבו רואה את הערוה ולא משום שעניני ראות את הערוה, שכיון שגופו בתוך המים ועיניו מחוץ למים, הרי המים חוצצים בין הערוה לעינים (רבינו יונה; ריטב"א), או משום שעניניו מחוץ למים ומסתכל לחוץ ואינו רואה את הערוה (רשב"א בשם הראב"ד). והגמ' לא תירצה שהוציא את לבו מחוץ למים ואין הלב רואה את הערוה כשם שהענינים אינן רואות אותו, משום שמקודם העמידה הגמ' משנתנו בותיקין, שקורא קריאת שמע וסומך גאולה לתפילה ומתפלל, והרי לתפילה חייב לכסות את לבו במים, ולכן מקשה שלבו רואה את הערוה (ביאור הגר"א עד, ד).

בְּמִים עֹכְרִין שָׁנוּ, שלא משתקפת בהם בבואה [-צורת פנים] של תינוק (גלויני הש"ס עפ"י הגמ' בקידושין פ, ב). וחידושה המשנה שקריאה של ערום במים עכורים נחשבת כהפסק אף ללא כל עשיית מעשה מצד האדם, וכגון שמחבק גופו בזרועותיו ובה מפסיק בין לבו לערוה [שנחשב כהפסקה כמבואר ברבנו יונה] (מקור חיים עד, ב).

מִים צְלוּלִין יֵשֵׁב בָּהֶן עַד צְאוּרוֹ וְקוּרָא, שכיון שהעמידה הגמ' לעיל משנתנו בותיקין ססומכים גאולה לתפילה, לכן יושב במים עד צאוה, שלתפילה צריך לכסות לבו, אבל קריאת שמע שמוותר לקרוא כשלבו מגולה היה יכול לישב ולבו חוץ למים (מלא הרועים).

וְיֵשׁ אוֹמְרִים עוֹכְרִין בְּרַגְלֹו, במים שבקרקע שייך דין זה, אבל לא במים בכלי שאין בו עפר וטיט (מג"א עד, ד), ויש סוברים ששייך כן גם בכלי, שכאשר מנענע את המים ברגליו הם מאבדים מצלילותם (אור זרוע קכח, וראשון לציון לבעל האור החיים הק' בביאור דעתו). ■

להלכה, מותר לקרוא קריאת שמע כאשר נמצא בתוך מים עכורים, ואם המים צלולים עוכרן ברגלו, ויש סוברים שרק בקרקע שייך ענין זה, ויש סוברים שגם בכלי שייך ענין זה (ש"ע עד, ב, משנ"ב יא).

וְהָרִי עֲקְבוּ רוּאָה אֶת הָעֶרְוָה, וסבר המקשן שלבו רואה את הערוה אינו חמור כל כך כיון שהכרס מפסיק בין הלב לערוה, אבל העקב כאשר מעקם את הרגל, הוא תחת הערוה ממש (תוספות רא"ש). ויש מפרשים, שהלב שרגיל לראות את הערוה אינו חמור כמו העקב שאינו רגיל לראותו (אמרי נועם לגר"א וביאור הגר"א עד, א).

שהקלו רבנן אפילו אם מטיל את רביעית המים מעט מעט (רשב"א).
 ■ להלכה, אסור לקרוא שמע כנגד מי רגלים, עד שיטיל לתוכן רביעית מים בפעם אחת, הטיל את הרביעית מעט מעט צ"ע למעשה האם מועיל בדיעבד. ולכל הטלת מים צריך רביעית מים, ויש אומרים שדי רביעית אחת להטלת מים הרבה. ואם ריחן רע אסור לקרוא עד שיבטל הריח (ש"ע עז, א-ב ומשנ"ב שם).

גָרַף שֶׁל רֵעִי וְעֵבִיט שֶׁל מִי רְגָלִים, אָסוּר לְקָרֹאת קְרִיאַת שְׁמַע כְּנִגְדָן וְאֵף עַל פִּי שְׂאִין בְּהֶן כְּלוֹם, גרף של רעי ועביט של מי רגלים עשויים חרס (רש"י), וספק אם מועיל בהם נתינת מים להתיר קריאה כנגדם (מהרש"א בדעת התוס'), ויש סוברים שמועיל (רש"י נזיר לח, א ד"ה והאיכא הא דנתן; תוס' שם ד"ה כמה), ויש סוברים שלא מועיל, משום שהם מיוחדים להטלת רעי ומי רגלים, ונחשבים כבית הכסא שאסור לקרוא כנגדו מדאורייתא אף אם אין בו ריח רע (רא"ש), או משום שנחשבים כצואה עצמה שהרחקה ממנה מדאורייתא ולא מועיל בה נתינת מים (רבינו יונה). וגרף של זכוכית וכדומה שאינם בולעים, אפשר שמוותר לקרוא כנגדן (תוס' בדעת רש"י), ויש סוברים שמוותר בתנאי שמטיל לתוכם מים (הגר"א). לפי גרסתו ששני דיבורי התוס' אחד הם). ושל עץ אסור לקרות כנגדן כיון שהם בולעים, ודינם כחרס (רא"ש), ויש סוברים ששל עץ דינם כדין זכוכית ומתכת ומותר לקרות כנגדו (רשב"א בשם תוס').

■ להלכה, גרף של רעי ועביט של מי רגלים העשויים חרס או עץ, צריך להרחיק מהם כמו מצואה, ולא מועיל נתינת מים בהם. של מתכת, זכוכית, או חרס מצופה מבחוץ ומכפנים, ורוחצים יפה מבחוץ ומכפנים, ואין מגיע מהם ריח רע, מותר לקרוא כנגדם (ש"ע פז, א ומשנ"ב שם).

רְבֵן שְׁמֵעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר לְאַחַר הַמְטָה קוֹרָא, אם המטה גבוהה עשרה טפחים, ומחיצותיה מגיעות לארץ (ב"ח פז), והמטה מונחת לרוחב כל החדר מכותל לכותל (מג"א שם, ד), ויש סוברים שחוצצת אף אם אינה לרוחב כל החדר (חיי אדם ג, יז).

לְפָנֵי הַמְטָה אֵינוֹ קוֹרָא, אֲבָל מִרְחִיק הוּא אֲרַבְעַת אַמּוֹת וְקוֹרָא, אם מחזיר פניו מהם לאחוריו [לדעות שדין גרף של רעי הוא כצואה, ראה לעיל ד"ה גרף של רעי, ואם צואה כנגדו צריך הרחקת מלוא עינו ולא די בהרחקת ארבע אמות] (דרושי פז).

מֵאֵן שְׁמַעְתָּ לִּיהִ דְאָמַר כּוֹלִיָּה בֵּית כְּאֲרַבְעַת אַמּוֹת דְּמִי, רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר הָיָא, לא ידעתי היכן היא' (רש"י), ויש מפרשים שהמקור בתוספתא בעירובין (פ"ב, מובאת בגמ' שם כב, א), שכל מקום המוקף לדירה אפילו גדול, מותר לטלטל בתוכו שהם כרשות אחת ונחשב כולו כארבע אמות (רב נסים גאון; רבינו יונה).

אָמַר רַב יוֹסֵף בְּעָאֵי מִינִיה מִרְב הוּנָא מְטָה פָּחוֹת מִשְׁלֹשָׁה פְּשִׁיטָא לִי דְכְּלָבוֹד דְּמִי, לדעת רבי שמעון בן אלעזר שאמר שאם מניח את הגרף או העביט תחת המטה נחשב כסיו, מותר לקרוא גם אם יש מרחק בין המטה לקרקע פחות משלושה טפחים (רש"י), אם אינו רואה אותם, ואין ריח רע מגיע מהם (מאירי). ויש מפרשים, שהוא לדעת רבן שמעון בן גמליאל שאמר 'לאחר המטה קורא', משום שהמטה חוצצת בין הקורא לצואה, שמוותר לקרוא גם אם דופן המטה אינו מגיע עד הקרקע פחות משלושה טפחים (רא"ש ורבינו יונה בשם רב האי גאון).

בֵּית יִשְׁשִׁי בּוֹ סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין אָסוּר לְשַׁמֵּשׁ בּוֹ אֶת הַמְטָה, עַד שְׂיוּצִיאָם אוֹ שְׂיַנְיָחָם כְּלִי בְּתוֹךְ כְּלִי, מה שנאמר 'עד שיוציאם' הוא על ספר תורה, שלא מועיל בו כיסוי כלי בתוך כלי אלא מחיצת

בְּעָא מִר בְּרִיה דְרַבִּינָא צוּאָה דְּבוּקָה בְּסַנְדְּלוֹ מֵאֵי - האם רבא התיר הנחת סנדל על גומא בתנאי שהצואה בגומא והסנדל אינו נוגע בצואה, או שמכסה עליה בסנדלו מועיל גם אם הסנדל נוגע בצואה (רא"ש; ריטב"א, ולשיטתם לעיל שהתירו של רבא כשהסנדל אינו נוגע בצואה). ויש מפרשים, שהספק הוא בצואה הדבוקה בסנדל שדינה גרוע יותר מצואה הנוגעת בסנדל, משום שכשהיא דבוקה היא הולכת עמו ומתגלגלת בהילוכו, או משום שכאשר הצואה דבוקה בסנדל היא נעשית טפילה אליו וכאילו היא על גופו (ראב"ד בהשגות על הר"ף; רבינו יונה, ולשיטתם שהתירו של רבא אפילו אם הסנדל נוגע בצואה).

תִּיקוּן, ותיקו דאיסורא לחומרא (רשב"א בשם הראב"ד). ■ להלכה, קרא קריאת שמע ומצא צואה דבוקה בסנדלו, חוזר וקורא קריאת שמע ללא ברכותיה (משנ"ב עו, ו).

אֵימָא בְּחִמּוֹר בְּעֶלְמָא הוּא, ומכאן ראייה שמוותר לקרוא קריאת שמע כנגד ערות בהמה (פר"ח עה, ד; פמ"ג משב"ז עה, א), אבל מדת זהירות שלא לקרוא מולה, אלא אם יתבטל מחמת כן ממצות ק"ש (אורח נאמן עה, יב).

קָא מִשְׁמַע לָן דְּאֵינְהוּ נְמִי אִיקְרוּ עֲרֻה דְּכְתִיב 'עֲרוֹת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ,' ואף שהעידה התורה על נח 'איש צדיק תמים' (בראשית ו, ט) ומה ראייה ממנו לכל ערות עכו"ם, אלא ממה שהתורה כתבה 'ויכסו את ערות אביהם' והוסיפה 'וערות אביהם לא ראו', מייטור זה אנו למדים שכל ערות עכו"ם אסורה, ולא רק של עבדים שהם 'עם הדומה לחמור' (חפץ ה' לבעל האור החיים הק'). ■ להלכה, אסור לקרוא כנגד ערות עכו"ם (ש"ע עה, ד).

זְכָמָה מֵיָא רְמִיָא וְאִזְל, כמה מים ישליך לתוכן ויבטלם, הרי המים מרובים (רש"י), שהרי המשנה עוסקת שהוא מתכסה במים (רא"מ הורוויין).

וּמִי רְגָלִים עַד שְׂיִטִּיל לְתוֹכָן מִים, וגם יבטל ריחן הרע, שכל זמן שיש מהם ריח רע לא מועיל ביטול מים (מאירי), שאיסור אמירת דברים שבקדושה כנגד מי רגלים הוא דרבנן [מדאורייתא אסור רק כנגד עמוד הקילות, כמבואר לעיל ע"א], והם הקלו שביטול מי רגלים במעט מים מועיל, אבל אם ריחן רע אסור לקרוא מדאורייתא עד שיבטלו (פמ"ג ע"א, א).

כְּמָה יִטִּיל לְתוֹכָן מִים, כָּל שְׁהוּא, שכיון שנתערב בהם מים, בטל מהם תורת מי רגלים (כס"מ קר"ש ג, י).

רַבִּי זְבַאי אוֹמֵר רְבִיעִית, ואפילו לכמות גדולה של מי רגלים (רשב"א), ויש סוברים שרביעית מועיל לכמות הטלת מי רגלים פעם אחת, ולפעמים צריך שתי רביעיות, ולשלושה פעמים שלוש רביעיות, וכן הלאה (רמב"ם קר"ש ג, י וכס"מ בדעתו; אר"ז א, א, קצט בדעת רש"י). וקבעו חכמים רביעית, שהוא שיעור מקוה לטהר מחטים וצינורות [ראה פסחים יז, ב] (ש"ת חכם צבי סי' קב).

אָמַר רַב נַחְמָן מְחַלְקַת לְבִסּוּף, אֲבָל בְּתַחֲלָה כָּל שֶׁהָן - שכשמטיל לבסוף מים על מי רגלים הנמצאים בכלי, בזה אמרינן שצריך רביעית מים לבטלם, אבל כשמציאים בתחילה מים בשיעור רביעית ועליהם מטיל את מי הרגלים, אמרינן 'ראשון ראשון בטל' (ראה עבודה זרה עג, א), שמי הרגלים אינם נופלים כאחת, אלא כל טיפת מי רגלים שנופלת בטיחה ברביעית המים (רש"י). ולא אמרינן 'ראשון ראשון בטל' כשמטיל רביעית מים במי רגלים, משום שמתילים בבת אחת (רמב"ם בפי' המשנה ג, ה; רבינו יונה), ויש סוברים,

שיהא כלי בתוך כלי, צריך שני כלים שאחד מהם צריך להיות כלי המיוחד להם (ב"י בשם רבינו יונה, ולדעת הב"ח והט"ז [שם] הגירסא ברבינו יונה משובשת), שכלים שאינם מיוחדים להם כיון שהם ארעיים אפילו עשרה כלים נחשבים ככלי אחד, וכלים שהם מיוחדים להם אפילו עשרה כלים נחשבים ככלי אחד, לכן צריך כלי אחד המיוחד ושני שאינו מיוחד (שו"ת רדב"ז ח, ח בביאור רבינו יונה).

■ להלכה, חדר שיש בו תפילין, או ספרים מודפסים, או אם המזוזה קבועה על משקוף הדלת בפנים החדר, אסור לשמש מיטתו עד שיוציאם או שיניחו כלי בתוך כלי, או יכסם בשני כיסויים. ושיהיו שניהם או אחד מהם כלים שאינם מיוחדים להם. שני הכלים מיוחדים להם נחשבים כלי אחד. ובספרים המודפסים יש להקל בשעת הדחק אם אין לו במה לכסותם (שו"ע או"ח מ, ב, רמ, ו, ומשנ"ב שם; יו"ד רפב, ח).

עשרה טפחים [כמבואר להלן כו, א], ומה שנאמר 'או שיניחם כלי בתוך כלי' הוא רק בתפילין (רשב"א להלן כו, א), ויש שלכך אינם גורסים 'ספר תורה' אלא גורסים 'בית שיש בו ספרים או תפילין' (שאלתות דרב אחאי פר' בא). ויש סוברים שגם לספר תורה מועיל כלי בתוך כלי [ומחיצת עשרה טפחים נצרכת כשאין לו כלים] (רמב"ם ס"ת י, ז; ריטב"א בשם יש אומרים). ■ להלכה, חדר שיש בו ספר תורה, לא ישמש בו עד שיוציאו, ולא מועיל לו שני כיסויים, ואם אינו יכול להוציאם יעשה לפניו מחיצת עשרה טפחים (שו"ע יו"ד רפב, ח; משנ"ב או"ח רמ כד).

אָמַר אֲבִי לֹא שָׁנוּ אֶלָּא בְּכָלִי שְׂאִינוּ כְּלִיָּן, אֲבָל בְּכָלִי שְׁהוּא כְּלִיָּן אֲפִילוּ עֶשְׂרֵה מְאַנִּי קְהָד מְאַנָּא דְּמִי, שְׁכָלִים שְׂאִינוּ מִיּוּחָדִים, כֹּל כְּלִי נִחְשָׁב כְּכָלִי בְּפָנֵי עֲצָמוּ (ב"י סי' מ בשם הראשונים), ויש סוברים, שאף כלים שאינם מיוחדים נחשבים כלי אחד, וכדי

קר"ש ג, ג. ■ להלכה, הזמין מקום שישמש לבית הכסא ולא השתמשו בו עדיין, מותר לקרות ק"ש או להתפלל כנגדו, אבל לא בתוכו, שהוא בזיון גדול, ואפילו בדיעבד אם קרא או התפלל בתוכו לא יצא. ואם לא היה שם הזמנה, רק במקרה נפנה שם וסילק את הצואה, מותר לקרוא אפילו בתוכו (שו"ע פג, ב ומשנ"ב שם).

הני בתי כסאי דפרסאי אף על גב דאית בהו צואה כסתומין דמו, שהיו הפרסים חופרים מדרון ובתחתיתו בור והצואה מתגלגלת ונופלת לבור מיד (רש"י; רבינו יונה), ועל המדרון להיות באורך ארבע אמות (טור פג, ג בשם רש"י, ואינו לפנינו). ובור ללא מדרון ארבע אמות, אסור (רבינו יונה בשם רב האי גאון), ואפילו אם עומק הבור עשרה טפחים, נחשב גם המדרון כבית הכסא (חזו"א או"ח יז, ב), ויש סוברים שבתי כסאות אלו לא היו עשויים כמדרון, ומותרים אפילו שעשויים בור בלבד (שיטמ"ק בשם יש אומרים). והיתר בתי כסאות אלו הוא בתנאי שלא עולה מהם ריח רע (רא"ש), ויש סוברים שמוותר לקרוא אף אם עולה מהם ריח רע, שנחשב ריח שאין לו עיקר (תוס' לעיל כה, א ד"ה ריח).

ובתי כסאות שלנו, שמדחיים את הצואה אחר עשיית הצרכים, דינם כבתי כסאי דפרסאי (ארץ צבי סי' קי בשם ר"מ אריק; וראה שו"ת מנחת יצחק א, ס עוד טעמים להתייר), ויש סוברים שאינו דומה, כיון שבבתי כסאות שלנו הצואה שווה בו עד להדחתה (שו"ת חלקת יעקב או"ח ב), ויש שכתבו שהוא ספק, ויש להחמיר (חזו"א או"ח יז, ד; יז, יא). ■ להלכה, בית הכסא שהוא בחפירה, ופיו רחוק ארבע אמות מן הגומא, ולא עולה ריח רע ממנו, מותר לקרות בו ק"ש, שנחשב המקום כאלו אינו בית הכסא כלל (שו"ע או"ח פג, ד ומשנ"ב שם, וראה שם בבאורים ומוספים מהדורת דרשו).

הקדמה: זב שְׁרָאָה קרי, במשנה לעיל (ב, ב) שנינו שבעל קרי אסור בדברי תורה עד שיטבול, המשנה כאן דנה בענין טבילתו כאשר יש עליו טומאה נוספת. זב הוא אדם שיצא ממנו מחמת חולי כעין שכבת זרע, ודינו שראם אחר ראה אתה הרי הוא כבעל קרי, שטובל וטמא עד הערב, ואם ראה שתי ראיות, מונה שבעה ימים נקיים, וטובל ביום השביעי ונטהר בערב. ובראה שלוש ראיות, אחר ספירת שבעה ימים וטבילה והערב שמש, חובתו להביא ביום השמיני קרבנות לטהרתו (רמב"ם מחוסרי כפרה פ"ב). זב ונדה מותרים בדברי תורה, שלא תקנו טבילה אלא לבעל קרי, שהיא טומאה הבאה מחמת קלות ראש (רש"י לעיל כב, א ד"ה כמאן).

והמשמשת שְׁרָאָתָה נדה, אשה ששימשה מטנה וראתה דם נדה, כיון ששימשה דינה כדן בעל קרי (תו"ט עפ"י רמב"ם אבות הטומאה ה, ט), ויש מפרשים שפלטה שכבת זרע אחרי ששימשה, ואחר כך ראתה דם נדה (מהרש"ל), ובאה להתפלל שמונה עשרה (רש"י) [ומקריאת שמע פטורות (ראה לעיל כ, ב)].

צְרִיכִין טְבִילָה, להיטהר מטומאת קרי ולהיות מותרים בדברי תורה, אפילו שישארו טמאים בטומאת זיבה או נדה (רש"י לעיל כא, ב ד"ה זב. והגמ' להלן תדון בטעמו של רבי יהודה הפוסט).

תא שמע, המשמשת וְרָאָתָה נדה וכו' שמע מינה, ובעל האיביעא ידע את הסיפא, רק סבר שהיא עוסקת באופן שראתה דם בשעת התשמש, שאפילו שחלו עליה טומאות נדה וקרי בבת אחת פוסט אותה רבי יהודה מטבילה, אבל בעל קרי שראה זיבה, כיון שקדמה טומאת קרי לטומאת זיבה, אפשר שמודה שחייב טבילה, שטומאת זיבה לא מפיקעה את חיוב טבילה שכבר נתחייב בה מחמת טומאת הקרי (ריטב"א; שיטמ"ק; צ"ח).

גְּלִימָא אֶסְמְרָא, כְּכִלֵי בְּתוּךְ כְּלֵי דְמִי, אע"פ שהגלימה מכסה את ארגז הספרים רק מלמעלה (רשב"א; ריטב"א). ויש מפרשים, שהגלימה מכסה את כל ארגז הספרים, ובא לחדש שאף שהארגז הוא כלי המיוחד לספרים, אפ"ה כשמכסהו בגלימא, נחשב ככלי בתוך כלי (פסקי ר"ד).

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לֵוִי סֵפֶר תּוֹרָה צָרִיךְ לְעִשׂוֹת לוֹ מְחִיצָה עֲשָׂרָה טַפְחִים גּוֹבְהָ, וארבעה טפחים רוחבה (חיי אדם ג, יט) [ואם מועיל כלי בתוך כלי לספר תורה ראה לעיל כה, ב ד"ה בית שיש בו ספר תורה] מה שהבאנו בה. ובחומשים העשויים בגלילה וכתובים על קלף, יש להחמיר כבספר תורה, אבל בשאר ספרים די בכיסוי בעלמא (ב"י או"ח סי' רמ בדעת התוס' והרא"ש ומשנ"ב שם כג). ומחיצת עשרה מועילה אפילו אם הספר תורה או הספרים גבוהים מהמחיצה ונראים, כיון שהמחיצה מפרידה את הרשויות (מג"א או"ח רמ, טו). ■ להלכה, חדר שיש בו ספר תורה או חומש העשוי בגלילה וכתוב על קלף, אסור לשמש בו עד שיפריד ביניהם במחיצה עשרה (שו"ע או"ח סי' רמ ומשנ"ב שם). ואם הם גבוהים ונראים מעבר למחיצת העשרה, בספר תורה יש להחמיר ולכסותו, ובספרים אפשר שיש להקל (ביאה"ש של ד"ה עד שיהיה).

מַר הָא אֵית לֵיה בֵּיתָא אַחֲרֵינָא, ומשום כבוד התורה החמירו שלא להתיר מחיצה המועילה בכל מקום (הערות הגר"ש אלישיב).

■ להלכה, חדר שיש בו ספר תורה ויש אפשרות להעבירו לחדר אחר, אסור לשמש בחדר זה אפילו אם יש מחיצת עשרה ביניהם (שו"ע או"ח רמ, ו ומשנ"ב שם).

לֹא אֶדְעָתָא, לא נתתי לבי לכך ושווג הייתי (רש"י כאן ובשבת צה, א ד"ה לאו אדעתאי), ויש מפרשים, שהכוונה שהוא חולק ואינו סובר כן (רש"י שם בשם רבותיו).

לֹא שָׁנוּ אֵלָא לְאַחֲרֵינֵי, אֲכַל לְפָנֵינוּ מְרַחֵק מֵלֵא עֵינֵינוּ, וגם סומא או הקורא בלילה עליו להרחיק כמי שהיה רואה (רבינו יונה). וכאשר הצואה מן הצדדים, דינו כלאחריו וירחק ארבע אמות (רמב"ם קר"ש ג, ח), ויש סוברים שדינו כלפניו וירחק מלוא עיניו, ורק אם אינו יכול לסלקה לצדדים (רבינו מנוח שם בדעת הרמב"ם). ■ להלכה, היתה צואה מאחוריו צריך להרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח, ולפניו כמלוא עיניו. סומא או הקורא בלילה ירחיק כמי שהיה רואה. ואם הצואה מן הצדדים, לכתחילה יתקדם כדי שתהא מאחוריו, ואם זה טרחה יתירה עבורו יכול להתרחק ארבע אמות לצדדין ודין. צדדין שלפניו יש סוברים שדינו כלפניו, ויש סוברים שדינו כצדדין, ומה שרואה לפניו בלא הטיית ראשו לצדדין, הכל מודים שדינו כלפניו (שו"ע עט, א ומשנ"ב שם).

וְהָא אָמַר רַפְרָם בַּר פִּסְאֵ אָמַר רַב הַסְדָּא, עוֹמֵד אֲדָם כְּנֶגֶד בֵּית הַכֶּסֶא וּמְתַפְּלָל, במרחק ארבע אמות (רש"י), שגם בית הכסא שאין בו צואה דינו כצואה (ירידה פג, א; מג"א שם ה), או שמדובר בבית הכסא שיש בו צואה, וצריך להרחיק ארבע אמות כמבואר במשנה לעיל [כב, ב] (שלמה משנת).

הזמין לְבֵית הַכֶּסֶא מֵהוּ, יֵשׁ זִמּוֹן או אֵין זִמּוֹן - האם הזמנה לחוד אוסרת, ולעיל (כ, ב) שנחלקו אב"י ורבא אם הזמנה מילתא או לאו מילתא, הנידון הוא אם יכול לחזור בו מהזימון, וכאן הספק כשלא חוזר בו מהזימון (ריטב"א; שיטמ"ק). ונשאר הספק ללא פשיטות (רי"ף), וכיון שמן התורה אסור רק כנגד בית הכסא שיש בו צואה, ובית הכסא חדש שאין בו צואה אפילו אם אסור לקרוא כנגדו הוא רק מדרבנן, ספק דרבנן לקולא (רא"ש; רבינו יונה; ראב"ד

ומפני מה אמרו תפלת הערב אין לה קבע - מפני מה זמנה כל הלילה (רבינו יונה להלן כו, ב). ויש מפרשים, מפני מה היא רשות [וראה להלן באור המשך הגמ' לדעה זו] (רא"ה).

שלא נתעקלו מערב, קרבים והולכים כל הלילה, ולכן זמן תפילת ערבית כל הלילה (ראה רש"י; רבינו יונה שם, לשיטתו הנ"ל בביאור שאלת הגמרא). ולמפרשים ששאלת הגמ' מפני מה תפילת ערבית רשות, מתרצת הגמ' שכיון שאין חובה להקריב אברים בלילה, אלא רק כשלא נתעקלו מבערב, לכך תפילת ערבית רשות (רא"ה, לשיטתו הנ"ל בשאלת הגמ').

קרנן מוסף קרב והולך עד שבע שעות - שהיה קרב עד שש ומחצה, ותקנו תפילת מוסף עד לשבע שעות, לפי שאין העולם בקיאים לכוון בחצאי שעות, או משום שהיו מתפללים במקדש עד לשעה השביעית שיתקבל הקרבן ברצון (תוספות הרא"ש).

פלא מנחה קמא קאמר, או פלא מנחה אחרונה קאמר - האם מחלקים את הזמן ממנחה גדולה ועד לסוף היום, ופלא הוא בתשע ורביע, או שמחלקים את הזמן ממנחה קטנה ועד לסוף היום, ופלא הוא רביע שעה לפני אחת עשרה (ראה רש"י ומהרשא; מהר"ם בענטס).

פלא המנחה אחרונה קאמר, והיא אחת עשרה שעות חסר רביע. להלכה, זמן פלא המנחה הוא אחת עשרה שעות חסר רביע, משעות זמניות המשתנות לפי אורך היום, וחישוב השעות, יש סוברים מעלות ועד לצאת הכוכבים, ויש סוברים מהנץ החמה עד לשקיעתה (ש"ע ורמ"א רלג, א ומשנ"ב שם).

נימא תיהוי תיקתיה דרבי יוסי גרבי הנינא, שמדברי חכמים ורבי יהודה שבמשנה בזמן התפילות, נראה דקימא לן שתפילות כנגד תמידין, וכפי הברייתא השניה (פני יהושע).

תפלות אבות תקנום, ואסמיכניהו רבנן אקרבנות - האבות תקנו את עיקר ענין שלוש תפילות ביום, וחכמים הטילו אותן כחובה על סמך הקרבנות (ריטב"א). ואחר ההסמיכו התפילות של האבות כנגד הקרבנות, כבר הוסיפו חכמים את תפילת המוספין (מהרש"א).

איבעיא להו עד ועד בכלל, או דלמא עד ולא עד בכלל, אבל לדעת חכמים בודאי שאין לפרש 'עד חצות' ועד בכלל, שאם כן כל חצי היום השני בכלל תפילת שחרית, וכן 'עד הערב' היה כולל לתפילת מנחה את כל הלילה (רש"י ורשב"ץ).

טעה ולא התפלל מנחה בערב שבת מתפלל בליל שבת שתיים - בנוסח תפילה של ליל שבת, שכיון שחלה עליו קדושת שבת, צריך להזכיר שבת בתפילה (ט"ז קח, ח), ולא הטריחוהו להזכיר שמונה עשרה ברכות, כפי שבכל תפילות שבת לא הטריחוהו להזכיר שמונה עשרה ברכות, משום כבוד שבת (ריטב"א). ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע קח, ט).

טעה ולא התפלל מנחה בשבת מתפלל במוצאי שבת שתיים של חול, שאף בשבת היו צריכים להתפלל שמונה עשרה, אלא שלא הטריחו חכמים משום כבוד שבת, וכיון שעברה שבת חוזר לדינו (תוד"ה טעה וריטב"א). ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע קח, י).

מקביל בראשונה, שהיא לשם חובת תפילה של עכשיו, והשניה לשם תשלומין (רש"י), שתדיר קודם לשאינו תדיר (לבוש קח, א), או שתפילת תשלומין היא בזמן שמתעסק בתפילה שחיב בה, ולא קודם לכן (משנ"ב שם ס"ז ע"פ הרשב"א).

אינו מקביל בשניה, שדי להבדיל פעם אחת, ובשונה מהמתפלל בשבת תשלומין לתפילת חול, שבכל תפילות השבת צריך להזכיר את השבת (משנ"ב קח, כח).

קשיא, ואינה תיובתא, שיש ליישב הברייתא שהטעם שלא יצא אם לא הזכיר הבדלה בראשונה, משום שגילה בדעתו שמקדים תפילת תשלומים לתפילת חובה (רא"ש בשם רב האי גאון). ■ להלכה, התכוון בראשונה לתשלומין ובשניה לחובה, ולכן הבדיל בראשונה, שניה עלתה לו לחובה, ויחזור ויתפלל לתשלומין, ואם התכוון בראשונה לחובה ושכח להבדיל בה, או שהבדיל בשתייהן, או לא הבדיל בשתייהן, יצא (ש"ע קח, י ומשנ"ב שם).

תפלות אבות תקנום - שהאבות התפללו בכל יום, ומהם למדנו חובת שלוש תפילות ביום, ולא שהתפללו סדר י"ח ברכות, ססדר הברכות נתקן ביבנה (רא"ה ומהרש"א).

יצחק תקן תפלת מנחה, ואחר שתקנה, אף אברהם התפלל מנחה (תוד"ה יצחק), ויש אומרים שאברהם לעצמו התפלל מנחה גם קודם לתקנת יצחק, וכדרך שקיים את כל התורה, אלא שיצחק תקנה קבע לכל בני ביתו (תוספות הרא"ש, מהרש"א).

יעקב תקן תפלת ערבית - שהתפלל בערב בדרך נדבה [וכמו שאמר 'אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא אתפלל'], ואף לדורות נקבעה כך, שהיא בגדר תפילת רשות (פני יהושע).

אָדְרָבָה, מְדָרְב הוּנָא וְרַבְנָן לֹא הוּוּ מְצִלוּ עַד אוֹרְתָא, בערב שבת, שמצווה להקדים את התפילה, ואילו היו סוברים כרבי יהודה היו מקדימים להתפלל לאחר פלג המנחה (צ"ח).

שְׁמַע מִיָּנָה אֵין הִלְכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה, ובהכרח שתפילת רב של שבת בערב שבת, הייתה בשעת הדחק, ולא משום שכך ההלכה, שרב הונא לא נחלק על רב שהיה רבו (רש"ש).

הַשְׁתָּא הִלָּא אֲתָמַר הִלְכְתָּא לֹא כְּמַר וְלֹא כְּמַר דְּעֵבַד כְּמַר עֵבַד וְדְעֵבַד כְּמַר עֵבַד – שספק דרבנן לקולא (רעק"א לעיל ב, א), ויכול לנהוג תמיד כרבי יהודה, להתפלל מנחה קודם פלג המנחה, וערבית מפלג המנחה ואילך, או לנהוג תמיד כחכמים להתפלל מנחה עד הערב וערבית לאחר מכן, אך אינו יכול לנהוג לפעמים כרבי יהודה ולפעמים כחכמים, שנמצאו דבריו סותרים זה את זה, שלפעמים מחשיב את הזמן שלאחר פלג המנחה כיום ולפעמים כליילה (רבינו יונה). ■ וכך נפסק להלכה. ובדיעבד או בשעת הדחק, יכול לשנות ממנהגו הקבוע, אך באותו היום לא יסתור מנהגו להתפלל גם מנחה וגם ערבית לאחר פלג המנחה, ויש מקילים בציבור שהתפללו מנחה לאחר פלג המנחה, ואם ילכו לביתם לא יתקבץ מנין שוב לתפילת ערבית (שו"ע רג, א ומשנ"ב שם). וזמן פלג המנחה, ראה לעיל כו, ב. וזמן קריאת שמע לרוב הפוסקים, לאחר צאת הכוכבים (ראה משנ"ב רלה, טז).

שְׁמַע מִיָּנָה מִתְפַּלֵּל אָרַם שֶׁל שַׁבַּת בְּעֵרֵב שַׁבַּת. ■ להלכה, מפלג המנחה ואילך יכול להתפלל תפילת ערבית של שבת, ואפילו אלו שאין נוהגים כן בחול, שכיון שמצווה להוסיף מחול על הקודש, וכבר קיבל שבת, יכול לסמוך על הסוברים שהוא לילה לענין תפילה, ודוקא כאשר התפלל מנחה קודם פלג המנחה, שלא יהיה כתרתי דסתר, ויש מקילים בציבור, אף כשהתפללו מנחה לאחר פלג, ואין לסמוך עליהם אלא בבין השמשות ובשעת הדחק (שו"ע רסז, ג ומשנ"ב שם).

אָסוּר לְעֵבֹר בְּנֶגְדַּ הַמִּתְפַּלְלִין, שמפריע את כוונתם (מגן אברהם קב, ו), ומפסיק בינם לבין השכינה שכנגדם (חיים אדם כו, ג). ולכן רב עמד ולא חזר לשבת במקומו (רש"י, א) אכן פסע שלוש פסיעות בסוים תפילתו, כיון שזה צורך תפילה ומותר לעבור בשביל כך כנגד המתפללים, או שמקום עמידתו של רב היה קצת במרחק והיה יכול לפסוע שלוש פסיעות בלי לעבור כנגדו (מג"א ומחצית השקל קב, ז).

חוּץ לְאַרְבַּע אַמוֹת הוּא דְהִלְפִי. ■ להלכה, אסור לעבור כנגד המתפללים בתוך ארבע אמות שלפניהם, ומן הצדדים, מותר, ולדעת הזוהר אסור, ובצדדים שלפניהם אפשר להקל במקום הדחק (שו"ע קב, ד ומשנ"ב שם). וכן אסור לפסוע שלוש פסיעות בסוים תפילתו לתוך ארבע אמות של המתפלל (שו"ע שם, ה ומשנ"ב שם, וראה שם פריטס נוספים).

הָיוּ לִפְנֵינוּ שְׁתֵּי תַפְלוֹת וכו': ראה להלן כח, א.

פִּלַּג מְנַחָה אַחֲרוֹנָה קְאָמַר, פִּלַּג מְנַחָה רֵאשׁוֹנָה קְאָמַר. ראה לעיל כו, ב.

וְעַל יוֹן בֵּן אֲרִבְעִים יוֹם שָׁתַנְסַף עַל גְּבִי הַמְזִבַּח לְכַתְחִילָה, וקודם לארבעים יום נחשב יין מגתו, שאינו מתנסך לכתחילה (רש"י ומאירי, ע"פ גמ' ב"ב צו, א).

וְעַל תְּמִיד שֶׁל שַׁחַר שֶׁקָּרַב בְּאַרְבַּע שְׁעוֹת, ולא עד חצות, שבימי מלכות יון, פעם אחת לא היו להם כבשים לתמידים, עד שהאיר הקדוש ברוך הוא את עיניהם ומצאו שני טלאים מבוקרים בלשכת הטלאים, והקריבו תמיד של שחר בארבע שעות ביום (רמב"ם ורע"ב עדויות ו, א ע"פ ירושלמי תענית ד, ה). ויש מפרשים ששלמה המלך התאחר פעם אחת לקום, והקריבו תמיד בארבע שעות (רבינו יונה בשם מדרש).

וְחַם הַשֶּׁמֶשׁ וְנָמַס אִיזוּ הִיא שְׁעָה שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ חָם וְהַצֵּל צוֹנֵן הָיוּ אוֹמַר בְּאַרְבַּע שְׁעוֹת, שכיון שמצינו בלשונות הפוסקים שזמן "וחם השמש" חלוק מזמן "כחם היום", מסתבר לפרש שחם השמש היינו שהשמש חם והצל צונן (רש"י ושיטמ"ק וכמשמעות הברייתא שהוצרכה לפסוק "כחם היום").

תַּפְלוֹת הַמְנַחָה עַד הָעֵרֵב וכו', וכשם שנחלקו רבי יהודה וחכמים במשנה לענין סוף זמן תפילת מנחה, כך נחלקו לענין תפילת ערבית, שזמנה מתחיל לאחר סוף זמן תפילת מנחה, לרבי יהודה בפלג המנחה ולחכמים בערב (ראה רש"י, ויסוד מחלוקתם, עד מתי קרב תמיד של בין הערביים, שתיקף לאחר הקרבתו הקטירו את האברים, וכנגדם מתפללים תפילת ערבית (רשב"א ב, א), וכמו שאמרו במשנה, שתפילת הערב אין לה קבע, כלומר, שאין לה זמן בפני עצמו, אלא זמנה בזמן שאין יכולים להתפלל את שאר התפילות (שנות אליהו על המשנה).

הִלְכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה הוּאִיל וְתַנֵּן בְּכַתִּיבָא קְוֹתִיהָ. ■ להלכה, צריך לסיים תפילת שמונה עשרה של שחרית עד לסוף ארבע שעות, וכדעת רבי יהודה, ואם התאחר יתפלל עד חצות, וטוב שיתפלל בתורת נדבה (שו"ע פט, א ומשנ"ב). וחשוב ארבע שעות, יש סוברים מעלות השחר ועד לצאת הכוכבים, ויש סוברים מהנין החמה ועד לשקיעתה (ראה משנ"ב נח, ד).

מְדָרְב מְצִלוּ שֶׁל שַׁבַּת בְּעֵרֵב שַׁבַּת מְבֻעָד יוֹם לאחר פלג המנחה (שיטמ"ק), ובשביל מעלת תוספת חול על הקודש, לא חשש למעלת סמיכת גאולה לתפילה, ולאחר צאת הכוכבים היה קורא קריאת שמע בעונתה, שאף לדעת רבי יהודה זמן קריאת שמע לאחר צאת הכוכבים (רא"ש כאן ולעיל א, א). ויש מפרשים, שהיה קורא קריאת שמע מבעוד יום, שלדעת רבי יהודה זמן קריאת שמע מפלג המנחה (תוס' לעיל ב, א ד"ה מאימתי).

אבל חובת קידוש שהוא מהתורה לא הקלו לעשותו מבעוד יום (תוספות הרא"ש).

וְאוֹמֵר קְדֻשָּׁה עַל הַכּוֹס מבעוד יום (רשב"א), שיוציאים ידי חובת קידוש דאורייתא בזמן תוספת שבת שהיא מדאורייתא (רא"ה), או שיוציאים ידי חובת קידוש סמוך לכניסת השבת, שמצוות זכירה לאמרה בין בשעת כניסת השבת ובין קודם לשעה זו במעט (רמב"ם שבת כט, יא, וראה בספר המפתח שם, שיעור הזמן, וראה ביאור הלכה רסא, ב, בדין תוספת שבת לדעת הרמב"ם).

וְהַלְקָתָא קְוֵתִיָּהּ. ■ להלכה, יכול לעשות קידוש בערב שבת מפלג המנחה ומעלה (משנה ברורה רסז, ה). וראה שם לענין סעודת שבת בזמן זה.

מִתְפַּלֵּל אֲדָם שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבַּת בְּשַׁבַּת וְאוֹמֵר הַבְּדֵלָה עַל הַכּוֹס. ■ להלכה, מי שהוא אנוס, כגון שצריך לצאת מביתו לילך למקום שלא יהיה לו בו כוס להבדלה, יכול להתפלל תפילת ערבית ולהבדיל על הכוס מפלג המנחה ולמעלה, אבל לא יברך על הנר ואסור בעשיית מלאכה (ש"ע רצג, ג). ויש שכתבו שלא לעשות כן, שהוא דבר תמוה לרבים, ועוד יש לחשוש שיבואו להקל בעשיית מלאכה (משנ"ב שם).

מֵאֵי אֵינְן לֵה קִבְעֵה קְמָאן דְּאָמְרַת תְּפִלַּת עֶרְבִית רְשׁוּת - שלשון 'אין לה קבע' שבמשנה משמעו שזמנה כל הלילה, ושזו תפילת רשות (רבינו יונה). והיא בגדר מצוה ולא בגדר חובה (רבינו יונה שם בשם ר"י הזקן), כיון שנתקנה כנגד הקטר חלבים ואימורים שאין מעכבים את כפרת הקרבן (רש"י שבת ט, ב), או מכיון שאין חובה להקריב אברים בלילה, אלא אם כן לא נתעכלו מבערב (רא"ה לעיל כו, ב). או שנתקנה לדורות כעין תפילת יעקב אבינו שהתפלל אותה בדרך נדבה (פני יהושע שם). ואמנם אין לבטל תפילת ערבית בחינם, אלא שהיא נדחית מפני מצוה עוברת, או במקום טורח (תו"ה הלכה).

הַלְקָה כְּדִבְרֵי הָאוֹמֵר רְשׁוּת. ■ להלכה, תפילת ערבית אינה חובה כשאר התפילות, וכבר קבלו ישראל תפילה זו כחובה בכל מקומות מושבותיהם (רמב"ם תפילה א, ו; משנ"ב רלז א).

עֲמַד הַשְּׂוֹאֵל וְשָׂאֵל, שהשואל הלכות ואגדות צריך לעמוד (תוס' בכורות לו, א ד"ה עמד בשם הירושלמי ונלמד שם מקרא).

אָמַר לֵיה רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ, לָאוּ, שְׁחָזַר בּו לְאַחַר שִׁמְעָה אֵת דַּעַת רַבֵּן גַּמְלִיאֵל (ראב"ן ברכות קנט), או לאחר שראה שכך הסכמת הרבים (פני יהושע). ויש מפרשים שלא חזר בו, אלא שינה, מפני השלום (נימוקי יוסף), או מפני כבודו של רבן גמליאל (צל"ח).

נִזְקָמִיָּה לְרַבִּי עֲקִיבָא, דִּילְמָא עֲנִישׁ לֵיה דְלִית לֵיה זְכוּת אָבוֹת, שהיה מבני בניו של סיסרא (רב ניסים גאון).

אֵיזֵיל וְאִמְלִיךְ בְּאִנְשֵׁי בֵּיתִי, שמהראוי להתיעץ גם על דברים שנראה שיש בהם תועלת ברורה, וראוי לאדם להתיעץ עם אשתו (נמוקי יוסף).

לֹא קִנְגַד רַבּוֹ - לצדו בתוך ארבע אמותיו, שארבע אמות חשובים כרשות אחת (רבינו יונה).

וְלֹא אֲחֻזֵּי רַבּוֹ, בתוך ארבע אמותיו (שם), שזו יוהרא (רש"י), או שנראה כמשתחוה לרבו (תו"ה ולא), או שנראה כמדקדק בתפילת רבו (מאירי), או שמא יאריך התלמיד בתפילתו ויעכב את רבו לפסוע בסיום תפילתו (רבינו יונה).

וְהִנְחֵן שְׁלוֹם לְרַבּוֹ שלא בכבוד הראוי באמירת 'שלום עליך רבי' (רש"י), שאסור ליתן ולהחזיר שלום לרב כדרך חברים, אלא צריך לשחות לפניו ולברכו ביראה וכבוד (רמב"ם תלמוד תורה ה, ה). ויש מפרשים שמקדים שלום לרבו, שתלמיד צריך להיות ירא מרבו, עד שלא יוכל להקדים לו שום דיבור [ורק כאשר רבו שואל בשלומו, ישיבנו 'שלום עליך רבי'] (רבינו יונה, וראה מהרש"א שנחלקו בזה שני תירוצי תו"ה והנותר). ■ להלכה, לא יתן שלום לרבו ולא יחזיר לו שלום כדרך שאר העם, אלא שוחח לפניו ואומר לו ביראה ובכבוד שלום עליך רבי, ואם נתן לו רבו שלום, ישיבנו 'שלום עליך מורי ורבי', שדרך להוסיף בברכה כשמשיבים. ויש אומרים שאין לתלמיד לשאול בשלום רבו כלל (ש"ע י"ד רמב, זט וט"ז שם. וראה פתחי תשובה שם).

וְהוֹחֵלֵק עַל יְשִׁיבְתָּהּ שֶׁל רַבּוֹ - שהתלמיד קובע לו מדרש ויושב ודורש ומלמד שלא ברשות רבו (רמב"ם תלמוד תורה ה, ב).

וְהָאוֹמֵר דְּבַר שְׂלֵא שְׁמַע מִפִּי רַבּוֹ ואומר בשם רבו (רא"ש). ויש אומרים שאומר דברים שלא שמע מרבו, בלא להבהיר שלא שמע מרבו (רמב"ם תלמוד תורה ה, ט), שהשומעים טועים לחשוב ששמע כן מרבו (ש"ע רמב, מג). ■ להלכה, לא יאמר דבר שלא שמע מרבו, עד שיזכיר שם אומרו, שלא יטעו בשמועה כאילו אמרה בשם רבו (ש"ע י"ד רמב, כד וי"ח שם).

שְׂאֵנִי רַבִּי יְרֵמְיָה בַּר אֲבָא דְתַלְמִיד חֶבֶר הָהוּא - חכם כמותו, אלא שלמד ממנו דבר אחד או שנים (רש"י עירובין סג, א). ויש מפרשים, שהוא תלמיד שלא למד את רוב חכמתו מרבו (רמב"ם תלמוד תורה ה, ט). ■ להלכה, לא יתפלל בתוך ארבע אמות לצד רבו שרוב חכמתו ממנו, או לצד גדול הדיו, וכן לא יתפלל אחריהם עד שיתרחק שיעור ארבע אמות ועוד שלוש פסיעות שלא יעכב את רבו מלפסוע בסיום התפילה, וכאשר יש מקומות קבועים, יש אומרים שאין לחוש, והמנהג להקל, וטוב לכתחילה שלא יקבע מקומו אחורי רבו (ש"ע רמ"א צ, כד, ומשנ"ב וביה"ל שם. וראה שם לענין תפילה לפני רבו). ותלמיד חבר מותר להתפלל לצד ואחורי רבו (ש"ע צ, כה ומשנ"ב שם).

שְׂאֵנִי צְבוּר דְּלֵא מְסַרְחִינֵן לָהּ, וקבלת שבת בטעות היא ואינה קבלה ומותרים בעשיית מלאכה, אלא שאין צריכים לחזור ולהתפלל משום טירחא דציבורא (ראה רש"י; רשב"א). ויש סוברים, שכיון שאין חוזרים להתפלל, אסורים במלאכה (מאירי בשם יש חולקים).

אוֹמֵר קְדֻשָּׁה עַל הַכּוֹס, או אֵינוֹ אוֹמֵר קְדֻשָּׁה עַל הַכּוֹס, שמא לא הקלו להתפלל מבעוד יום אלא בתפילה שחובתה מדרבנן,

מִיד הַתְּרוּהוּ לְבֵא בְּקֶהֱלְיָ. ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע אבן העזר סי' ד סעי' י').

אָמַר רַבִּן גְּמְלִיאל הוּאִיל הֶוְהָ אִיזִיל וְאִפְיָסִיָּה לְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ – הואיל והלכה כמותו נמצא שבחינים ציערתי (רש"י בעין יעקב). וכיון שהלכה כמותו הקדוש ברוך הוא עמו, כמבואר בגמרא (סנהדרין צג, ב) על דוד המלך שכתבו בו (שמואל א טז יח) 'וה' עמו', שהלכה כמותו בכל מקום (מגיד תעלומה).

אָמַר לוֹ מִכּוֹתְלֵי בֵּיתְךָ אַתָּה נִיכָר שְׁפָחָמִי אַתָּה, שהיה עושה מלאכתו רק בצנעא, שהיה פרנס על הציבור, ואסור לו לעשות מלאכה בפני שלושה כמבואר בקידושין (ע, א), ורק מקירות ביתו הבין רבן גמליאל מהיכן הוא מתפרנס (תשב"ץ ח"א ס"א קמב).

אָמַר לוֹ נַעֲתִיתִי לָךְ, דברתי אליך יותר מהראוי (רש"י). ויש שפירש נכנעתי לפניך (רש"ש).

עָשָׂה בְּשִׁבִיל כְּבוֹד אָבָא הלל זקני, שהוא מזרע דוד המלך (רב ניסים גאון). ויש שפירש, בשביל כבוד רבן שמעון בן גמליאל שהיה מעשרה הרוגי מלכות (אמרי נועם להגר"א).

מֵאֵן דְּלָבִישׁ מִדָּא וְלָבַשׁ מִדָּא וּמָאֵן דְּלָא לָבִישׁ מִדָּא יִזְמֵר לִיהַּ לְמָאֵן דְּלָבִישׁ מִדָּא שְׁלָח מִדְּךָ וְאָנָּא אַלְבִּישִׁיָּה, וכמו שהרגיל ללבוש את המעיל ילבשו, כן הרגיל בנשיאות יהיה נשיא (רש"י). ויש שפירש ש'מדא' רומז על בגדי מלכות, כמבואר בפסוק (שמואל א יז לח) 'וילבש שאול את דוד מדיו', ורבן גמליאל שהוא מזרע המלוכה, לו ראו להיות נשיא, שאין ממנים נשיא אלא מבני יהודה [כמבואר בגמרא סנהדרין (ה, א)] (מהרש"א ח"א).

אָמַר לְהוּ רַבִּי עֲקִיבָא לְרַבְּנָן טְרוֹקוּ גַלְיָ – סגרו את הדלת (רש"י ב"ק קיב, א ד"ה טרק, ערוך ערך טרק).

דְּלֵא לִיתִי עֲבָדִי דְּרַבְּנָן גְּמִילֵאל וְלְצַעֲרוּ לְרַבְּנָן, שרבי עקיבא לא רצה שרבי יהושע יתפייס (שפתי חכמים).

אָמַר לְהוּ מִזְּהָ בְּן מִזְּהָ יָזָה וְשָׂאִינוּ מִזְּהָ בְּן מִזְּהָ יֵאמֵר לְמִזְּהָ בְּן מִזְּהָ מִימְיָךְ מִי מְעָרְהָ וְכוּ, וכשם שההזאה נתונה רק לכהנים ולא לזרים, כך המלכות נתונה רק לרבן גמליאל שהוא מזרע המלוכה ולא לאחרים, ואמר כן להפיס דעתו של רבי אלעזר בן עזריה שהיה כהן (מהרש"א). והכהנים היו רגילים להזות אף שהזאה כשרה בזר (רש"ש).

מִימְיָךְ מִי מְעָרְהָ – מים סרוחים הפסולים לאפר פרה (רש"י קידושין נח, ב ד"ה מי). ויש שפירש, מים מכונסים שאינם מי מעין הפסולים לאפר פרה (תוס' שם ד"ה מימי).

לְמִחְרָ אָנִי וְאַתָּה נִשְׁכִּים לְפִתְחוֹ כדרך שמשכימים לפתחי המלכים, להראות שבדעתנו להחזירו לנשיאותו, וכל העם יצאו אחרינו (מהרש"א ח"א).

אַתִּי לְקָנְאָנִי, שאין שני מלכים משמשים בכתר אחד (מהרש"א ח"א). **אָמַר רַבִּי יוֹהָנָן וְנִקְרָא פּוֹשֵׁעַ** אם מתפלל לאחר שבע שעות, ואפילו לרבנן שטוברים שזמנה כל היום (פיה"מ לרמב"ם, תוס' רבינו יהודה). שצריך להתפלל בזמן הקרבת קרבן מוסף (שיטה מקובצת). ■ וכן נפסק להלכה, ואם מתפלל בנץ יתפלל מוסף מיד לאחר שחרית, ולא ימתין עד שעה שישית שזהו זמן הקרבת המוסף, שאם ימתין עד סמוך לחצות יבטל מצות עונג שבת (שלוך ערוך סי' רפו סעי' א ביאור הלכה שם).

אָמַר לָהּ [לְשִׁתְּמוֹשׁ אִינְשׁ] יוֹמָא קָדָא בְּקֶסָא דְּמוֹקְרָא וּלְמִחְרָ לִיתְבָר, ורצה להיות נשיא אפילו ליום אחד כדי להדריך את העם לעסוק בתורה, שיפה שעה אחת של תורה בעולם הזה מכל חיי האדם (נימוקי יוסף). ויש שפירש משום שנשיאות מכפרת עון [כמבואר בירושלמי (הוריות פ"ג ה"ב)] [יערות דבש ח"ב דרוש ח].

אֶתְרַחֵשׁ לִיָּה נִסָּא וְאַהְדְרוּ לִיָּה תַמְנֵי סְרִי דְרִי חִירְתָא כנגד י"ח שנות חייו, להורות שהוא צדיק גמור בכל שנות חייו (בן יהודע).

שָׂאִין תּוֹכוֹ כְּפָרוּ – שאין בו יראת שמים (מהרש"א ח"א, עפ"י גמרא חולין עב, ב).

לֵא יִכְנָס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, שאסור ללמוד תורה לתלמיד שאינו הגון כמבואר בגמרא (חולין קלא, א), והשומר לא היה נותן להיכנס למי שלא נבדק אם תוכו כברו (להם משנה פ"ד מהל' ת"ת ה"א). ורבי אלעזר בן עזריה סבר שדוקא כשידוע לנו שאינו הגון, אך אין צריך לבדוק כל תלמיד אם הגון הוא או לא (תוס' רא"ש, מגן אבות לרשב"ץ אבות פ"א מ"א). ■ להלכה נפסק כדעת רבי אלעזר בן עזריה, שמוותר ללמוד תורה לתלמיד תם שלא התברר אם הוא הגון הוא במעשיו (טור י"ד סי' רמו, לבוש שם סעי' ז, והש"ע השמיט דין זה, ובשולחן גבוה ס"ק כא כתב שהשו"ע קיצר בדביו, אך להלכה סובר כהטור).

חֲצִבֵי חִירוּי דְּמִלִּין קָטְמָא – כדים לבנים מבוהן, וכתובם מלאים אפר שהוא דבר שפל ולא ראוי, וגם אלו התלמידים אין תוכם כברים, שעוסקים בתורה ואין בהם יראת שמים (מהרש"א ח"א).

וְאַף רַבִּין גְּמִילֵאל לֵא מְנַע עַצְמוֹ מִבֵּית הַמִּדְרָשׁ אֲפִילוּ שְׁעָה אַחַת, שלא רצה להתבטל מהתורה אפילו רגע אחד (פיה"מ לרמב"ם ידים פ"ד מ"ד), ויש שפירש, שלא רצה להחזיק במחלוקת (הכותב בעין יעקב).

אָמַר לוֹ רַבִּין גְּמִילֵאל וְהֵלֵא כְּבֵר נֶאֱמַר לֵא יְבֵא עֲמוּנֵי וּמוֹאֲבֵי בְּקֶהֱלָהּ ה' גַּם דּוֹר עֲשִׂירֵי לֵא יְבֵא לְהֵם וְכוּ, וממה שנאמר בפסוק פעמיים 'לא יבא', יש ללמוד שגם ספק עמוני ומואבי אסור לבוא בקהל (תוס' יו"ט ידים פ"ד מ"ד). ויש שפירש, שממה שכתוב 'עמונולי', ולא 'עמוון', יש ללמוד שכל הנקרא בשמם נאסר לבוא בקהל אפילו שאינו מבני עמון (שאלית יעב"ץ ח"א סי' מו).

יְקַל דְּפָרִישׁ מְרוֹבָא פָּרִישׁ, ובגלל שספק עמוני אסור מהתורה או מדרבנן, צריך לרוב להתירו (שער המלך פ"טו מהל' איסורי ביאה הכ"א). ואין שייך לומר כאן דין כל קבוע כמחצה על מחצה הוא, ויחשב יהודה כקבוע ולא יעזור רוב לבטלו, משום שנחריב בלבד את כל האומות ונדדו ממקומם ונטלה קביעותם, ולכל מקום שהגיעו היו הם מיעוט נגד רוב האומות (מנחת חינוך מצוה תקסא, תפארת ישראל יכון ידים שם). ויש שפירש, שיהודה הגר פרש ממקומו ובא לפני בית דין, וכל שפורש ממקומו אין אומרים דין קבוע (להם שמים לייעב"ץ ידים פ"ד מ"ד).

אָמַר לוֹ רַבִּין גְּמִילֵאל וְהֵלֵא כְּבֵר נֶאֱמַר וְאַחְרֵי כֵן אֲשִׁיב אֶת שְׂבוֹת בְּנֵי עֲמוּנֵי נָאֵם ה' וְכַבֵּר שְׂבוֹת, וכיון שהקדוש ברוך הוא הבטיח שישבו, ואנו רואים שארץ בני עמון מיושבת, מסתבר שהיושבים בה הם בני עמון (תפארת ישראל ידים פ"ד מ"ד).

אָמַר לוֹ רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְהֵלֵא כְּבֵר נֶאֱמַר וְשָׁכַתִּי אֶת שְׂבוֹת עַמִּי יִשְׂרָאֵל וְעִרְדִּי לֵא שְׂבוֹת, וכשם ששייבת בני ישראל היא רק באחרית הימים, כך שייבת בני עמון ומואב היא באחרית הימים, שבישבת בני מואב כתוב (ידימה מח מזו) 'ושבתי שבות מואב באחרית הימים' כמו שכתוב בשיבת בני ישראל (רמב"ן יבמות ע, ב ד"ה הא דאקשינן).

שחזק בתורה כפטיש כמו שנאמר על התורה (ידימיהו כג, כט) "כפטיש יפוצץ סלע" (מהרש"א).

וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁיֵשׁ לִפְנֵי שְׁנֵי דְרָכִים אַחַת שָׁל גֵּן עֵדֶן וְאַחַת שָׁל גְּהֵנִים, אפילו אם לא מגיע לי מיתת עולם כרשעים גמורים, שמא יוליכו אותי לגהינם להיות נידון שם י"ב חודש (מהרש"א ח"א).

רְבִי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר מַעֲיִן שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה תְּפִילַת הַבֵּינָנו הַכוֹלֶלֶת כֹּל הַבְּרוּכוֹת בְּבֵרַחָה אַחַת או שמקצר כל ברכה וברכה, כמבואר להלן כט, א.

רְבִי עֲקִיבָא אֹמֵר אִם שְׁגוּרָה בְּפִי – שלשונו אינה מתבלבלת (רמב"ם פה"מ) והוא למוד ורגיל בה ססדורה בפיו ואינו נכשל בה (רע"ב כאן ולהלן פ"ה מ"ה), ויש שפירש, שרגיל בשמונה עשרה הברכות ויכול לכון בהם (מאירי).

הַעוֹשֶׂה תְּפִילָתוֹ קָבֵעַ – כחוק קבוע שרוצה להיפטר ממנו, או שאינו מבקש בלשון תחנונים, כמבואר להלן כט, ב.

אֵין תְּפִילָתוֹ תְּחַנּוּנִים – אינה עולה לנחת רוח לפני הקדוש ברוך הוא, אף על פי שיוצא בה ידי חובה (תפארת ישראל).

רְבִי יְהוֹשֻׁעַ אֹמֵר הַהוֹלֵךְ בְּמִקּוֹם סְכָנָה מִתְּפַלֵּל תְּפִלָּה קְצָרָה אם אין דעתו מיושבת עליו כלל, שאינו יכול להתפלל אפילו מעין שמונה עשרה (משנה ברורה סי' קי"ט ק"א).

בְּכָל פְּרֻשֶׁת הָעֵבֹר יִהְיֶוּ צְרִיכֵיהֶם לִפְנֵיךְ – גם בשעה שפורשים לעשות עבירות. או גם בשעה שאתה מתמלא עליהם כעס כאשר עובר, כמבואר להלן כט ב.

הַנִּי שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה כְּנֶגֶד מִי, אִמֵּר רְבִי הֵלֵל בְּרִיָּה דְרַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחֲמָנִי כְּנֶגֶד שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה אֲזָכְרוֹת שְׁאָמַר דְּוֹד בְּהֵבֵוּ לָהּ בְּנֵי אֱלִים, שבזממור 'הבו לה' הוזכר י"ח פעמים שם הוי-ה, וכן בתפילת שמונה עשרה שרוב הברכות שבה [בתפילת חול], עוסקות בבקשות על צרכיו של אדם, ולכן הוזכר שם הוי-ה בכל חתימת הברכות להרבות הרחמים, שהוי-ה הוא שם של רחמים (מהרש"א ח"א).

וְאָמַר רְבִי תַנְחִינֵם אֹמֵר רְבִי יְהוֹשֻׁעַ בֵּן לִי הַמִּתְּפַלֵּל צָרִיךְ שִׁיכְרַע עַד שִׁיִּתְּפַקְקוּ כָּל הַלְוִיֹּת שֶׁבַשְׂדֵּרָה – שיראו הפקקים שהם הקשרים שבעמוד השדרה, שעל ידי ההשתחויה בולטים קשרי החוליות שבעמוד השדרה (רש"י, משנ"ב סי' קי"ט ק"א).

עוֹלָא אֹמֵר עַד כְּדֵי שִׁירָאָה אִיסָר כְּנֶגֶד לְבוֹ – שיראו שני קמטים כנגד ליבו אחד מלמטה ואחד מלמעלה וכאסר רוחב באמצע (רש"י). ויש שפירש, שצריך לכוף את ראשו כאגמון, שיראה איסר המונח על הארץ שהוא כנגד ליבו (רשב"א בשם רב האי גאון). ■ להלכה, נפסק גם כרבי יהושע בן לוי וגם כעולא, וצריך לכרוע שיתפסקו כל חוליותיו, וגם שייכוף כאגמון ראשו, וכשכרוע יכרע במהירות בפעם אחת, וכשהוא זוקף, זוקף בנחת ראשו תחילה ואח"כ גופו שלא יראה עליו כמשאוי (שו"ע סי' קי"ט ק"א, ד, וראו בביאור הלכה שם שדן זה הוא גם בכריעה שלאחר שמו"ע).

רְבִי חֲנִינְיָא אֹמֵר כִּינּוּן שְׁנַעֲנַע רֵאשׁוֹ שׁוֹב אֵינוֹ צָרִיךְ, אם הוא חולה או זקן שאינו יכול לכרוע, כיון שניכר שחפץ לכרוע אלא שאינו יכול. אבל בריא חייב לכרוע כפי הישעורים שהובאו לעיל בגמרא (אמרי נועם להגר"א). וכן נפסק להלכה (שו"ע שם סעי' ה).

אָמְרוּ לוֹ מַה מְקוֹם לְתַפְלָה זו, מה טיבה של תפילה זו (רש"י), ומדוע אתה אומרה בפתח בית המדרש ולא בתוכו, וענה להם שאינו מתפלל על צרכי גופו אלא שלא תצא תקלה בבית המדרש ולכן אומרה קודם שנכנס, ומודה לאחר שיצא (בן יהוידע).

בְּכִינְסוֹ מַה אֹמֵר, ותפילות אלו חובה לאומרם לכל מי שנכנס ללמוד בבית המדרש (רמב"ם פיה"ט). ■ וכן נפסק להלכה, שבכניסתו וביציאתו מתפלל תפילות אלו, וגם מי שלומד ביחידות צריך להתפלל תפילות אלו (שו"ע סי' קי"ט סעי' ח, ומשנ"ב ס"ק לז).

שְׁלֹא אֶשְׁל בְּדַבְר הִלְכָה וְיִשְׁמַחוּ בִּי הַבִּירֵי על שנכשלתי בדבר הלכה, והיא בקשה אחת שלא אגרום לחבירי שתי רעות, א, עצם המכשול בדבר הלכה. ב, שיענשו על שמחתם בכישלוני (תוי"ט עפ"י רש"י). ויש שפירש, שיש כאן שתי בקשות נפרדות. א, שלא אכשל בדבר הלכה. ב, שחבירי ישמחו בי על מה שלא נכשלתי בדברי תורה, שזהו אחד ממ"ח קניני תורה להיות משמח את הבריות (מהרש"א ח"א).

וְלֹא אֹמֵר עַל טְמֵא טְהוֹר וְעַל טְהוֹר טְמֵא אפילו בדבר שאין בו טעות בהלכה למעשה (תוס' רא"ש). ויש שפירש, שבקשה זו היא המשך ופירוט של הבקשה הקודמת שלא אכשל בדבר הלכה, ולפי זה גורסים בגמרא 'שלא' אומר על טמא טהור (מהרש"א ח"א).

אֵנִי עֹמֵל וְהֵם עֹמְלִים אֵנִי עֹמֵל וּמִקְבֵּל שְׂכָר וְהֵם עֹמְלִים וְאֵינִם מְקַבְּלִים שְׂכָר – אני עמל בתורה כאן, והיא עמלה לי לעולם הבא לקבל שכרי וכמאמר הפסוק (משלי טז, כז) "נפש עמלה עמלה לו" (מהרש"א). ויש שפירש, אני מקבל שכר על העמל עצמו, ואפילו אם אטעה בלימודי אקבל שכר על העמל. אבל העמל בדברים בטלים לעולם אינו מקבל שכר על עצם עמלו, אלא רק על תוצאת עמלו (הפנ"ח חיים עה"ת פרשת בחוקתי).

אֵנִי רִץ לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא וְהֵם רְצִים לְבָאָר שַׁחַת – אני רואה שהימים עוברים, ומחמת כן אני מכין צידה לדרך לזכות לחיי העולם הבא, אבל הם אינם מוגישים במיתתם עד שעת המיתה ומגיעים אליה חסרי כל ויורדים לבאר שחת (רבינו יונה).

וּמַעֲנֵוּ בְּנֵיכֶם מִן הַהִינּוּן, שלא תרגילום במקרא יותר מדאי, שימשכו לכך ויתבטלו מלימוד תורה שבעל פה, ויש עוד לפרש, שהכונה שימנעם משיחת הילדים שעוסקים בדברי ליצנות (רש"י כאן, ובבבא בת"מ פ"ג מ"ז). ויש שפירש, שלא תרגילום ללמוד פסוקים כפשוטם, שיש מקראות שהפירוש הפשוט בהם יכול להביא את האדם לכפירה (מאירי, הערוך ערוך הג).

וְהוֹשִׁיבוֹם בֵּין בְּרַכֵּי תַלְמִידֵי חֻכְמִים אפילו בקטנותם, שאינם יכולים ללמוד משנה ותלמוד, כדי שילמדו מהם מידות טובות (מהרש"א ח"א).

אָמְרוּ לוֹ תַלְמִידָיו נַר יִשְׂרָאֵל – שמאיר עיני חכמים (רש"י ערכין י, א ד"ה נר), ויש שפירש, שהיה מעלתו גדולה בעשיית מצוות כמאמר הפסוק (משלי ו, כג) "נר מצוה" (מהרש"א).

עֲמוּד הַיְמִינִי – ההעמיד שלמה בבית המקדש שני עמודים יכין ובונו, וכינוהו כעמוד הימני החשוב יותר (רש"י), ויש שפירש, שהיה עמוד של אותו הדור שהציל כמה צדיקים בחורבן בית שני (מהרש"א).

פְּטִישׁ הַחֶקֶק – שהלכותיו מתפזרות בכל העולם כניצוצות המתפזרות מתחת הכאת הפטיש (ערוך ערוך פטיש), ויש שפירש,

בקושיא בלשון 'קשיא' ולא בלשון 'תיובתא', לומר שיתכן שאם נעיין בדבריו נמצא תירוץ לקושיא הגמרא, ולכן הלכה כמונו (רשב"א בשם רב האי גאון). ויש שסובר שגם במוצאי שבת יכול לומר תפילת הבינו (רשב"א). אמנם רוב הראשונים פסקו כרב האי גאון שלא כוללים הבדלה בהבינו (בית יוסף סי' קז), ומשום שאם נאמר הבדלה בהבינו יטעו שהבדלה היא ברכה בפני עצמה, וכשיתפללו תפילת שמונה עשרה יאמרו הבדלה ברכה בפני עצמה (לבוש סי' קי סעי' א עפ"י רבינו יונה). או שכיון שחז"ל תיקנו הבדלה על הכוס כרכה בפני עצמה, גם כשתקנו אותה בשמונה עשרה תיקנו אותה במטבע שלה דווקא ואי אפשר לקצרה (רא"ה). ■ להלכה, במוצאי שבתות אין להתפלל הבינו, ויש להסתפק כשהתפלל הבינו במוצאי שבתות והזכיר הבדלה האם יצא ידי חובתו, שהרי עבר על תקנת חז"ל (ש"ע סי' קי סעי' א, משנ"ב ס"ק ה).

יְנַקְלָה מִקְלָל יְדִישְׁנֵנוּ בְּנֵאוֹת אֲרָצְךָ וְתָן טַל וּמָטָר, אֲתֵי לְאַטְרֵיךָ, שבברכה זו כל כמה מילים הם כנגד ברכה אחת בתפילת שמונה עשרה, ואם יאמר ותן טל ומטר לברכה לא ידע לחזור למקום בו עמד (מגן אברהם ס"ק ד עפ"י הבית יוסף).

אֵי הָכֵי הַבְּרָכָה בַּחֲנוּן הַדַּעַת נָמִי אֲתֵי לְאַטְרֵיךָ ומדוע לעיל לא תירצנו שמשום כך לא אומרים הבדלה בהבינו, והיינו לשיטת רוב הראשונים שפוסקים שלא אומרים הבדלה בהבינו, אבל הרשב"א [שהובא לעיל] סובר שלהלכה אומרים הבדלה בהבינו, ולדבריו קושיית הגמרא היא כפשוטה מדוע אומרים הבדלה ולא חוששים שיטעה (פני יהושע).

מִתְקִיף לָהּ רַב אִשִּׁי וְיִמְרָה בְּשׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה שהיא בסוף תפילת הבינו, ורק באמצע הברכה יש לחוש שמא יטעה אבל בתחילת הברכה ובסופה אין לחוש שמא יטעה (צל"ח).

דְּאָמַר רַבִּי תַנְחוּם אָמַר רַב אִסִּי טַעֲמָה וְלֹא הִזְכִּיר גְּבוּרַת גְּשָׁמִים בְּתַחֲלִית הַמִּתִּים מְחִזְרִין אוֹתוֹ כשלא אמר מוריד הטל, אבל אם אמר מוריד הטל אין מחזירים אותו, שהרי שיבח את הקדוש ברוך הוא (תוס' ע"ב ד"ה הא). ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע סי' קיד סעי' ה ובמשנ"ב שם ס"ק כד), ואם אמר משיב הרוח ולא אמר מוריד הגשם חוזר (משנה ברורה שם ס"ק כו).

וְהַבְּרָכָה בַּחֲנוּן הַדַּעַת אֵין מְחִזְרִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוּמְרָה עַל הַכּוֹס, ואם אין לו כוס להבדלה וסבור שגם למחר לא יהיה לו, צריך לחזור ולהתפלל (רבינו יונה ורא"ש). ■ להלכה, שכח הבדלה בחונן הדעת, אינו חוזר ומתפלל מפני שמבדיל על הכוס, ואם אין לו כוס וידע שגם מחר לא ישיג כוס, יחזור ויתפלל, ואם סבור שיהיה לו כוס ביום שני או שלישי, אפילו שיכול לעשות הבדלה עד סוף יום שלישי, אין יכול לסמוך על זה שמא לא יהיה לו כוס, וצריך לחזור ולהתפלל (ש"ע סי' רצז סעי' ב וביאור הלכה שם).

לֹא קָשְׁיָא הָא בְּיַחֲדָא הָא בְּצַבּוּר, אבל כשלא הזכיר גבורות גשמים אינו יוצא ידי חובתו כששמע מהשליח ציבור, שבגלל ברכות הראשונות אין השליח ציבור מוציא את היחיד ידי חובתו (אמרי נועם להגר"א). או משום ששאלת גשמים אינה חלק ממטבע הברכה, שהרי אפשר לשאול גשמים בשומע תפילה, אבל הזכרת גבורות גשמים היא חלק ממטבע הברכה, וכשחיסר ברכה שלמה השליח ציבור לא יכול להוציא ידי חובה (מלא הרועים עפ"י תוס' בע"ב ד"ה טעה. ועיין במשנ"ב סי' קכ"ד ס"ק לח שמי ששכח משיב הרוח ומוריד הגשם, יכול לצאת ידי חובתו בחזרת הש"ץ).

וְהַשְׂקִיף בְּהַשְׁתִּים וְשִׁלַּשׁ שְׁעוֹת וְלֹא הֶעֱלָהוּ, שכיון שבכל אותו הזמן הרהר בברכה ולא הסיח דעתו ממנה, לכן אפילו שהפסיק שתים או שלוש שעות לא היה צריך לחזור לראש הברכה (פני יהושע, וראה שם שהפירי חדש לא סובר כן).

וְהָאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב טַעֲמָה בְּכָל הַבְּרָכוֹת כְּלָן אֵין מְעַלִּין אוֹתוֹ אם יודע לחזור למקום בו הוא טעה ולהמשיך להתפלל אבל אם אינו יודע להמשיך את התפילה מעמידים אחר במקומו (רשב"א, טור סי' ק"ז). או שאין מעלין אותו מלעבור לפני התיבה בתפילה אחרת, אבל בתפילה זו מעמידים אחר במקומו (רבינו יונה). ■ להלכה, נפסק שאם הוא נזכר ויודע לחזור למקום שטעה יכול להמשיך להתפלל תפילה זו (ש"ע סי' קכו סעי' א, וראה בביאור הלכה שם שדן האם צריך לחכות שעה דווקא או די בפחות מכך).

בְּבִרְכַת הַמִּינִים מְעַלִּין אוֹתוֹ הִישִׁינִי שְׁמָא מִין הוּא, ואם דילג מחיה המתים ובונה ירושלים, שהמינים אינם מאמינים בהם, אין מעבירים אותו, כיון שלמעשה הם אומרים ברכות אלו, ומעבירים אותו רק בברכת המינים שהם אינם אומרים אותם משום שבברכה זו מקללים אותם (רבינו יונה). ■ וכן נפסק להלכה (שם) שרק בדיילג ברכת המינים מעבירין אותו, ואם דילג גם מחיה המתים וגם בונה ירושלים, נחלקו האחרונים האם מעבירים אותו או לא (משנ"ב שם ס"ק ב).

דְּאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב וְאֵיתִימָא רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי לֹא שָׁנוּ אָלָא שְׁלֹא הַתְּחִיל בְּהָ אָבֵל הַתְּחִיל בְּהָ גּוֹמְרָה. ■ וכן נפסק להלכה, ובמקרה זה אפילו אם השתתה זמן מרובה אין מעבירים אותו, וכן אם נזכר מעצמו אין מעבירים אותו (שם).

הַנִּי שָׁבַע דְּשַׁבְתָּא כְּנַגְדֵי מִי וְכוּ' הַנִּי תַשַּׁע דְּרֵאשׁ הַשְּׁנָה כְּנַגְדֵי מִי וְכוּ' שהיה אפשר לכלול את קדושת היום בעבודה כמו שמזכירים יעלה ויבוא בראש חודש ובחול המועד, וכן היה אפשר לכלול את מלכויות זכרונות ושופרות בברכה אחת (פני יהושע).

רַב אָמַר מַעֲיָן כָּל בְּרָכָה וּבְרָכָה אוֹמַר בְּקִיצוֹר, ומברך על כל אחת מהברכות (רש"י). ויש שפירש שאומר את הבקשה ולא את תחילתה וחותם כגון 'החזירנו בתשובה שלמה ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה' (רבינו תנאל). ויש שפירש שאומר את תחילת הברכה וסופה וחותם כגון 'השיבנו אבינו לתורתך ברוך אתה ה' הרוצה בתשובה' (רא"ה, חיי אדם ח"א כלל כד סעי' לא, וראה שם את הנוסח של כל תפילת שמ"ע בקיצור).

וְהַתּוֹעִים עַל הַדַּעַתָּה יִשְׁפָּטוּ – העוברים על דבריך ישפטו על מעשיהם, ועוד יש לפרש, שהשופטים הטועים במשפט השיבם לשפוט כדבריך, וכן נראה לי עיקר (רש"י), ומשום שלפירוש זה מבואר הקשר שבין בקשה זו לברכת השיבה שופטינו, ששניהם עוסקות בשופטים, אבל לפירוש הראשון אין הבקשה קשורה לברכת השיבה שופטינו (מהרש"א ח"א).

לֵיִט טַעֲמָה אַבְיֵי אַמָּאן הַמְּצַלִּי הַבִּינֵנוּ, ורק כשמתפלל בעיר, אבל בדרך יכול להתפלל תפילת הבינו (תוס' כאן ותוס' דף ג ע"א ד"ה היה). ויש אומרים שבשעת הדחק יכול להתפלל הבינו גם אם הוא נמצא בעיר (ר"ף). ■ להלכה, נפסק שבשעת הדחק יכול להתפלל תפילת הבינו, ואם התפלל הבינו שלא בשעת הדחק, נחלקו האחרונים האם בדיעבד יצא ידי חובת תפילה. ואם רואה שזמן תפילה עובר, יכול לכתחילה להתפלל הבינו, ובזמנו אין נוהגים להתפלל תפילת הבינו שמחמת טרדה לא יכוון אף בשבע ברכות (ש"ע סי' קי סעי' א משנ"ב וביאור הלכה שם).

מִתְקִיף לָהּ מַר וְטָרָא וְנִקְלָה מִקְלָל הַבִּינֵנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ הַמְּבַדִּיל בֵּין קִדְשׁ לְחֹל קָשְׁיָא, ומכך שהגמרא הניחה את דברי שמואל

וְרַבְּנָן אָמְרִי כָּל מִי שְׂאִינוֹ אוֹמְרָה בְּלִשְׁוֹן תַּחֲנוּנִים לְכוּן לִיבוֹ
 לשאול צרכיו (רש"י ע"פ הגהות הב"ח), ואינו מתפלל בנחת וכעני
 בפתח שמבקש רחמים על עצמו (שו"ע סי' צח סעי' ג ומשנ"ב שם).
 ונמצא שרבנן מקילים שאפילו אם תפילתו דומה עליו כמשו, אם
 מתפלל בלשון תחנונים תפילתו תפילה. ומאידך אם לא מתפלל
 בלשון תחנונים, אפילו אם אין תפילתו דומה עליו כמשו אין
 תפילתו תפילה (רבינו יונה).

■ להלכה נפסק גם כרבי אושיעא וגם כרבנן, שלכתחילה צריך
 להתפלל בדרך תחנונים ושלא תראה תפילתו עליו כמשו. ואם לא
 התפלל בלשון תחנונים אין חוזר ומתפלל. ובברכה הראשונה של
 שמונה עשרה, יש להקפיד להתפלל דרך תחנונים, כי יש פוסקים
 שטוברים שהכוונה מעכבת בה בדיעבד (בית יוסף שו"ע משנ"ב וביאר
 הלכה שם).

רַבָּה וְרַב יוֹסֵף דְאָמְרִי תַרְוִייהוּ כָּל שְׂאִינוֹ יוֹכֵל לְחַדֵּשׁ בְּהַ דְבָר
 ומתפלל כל יום בנוסח קבוע (רש"י). ויש שפירש, שאין לו השגה
 מה חסר לו באותו יום כדי לבקשה, ולהוסיף בקשה חדשה בכל
 יום, כל אדם יכול ואין זוה מעלה (אמרי נועם להג"א). ויש שפירש
 שמתפלל במרוצה שגם אם צריך לחדש בה דבר אינו יכול (מאירי).

אָמַר רַבִּי זִירָא אָנָּה יְכִילָנָא לְחַדוּשֵׁי בְּהַ מִילְתָּא וּמְסַתְפִּינָא דְלְמָא
מְטְרִידְנָא ונדחו דברי רבה ורב יוסף (מאירי). ויש שפירש שדעתו
 של רבי זירא היתה צלולה שהיה יכול לחדש בתפילתו אם היה
 נצרך לכך, ומשום כך גם לדעת רבה ורב יוסף תפילתו תחנונים,
 אפילו שבפועל לא חידש בתפילתו שחשש שמא יטרד (מגן אברהם
 סי' קז ס"ק ד בדעת הר"ן).

אֲבִי בַר אֲבִין וְרַבִּי חֲנִינָא בַר אֲבִין דְאָמְרִי תַרְוִייהוּ כָּל שְׂאִין
מְתַפְּלֵל עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה שחרית עם נץ החמה, ומנחה עם
 שקיעת החמה (רש"י). ויש שפירש, דוקא בתפילת מנחה, שאינו
 ממתין לעת רצון שהיא עם שקיעת החמה כמו שאמר בירושלמי
 (פ"ד ה"א) 'על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצא' לעת מיצויו
 של יום, דהיינו שקיעת החמה (רשב"א). ודמדומי הוא מלשון
 אדום, שהשמש אדומה ביותר בנץ ובשקיעה (רש"י שבת קיח, ב
 ד"ה דמדומי), ויש שפירש דמדומי מלשון הכתוב (יהושע י, ג) 'וידום
 השמש' (ריטב"א שבת שם).

אֲפִילוּ בְּשַׁעֲהַ שְׂאֵתָהּ מְתַמְלָא עֲלֵיהֶם עֲבָרָה כְּאִשָּׁה עוֹבְרָה וְיְהוּ
צָרְכֵיהֶם לְפָנֶיהָ – כל פירוש שיש למילה עיבור, שמתפרש גם
 בלשון עברה [כעס], וגם בלשון הריון (מהרש"א עפ"י רש"י).

אִיכָא דְאָמְרִי אָמַר רַב חֲסָדָא אָמַר מַר עוֹקְבָא אֲפִילוּ בְּשַׁעֲהַ שְׂהָם
עוֹבְרִים עַל דְּבָרֵי תוֹרָה יְהוּ צָרְכֵיהֶם לְפָנֶיהָ, ולשני הלשונות
 כוונת התפילה אחת היא, שאפילו כשעוברים עבירות יש עליהם
 חרון אף, הקדוש ברוך הוא יספק צרכיהם שלא יצטרכו לעם אחר.
 ותיקנו תפילה זו בלשון סתומה, שאין נאה לומר כן במפורש
 (שיטה מקובצת).

וְתַן נַחַת רוּחַ לִירְאֵיהֶּ מִתַּחַת שלא ייבהלו על ידי חיות רעות
 וליסטים (רש"י). ויש מפרשים שגם אם נגזרה בשמים גזירה רעה,
 תוציא את יראיך מכלל הגזירה ועשה להם נחת רוח לבטל מהם
 גזירת שמים (מהרש"א ח"א).

וְהַטּוֹב בְּעֵינֵיהֶּ עֲשֵׂה אם ראוים הם לעונש ייענשו מתחת ידיך ולא
 על ידי חיות רעות וליסטים (רש"י). ויש שפירש לפי שאין האדם
 יודע מה טוב לו, ומבקש מהקדוש ברוך הוא שיעשה הטוב בעיניו,
 שהוא הטוב האמיתי (מהרש"א ח"א).

טְעָה וְלֹא הִזְכִּיר בְּעוֹבְדָה חוֹזֵר לְעוֹבְדָה וְכוּ', וְאִם סִיִּים חוֹזֵר
לְרֹאשׁ. ■ וכן נפסק להלכה, ודין זה הוא רק בשחרית ומנחה,
 אבל בערבית אין חוזר שאין מקדשין את החדש בלילה, ולא
 שייך עדיין קדושה על היום. שכן יעלה ויבוא בשחרית והתפלל
 מוסף, צריך לחזור על שחרית אפילו שהזכיר ראש חודש במוסף,
 וטוב להתנות שאם אינו חייב מתפלל משום נדבה, ובשבת
 שאין מתפללים נדבה יתפלל בלי להתנות. ואם בשעה שהתחיל
 להתפלל ג' ברכות ראשונות של מוסף נזכר ששכח יעלה ויבוא
 בשחרית, ימשיך להתפלל שחרית ואחר כך יתפלל מוסף. וגם אם
 הוא מסופק אם אמר יעלה ויבוא חוזר, אלא אם כן לפני התפילה
 זכר שצריך לומר יעלה ויבוא, והתחיל להסתפק זמן רב לאחר
 התפילה (שו"ע סי' תכב ס"א משנ"ב והערות דרשו שם). ואף כשמתפלל
 בציבור מוטב שיחזור ויתפלל, כי בזמננו אין כל אדם יכול לכוון
 דעתו לשמוע מהשליח ציבור (שו"ע סי' קכד סעי' ו ומשנ"ב שם).

טְעָה וְלֹא הִזְכִּיר שְׁלֹ רֹאשׁ חֹדֶשׁ בְּעוֹבְדָה חוֹזֵר לְעוֹבְדָה אפילו
 כשלא התחיל מודים, שאינו יכול לומר יעלה ויבוא בין רצה למודים
 (רבינו יונה לעיל ע"א ד"ה ואם טעה). ויש שפירשו, שאם התחיל לומר
 ותחזינה ענינו ולא סיים הברכה, אינו יכול לומר היכן שנזכר יעלה
 ויבוא, אלא צריך לחזור לתחילת הברכה ולומר יעלה ויבוא במקומו,
 אבל אם סיים את ברכת ותחזינה אומר יעלה ויבוא לאחר סיום
 הברכה, ואינו צריך לחזור לרצה (צל"ח לדעת רב"ה שסובר שיכול לומר
 יעלה ויבוא בין רצה למודים). ■ ולהלכה, יכול לומר יעלה ויבוא בין רצה
 למודים, שכל זמן שלא התחיל את הברכה שאחריה, נחשב כאילו
 לא סיים את הברכה הזו (בית יוסף סי' קיד ד"ה ודע, שו"ע סי' תכב ס"א).
 ואם אמר ותחזינה וכו' ברוך אתה ה' ולא סיים המחזיר שכנינו
 לציון, יסיים למדיני חוקיך, לחשוש לדעות שאין יכול להשלים בין
 רצה למודים (ביאור הלכה סי' קיד סעי' ג, משנה ברורה סי' תכב ס"ק ה).

אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק הָא דְאָמְרֵן וְכוּ', אָבָּל רְגִיל לּוֹמַר
תַּחֲנוּנִים אַחַר תְּפִלְתּוֹ חוֹזֵר לְעוֹבְדָה אפילו שרגיל לאומרם אחר
 שעקר רגליו (עפ"י תוס' רבינו יהודה).

אִיכָא דְאָמְרִי וְכוּ', אֵלָא שְׂרָגִיל לּוֹמַר תַּחֲנוּנִים אַחַר תְּפִלְתּוֹ ועדיין
 לא אמרם, אבל אם אמר תחנונים, אפילו אם לא עקר רגליו, חוזר
 לראש (רא"ה ומאירי, וכן פסק מגן אברהם סי' תכב ס"ב ב). **אָבָּל אִם**
אִינוֹ רְגִיל לּוֹמַר תַּחֲנוּנִים אַחַר תְּפִלְתּוֹ חוֹזֵר לְרֹאשׁ כשאמר יהיו
 לרצון, אבל אם לא אמר יהיו לרצון חוזר לרצה שעדיין לא נסתיימה
 תפילתו (רא"ה).

ונמצא שיש שני חילוקים בין ב' לשונות הגמרא. א, ברגיל לומר
 תחנונים לאחר שעקר רגליו, שלפי הלשון הראשון חוזר לרצה,
 ולפי הלשון השני חוזר לראש. ב, באינו רגיל לומר תחנונים ולא
 עקר רגליו, שלפי הלשון הראשון חוזר לרצה, ולפי הלשון השני
 חוזר לראש (תוס' רבינו יהודה). ■ להלכה נפסק כלשון השני של
 רב נחמן בר יצחק, שאם אינו רגיל לומר תחנונים, ואמר יהיו לרצון
 סיים תפילתו וחוזר לראש. ואם רגיל לומר תחנונים, אם לא גמר
 את התחנונים חוזר לרצה, ואם גמר את התחנונים חוזר לראש
 התפילה, ואין הבדל אם רגיל לומר תחנונים לפני יהיו לרצון או
 אחריו (שו"ע סי' תכב סעי' א).

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אִידִי אָמַר רַבִּי אוֹשֵׁיעָא כָּל שֶׁתְּפִלְתּוֹ דּוֹמָה
עָלָיו כְּמִשּׁוֹ ומתפלל לצאת ידי חובתו, ולא מבקש מהקדוש ברוך
 הוא כמי שנצרך לדבר (רש"י ורבינו יונה). ומשום כך מתפלל במרוצה
 כמי שמתפלל לצאת ידי חובתו (אליה רבה סי' צח ס"ק ד).

במדבר, שאם נאמר שאף בביתו ושלא בשעת הדחק יכול לאומרה, לא היה חידוש בכך שכשמוגי' לביתו אינו חוזר ומתפלל, שהרי כבר אמרה בדרך, ומדוע יחזור ויאמרנה בביתו (ר"ף ור"ש, וראש יוסף בדעתם). ■ וכן הלכה, שבשעת הדחק, כגון שהוא בדרך או שעומד במקום שירא שיפסיקוהו עובדי דרכים, יכול להתפלל הבינו, וכשיגיע לביתו אינו צריך לחזור ולהתפלל. ואם רואה שאם יתפלל תפילת שמונה עשרה יעבור זמן תפילה, מותר לכתחילה להתפלל הבינו (ש"ע סי' קי סעי' א ומשנ"ב ס"ק א, וע"ש פרטים נוספים). וכיום לא נהגו להתפלל הבינו, שחוששים שלא יכונן בשבע ברכות אלו. ועוד, שאם כן לא נתפלל לעולם תפילה שלימה, מפני רוב טירדותינו. וחולה יכול להתפלל הבינו אף בזמן הזה (בה"ל ד"ה א, וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 8).

בְּתַפִּילָה קְצָרָה וְכוּ' וְכִי מִטִּי לְבִיתִיהָ בְּעֵי לְמַהֲרָה לְצִלוֹי, שְׂעָדִין לא התפלל תפילת שמונה עשרה (רש"י). ואף שאינו יוצא בה ידי חובת תפילת שמונה עשרה, תקנוה כדי שלא ילך בלא תפילה (שיטה מקובצת).

וְהַלְכָתָא הֵבִינּוּ מַעֲמֵד תַּפִּילָה קְצָרָה בֵּין מַעֲמָד בֵּין מִהְלֵךְ, שאינה באה במקום תפילת שמונה עשרה, ולכן יכול לאומרה מהלך, מה שאין כן תפילת הבינו, שיוצא בה ידי חובת תפילת שמונה עשרה, והיא קצרה ואין עיכוב גדול באמירתה מעומד, יש לו לאומרה מעומד (שיטה מקובצת). ■ להלכה, תפילה קצרה יכול להתפלל גם כשמהלך לדרכו (ש"ע סי' קי סעי' ג). והבינו צריך לאומרה מעומד (ש"ע שם סעי' א), ואם עבר והתפלל מיושב, ספק אם יצא או שצריך לחזור ולהתפלל מעומד כשיגיע לביתו (משנ"ב ס"ק ד, ועי' ביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 4).

רַבִּי אוֹמֵר בֵּין קָךְ וּבֵין קָךְ יִשָּׁב בְּמִקְוָמוֹ וְיִתְפַּלֵּל, לְפִי שְׂאִין דַּעְתּוֹ מִיִּשְׁבָּת עֲלָיו מחמת עיכוב הדרך, ואף שרכוב נחשב כמהלך, אינו נחשב כמהלך גמור (ע"פ רש"י רא"ש והמאירי). ואם קדם והלך לפני השיירה, וצריך להמתין לה, ירד מהחמור ויתפלל, שעייכוב הדרך אינו קשה עליו, שהרי בין כך צריך להמתין לשיירה (ב"י שם). ויש מפרשים, שאין דעתו מיושבת עליו אם נצריכו לרדת ולעלות על החמור. ולטעם זה, אף אם צריך להמתין לשיירה ויש לו שהות לרדת מהחמור, ישב על החמור ויתפלל (רבינו יונה, וב"י ס' צד בדעתו).

וצריך להעמיד החמור מהילוכו, שרכוב נחשב כמהלך (קידושין לג, ב), וכשם שהמהלך ברגליו לא יתפלל, כך רכוב לא יתפלל. ואם השיירה הולכת, יכול בדיעבד להתפלל בעוד החמור מהלך, שכיון שיושב נחת על החמור, יכול לכוון בתפילתו (רבינו יונה).

■ להלכה, היה רוכב על החמור, מתפלל דרך הילוכו ואינו צריך לרדת מהחמור ולהתפלל, ואפילו יש לו מי שיתפוס את החמור, שהעייכוב בדרך קשה עליו ואין דעתו מיושבת. ואם קדם והלך לפני השיירה וממתין לה, ויש לו מי שיאחז את החמור, ירד מהחמור ויתפלל, שעייכוב זה לא יגרם לו לטירדה, שהרי צריך להמתין לשיירה (ש"ע סי' צד סעי' ד ומשנ"ב ס"ק טז, ובדין הנוסע באוטובוס או הנוהג ברכב, עי' ביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 10).

סוּמָא וּמִי שְׂאִינוּ יִכּוֹל לְכַוֵּן אֶת הַרוּחוֹת יִכּוֹן לְבוֹ פְּנֵי אֲבִי שְׁבַשְׁמִים. ■ להלכה, סומא או מי שאינו יכול לכיוון הרוחות, יכוון ליבו לאביו שבשמים, וטוב שיצדד פניו לאחד מצדדיו, וירויח בכך שאם עומד כנגד מזרח, יהיו פניו לצפון או לדרום, וכן אם עומד כנגד שאר רוחות, יהיו פניו לרוח נוספת. ואם הם כמה אנשים שאינם יודעים לכוון הרוחות, יעמדו כולם לאותו כיוון, ולא אחד לכיוון זה ואחד לכיוון אחר (בה"ל סי' צד סעי' ג, וביאורים ומוספים במהד' דרשו הע' 9).

לִישְׁתַּף אִינֵשׁ נִפְשִׁיהָ בְּהֵי צְבוּרָא - יתפלל בלשון רבים ויכלול עצמו עם הציבור בתפילתו, שבזכות הרבים תפילתו נשמעת (רש"י, ורש"י שבת י"ב ע"ב). ודברי אבי נאמרו על המתפלל תפילה קצרה (רש"י, לגרסה שלפנינו; ועי' צ"ח). ויש שפירש, שנאמרו על המתפלל תפילת הדרך (רש"י על הר"ף).

הֵיכִי נִימָא יְהִי רְצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵינוּ שְׁתּוֹלִיכְנוּ לְשָׁלוֹם. ■ להלכה, המתפלל תפילת הדרך יאמר בלשון רבים 'שתוליכנו לשלום' וכו' (ש"ע סי' קי סעי' ד), ואת המילים 'ותנני לחן' יאמר בלשון יחיד, והטעם על פי סוד (משנ"ב ס"ק יט, וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 17). ואף אם הולך יחיד, יאמר בלשון רבים, שאי אפשר שלא יהיה אחד בסוף העולם שהולך גם הוא בדרך (מג"א סי' תקסא ס"ק א). ואם אמר בלשון יחיד, יצא בדיעבד (משנ"ב ס"ק קי ס"ק יח).

מִשְׁעָה שְׁמַהֲלֵךְ בְּדָרֶךְ - יש גורסים: משעה שהחזיק בדרך (רשב"א, המאירי לעיל כט, ב). ו'החזיק', היינו שהיה מוחזק אצלו בודאי שיצא לדרך (ט"ז סי' קי ס"ק ז). ויש מפרשים, דווקא אם יצא מהעיר והחזיק בדרך (מג"א שם ס"ק יד). ■ להלכה, משהחזיק בדרך, אומר תפילת הדרך, אבל אם הוא עדיין בתוך העיר, לא יאמר, שמה לבסוף לא יצא לדרך ותהיה ברכתו לבטלה, ועוד, שצריך שתהיה הברכה 'עובר לעשייתן'. ואם גמר בלבו והכין עצמו לצאת לדרך, לכתחילה לא יאמר, ואם אמר יצא בדיעבד (ש"ע סי' קי סעי' ז, משנ"ב ס"ק כט וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 30, ועי' פרטים נוספים).

עַד פְּרָסָה, אבל לאחר שכבר הלך פרסה, לא יאמר תפילת הדרך, שכבר החזיק בדרך ואין דעתו מיושבת עליו, וכמו שאמרו (עירובין סה, א) כל שאין דעתו מיושבת עליו אל יתפלל (רש"י, ופ"י בדעתו). ויש שפירש, שלאחר שהלך פרסה נחשב שכבר יצא לדרך, ואינו בגדר 'המלך בקונן וצא' [ראה לעיל כט, ב] (המאירי שם). ויש שפירש, שעד פרסה הוא זמן אמירתה לכתחילה, אבל אם שכח ולא אמר בתוך פרסה, יאמר לאחר מכן (רבינו יונה).

ויש שפירש ש'עד פרסה' הכונה שאם בדעתו ללכת שיעור פרסה צריך לומר תפילת הדרך, אבל פחות משיעור זה אינו צריך, שנחשב כאילו הולך בתוך העיר, ואינו מקום סכנה, ושאלת הגמרא 'עד כמה' היא - מהו שיעור ההליכה שחייב בתפילת הדרך (רש"י, רבינו יונה ורא"ש בשם בה"א).

■ להלכה, אם בדעתו ללכת פרסה או יותר, יאמר תפילת הדרך, ואם בדעתו ללכת פחות מפרסה, יאמר ולא יחתום ב'ברוך', שעד פרסה אינו מקום סכנה. ואם אותו מקום מוחזק למקום סכנה, יש לו לומר בברכה אף אם הולך פחות מפרסה. ולכתחילה יאמר תפילת הדרך בפרסה הראשונה, ואם שכח מלאומרה, יאמרנה כל זמן שהוא בדרך, עד שיגיע לפרסה הסמוכה למקום שבדעתו ללכת לשם, ומשם ואילך יאמרנה בלא ברכה (ש"ע סי' קי סעי' י ומשנ"ב ס"ק ל, וע"ש פרטים נוספים; ולענין חשש תאוונת דרכים אם נחשב מקום סכנה, עי' ביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 34).

רַב חֲסָדָא אָמַר מַעֲמָד, שתפילת הדרך היא קצרה, ואין עיכוב גדול באמירתה מעומד (שיטה מקובצת).

אָמַר לִיָּה אוֹמְקָן נְמִי לְדִידִי וְאֶצְלִי, מהיות טוב אל תקרא רע. ■ להלכה, יכול להתפלל תפילת הדרך מהלך, ואם אפשר, כגון שחביריו ממתינים לו, יעמוד ויתפלל, ואם העיכוב יגרם שתטרד דעתו בתפילתו, מותר לומר מהלך או מיושב (ש"ע סי' קי סעי' ד ומשנ"ב ס"ק כא-כב; ויושב בעגלה, עי' משנ"ב שם ס"ק כג).

הֵבִינּוּ וְכוּ' וְכִי מִטִּי לְבִיתִיהָ לֹא בְּעֵי לְמַהֲרָה לְצִלוֹי - ומכאן שתפילת הבינו אינה נאמרת אלא בשעת הדחק, כגון מי שמהלך

א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

ישיפת נשיפה. אל יתפלל תפלה קצרה נלשון יחד אלא נלשון רבים, שמקורן תפלתו נשמעת: עד כמה, זמנה להתפלל: עד פרסה. אלא לא נלשון שכל פרסה, ובה"א מפרט עד כמה יפקע ליקך שיפא לנשן להתפלל עד פרסה אפי' אין לו נלשן אלא עד פרסה, אבל דרך פחות מפרסה אין נלשן להתפלל מפלה: זו: רב ששת ומאור עיניו ס"פ: מדורות טוב אז תקרא רב אוכל ואני יוכל להתפלל מעומד שהיו מצויות עומדת, לא תקרא רב והתפלל מהלך ועומד: וכן ששת ורובי ומצלי לה רב חסרא אמר עומד רב ששת אמר רב חסרא אמר רב ששת הוא קאלי באורחא קם רב חסרא וקא מצלי א"ל רב ששת לשבעיה מאי קא עביד רב חסרא אמר ליה קאי ומצלי א"ל אוקמן נמו לדרי ואצ"ל מדורות טוב אל תקרא רב. מאי איכא בין הבינו תפלה קצרה והבינו בני לצלו? ג' קבויות: ו' בתרייתא ובי ממו לביתיה לא בני למחרד לצלוי בתפלה קצרה לא בני לצלוי לא ג' קבויות אמר ר' בון רבא בתרייתא ובי ממו לביתיה בני למחרד לצלוי והלכתא: ה' הבינו מעומד תפלה קצרה בין מעומד בין מהלך: היה רובב על החמור ונתן אמר יתפלל אפי' ש לא יסב במקומו ותתפלל רבי אומר ר' בון כך ישב במקומו ותתפלל לפי שבין ראיה דעתו מיושבת עליו אמר רבא ואיתומא רבי הוושע בן לוי הלכה כרבי: ת"ר: סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין לבו כנגד אביו שבשמים שניא: והתפללו אל ה' היה עומד בחוזה לארץ יכוין את לבו כנגד הארץ ישראל שניא: והתפללו אלך דרך ארצם היה עומד בארץ ישראל יכוין את לבו כנגד ישראלים שניא: והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת היה עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בית המקדש שניא: והתפללו אל הבית היה היה עומד בבית המקדש יכוין את לבו כנגד בית קדשי הקדשים שניא: והתפללו אל המקום היה היה עומד בבית קדשי הקדשים יכוין את לבו כנגד בית הקדושת: היה עומד באחרי בית הכהונה ריאה עצמו כאילו לפני הכהונה נמצא עומד במזרח מחוץ פניו למערב במערב מחוץ פניו למזרח בדרום מחוץ פניו לצפון בצפון מחוץ פניו לדרום נמצאו כל ישראל כדוניו אלא לבם למקום אהרן א"ר אבין ואיתומר: אבינו מאי קראה? מגבלד דרב צוארן בנוי לתפלות לה שכל פיות פונים בו: אבה דשמואל ולוי: כ"י הוו בעו למיפק לאורחא הוו מקדמו ומצלי וכו' הוה מני זמן ק"ש קרו כמאן כי האי תנא רהיני: א השכים לצאת לדרך מבאיין לו שופר תושב ולוב ומנענה מגולה וקראו בה: ו בשבעי זמן ק"ש קראו השכים ושוק בקרון וא כספניה מתפלל ושבעי זמן ק"ש קראו רשב"א אומר בין כך ובין כך קראו ק"ש ומתפלל כדי שישמוך גאולה לחפלה בנאי קמילע: ר' סבב תפלה מעומד ערף וכו' סבר מבשר גאולה ותפלה ערף מרימז וכו' וזמרא אל מוכני בי: עשרה בחסות דרגלא לחפלה ודרד נפקי ופרקא רב אשי מצלי ביה צבורא ביהוד מיושב כי היה אחי לביתיה הדר ומצלי מעומד אמרי ליה רבנן ולעביד כמברימז וכו' וזמרא אמר להו מירוחא אי מלתא ולעביד מו כמאבה דשמואל ולוי אמר להו אל חוניה להו לרבנן קשישי מינך דעבדי הכי: בותנ"י: ר' אלעזר בן עזריה אומר את תפלת המוספין אלא בחרת עין וחכמים אמר עין דרב פמוך ויתפלה חביר עין ר': יהודה היינו תיק מקי איכא בנייהו יחיד שלא בחרת עין ת"ק סבר פמוך ור': יהודה בחרת עין א"ר הונא רב חנינא אמר ר' חייא בר רב הלכה בר רהודה שאמר מושא ראביע א"ל רב חייא בר אבין שפיר קאברת דאבר שמואל מימי לא מצלינא צלותא דמוספין ביהוד:

עין משפט
עין מצוה
א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

התפלה ה"ח

א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

ליון הש"ס

א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

התורה וציבורים

א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

תורה והש"ס

א) וכן קאן...
ב) וכן קאן...
ג) וכן קאן...
ד) וכן קאן...
ה) וכן קאן...
ו) וכן קאן...
ז) וכן קאן...
ח) וכן קאן...
ט) וכן קאן...
י) וכן קאן...
יא) וכן קאן...
יב) וכן קאן...
יג) וכן קאן...
יד) וכן קאן...
טו) וכן קאן...
טז) וכן קאן...
יז) וכן קאן...
יח) וכן קאן...
יט) וכן קאן...
כ) וכן קאן...
כא) וכן קאן...
כב) וכן קאן...
כג) וכן קאן...
כד) וכן קאן...
כה) וכן קאן...
כו) וכן קאן...
כז) וכן קאן...
כח) וכן קאן...
כט) וכן קאן...
ל) וכן קאן...

אלה בעשרה יחד וכו' פטור, ולכ"י יהודה אין יחד פטור אלא במקום עשרה שלמה לצור פטור:

תחומין ויוצא חוץ לתחום, או שיוצא חוץ לתחום לצורך פיקוח נפש (המאירי).

וְכַשְׂיָצִיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע קוֹרְא, ולא יקראנה מיד בעלות השחר לפני שיוצא, אלא ימתין לזמנה, שבני השיירה ימתינו לו כשיקרא בדרך, אבל אם יודע שבני השיירה נחפזים לדרכם ולא ימתינו לו כשיגיע זמנה, יכול בדיעבד לקרותה משעלה עמוד השחר (רבינו יונה לעיל ח, ב). ■ להלכה, מי שאנוס לצאת לדרך, אם אינו במקום חיות וליסטים, ואין בני השיירה נחפזים לדרכם, אפילו יוצא לדרך לאחר שעלה עמוד השחר, ימתין מלקרוא קריאת שמע עד שיגיע זמנה (ש"ע סי' נח סעי' ג).

הַשְּׂפִימִים לִישֵׁב בְּקֶרֶן או בַּסְּפִינָה, ואין דעתו מיושבת לכוון בהם בתפילתו, שהקרון מתנועע, ובספינה מתיירא מהמים (רש"י, ושלמה משנתו בדעתו). ויש שפירש, שקרון וספינה מתנועעים, ואינו יכול לעמוד בהם ולהתפלל (ב"י סי' צד).

רַבִּי שְׁמַעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר בֵּין קֶדְשׁ וּבֵין קֶדְשׁ קְרִיאַת שְׁמַע וּמְתַפְלֵל בְּקֶרֶן או בַּסְּפִינָה, שאם יתעכב כדי לעמוד ולהתפלל תפילת שמונה עשרה שהיא ארוכה, תטרד מחשבתו ולא יכוון בתפילתו. והדין להתפלל דווקא בעמידה, נאמר על תפילת הבינונו, כמבואר בגמרא לעיל שהיא קצרה ויש בה רק שבע ברכות, ואין עיכוב גדול באמירתה מעומד. ואף שהברייתא מדברת גם ביום טוב של ראש השנה, שגם בו יש רק שבע ברכות בתפילה והיה צריך להיות דינו כתפילת הבינונו, מכל מקום תפילת יום טוב ארוכה יותר מתפילת הבינונו (תוס' ד"ה מסמך, והמאירי).

מִרְ סֵבֶר תְּפִלָּה מְעוּמָד עֲדִיף וּמִרְ סֵבֶר מִסְמָךְ גְּאוּלָּה לְתַפְלָה עֲדִיף - ולדעת שניהם המתפלל בדרך, מתפלל מהלך, ונחלקו האם תפילה מעומד בביתו עדיפה, או סמיכת גאולה לתפילה כשהוא מהלך בדרך עדיפה. ולדעת הסוברים (ראה ביאורים לעיל ד"ה רבי אומר) שאף בדרך אסור להתפלל מהלך, כוונת הגמרא שתפילה מעומד בביתו עדיפה מתפילה מיושב על החמור בדרך, כדעת רבי לעיל שאפילו יש לו מי שיאחז את החמור ישב על החמור ויתפלל (קהלות יעקב ס"ו ב).

כִּי הוּא אֲתִי לְבִיתִיהָ הָדָר וּמְצִי מְעוּמָד, כדי להתפלל בכוונת הלב (רש"י). ויש שפירשו שחזר והתפלל מעומד, כדי לצאת ידי חובת תפילה בעמידה (תוס' ד"ה מסמך ובי"י סי' צד בדעתם, ורא"ה). ■ להלכה, יש אומרים, שמי שהוכרח להתפלל מיושב, כשיכול צריך לחזור ולהתפלל מעומד (ש"ע סי' צד טו). אמנם למעשה נהגו שלא לחזור ולהתפלל, שסמכו על הדעה שרב אשי חזר והתפלל כדי להתפלל בכוונה, ולא משום שתפילתו הראשונה היתה מיושב (מג"א שם ס"ק יא ומשנ"ב ס"ב כח, וע"ש פרטים נוספים).

אָמַר לְהוֹ לֹא חֲזִינָא לְהוֹ לְרַבְּנָן קְשִׁישֵׁי מִינָן דְּעָבְדִי חֲכִי, שאין הלכה כאביו של שמואל ולוי שהקדימו והתפללו קודם שקראו קריאת שמע (תוס' ד"ה מסמך). ויש שפירש שדווקא בשבתות הרגל לא הקדימו להתפלל קודם קריאת שמע, שאין ליבו טרוד ויכול לאחר תפילתו לאחר קריאת שמע, ולכן רב אשי בזמנים אלו לא עשה כאביו של שמואל ולוי, אבל אם צריך לצאת לדרך וליבו טרוד, יכול להקדים להתפלל כאביו של שמואל ולוי (רא"ה ורשב"א).

■ להלכה, בשעת הדחק, כגון שצריך להשכים לצאת לדרך ואין השיירה ממתנה לו, יכול להתפלל משעת עלות השחר, וימתין ויקרא קריאת שמע כשיגיע זמנה, ואף שמתפלל קודם עיקר זמן תפילה, וגם אינו סומך גאולה לתפילה, שאינו יכול לקרוא קריאת

הִיָּה עוֹמֵד בַּחוּץ לְאַרְצָא יְכוּיִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגְדַּי יִשְׂרָאֵל, ואף את פניו יכוון כנגד ארץ ישראל, כשם שהעומד במזרח צריך להחזיר פניו למערב כמבואר להלן, אלא כיון שאין כל אדם יכול שיהיו פניו מכוונות ממש כנגד ארץ ישראל, אמרו שיכוון ליבו לאותה רוח שמחזיר לשם פניו (ב"ה או"ח סי' צד, ולדעתו גם העומד בארץ ישראל או בירושלים צריך להחזיר פניו ולא די שיכוין את ליבו). ויש שאכן גרסו 'יכוין כנגד ארץ ישראל', ולא גרסו 'את לבו' (תוס' ד"ה היה). ולא די שיכוון ליבו כנגד ארץ ישראל, אלא צריך לכוון גם כנגד ירושלים, וכנגד בית המקדש, וכנגד בית קדשי הקדשים (רבינו יונה). ■ להלכה, היה עומד בחוץ לארץ יחזיר פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוון ליבו לירושלים ולבית המקדש ולבית קדשי הקדשים, והיינו שיחשוב בליבו קודם שיתחיל תפילתו כאילו הוא עומד בקדש הקדשים שבבית המקדש שבירושלים (ש"ע סי' צד סעי' א ומשנ"ב ס"ק ג, וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 1).

שְׁנַאמַר וְהִתְפַּלְלוּ אֵלָיָה דְרָךְ אַרְצָא, ופסוק זה נאמר על השבוי אצל האויב בחוץ לארץ, שיתפלל אל הקב"ה דרך ארץ ישראל (מהרש"א).

הִיָּה עוֹמֵד בְּאַרְצָא יִשְׂרָאֵל יְכוּיִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגְדַּי יִרוּשָׁלַיִם, ויכוון גם כנגד בית המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים (רבינו יונה). ■ וכן הלכה (ש"ע סי' צד סעי' א).

שְׁנַאמַר וְהִתְפַּלְלוּ אֵל ה' דְרָךְ הָעִיר אֲשֶׁר בְּחֶרֶת, ופסוק זה נאמר על היוצאים למלחמה בתוך ארץ ישראל, שיתפללו אל הקב"ה דרך ירושלים (מהרש"א).

הִיָּה עוֹמֵד בִּירוּשָׁלַיִם יְכוּיִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגְדַּי בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, ויכוון גם כנגד בית קדשי הקדשים (רבינו יונה). ■ וכן הלכה (ש"ע סי' צד סעי' א).

שְׁנַאמַר וְהִתְפַּלְלוּ אֵל הַבַּיִת הַזֶּה, ופסוק זה נאמר על נכרי שבא לירושלים, שאינו יכול להכנס לעזרה ולהתפלל, שיש לו להתפלל אל הקב"ה דרך בית המקדש (מהרש"א).

הִיָּה עוֹמֵד בְּבֵית קִדְשֵׁי הַקְּדוֹשִׁים יְכוּיִן אֶת לְבוֹ כְּנֶגְדַּי בֵּית הַכְּפוֹרֶת, הכהן גדול היה עומד ביום הכיפורים בין שתי הפרוכות ומתפלל תפילה קצרה (וימא נב, ב), ומקום זה נחשב כבית קדשי הקדשים, ועליו אמרו שיכוון לבו כנגד בית הכפורת, אבל בשאר ימות השנה, וכן לשאר כל אדם, אסור להכנס לקדש הקדשים (יעב"ץ; אמנם רש"י יומא שם פ"י שהתפלל בהיכל). עוד פירש, שדברי הברייתא אמורים על האומנים שהיו משלשלים תביבות לבית קדשי הקדשים לתקן שם דבר הצריך תיקון [ראה מידות פ"ד מ"ה] (שם).

הִיָּה עוֹמֵד אַחֲרֵי בֵּית הַכְּפוֹרֶת - באחד עשר אמות שבין הכותל של קדש הקדשים לכותל המערבי של העזרה (רש"י). ויש שפירש, שעומד במערבו של בית המקדש, ואף מחוץ לעזרה (מג"א סי' צד ס"ק א ובה"ל שם סעי' א בדעתו).

יִרְאָה עֲצֻמוֹ כְּאִילוֹ לִפְנֵי הַכְּפוֹרֶת, שלא די שיכוון את לבו כנגד הכפורת, אלא כיון שעומד בעזרה מאחורי הכפורת ויכול לכוון את פניו ממש כנגד הכפורת, יש לו לעשות כן, ולכן הברייתא נקטה לשון 'יראה עצמו', ולא 'יכוין את לבו' (ב"ה או"ח סי' צד אות ב).

כְּמִגְדַּל הַיָּדָא צְוֹאֲרָךְ גְּנוּי תְּלַפְפוֹת, תַּל שֶׁקָּל פִּיּוֹת פּוּנִים בו, ובית המקדש נמשל לצואר, שכשם שהצואר הוא בחלק הגבוה שבאדם, כך בית המקדש הוא גובהן של ישראל (מהרש"א).

הַשְּׂפִימִים לְצִאת לְדֶרֶךְ מְבִיאִין לוֹ שׂוֹפֵר וְתוֹקֵעַ, אם יוצא לדרך בראש השנה, וכגון שהולך בתוך התחום, או שהניח עירוב

אין היחיד חייב בה (רבינו יונה). ויש שפירש, שהיחיד חייב רק בתפילות שנתקנו על ידי האבות (עין לעיל כו, ב) שהיו יחידים, ולכן ראוי לחייבו בהן, אבל בתפילת מוסף שנתקנה על ידי אנשי כנסת הגדולה שהיו רבים, אינו חייב (המאירי). עוד פירש, שתפילת מוסף אינה בכל יום, ואין אדם בקיא בה, ולפיכך אין היחיד חייב (שם).

איכא בינייהו יחיד שלא בחבר עיר וכו' ורבי יהודה סבר חייב, שלדעתו יחיד פטור רק אם שמע את תפילת השליח ציבור, ונפטר בתפילתו, אבל אם לא שמע את תפילת השליח ציבור, היחיד חייב בתפילת מוסף (רש"י, וראש יוסף בדעתו). ויש שפירש, שאם אין בעיר ציבור שמתפללים מוסף, היחיד חייב, אבל אם יש בעיר ציבור שמתפללים מוסף, היחיד פטור גם אם לא שמע את תפילתם (פיהמ"ש להרמב"ם, והמאירי).

שמע שעדיין לא הגיע זמנה, מכל מקום תפילה מעומד עדיפה (שו"ע סי' פט סי' ח ומשנ"ב ס"ק לט, ועי' במשנ"ב ס"ק מ פרטים נוספים). ורוב העולם אין נוהגים כן, ומתפללים בדרך וסומכים גאולה לתפילה, שסוברים שעדיף לסמוך גאולה לתפילה מאשר להתפלל מעומד (משנ"ב ס"ק מב).

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפילת המוספין אלא בחבר עיר - בציבור, יחד עם חבורת העיר (רש"י). ויש שפירש, 'חבר' הוא תלמיד חכם, ו'חבר עיר', הוא כינוי לציבור, שמתקבצים סביב החכם שבעיר ומתפללים (פיהמ"ש להרמב"ם).

וכיון שתפילת מוסף עיקרה שבח להקב"ה, ואין בה תחנונים, ואף לא נתקנה כנגד תפילת שמונה עשרה של חול שיש בה תחנונים,

שאינו יכול לכוון, אלא ישתדל לכוון כמה שאפשר לו (המאירי בשם גדולי עולם). ■ להלכה, אם הוא משער שאפילו בברכה ראשונה לא יכוון, ימתין מלהתפלל עד שתתיישב דעתו ויוכל לכוון לכל הפחות בברכה ראשונה. ואם משער שעד שתתיישב דעתו יעבור זמן תפילה, נהגו להתפלל לפני סוף זמן תפילה (משנ"ב סי' קא ס"ק ג, וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 4).

טְעָה וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁל רֹאשׁ הַחֹדֶשׁ בְּעֶרְבִית אִין מְחַזְרִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּשַׁחְרִית וְכוּ', בְּמוֹסְפֵין אִין מְחַזְרִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי שְׂיָכוֹל לְאוֹמְרָה בְּמַנְחָה - יֵשׁ שְׂגָרְסוֹ בְּרִייתָא רַק 'טְעָה וְכוּ' שַׁחְרִית אִין מְחַזְרִין אוֹתוֹ מִפְּנֵי שִׁישׁ תַּפְלַת הַמוֹסְפֵין לִפְנֵינוּ, וְלִדְעַתָּה דוּקָא אִם לֹא הִזְכִּיר בְּשַׁחְרִית יִכּוֹל לְסַמּוֹךְ עַל מַה שִׂיזְכִּיר בְּמוֹסֵף, מִפְּנֵי שְׂרַגְלִים לְסַמּוֹךְ תַּפְלִיּוֹת אֵלּוּ זֹו לְזֹו, אֲבָל אִם טְעָה וְלֹא הִזְכִּיר שֶׁל רֹאשׁ חוֹדֶשׁ בְּעֶרְבִית אוֹ בְּמוֹסֵף חוֹזֵר, וְאִינוּ יִכּוֹל לְסַמּוֹךְ עַל מַה שִׂיזְכִּיר שֶׁל רֹאשׁ חוֹדֶשׁ בְּתַפִּילָה שְׁלֵאֲחֵרִיָּה, שִׁישׁ הַפֶּסֶק גְּדוֹל בֵּינֵיהֶן (ר"ף ורא"ש).

ודין טעה ולא הזכיר ראש חודש במנחה, לא נשנה בברייתא שאינו חוזר, מפני שיכול לאמרו בערבית, משום שתפילת ערבית שייכת ליום המחרת שאינו ראש חודש, ואינו יכול להשלים בה (צ"ח).

לֹא אֵימְרוּ עָלֶיהָ אֲמָר רַבִּי יוֹחָנָן בְּצַבּוֹר שָׁנֵנוּ שאין מחזירין אותן, כיון ששמע הזכרת ראש חודש מהשליח ציבור, ונחשב קצת כאילו הזכיר בעצמו, אבל אם מתפלל ביחיד צריך לחזור (רש"י). וטעם זה מועיל בצירוף הטעם ששינוי בברייתא שיכול להזכיר בתפילה שלאחריה, והטעם שלא הזכיר בברייתא, כדי שלא נטעה לומר שאף אם שכח להזכיר של ראש חודש במנחה אינו צריך לחזור מפני ששמע מהשליח ציבור (רא"ה). ויש שפירש 'בציבור' היינו שליח ציבור, שאינו צריך לחזור מפני טורח הציבור, וסומך על מה שיזכיר בתפילה שלאחריה, אבל יחיד צריך לחזור, בין אם מתפלל ביחיד ובין אם מתפלל בציבור (ע"פ רש"י בשם גה"ג, ורבינו יונה).

■ להלכה, שליח ציבור שטעה ולא אמר יעלה ויבוא, אם טעה כשהתפלל בלחש, אינו חוזר מפני טורח הציבור, וסומך על חזרת הש"ץ שיתפלל בקול רם, ואם טעה בחזרת הש"ץ, אם נזכר לאחר שסיים תפילתו, אינו חוזר, שיש בכך טורח ציבור, והרי זיכיר של ראש חודש בתפילתו, וסומך על חזרת הש"ץ שסיים תפילתו, חוזר לרצה, שאין בכך טורח ציבור (ש"ע סי' קכו סעי' ג-ד; דין יחיד שטעה ולא אמר יעלה ויבוא בשחרית או במנחה, נתבאר בביאורים לעיל כט, ב ד"ה טעה ולא הזכיר בעבודה; דין יחיד שטעה בתפילת ערבית, יבואר להלן ד"ה אלא).

חַד אֲמַר כְּדִי שֶׁתַּתְּחַוְּנֵנוּ דַּעְתּוֹ עָלֵינוּ וְחַד אֲמַר כְּדִי שֶׁתַּתְּחַוְּלֵנוּ דַּעְתּוֹ עָלֵינוּ - לשון חילוי, שייחל בתפילתו (רש"י). ויש שפירש, שתצא תפילתו מחלל ליבו (המאירי). ולא נחלקו בשיעור הזמן שצריך לשהות, והוא שיעור ארבע אמות, אלא אמרו את הדין בלשון שונה (ע"פ רש"י, ותוס' ד"ה כדי בשם הירושלמי ברכות פ"ד ה"ו). ויש שפירש, ששיעור זמן זה נאמר בשליח ציבור שטעה, ונחלקו בשיעור הזמן, ש'כדי שתתחונן' היינו שימתין עד שיסיד מעליו אימת הציבור ויוכל להתחנן להקב"ה, וכדי שתתחולל הוא לשון מחילה, שצריך להתמתין יותר, עד שיוכל לבקש מחילה מהקב"ה (רבינו הגאון הערוך ערך חל). ■ ולהלכה, המתפלל שתי תפילות זו אחר זו, צריך לשהות בין תפילה לתפילה כדי הילוך ארבע אמות, שתהיה דעתו מיושבת להתפלל בלשון תחינה (ש"ע סי' קה, ועיין במשנ"ב שם פרטים נוספים). ואם נזכר שטעה באמצע התפילה וצריך לחזור לראש, אינו צריך להתמתין (ביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 5).

וְאֲטָרִידוּ רַבְּנָן וְלֹא צִלוּ כלל (שפתי חכמים). עוד פירש, שלא התפללו בציבור, אבל ביחיד התפללו (שם).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן אֲנִי רְאִיתִי אֶת רַבִּי יְנָאי דְּצָלִי הִדְרָה צָלִי, ולמה לו שתי תפילות, אלא בהכרח אחת של שחרית ואחת של מוסף (רש"י). ואי אפשר לומר שחזר והתפלל מפני שטעה והתפלל תפילת חול במקום מוסף, שתפילת חול ארוכה יותר מתפילת מוסף, ורבי יוחנן היה רואה שתפילתו הראשונה ארוכה יותר מתפילתו השניה (צ"ח).

ואף שרבי ינאי עצמו אמר שאין הלכה כרבי יהודה בדעת רבי אלעזר בן עזריה, עדיין אפשר שהלכה כתנא קמא בדעת רבי אלעזר בן עזריה שיחיד שלא בחבר עיר פטור ממוסף, ולכן העיד רבי יוחנן שרבי ינאי התפלל מוסף ביחיד, להשמיענו שסובר שהלכה כחכמים (צ"ח).

וְדִלְמָא מַעֲיָקְרָא לֹא כּוֹנֵן דַּעְתִּיהָ וְלְבַסְפּוֹף כּוֹנֵן דַּעְתִּיהָ, שבתפילתו הראשונה לא כיוון בברכה ראשונה של שמונה עשרה, ונזכר לאחר שסיים להתפלל, והדין שמי שלא כיוון בברכה ראשונה, צריך לחזור לראש התפילה (רבינו יונה ורא"ש). ויש שפירש, שבתפילתו הראשונה כיוון בברכה ראשונה ולא כיוון בשאר ברכות, וחזר והתפלל בתורת נדבה (רא"ה בפירוש שני). ■ להלכה, מי שלא כיוון בברכה ראשונה של שמונה עשרה, אף אם כיוון בשאר הברכות, חוזר ומתפלל (ש"ע סי' קא סעי' א). ובזמן הזה אין חוזרים ומתפללים, שקרוב הדבר שאף אם יחזור ויתפלל לא יכוון, ודווקא אם כבר אמר בסיום הברכה 'ברוך אתה ה', אבל אם נזכר קודם, יחזור לומר מ'אלוקי אברהם' (רמ"א שם ומשנ"ב ס"ק ד; ואם נזכר שלא כיוון קודם שהתחיל ברכת אתה גיבור, ע"י בה"ל שם וביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' דרשו הע' 8).

לֹא הוּוּ מְצַלוּ אֱלֹא בִּינֵי עַמּוּדֵי הַיָּבֵא דְהוּוּ גְרָסִי - בין העמודים שגג בית המדרש עומד עליהם (רש"י לעיל א, א). שבין עמודים אלו היה המקום המיוחד להם ללימודם (מענדי ו"ט על הרא"ש פ"א סי' ז אות ע).

ומכך שהתפללו שם [ולא היה שם עשרה], מוכח שאף תפילת מוסף התפללו ביחיד, גם במקום שהיה בו חבר עיר, ומכאן שהלכה כחכמים (תוס' ד"ה אין, רא"ש ופני יהושע בדעתו, ושיטה מקובצת, ועיין מהרש"ל). ויש שפירש שהתפללו שם במנין, ומעלת המקום שרגיל ללמוד בו היא שאף אם אין שם הרבה אנשים וברוב עם הדרת מלך כמו בבית הכנסת (רמב"ם הל' תפילה פ"ח ה"ג, ורבינו יונה לעיל א, ח בדעתו, וע"ש שדעת רבני צרפת שמקום לימודו עדיף אף אם מתפלל בלא מנין; ולהלכה, ע"י ש"ע סי' צ סעי' יח ורמ"א שם).

רַבִּי יִצְחָק בַּר אֲבָדִימִי מְשׁוּם רַבִּינוּ אֲמַר הִלְכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה שְׂאֲמַר מְשׁוּם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה - ויש שגרסו 'אין הלכה כרבי יהודה' וכו', ולדעתם הלכה כחכמים שיחיד מתפלל מוסף גם שלא בחבר עיר, וכפי שנראה מהנהגת רבי אמי ורבי אסי (תוס' ד"ה אין; עיין לעיל ד"ה לא הו). ■ להלכה, יחיד חייב להתפלל תפילת מוסף, בין אם יש ציבור בעיר, ובין אם אין ציבור בעיר (ש"ע סי' רפו סעי' ב).

לְעוֹלָם יִמּוֹד אֲדָם אֶת עַצְמוֹ אִם יִכּוֹל לְכַוֵּן אֶת לְבוֹ יְהַפְּלֵל, ואף אם יכול לכוון רק בברכה ראשונה, יתפלל, וכפי ששינוי בברייתא לקמן (לד, ב) המתפלל צריך שיכוין את לבו בכלן, ואם אינו יכול לכוין בכלן יכוין את לבו בברכה ראשונה (תוס' לקמן שם ד"ה יכוין). ויש שכתב שדין זה נאמר רק בדורות הראשונים שכיוונו בתפילותיהם, אבל בדורות האחרונים שאין הכוונה מצויה, לא יפטור עצמו בטענה

אָלָא מַתּוֹךְ כּוֹבֵד רֹאשׁ - אימה והכנעה. הוא דרך משל, שהראש הוא עיקר האיברים, וכשראשו כבד עליו, כל האיברים נכנעים, ויושב בהכנעה, וכך המתפלל צריך כבוד עם מלך המלכה ובאימה (ע"פ רש"י ורבינו יונה), וכיון שבתפילה הוא כמדבר עם מלך המלכים הקב"ה, ראוי שיעמוד ביראה ובדעת מיושבת ויכוון המילים שמוציא מפיו (רא"ה). ויש שפירש 'כובד ראש', שיתפלל בקומה כפופה ומתוך הכנעת הלב, ולא בקומה זקופה ובעזות מצח (ע"פ הערוך ערך כבד, המאירי).

חֲסִידִים הֶרְאִשׁוּנִים הָיוּ שׁוֹהֵין שְׁעָה אַחַת במקום שהיו מתפללים (רש"י). וכן משמע מהפסוק (תהלים פד, ה) 'אשרי יושבי ביתך' שממנו לומדים דין שהיה זה (לקמן לב, ב), ומשמע שיושב בבית ה' שהוא בית התפילה (פני שלמה).

ושעה אחת, היא אחת משתים עשרה שעות שביום, וכן משמע מקושיית הגמרא לקמן (לב, ב) על החסידים הראשונים שהיו שוהין שעה אחת קודם תפילתם ושעה אחת לאחריה, תורתם כיצד משתמרת ומלאכתם כיצד נעשית, ומכאן שהכוונה לשעה ממש (רבינו יונה, ומג"א סי' צג ס"א ק בדעתו). ■ להלכה, החסידים שוהים שעה שלימה, אבל שאר העם די שישוה שעה מועטת קודם שיתחילו תפילתם, והיינו כדי הילוך שמונה טפחים (משנ"ב סי' צג ס"ק א).

כְּדִי שְׂכֻחוֹנוּ לָכֵם לְאַבְיָהֶם שְׁבַשְׁמִים, שכשיסירו מליבם תענוגי העולם הזה, ויטהרו ליבם מהבלי העולם הזה, ויתבוננו ברוממות הקב"ה, תהיה תפילתם רצויה ומקובלת לפני אביהם שבשמים (רבינו יונה). ויש שפירש, כדי שיפנו ליבם מטיודת המחשבות, ויכוונו בתפילתם (רבינו יונה בשם יש מפרשים, וכ"מ בפינה"ש להרמב"ם).

וְאִפְּלוּ נַחֵשׁ כְּרוֹךְ עַל עַקְבוֹ לֹא יִפְסֵק בְּדִיבּוֹר, אבל יכול ללכת כדי להשליכו מעליו, ואין ההליכה נחשבת הפסק (רבינו יונה). ויש שפירש, שאף ההליכה נחשבת הפסק (ביאור הגר"א סי' קד ס"ק ה בדעת הרא"ש סי' ג). ואם הוא מצב סכנה שנראה שהנחש בא להזיק, ראה להלך לג, א. ■ להלכה, היה נחש כרוך על עקבו לא יפסיק בדיבור, אבל יכול ללכת למקום אחר כדי שיפול הנחש מרגלו. ואם הנחש כעוס ומוכן להזיק, אפילו אינו כרוך על עקבו, אלא רואה שבא כנגדו, יכול להפסיק אף בדיבור (שו"ע סי' קד סעי' ג, ומשנ"ב ס"ק יא).

דִּילְמָא דְרוֹד שְׂאֵנִי דְהָהּ מְצַעֵר נִפְשִׁיהּ בְּרַחְמֵי טוֹבָא, ונהג בעצמו מידת חסידות, כמו שהעיד על עצמו 'כי חסיד אני' (תהלים פ, ב), אבל שאר בני אדם שמא אינם צריכים להתפלל מתוך כובד ראש (מהרש"א).

כִּי הָא דְרַב יְהוּדָה הָהּ מְצַיִן נִפְשִׁיהּ וְהָדָר מְצַלִּי. ■ להלכה, ראוי שיהיה לאדם מלבושים נאים מיוחדים לתפילה, וכמו קרבן שצריך בגדי כהונה, שהתפילה במקום קרבן, אלא שאין היכולת ביד כל אדם לבזבז על זה (שו"ע סי' צח סעי' ד, ועי' ביאור הגר"א שצייין לגמ' כאן).

אָלָא וְכוּ' מִהֲכָא עֲבָדוּ אֶת ה' בִּירָדָה וְגִילוּ בְרַעְדָה - תפילה שהיא במקום העבודה בבית המקדש, עשו אותה ביראה (רש"י). ולא פירש שהתפילה עצמה נקראת עבודה, כדלהלן, שעבודה שבלב היא תפילה, אבל סתם עבודה היא עבודת הקרבנות, מהרש"א. ויש שפירש, שתפילה עצמה נקראת עבודה, שנאמר (דברים יא, ג) 'ולעבדו בכל לבבכם', ודרשוהו (ספרי עקב מא) על תפילה (תוס' לקמן לא, א ד"ה במקום).

בְּמָקוֹם גִּילָה שֵׁם הָהָא רַעְדָה, שצריך לערב היראה עם השמחה, כדי שלא יבוא מתוך השמחה לתענוגי העולם הזה, וישכח עבודת

לְפִי שְׂאֵין בֵּית דִּין מְקַדְשִׁין אֶת הַחֹדֶשׁ אֲלָא בְיוֹם, שקידוש החודש הוא כעשיית דין, ואין בית דין דנים אלא ביום (ר"ה כה, ב). ולכן ליל ראש חודש אינו נחשב כראש חודש, והשוכח להזכיר ראש חודש בתפילתו, אינו צריך לחזור (ע"פ רא"ה ושיטה מקובצת).

אָמַר אֲמִימַר מִסְתַּבְּרָא מִיְלִתָּא דְרַב בְּחֹדֶשׁ מְלָא - שהחודש הקודם היה מלא, וראש חודש הוא שני ימים, יום ל' של החודש הקודם ויום א' של החודש הבא, ואם שכח להזכיר של ראש חודש בתפילת ערבית של יום ל', אינו חוזר, מפני שיכול לאומרה למחר בתפילת ערבית של יום א', שהוא עיקר ראש חודש (רש"י, ותוס' ד"ה מסתברא).

ויש שגסג להיפך, 'מסתברא מילתא דרב בחודש חסר', וביאר, שהחודש הקודם היה חסר שהיו ממתניים לעדים ביום ל' של החודש הקודם, והיו עומדים כל אותו היום בספק אם יבואו עדים ויהיה יום זה ראש חודש או לא, ואם לא באו עדים ביום זה, היו מקדשים את החודש ביום ל"א, כלומר ביום א' של החודש הבא. ומסתבר שרב אמר שאינו צריך לחזור, דוקא בשכח להזכיר בחודש חסר, כלומר בליל ל', שאם יקדשו את החודש יהיה החודש הקודם חסר, וכיון שיום זה עומד בספק אם יבואו עדים ויעשוהו ראש חודש, אם שכח אינו חוזר, אבל אם שכח בחודש מלא, כלומר בליל ל"א, שלא יקדשו את החודש ביום ל' וודאי יקדשוהו למחר, חוזר, שיום זה הוא ודאי ראש חודש (אמרי נועם להג"א). ולגירסא זו מובן מדוע נקט רב שכח ולא הזכיר בערבית, שבשאר תפילות אין הדבר מוחלט, שפעמים שבאו עדים קודם תפילתו, וודאי יקדשו את החודש, וצריך לחזור אם שכח. אבל לגירסא שלפנינו קשה מדוע נקט דוקא שכח ולא הזכיר בערבית, הרי גם אם שכח ולא הזכיר בשחרית או במנחה יש לומר שאינו חוזר לפי שיכול להזכיר למחר (שם).

אָלָא לֹא שְׂנָא, ובחודש מלא אף אם נזכר בלילה השני אינו חוזר, שאין מקדשין החודש בלילה, ואף שכבר נתקדש החודש ביום הראשון, לא חילקו חכמים, כדי שלא יבואו לזלזל בלילה הראשון של ראש חודש (תוס' ר"ה לפי, ופני יהושע בדעתם). ויש שפירש, שבליילה השני אינו חוזר מפני שהיום השני של ראש חודש נוהג רק מספק שמא היום הראשון לא היה ראש חודש (משנ"ב סי' תכב ס"ק ג). ויש שפירש, שבחודש מלא אם שכח בלילה השני חוזר, שכבר נתקדש החודש ביום שלפניו, ולילה זה נעשה ראש חודש (תוס' שם בשם יש מפרשים, ומהרש"א ופני יהושע בדעתם).

■ להלכה, שכח ולא אמר יבוא בערבית, אינו חוזר, בין אם ראש חודש יום אחד או יום שני ימים, ואפילו עדיין לא סיים הברכה, אם נזכר לאחר שהזכיר שם ה' בתחית ברכת רצה, נחשב כאילו סיים כל הברכה, ואינו חוזר (שו"ע סי' תכב סעי' א ומשנ"ב ס"ק ב, ושו"ע סי' רצד סעי' ד ומשנ"ב ס"ק ז, ועי' ביאורים ומוספים במשנ"ב מהד' ודרשו שם הע' 19 מדוע אינו ראשי לסיים 'למדני חוקך').

פרק חמישי - אין עומדין

הקדמה: לאחר שנתבאר דיני תפילה בפרק הקודם, פרק זה משלים לבאר ענייני תפילה, כיצד יתפלל האדם באופן שיוון כראוי, דיני ההוספות שמוסיפים בתפילה בזמנים שונים, ודיני שליח ציבור (ע"פ המאירי).

אין עומדין לתפילת - נקט לשון עומדין, שתפילת שמונה עשרה בעמידה (תפארת ישראל). עוד פירש, ש'עמידה' היא תפילה, כמו שדרשו (לעיל ו, ב) מהפסוק (תהלים ק, לו) 'ועמוד פנחס ויפלא' (שם).

דבר מגונה (ע"פ רא"ה, והמאירי בשם יש מפרשים). ויש שפירש, שלא יכל להניח תפילין כמה ימים מחמת חולי המעיים, ולאחר שנתרפא שמח במצות התפילין שזכה לקיים (רבינו יונה).

אָמַר לִיָּהּ כָּל עֶצֶב יְהִיָּה מוֹתָר כְּתִיב, שכשמראה עצמו עצב, יהיה לו יתרון ושכר (ע"פ רש"י ומהרש"ל). ויש שפירש, בכל עצב שהאדם עצב, יש יתרון ותועלת, שלא ישמח ויבוא להמשך אחר תענוגי העולם הזה. ואין הכוונה שיהיה עצוב, שהעצבות היא חולי הגוף, והחולה אינו יכול לעבוד בוראו, אלא שיעמיד עצמו על הדרך האמצעית, ולא יהיה שמח ולא עצוב (רבינו יונה).

רבי ירמיה לא הוכיח את רבי זירא מכח הפסוק 'וגילו ברעדה' כפי שהוכיח אביו את רבה, שאפשר שרבי זירא לא דרש 'במקום גילה שם תהא רעדה', ואביו הוכיח את רבה מפסוק זה, שהוא עצמו דרש כן (חפץ ה'; ועל לעיל ד"ה אמר וגילו שיש שפירש שרבה הוכיח את אביו).

בוראו. ואף שיראה מבשר ודם סותרת לשמחה, ביראת ה' אינו כן, שבהתבונן האדם בגדולת ה', יבוא ליראה, וישמח וגיל ביראה זו, מפני שמביאתו לקיום המצות ולקבלת שכרם, וזהו 'עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה', שבאותה יראה ורעדה עצמה תגילו ותשמחו (רבינו יונה).

אָמַר וְגִילוּ בְרַעְדָּה כְּתִיב - יש שפירש, שאביו שמח בתלמודו, שהסוגיא היתה מחוורת לו, ואמר לו רבה שאף במקום גילה ושמחה של תורה, צריך לערב רעדה (ריטב"א ימא ד, ב בדעת רש"י שם).

אָמַר לִיָּהּ אֲנֵא תְּפִלִּין מִנְחָנָא, והם עדות שמלכות שמים עלי ואיני כפורק עול (רש"י, ומהרש"ל בדעתו), ויש שפירש, שכל זמן שמניחם, יראת שמים עליו ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטילה ואינו מהרהר מחשבות רעות, ואינו שמח אלא שמחה של מצוה (רמב"ם הל' תפילין פ"ד הכ"ה ומהר"ץ חיות וא"ש בדעתו). ויש שפירש, שהתפילין עליו, ואסור להסיח דעתו מהם, ואינו מתירא לבוא לידי

אל יפטר אדם מחברו אלא מתוך דבר הלכה, שמתוך כך זוכרהו – את האומר, שיאמרו לו דבר הלכה חדש, וכיון שהשוכח דבר אחד ממשנתו חייב מיתה (אבות ג, ח) יתאמץ לא לשכוח אותו, ומתוך כך גם יזכור גם את האומר, להזכיר את דבר ההלכה בשמו (עיון יעקב על עין יעקב). ויש מפרשים 'שמתוך כך זוכרהו' היינו את ההלכה, שלימוד של שנים מועיל לזכרון (אמרי נועם לגר"א).

הני צניתא דבבלי איתנהו מאדם הראשון, ומכאן ש'אל יפטר מחבירו אלא מתוך דבר הלכה' אינו דין הלכתי דווקא, אלא אף דבר אגדה מכונה אצל חז"ל 'דבר הלכה' [כגון: 'הלכה בידוע שעשוי שונא ליעקב' (ספרי בהעלותך יא)], ואף אינו חובה, אלא ידברו ביניהם מענין לענין עד שיזדמן להם דבר הלכה, ואם לא נזדמן יכולים להיפטר גם מתוך דבר מוסר, [וראה ד"ה הבא] (עפ"י מאירי ומהר"ץ חיות), ויש סוברים שצריך להיפטר מתוך דין הלכתי דווקא, וחדש לו כאן הלכה שאילנות אלו שהם מששת ימי בראשית, אין בהם דיני אשירה [ראה תוס' ע"ז מו, א (ד"ה במבהמה)] (חת"ס י"ד רלה).

רב מרדכי אלויה לרב שימי בר אשי וכו', ממעשה זה יש ללמוד שגם אם לא מדדמן דבר הלכה או אפילו דבר מוסר, אין קפידא ויכולים להפדר בלעדיהם (מאירי, ראה בד"ה הקודם).

המתפלל צריך שיכונן את לבו לשמים וכו' סימן לדבר וכו', המתפלל צריך לכונן פירוש מילות התפילה, ואמר 'סימן לדבר' ולא ראה לדבר משום שהפסוק עוסק בעיקרו בטוהרת הלב והכנתו לתפילה, ולא בכוננת פירוש המילות (רבינו יונה), או משום שבפסוק לא מבואר שחייבים לכונן פירוש המילות, אלא שאם כיוון, הקב"ה שומע תפילתו (ריטב"א). ■ הלכה, צריך המתפלל לכונן בלבו פירוש מילות התפילה (ש"ע צח, א), ואל יכין האדם בשמות ויחודים, רק יתפלל כפשוטו להבין הדברים בכונת הלב וכו', ובתשובת רש"ל סימן צח כתב באורך והעיד על הר"ש, שאמר אחרי שלמד סתרי הקבלה שהוא מתפלל כתינוק בן יומו' (משנ"ב שם א).

כשהיה מתפלל עם הצבור היה מקצר ועולה מפני טרח הצבור, שדרך שליח ציבור להמתין לגדול שבקהל עד שסיים תפלתו (ר"י מלגול), ויש מפרשים שכאשר היה רבי עקיבא השליח ציבור היה מקצר (עין משפט, שצין כאן לדין הש"ע נג, יא שאסור לש"ץ להאריך בתפילתו). ולא היה מחסיר מתיבות התפלה, אלא מקצר בתחנונים שהיה רגיל לומר בסיום תפלתו, גם לא האריך בהגיית תיבות התפלה (רבינו יונה). ■ הלכה, נהגו שהשליח ציבור ימתין על החשוב שבקהל [או על המתפלל מלה במלה, כדי שגם אותם שאינם מתפללים במרוצה יוכלו לענות לקדושה], אבל כשמאריך, אין להמתין עליו (רמ"א קכד ג ומשנ"ב יג). שליח ציבור אל יאריך בתפלתו, מפני טורח הציבור (ש"ע נג, יא).

אדם מניחו בזוית זו ומוצאו בזוית אחרת, וכל כך למה, מפני כריעות והשתחויות, שהיה כורע בתוך התפלה, ולא מצינו שהליכה נחשבת הפסק (ט"ז קד, א עפ"י רבינו יונה לעיל כא, א), או שאין זה נחשב כהליכה, שלא התכוין להלך, אלא שמתוך ריבוי הכריעות וההשתחויות הוא זז ממקומו הראשון, ולכן אין זה נחשב הפסק (אמרי נועם לגר"א). ויש מפרשים שהיה כורע בתחנונים שאחרי התפילה, שבתוך התפילה הליכה נחשבת הפסק, וגם אסור לכרוע בתפילה אלא בארבע מקומות [ראה להלן לד, א] (עפ"י תוס' רא"ש ורשב"א). ■ הלכה, עומד בתחנונים שאחרי התפילה, מותר לעקור לצורך מצוה קצת [כגון: לשבת באמירת תחנון] (משנ"ב ב קד, ט).

קסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי וכו', כוס זכוכית (רש"י ולעיל כה, א ד"ה כסא). ושברה כדי שלא יבואו החכמים לידי קלות ראש (מאירי). ושבר כלי זכוכית דווקא, שיצירתו ועשייתו מעפר ושבירתו זהו מיתתו, רמז לאדם הנוצר מעפר ועומד לשוב להיות עפר (מהרש"א), או משום שכלי זכוכית שנטמאו אין להם טהרה אלא בשבירה, כך אדם הנטמא בעוונות, אין לו טהרה אלא בשבירת רוחו, כנאמר (תהלים נא, יט) 'לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה' (צל"ח). ואע"פ שהמשבר כלים בחמתו עובר ב'בל תשחית' [ראה רמב"ם (מלכים ג, ט)], אם עושה כן מחמת סיבה [שהיה עצבים], אינו עובר בכהאי גוונא (מלא הרועים).

ווי לן דמיתנן, ווי לן דמיתנן, כפל דבריו נגד מיתת עולם הזה, ונגד מיתה נצחית בעולם הבא (אמרי נועם לגר"א), או נגד עונותיו, ונגד עונות אחרים שנתפס עבורם מדין ערבות (בן יהוידע).

אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה, ואפילו בשמחה של מצוה, משום אבלות על חורבן בית המקדש (מאירי), ויש מפרשים שאפילו בזמן בית המקדש אסור, שהשמחה מרגילה לשכחת המצוות [ולכן אמר 'בעולם הזה' ולא 'משחבר בית המקדש'] (רבינו יונה), ויש שהחמירו על עצמם יותר, שאפילו שחוק בלבד ללא מילוי הפה גם לא שחוקו (רש"י נדה כג, א ד"ה לידי גיחוק). ■ הלכה, אסור למלא פיו שחוק בעולם הזה, ואפילו בשמחה של מצוה, כגון בחתונה או פורים (ש"ע א"ח תקס, ה ומשנ"ב כ).

אין עומדין להתפלל וכו' אלא מתוך הלכה פסוקה, שאין בה קושיית ותירוץ ואינה צריכה עיון (רש"י כאן ולהלן ד"ה אסור), ויש סוברים שגם אין בה מחלוקת (רבינו יונה). ■ הלכה, אין עומדים להתפלל מתוך דין, ולא מתוך הלכה, שלא יא לבו טרוד בה, אלא מתוך הלכה פסוקה שאין בה עיון ולא מחלוקת (ש"ע צג, ג ומשנ"ב שם).

שאפילו ראוות שפת דם כחרדל יושבות עליו שבקעה נקיים, ואפילו שרק 'החמיר' על עצמו, נפסק כן להלכה בתורת חיוב (רי"ף נדה ד, א).

רבנן עבדי כמתניתין, רב אשי עבדי כפרייתא, רוב החכמים נהגו כמשנה והתפללו מתוך כובד ראש, ולא הקפידו להתפלל מתוך הלכה פסוקה, ואילו רב אשי חזר להתפלל מתוך הלכה פסוקה (עפ"י רש"י ר"י מלגול ורבינו יונה). הר"ף גורס: 'רב שימי בר אשי עבדי כברייתא דתניא אין עומדין להתפלל לא מתוך עצבות וכו' אלא מתוך שמחה' וכו', שרובן נהגו להתפלל מתוך כובד ראש, ואילו רב אשי נהג כברייתא להתפלל גם מתוך שמחה של מצוה, שאינו מצב סותר לכובד ראש (רבינו יונה, ומהר"ל בדעת תוס', ולדבריהם אין מחלוקת בין המשנה לברייתא, וראה עוד בדבור המתחיל הבא).

אלא מתוך שמחה של מצוה, וכובד ראש' ו'שמחה של מצוה' אינם מצבים סותרים, ואפשר לקיים שניהם (רבינו יונה), ויש מפרשים שהמצבים סותרים, אבל יכול לבחור אם להתפלל מתוך כובד ראש או מתוך שמחה של מצוה (פ"י בדעת תוס'), ויש סוברים שהמצבים סותרים, ומצוה מן המובחר להתפלל מתוך כובד ראש, אלא שלא כל אדם מסוגל לכך, ולכל הפחות אל יתפלל מתוך קלות ראש אלא מתוך שמחה של מצוה (ב"ח וא"ר סי' צג). ■ הלכה, מצוה מן המובחר להתפלל מתוך אימה, ועל כל פנים לא יתפלל מתוך שחוק, אלא מתוך שמחה של מצוה (ש"ע צג, ב ומשנ"ב ד).

וכן לא יפטר אדם מחברו לא מתוך שיחה וכו', וכאן השמיטה הברייתא 'לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות', כי הנפרד מחברו הוא בעצבות, ומתמהמה להיפדר (שפתי חכמים).

מאמר פ), או שמעלותיו של אדם מחייבות אותו, וחששה פן לא יצליח לעמוד בהם (שם מאמר סח). ומכאן ראייה, שאף מי שאינו חכם גדול יכול להגיע למעלות גדולות, עד כדי להיות שמואל הנביא (שם מאמר סה).

מִכָּאן שְׁאִסוּר לִישָׁב בְּתוֹךְ אַרְבַּע אַמוֹת שֶׁל תְּפִלָּה, וטעם האיסור, שהיושב לפני המתפלל או בצידו עלול להפריע לכוונת המתפלל, ולטעם זה מאחורי מתפלל מותר לשבת. ויש מפרשים, שטעם האיסור כדי שלא יוכל היושב לשמוע את בקשות המתפלל על צרכיו ויבוא לידי בושה, ולטעם זה גם מאחורי מתפלל אסור לשבת (מאירי). ויש מפרשים, ששייבה לפני מתפלל עלולה להתפרש שהמתפלל מקבל עליו מלכות שמים והיושב אינו רוצה לקבל, ולטעם זה יועיל לעסוק רק בק"ש וכיצא בזה ולא בתורה (טור סי' קב וט"ז שם סק"א), ויש מפרשים, שמקום שמתפללים בו הוא קדוש, ועל הנמצא שם לכבדו, ואם יושב ואינו עוסק בדבר קדושה, נראה כמזלזל במקום הקדוש, ולטעם זה מותר גם לעסוק בתורה (ט"ז שם, וכיון שהחייב משום קדושת המקום, לכן אמרה הגמ' שאסור לישב בתוך ארבע אמות 'של תפלה' ולא 'של מתפלל', [ערוך השלחן קב, ח]). והטעם בארבע אמות, שזהו מקומו של אדם (רבינו יונה).

■ להלכה, אסור לשבת או להסמך סמיכה כזו שאם יטלו את מה שנסמך עליו הוא יפול, בתוך ארבע אמות של המתפלל (אפילו אם עומד בתחנונים שבסוף התפילה, כל זמן שלא פסט), מלפניו, מן הצדדים ומאחוריו. ואם מתפלל [אפילו פרק 'איזהו מקומן' שבאמירת ה'קרבנות'] מותר לשבת לפני המתפלל, ואם עוסק בתורה בפיו [ולא בהרהור] אפשר להקל בשעת הדחק, ומאחוריו אפשר להקל גם שלא בשעת הדחק. ויש סוברים שלפני המתפלל אסור לשבת גם כמלוא עינו, ואפילו אם מתפלל, ומטעם זה אם התחילו הציבור לומר תחנון, ומאחוריו עומד מתפלל שעדיין לא סיים את תפילתו, יזוז לצדדים, ואל ישב תוך כמלוא עינו של המתפלל, ואם אי אפשר לו יאמר תחנון בעמידה (שו"ע קב, א ומשנ"ב שם סי' קלא סק"ו).

לְמָה לְכוּ לְאֵהָדוּרֵי בְּתָר כְּהֵן לְמִישְׁחָט, שְׁחִיטָה בְּזֶרְ כְּשֶׁרָה, ועלי בודאי ידע ששחיטה כשרה בזר, אלא שהכהנים הקפידו שהם ישחטו [כפי שהקפידו לשלוח את השעיר לעזעזאל, אפילו ששילוחו כשר בזר, ראה יומא סז, ב], וכאשר שמואל ראה שמחמת כן הם מתעכבים בהקדבה, שאל למה יחכו כל כך לכהן ויעכבו ההקדבה [וכפי שדקדק בלשונו 'למה לכו לאהדורי בתר כהן', ולא אמר 'למה לכו כהן']. ושאל עלי את שמואל **מָנָא לָךְ הָא**, לא משום שלא ידע את מקור ההלכה, אלא לבחון את חכמת שמואל, שאם הוא חכם במיוחד יענש אפילו שקטן אינו בר עונשים (עפ"י רש"י וצל"ח, וראה עוד בקטע הבא).

מוֹרָה הִלְכָה בְּפָנֵי רַבָּךְ אַתָּה, וְכָל הַמוֹרָה הִלְכָה בְּפָנֵי רַבּוֹ חַיִּיב מִיָּתֶךָ, ואף על פי שלא למד לפניו עדיין, עלי גדול הדור היה, ועוד, שהוא כבר בא ללמוד לפניו, ולכן נחשב לרבו ומחוייב במוראו, אפילו שלא למד ממנו עדיין דבר (תוס', עפ"י תרומת הדשן סי' קלח שכונתם לשני תירוצים), ויש סוברים שהמעשה היה בתקופה מאוחרת יותר, בה למד שמואל לפניו עלי, כי אם היה בקטנותו לא היה חייב מיתה, שקטן פטור מן העונשים, והכתוב מרמז כאן על המעשה שאירע בעתיד (ריטב"א; שיטמ"ק). ויש מפרשים שהמעשה היה בקטנותו, ואף שהיה קטן, פטור קטן מעונשים הוא רק בדיני אדם, אבל עונשו של המורה הלכה בפני רבו הוא רק בדיני שמים (ראה עירובין סג, א), וקטן חייב אף בדיני שמים (מהרש"א), ואפילו שגם בענשי שמים לא מענישים קטנים, מורה הלכה שחייב מיתה אינו בתורת

לא אָדוֹן אַתָּה בְּרַבָּךְ זָה, לא אדון אתה לשלוט בריגשותיך, לבחון על פי סימנים שיכולת לבחון על פיהם שאיני שיכורה, הלכת אחר התרשמות ראשונה שנראית שיכורה (שיעורי דעת לרבי אברהם יצחק בלור, ב רלו [מהדורה חדשה]).

לֹא אֵיכָּא שְׂכִינָה וְרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ בְּבֶן יָכוֹ, מִי לֹא יָדַעַת דְּאֵשָׁה קִשְׁת רִיחַ אֲנָכִי, חנה שאלה שתי שאלות, כיון שהשכינה שורה עליך מסתמא צדיק אתה, והיה לך לדון אותי לכף זכות, ועוד, מן הסתם רוח הקודש שורה עליך, והיה לך לדעת שאשה קשת רוח אנוכי (אמרי נועם לגר"א). והחילוק בין הלשונות, שללשון הראשון היא קבעה דבריה, וללשון השני אמרה כן בלשון תמיהה (צל"ח).

מִכָּאן לְנִחְשֵׁד בְּרַבָּךְ שְׂאִין בּוֹ שְׁצָרִיךְ הַהוֹדִיעֵנוּ, מחנה אנו למדים שעל אדם לנקות את שמו, ולהודיע לחושדו שאין בו הדבר המגונה בו נחשד (רש"י), ואם חושדו שעבר על איסור דאורייתא, חייב להודיעו משום 'הייתם נקיים' [כמבואר במשנה במסכת שקלים ג, ב] (שפתי חכמים).

מִכָּאן לְשִׁכּוֹר שֶׁמִּתְפַּלֵּל כְּאִלוֹ עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה, שהשכרות מבלבלת את הדעת, עד שבא לידי כפירה באמת והודאה בשקר [דוגמת 'ארור המן' ו'ברוך מרדכי'] (רשב"א פירושי אגדות).

יַיְעֶן עָלַי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשִׁלוֹם – אָמַר רַבִּי אֱלֶעָזָר מִכָּאן הַחֹשֵׁד אֶת חֲבֵרוֹ בְּרַבָּךְ שְׂאִין בּוֹ, שְׁצָרִיךְ לְפִיסוֹ, שאם לא היה צריך לפייסה לא היה אומר לה 'לכי לשלום', שהרי 'אין שואלים בשלום אשה' [ראה קידושין ע, ב] (בן יהודע).

וְלֹא עוֹד אֵלָּא שְׁצָרִיךְ לְרַבְּכוֹ, כי מחשבה רעה פוגמת במי שחושבים עליו, לכן צריך לפייסו כנגד הדיבור, ולברכו כנגד פגם המחשבה (ביאורי אגדות לגר"א). **שֶׁנֶּאֱמַר 'וְאֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שְׁלֵתְךָ'**, ואמר כן בתורת ברכה, ולא בתורת נביאות כפשטות הפסוק (אמרי נועם לגר"א).

אֵלֶיךָ וְאֶתְתַּר, אֵתִיחַד עִם אַחֵרִים וַיְחַשְׁדֵּנִי בְעַלִּי (רש"י), ולא שחשבה חנה לעבור על איסור יחוד דאורייתא, וגם לגרום בחינם למחיקת השם, אלא אמרה כן דרך מליצה והסתח דברים, שאם אינה צנועה נסתרת נבדקת ונמצאת טהורה זוכה לזרע, איני צריכה להפסיד עבור מה שאני צנועה (פני יהושע), ועין מהרש"א המובא להלן שמבאר באופן אחר).

אֵלָּא מִלְמַד שְׂאִים הֵיְתֵה יוֹלְדָת בְּצַעַר יוֹלְדָת בְּרִיחָה וְכוּ, שְׁלַדַּעַת רַבִּי עֵקִיבָא רַק אִם שְׂתִיית הַמִּים תוֹעִיל לַעֲקוּרֹת לַלְדָת, יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שֶׁהֵן יִסְתְּרוּ בְכוּנָה, אֲבָל יוֹלְדָת בְּצַעַר לֹא תֵלַךְ לַהֲסֵתָר רַק בִּשְׁבִיל לַהֲקַל עֲלֶיהָ צַעַר הַלִּידָה (מהרש"א כּאן בִּישׁוּב קוֹשִׁיית תוֹס' בְּסוּטָה כו, א ד"ה אמר).

שְׁלוֹשׁ אַמָּתוֹת הִלְלוּ לְמָה, תִּבֵּית 'אִמְתָּךְ' מַלְשׁוֹן מִיתָה (רש"י), או כפשוטו, אנוכי אמתך ושפחתך הנאמנת בשמירת המצוות המיוחדות לנשים (מהרש"א).

מֵאֵי זְרָע אֲנָשִׁים, שאם לפוקי נשים מדוע בחרה לומר 'אנשים' ולא 'זכרים', ועוד, מדוע אמרה 'אנשים' לשון רבים (מהרש"א).

בְּרָא בְּנוֹבְרִין, אדם חשוב בין אנשים (תוס'), ש'אנשים' לשון חשיבות הוא כמאמר הכתוב (דברים א, ג) 'אנשים חכמים ונבונים' (רש"י שמואל א, א, יא).

וְלֹא הֶקֶם, יותר מדאי, שיהיה לפלא אצל הבריות, ודיבורם עליו יביא לעין הרע (רש"י). ופעמים שחכמה יתירה היא חסרון, מכך שמבקש חשבונות רבים ונכשל (שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ

בשבת וכדעת תוס' (ש"ע או"ח רפה, ד ומשנ"ב סק"ה, וראה להלן ד"ה ליתבי תעניתא). ויאמר 'ועננו' ב'אלוקי נצור' (ש"ע שם ו).

קִרְעֵינָ לֹא גִזַּר דֵּינָא שְׁלֵשׁ שַׁבְעִים שָׁנָה, של כל ימיו, שהרי 'מי שנותניו בהם שבעים שנה' (רש"י עפ"י ב"ח ס' רפה; א"ר שם, ו; ערוך לנר מכות ז, א).

לִיתִיב תַּעֲנִיתָא לְתַעֲנִיתָא, למחרת ביום ראשון (רש"י; ב"י ס' רפה בשם הזוהר), ויש סוברים שיתענה ביום ראשון רק אם אפשרי לו (כמבואר במדרש משלי שיתענה ביום ראשון), ובכדי שלא יתאחר ויתעכב בבקשת הרחמים והסליחה, ואם קשה לו לצום יומיים רצופים, יצום בשאר ימים (רשב"א כאן ובש"ת ג, רכב; ב"ח שם בדעת תוס' בתענית יב, ב ד"ה ואין). ויש סוברים שיכול לכתחילה לבחור יום בשבוע לצומו, ולא דווקא יום ראשון (טור ס' רפה; ריטב"א תענית יב, ב) ■ להלכה, יתענה ביום ראשון, ואם קשה לו להתענות יומיים רצופים, יתענה ביום אחר וכדעת הרשב"א (ש"ע רפה, ד).

אִתָּהּ הַסְבוֹתָ אֶת לִבְךָ אַחֲרַיִת, שנתת להם מקום לסור מאחריך, והיה בידך להכין לבבם אליך (רש"י מלכים א יח, לז), ויש מפרשים, שמנע מהם לחזור בתשובה כי הרבו לפשוע (רמב"ם תשובה ו, ג).

מִנֵּי שְׁחֹזַר הַקְדוּשָׁה בְּרִיחָהּ הוּא וְהוֹדָה לֹא לְאֱלֹהֵהוּ, ואף על פי שהסכים עמו, נחשב ש'הטיח דברים כלפי מעלה', שאפילו דברים נכונים ואמתיים אין ראוי שעבד יאמר לפני אדונו בלשון תרעומת (רשב"א פירושי אגדות עפ"י דברי רב האי גאון).

'עונש', אלא כאוכל סם המות, ומת ממילא (דרשות חת"ס ב שסט, א). ■ להלכה, אסור להורות הלכה לפני רבו, וכל המורה לפניו חייב מיתה (ש"ע י"ד רמב, ד).

אָמַר לָהּ שִׁבְקֵי לִי דְאֶעֱנֶשְׂיָהּ, וּבְעֵינָא רַחֲמֵי וְיִהְיִי לָךְ רַבָּא מִיַּמֵּיהּ, אָמְרָה לִיָּהּ 'אֵל הַעֲרֵךְ הַיָּהּ הַתְּפִלָּתִי', שחביב לי בן שיוולד על ידי מכח תפילתי, מבן גדול ונעלה ממנו שיוולד על ידי תפילתך (מהרש"א), או שלא רצתה בן גדול ונעלה ממנו, כפי שבקשה בן 'לא חכם ולא טיפש' [כמבואר לעיל] (אמרי נועם לגר"א).

כָּל הַיּוֹשֵׁב בְּתַעֲנִית בְּשַׁבָּת, תענית חלום (תוס'; רשב"א בשם רב האי גאון ורוב המפרשים), וטעם היתר התענית בשבת, מפני חשש פיקוח נפש, שמא נגזרה עליו איזה גזירה ועליו לבטלה (ראבי"ה ס' תתס; של"ה שבת, אור מצוה אות מח). ויש מפרשים, שהמדובר בחוטא המתענה לתשובה ולהכנעת היצר, וטעם היתר התענית, הוא משום שהוא תענוג עבירו שמתכפר לו חטאו, וצריך ליתבי תעניתא לתעניתא [כמבואר להלן מיד בגמ']], כיון שאין לעשות כן לכתחילה, וביטל עונג שבת, אבל על תענית חלום אמרו 'יפה תענית חלום כאש לנעורת' (שבת יא, א), וכיון שהיא לכתחילה אין בה משום ביטול עונג שבת ואינו צריך לישב תענית על תעניתו (רשב"א בשם יש אומרים; ריטב"א תענית יב, ב). והמתענה בשבת אמירת 'עננו' היא ב'אלוקי נצור' (תוס'), ויש סוברים שהיא בברכת 'רצה' (רשב"א עפ"י ירושלמי). ■ להלכה, מותר להתענות תענית חלום בשבת כדי שיקרע גזר דינו, אבל תענית לתשובה ולכפרה על עוונות אסורה

מילואים

וּפְנִיךָ יֵאִירוּ קִוְיָה הַרְקִיעַ, כמאמר הכתוב (קהלת ה, א): 'חכמת אדם תאיר פניו' (מהרש"א), ועוד, שיתחכמו תלמידיו מראיית פניו, וכמאמר רבי (עירובין ג, ב): 'האי דמחדדנא מחבראי, דחזיתיה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חזיתיה מקמיה הוה מחדדנא טפי, דכתיב (ישעיה ל, ב): 'והיו עיניך ראות את מוריך' (בן יהודה).

המשך מדף ז ע"ב

אוֹכֵל בְּבֵית אָחֵר, שאם יאכל באותו בית נראה כלועג לרש (רש"י). להלכה, אסור לאכול בפני המת דווקא מי שחייב בקבורת המת, שנראה כלועג לרש בכך שבמקום לעסוק בקבורתו יושב ואוכל בפניו, אבל מי שאינו חייב בקבורתו מותר לאכול בפניו (ט"ז י"ד ס' שמא ס"ק א). ויש אומרים שגם מי שאינו חייב בקבורתו אסור לאכול בפני המת (פ"ת שם ס"ק ב בדעת הש"ך שם ס"ק ג). ולמעשה יש להחמיר בזה (פ"ת שם).

וְאֵינוּ מִסֵּב וְאוֹכֵל, שאינו ראוי שיאכל בהסיבה שהיא דרך חשיבות, בשעה שמתו מוטל לפניו (רש"י). ויש שפירש, שלא יאכל בהסיבה שהיא דרך קביעות שמא ישכח לעסוק בקבורת המת, אלא יאכל אכילת עראי בלבד (רבינו יונה).

וְאֵינוּ אוֹכֵל בְּשֵׁךְ וְאֵינוּ שׁוֹתֵה יַיִן, שיש לחוש שימשך אחר התענוגים, ויתעצל בקבורת המת (רבינו יונה דף י, ב מדפי הרי"ף).

וְאֵינוּ מְבַרֵךְ - אינו צריך לברך, אבל אם רצה לברך רשאי (רש"י, ותוס' ד"ה ואינו בדעתו). ויש אומרים שאינו רשאי לברך (תוס' שם). ומחלוקת זו תלויה בטעם הפטור במי שמתו מוטל לפניו, שלסוברים שהוא מפני שטרוד במצות קבורת המת, אם רצה להחמיר על עצמו ולברך רשאי, ולסוברים שהוא מפני כבודו של מת או מפני שאין אחר שישא את המת, אף אם רצה להחמיר ולברך אינו רשאי (ורש"י ותוס' נחלקו בזה לשיטתם; דברי דוד).

המשך מדף יט ע"א

וּלְכַסּוֹף בְּרוֹחוֹ, נדוהו (רש"י ב"מ נט, ב ד"ה אף וד"ה וחלי; תוס' שם ד"ה וקרע), ויש מפרשים שהחרימוהו, ואפילו שלא היה חייב אלא נידוי, אך כיון שלא רצה לחזור בו היה נראה כמחזיק במחלוקת יותר מדאי, ויתכן שהם היו אומרים דבריהם מפי השמועה והוא רק מסברא, ולכן לא קבלו ממנו כל ראיות שבעולם, ואף על פי כן לא חזר בו מהתירו, ולכן החרימוהו שכן היה הדין בזמן שבית המקדש היה קיים שהיה נידון כזקן ממרא (רמב"ם ורשב"א שם).

אֵין מוֹצִיאִין אֶת הַמֵּת סְמוּךְ לְקִרְיַת שְׁמַע, שהוא חצי שעה קודם זמן קריאת שמע לכתחילה [שהוא משיכיר את חברו בריחוק ארבע אמות] (רבינו יונה בשם יש מפרשים). ויש שפירש, ש'סמוך לקריאת שמע' היינו שיעור זמן שאפשרי להוציא ולקברו קודם זמן קריאת שמע (רבינו יונה עפ"י הירושלמי). וגם סמוך לקריאת שמע של ערבית אין להוציא את המת, כדי שלא יאחרו זמנה, ולא הזכירו זאת כי לא היה דרכם להוציא את המת קרוב ללילה כל כך (רבינו יונה). ויש סוברים, שאין להחמיר שלא להוציא את המת סמוך לקריאת שמע של ערבית, מאחר ומצוה עד שיעלה עמוד השחר (רבינו יונה בשם רבו). ■ להלכה, אין מוציאין את המת סמוך לזמן קריאת שמע שאם יקברוהו לא יספיקו לקרותה, ויש אומרים שאף בסמוך לקריאת שמע של ערבית אין להוציא את המת (ש"ע א"ח עב, ב; משנ"ב שם ס"ק ו מסתימת לשון הש"ע), ויש אומרים להקל בשל

המשך מדף יז ע"א

לְעוֹלָם יִהְיֶה אָדָם עָרוּם בְּרִאָהּ, שיעשה תמיד כנגד יצר הרע ברמאות, כמו שהיצר הרע הולך ברמאות וכמאמר (בראשית ג, א): 'והנחש היה ערום' (אמרי נועם לגר"א).

מַעֲנֵה רֶךְ מְשִׁיב חַמָּה, אביי היה כהן וכהנים קפדנים הם, לכן הרגיל עצמו לומר כן שהיא דיבורו בנחת ומשיב חמה (עיון יעקב על עין יעקב).

וּמְרַבֵּה שְׁלוֹם עַם אֶהְיוּ וְעַם קְרוֹבָיו וְעַם כָּל אָדָם, וְאֶפְלוּ עַם נְכָרִי בְּשׂוֹק, שאין הוא מכירו כלל (מאירי).

הָעוֹלָם הָבָא אֵין בּוֹ לֹא אֶכְיָלָה וְלֹא שְׁתִּיָּה וְכוּ' אֲלֵא צְדִיקִים יוֹשְׁבֵי וְעֲטוּרֹתֵיהֶם בְּרִאשֵׁיהֶם וְנִהְיִים מְזִיו הַשְּׂכִינָה, הוא 'עולם הבא' המוזכר בחז"ל שהוא העולם שאחר המוות ואין זה זמן של תחיית המתים (רמב"ם תשובה ה, ב וכו"מ בדעתו). ויש מפרשים, ש'עולם הבא' המוזכר כאן הוא זמן תחיית המתים, ויהיה בו גוף וגויה, אבל יהיו חזקים ובריאים כגוית המלאכים ואליהו הנביא זכור לטוב (ראב"ד שם; יד רמא סנהדרין אגרת בענין תחיית המתים).

וְנִהְיִים מְזִיו הַשְּׂכִינָה, שמאחר ואין בעולם הבא אכילה ושתייה, הנאתם מזיו השכינה (יד רמא שם). ויש מפרשים, שקיום הזוכים לעולם הבא הוא ממה שנהנים מזיו השכינה, וכמו שאמרו על משה רבינו (שמ"ר מז, ט): 'מזיו השכינה היה ניוון' (רמב"ן שער הגמול פרק ט).

גְּדוּלָּה הַבְּטָחָה שֶׁהַבְּטִיחַן הַקָּדוֹשׁ בְּרִוּךְ הוּא לְנַשִּׁים יוֹתֵר מִן הָאֲנָשִׁים, שזכייית הנשים הוא שליחת הבנים והבעלים לבית המדרש לתלמוד תורה, אלא שהאנשים מקבלים שכר על שעות לימודם, ועל שעות ביטולם ייענשו, אבל הנשים מקבלות שכר על שעות הלימוד, ואינן נענשות על שעות הביטול, כיון שהוא שלא מרצונן (מרומי שדה). ויש מפרשים, שהבעלים וכל שכן הבנים עלולים לאבד זכותם אם יקלקלו מעשיהם, אבל הנשים שסייעו לבניהן ולבעליהן ללמוד ועושות את שלהן, גם אם הבעל או הבנים יתקלקלו, יקבלו שכר כאילו גידלו בעל ובנים צדיקים גמורים (דרשות חתם סופר ב, שנג, ב; ותורת משה דברים פר' נצבים ד"ה טפכם נשים).

נָשִׁים בְּמַאי זְכִיין, שאדם צריך לזכר רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בעולם הזה על ידי קיום רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה, וכיון שנשים פטורות ממצוות עשה שהזמן גרמא ישארו אותם אברים פגומים, ולא יוכלו להנות מזיו השכינה, אבל כיון שמסייעות לבניהן ולבעליהן ללמוד תורה לשמור ולעשות כל תרי"ג מצוותיה, יש להם שכר כנגד כולם (פני"ו). ויש מפרשים, שנאמר 'כי נר מצוה ותורה אור' ודרשו (סוטה כא, א) שהמצוה מגינה רק לפי שעה והתורה מגינה לעולם, וכיון שלא נצטוו במצוות תלמוד תורה אין יזכו. אבל בזכות עזרתן לבניהן ולבעליהן ללמוד תורה, גם הן זוכות בזכות התורה (אמרי נועם לגר"א).

עוֹלָמְךָ תִּרְאָה בְּחַיִּיךָ, תראה כל צרכיך בעולם הזה (רש"י). ויש מפרשים, שכאשר אדם מגיע לתכלית ידיעת החכמה, הוא דומה במקצת לעולם הנשמות בו נבדל האדם בשכלו ללא גוף, וזו ברכת 'עולמך תראה בחיך', שתגיע בחיך לדרגה מעין עולם הנשמות (שטמ"ק).

וְתַקְוָתְךָ לְדוֹר דוֹרִים, דורו של משיח, דור תחיית המתים (מהרש"א).

המשך מדף יט ע"ב

כָּל מִיָּלֵי דְרָבְנָן אֲסַמְכִינְהוּ עַל לָא דְלֵאל תְּסוּר', וכל העובר על דברי חכמים עובר על איסור תורה (רש"י; רמב"ם ספר המצוות שורש א, וממרים א, ב; רבינו יונה בשערי תשובה ג, ד). ויש סוברים ש'אסמכינהו' לחיזוק, אבל אינו עובר על איסור תורה (רמב"ם בהשגות על ס"ה"ט שם).

או הִיָּה זָקֵן וְאִינְהָ לְפִי כְבוֹדוֹ, אדם חכם או זקן מכובד פטור מלהשיב אבידה (רמב"ם גזילה ואבידה יא, ג), ויש סוברים, שרק צורבא מרבנן זקן בחכמת התורה פטור מלהשיב משום כבוד התורה (רמב"ן ב"מ לג, א; ריטב"א שבועות ל, ב). ■ להלכה, חכם או זקן מכובד שבמצא אבידה שאינה לפי כבודו להתעסק בהם, פטור מלהשיבה (ש"ע חו"מ רסג, א).

לְכָךְ נֶאֱמַר 'וְהִתְעַלְמָתָּ', ולולי 'והתעלמת' היה אדם חייב להפסיד ממונו עבור ממון חבירו, משום שבהשבת אבידה יש מצות עשה ומצות לא תעשה (רמב"ן ב"מ ל, ב בתירוץ ראשון).

אִיסוּרָא מִמְּמוֹנָא לֹא יִלְפִינָן, שאיסור השייך לממון קל משאר איסורים (רש"י), ויש מפרשים שממון ניתן למחילה, וחייבה תורה את בעל האבידה למחול על ממונו עבור כבוד הזקן, אבל שאר איסורים שהם כבוד שמים לא ניתנים למחילה (תוס' שבועות ל, ב ד"ה אבל; ש"ת כתב סופר או"ח לו).

הַרִי שְׁהִיָּה הוֹלֵךְ לְשֹׁחֵט אֶת פְּסָחוֹ וְלְמוֹל אֶת בְּנוֹ וְשָׁמַע שְׁמַת לֹא מַת יְחִיר וְיִטְמָא, אֲמַרְתָּ לֹא יִטְמָא', משום שכבר נתחייב בהקרבת הפסח ובמילת בנו, ואף על פי שאונן פטור מן המצוות, יש מצוות שהאונן חייב בהם, כגון מצוות אלו ועוד, מצד שמוטלות עליו או מצוה עוברת וכו' (ש"ת מהרש"ל ס' ע), ויש סוברים, שהדין שאונן פטור מן המצוות הוא מדרבנן, ורק מצוות דרבנן נדחו באונן, אבל מצוות דאורייתא אינם נדחים (ישועות יעקב או"ח עא, ב). ■ להלכה, אונן שיש לו בן למול יש סוברים שמילה קודמת לקבורה (ש"ת מהרש"ל ס' ע), ויש סוברים שקבורה קודמת (ט"ז י"ד שמא, ו בשם רמ"א כתב ד), ויש סוברים, שאם לא תתעכב ברית המילה יקבור מתו תחילה, אך אם על ידי הקבורה תתאחר המילה, ימולו תחילה (ט"ז שם, שיש לחוש לדעת הרמ"א רק אם לא תתעכב המילה; קיצושו"ע קצו, טז).

המשך מדף כ ע"ב

מְהֵרָה בְּלָבוֹ וְאִינוּ מְבָרְךְ לֹא לְפָנֶיהָ וְלֹא לְאַחֶיהָ, 'מהרהר בלבו' – קריאת שמע, ואינו מברך לא לפניו ולא לאחוריה' ברכות קריאת שמע, ואפילו בהרהור (רש"י: תוס'). ויש מפרשים שקריאת שמע קוורא בפה, ודברי המשנה הם רק על הברכות: 'מהרהר בלבו' ברכות קריאת שמע, 'ואינו מברך' בפה ברכות קריאת שמע 'לא לפניו ולא לאחוריה' (שנות אליהו לגר"א ע"פ הירושלמי).

רְבִי יְהוֹדָה אֹמֵר מְבָרְךְ לְפָנֶיהָ וְלְאַחֶיהָ, בפה, הן את קריאת שמע והן את הברכות (רבינו יונה). ויש מפרשים, שרבי יהודה מתיר בפה רק ברכות קריאת שמע וברכת המוציא שהן מדרבנן, אבל קריאת שמע וברכת הזן שהן מדאורייתא מהרהר בלב אפילו לדעתו (שיטמ"ק להלן כב, א).

אָמַר רְבִינָא זֹאת אֲוִמְרַת הָרְהוּר קְדָבוֹר דְּמִי וְכוּ', וְרַב חֲסָדָא אָמַר הָרְהוּר לֹא קְדָבוֹר דְּמִי, ודוקא מהרהר בלבו בלא להוציא בשפתיו, אבל מוציא בשפתיו ולא משמיע לאוזנו, בזה נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי (לעיל טו, א) בדין קרא ולא השמיע לאזנו האם יצא, או"ח עב, ד).

ערבית. ואם נשתהה הוצאתו עד שחשיכה, ימתינו מלהוציא עד שיתפללו הקהל ערבית (משנ"ב שם).

וְאִם הִתְחִילוּ אֵין מְפַסְקִין, ואפילו אם יעבור זמן קריאת שמע, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ערוך השלחן עב, ב), ואפילו שהתחילו לאחר שכבר הגיע זמן קריאת שמע, אין מפסיקין (פר"ח עב, ב).

אָדָם חָשׁוּב שְׂאֵנִי, שאין כבודו שיתעסקו בשום דבר ואפילו בקריאת שמע עד שיקבר בכבוד (רמב"ן תורת האדם ענין ההוצאה). ■ להלכה, אין מוציאים מות אפילו אדם חשוב סמוך לקריאת שמע, שאין בזמננו 'אדם חשוב' לענין זה (משנ"ב עב, ה).

בְּזִמְנֵן שְׁהִמַּת מוֹטֵל לְפָנֶיהָם נִשְׁמָטִין אַחַד אַחַד, שאסור לקרוא בפניו משום לועג לרש, ואם ישמטו כולם כאחת, יתבטל ההספד מחמת כן, וגם יניחו את המת יחיד, ואין זה כבודו של המת (רא"ה; שיטמ"ק). ודווקא השומעים את ההספד ישמטו הגם שמקיימים מצוה אבל אינם מבטלים את ההספד, אבל המספידים עצמם לא, כיון שהם עסוקים במצוה והשתמטותם תבטל את ההספד (טור או"ח עב).

וְקוֹרֵין קריאת שמע שמצותה מן התורה, אבל לא נשמטים לתפילה שמצותה מדרבנן (רמב"ן תורת האדם ענין ההספד; רבינו יונה בשם יש אומרים). ויש סוברים שנשמטים אף לתפילה (רבינו יונה בשם רבו). ■ להלכה, העוסקים בהספד והגיע זמן קריאת שמע ותפילה נשמטים אחד אחד וקוראים ומתפללים (ש"ע או"ח עב, ג; י"ד שדמ, ג), ויש מקילים, שלתפילה אין צורך להישמט, ולענין הספדן, בוודאי יש לסמוך להקל בזה שלא יצטרך להפסיק לתפילה (משנ"ב שם י).

אֵין הַמַּת מִטָּל לְפָנֶיהָם, שנמצא בבית אחר (רש"י), ויש מפרשים, שנמצא בחדר שמספידים אותו אבל לא בתוך ד' אמותם (רש"י בשם יש מפרשין). ושני הפירושים נכונים, שלדעת רב פפא (לעיל יח, א) שכאשר המת בבית אחר האבל חייב בקריאת שמע, אי אפשר לפרש כאן שהמת נמצא בבית אחר, כי מדוע האונן יושב ודומם, אלא בהכרח שהמת נמצא כאן. אך לדעת רב אשי (שם) כל זמן שמוטל עליו לקבור נחשב 'מוטל לפניו', יש לפרש שהמת בבית אחר ואף על פי כן האונן פטור (צל"ח).

לְעוֹלָם אֵל יִפְתָּח אָדָם פִּי לְשָׁטָן, שמעורר את מדת הדין וגורם לשטן לקטרג ההחוטא מודה שמגיע לו להיענש והודאת בעל דין כמאה עדים דמי (מהרש"א כתובות ב, ח; פירוש הכתב על עין יעקב). ודווקא כאשר מדת הדין מתוחה יש להיזהר, כי השטן מקטרג בשעת הסכנה, ולכן ביודיו אנו אומרים 'חטאנו ואתה צדיק על כל הבא עלינו ללא חוש' (עיון יעקב על עין יעקב).

אֵם יְכוּלִין לְהִתְחִיל וְלְגַמֵּר אִפִּילוּ פֶּרַק אַחַד או אִפִּילוּ פְּסוּק אַחַד עַד שְׁלֹא יִגְיעוּ לְשׁוֹרְהָ יִתְחִילוּ, ויגמרו את כל קריאת שמע (ב"י ס' ע בשם רבי יצחק אבובא ורשב"א בדעת רש"י [שאינו נמצא לפנינו]), ויש מפרשים, ש'יתחילו' היינו שיקראו כפי שיסיקו עד שייגיעו לשורה (טור י"ד ס' שעו).

וְאִם לֹא לֹא יִתְחִילוּ, שמצות ניחום אבלים מוטלת עליהם כבר משעת הקבורה, שהיא מענין הקבורה וכבוד החיים והמתים, לכן היא קודמת למצוות קריאת שמע (שיטמ"ק). ■ וכן הלכה (ש"ע או"ח עב, ד).

שהוא סימן רע לו, ויפשפש במעשיו ויהרהר בתשובה (א"ד ובאר היטב סי' רסח בשם השל"ה).

גומְרִין כָּל אוֹתָהּ בְּרָקָה, דווקא ברכת 'אתה חונן' גומר, משום ש'אם אין דעה תפילה מניין', ולכן היה מן הדין לאמרה בשבת, אבל אם המשין והתחיל שאר ברכות פוסק אפילו באמצע ברכה (ירושלמי ד, ד; רבינו יונה בשם ר' אשר מלונל). ויש אומרים, שכן הוא בכל הברכות, שמבואר להלן בגמ' שבדין היה להתפלל כל שמונה עשרה ברכות בשבת, רק שרובן לא הטרירו (רבינו יונה). ובתפילת מוסף שאין מתפללים תפילה זו בחול, אם התחיל ברכה של חול פוסק (רא"ש; רשב"א בשם מי שאומר). ויש סוברים שאף בתפילת מוסף יגמור, כיון שאף היא היתה ראויה לשמונה עשרה ברכות כתפילת חול (רא"ש ורשב"א בשם הראב"ד). ■ להלכה, טעה והתחיל באחת מתפילות השבת ואפילו תפילת מוסף להתפלל תפילת החול ונזכר בשבת, גומר את הברכה שהתחיל בה. ויש אומרים שבמוסף פוסק אפילו באמצע ברכה (ש"ע רסח, ב), וכן הלכה, משום ספק ברכה לבטלה (משנ"ב שם ה).

הַתְּפִלָּה וְכַנְסָה לְבַיִת הַכְּנֶסֶת וּמָצָא צְבוּר שְׁמֵתְפִלְיָהּ, אִם יָכוֹל לְחַדֵּשׁ בָּהּ דָּבָר יִחַדֵּשׁ וְיִתְפַּלֵּל, 'ויחדש' היינו בקשה על צורך שהתחדש לו ולא היה נצרך לו מקודם, אבל להוסיף בקשה שלא אמרה מקודם, אינו נקרא 'לחדש' (טור סי' קז בשם אביו הרא"ש), ויש מפרשים ש'ויחדש' היינו כל בקשה שהיא, ואמרו 'אם יכול לחדש' כי ישנם שיוודעים להתפלל רק את התפילה השגורה בפי כל (ב"י שם).

והטעם שצריך לחדש, כדי שיהיה ניכר שתפילת נדבה היא, ואפילו שתפילת הציבור חובה ותפילתו נדבה, נחשבת היא כתפילה בציבור, שלדין תפילה בציבור אין צריך שיתפלל עם הציבור אותה תפילה, ולכן גם אם הציבור מתפלל תפילת מוסף והוא מתפלל עמהם תפילת שחרית עולה לו לתפילה בציבור (ספר הזכרון אש תמיד עמ' תקמב בשם הגר"ח מברסקו). אכן, יש סוברים שאינו נחשב תפילה בציבור (מג"א צ, יז).

ולכתחילה צריך שיחדש בכל ברכה וברכה בברכות אמצעיות [ובשלוש ברכות ראשונות ואחרונות לעולם אין מוסיפין בה דבר], ובדיעבד אם חידש בברכה אחת, דיו (רמב"ם תפילה א, ט). ויש אומרים כי די לחדש בברכה אחת, אבל לא בברכת 'שומע תפילה' שהיא ברכה כללית שאפשר להוסיף ולבקש בה כרצונו, ולא ניכר שמחדש בתפילה דבר (טור סי' קז). ■ להלכה, התפלל יכול לחזור ולהתפלל אם יחדש בה דבר באחת הברכות ואפילו בברכת 'שומע תפילה', אבל לא בברכות ראשונות או אחרונות, וכן לא בקשה שרגיל בה בכל יום, שאם רגיל בה לא ניכר על ידי החידוש שהיא תפילת נדבה (ש"ע קז, א-ב ומשנ"ב וביאה"ל שם).

המשך מדף כא ע"ב

כָּל הַמְּלַמֵּד לְבָנוּ תּוֹרָה מְעַלָּה עָלָיו הַכְּתוּב כְּאֵל אֲבֹתָהּ מֵהָר חוֹרֵב, ובקידושין (ל, א) הגירסא: 'כל המלמד את בן בנו' וכו', ומחלוקת הגרסאות תליה במחלוקת הברייתות בקידושין (שם) אם חייב ללמד את בן בנו תורה (ב"ח י"ד רמא, א).

שְׁנָאֵמַר וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בְנֶיךָ, וְכַתִּיב בְּתַרְיָה יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחוּרֵי, שהודעה לבנים היא כ'יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב' (מהרש"א קידושין ל, א). ואפילו שמשאמר זאת לבני ישראל שהיו במעמד הר סיני, מ"מ אמר להם

ולדעתם בהרהור בלא שמוציא בשפתיו לא יצא כלל (רא"ש סי' יד). ויש שפירש, שנחלקו כאן במחלוקת רבי יהודה ורב יוסי בלא השמיע לאוזנו ודינם שווה (בעל המאור). ■ להלכה, מי שהוא אנוס ומחמת כן קרא קריאת שמע בלבו יצא (ש"ע סב, ד), ואף לכתחילה יעשה כן (רמ"א), והיינו רק לענין שהקב"ה יקבע לו שכר עבור זה, אבל אינו יוצא בזה, וכאשר יסתלק האנוס אם עדיין לא עבר זמן קריאת שמע חייב לחזור ולקרוא (משנ"ב ז וביאה"ל ד"ה יצא).

כְּדִי שְׂלֵא יְהוּ כָּל הָעוֹלָם עוֹסְקִין בּוֹ וְהוּא יוֹשֵׁב וְקָטַל, ודין המשנה 'בעל קרי מהרהר בלבו' הוא רק כשמתפלל בציבור, אבל אם מתפלל ביחידות אינו צריך להרהר בלבו (מאירי בשם גדולי המפרשים). ויש מפרשים, שגם היחיד צריך לקרוא קריאת שמע בהרהור, ו'שלא יהו כל העולם עוסקין' וכו', היינו בשעה שכל העולם עוסקין (מאירי).

המשך מדף כא ע"א

סֶפֶק הַתְּפִלָּה סֶפֶק לֹא הַתְּפִלָּה אֵינוֹ חוֹזֵר וּמִתְפַּלֵּל, שאינו חייב לחזור ולהתפלל, אבל מותר לחזור ולהתפלל מספק (רשב"א בשם הראב"ד). ויש מפרשים, שכיון שאינו חייב לחזור ולהתפלל אסור לחזור ולהתפלל משום 'בל תוסיף' (רשב"א בשם גאון), או משום שכיון שתפילות כנגד תמידים תקנום, נחשב כמקריב שני תמידים (רי"ף). או משום שאם כבר התפלל אינו כבוד להתפלל ולחזור ולהתפלל שיבוא לדבר בכל שעה לפני הקב"ה (ריטב"א).

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר וְלֹאֵי שִׁיחַפֵּל אָדָם כָּל הַיּוֹם כְּלוֹ, שְׂכִינֵן שָׂאֵם רוצה להתפלל כל היום בדרך תחנונים יכול והלואי שיעשה כן, לכך כאשר מסופק אם התפלל הוא חייב לחזור ולהתפלל (רשב"א בשם הראב"ד). ויש מפרשים, שכיון שתפילה היא לרחמים והלואי שיתפלל ויבקש רחמים כל היום כולו, לכך יכול לחזור ולהתפלל (רשב"א בשם גאון). ■ להלכה, ספק אם התפלל, הלכה כרבי יוחנן שחוזר ומתפלל, אבל אם התפלל, הלכה כשמואל [דהלן] שאסור לחזור ולהתפלל (ש"ע קז, א וכפי שכתבו תוס' כאן).

הִיא עוֹמֵד בְּתַפִּלָּה וְנִזְכָּר שֶׁהַתְּפִלָּה פּוֹסֵק, כיון שהתחיל תפילה על דעת שהיא תפילת חובה, ותפילה היא כנגד תמידין, הרי הוא כמקריב שני תמידין ועובר על 'בל תוסיף'. ואינו יכול להמשיך ולהתפלל נדבה, שתפילה אינה יכולה להיות חובה ותציה נדבה (מאירי; אמרי נועם לגר"א). ויש סוברים, ש'פוסק' מתורת חובה, אבל יכול להמשיך ולהתפלל בתורת נדבה (מאירי בשם יש מפרשים; רשב"א). ופוסק שאמרו היינו דווקא אם נזכר שהתפלל, אבל אם מתעורר לו ספק אם התפלל, אינו פוסק (פני יהושע). ■ להלכה, התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק (ש"ע קז, א).

ובתפילת ערבית, אם נזכר שהתפלל אינו צריך להפסיק, שהרי תפילת ערבית רשות, ומתחילה התפלל אותה על דעת שאינה חובה (רמב"ם תפילה י, ו). ויש סוברים, שגם בתפילת ערבית, אם נזכר שכבר התפלל פוסק (ראב"ד שם), שאף שמתחילה היתה רשות, אבל קבעוה חובה (כס"מ). ■ להלכה, התחיל להתפלל על דעת שלא התפלל, ונזכר שכבר התפלל, פוסק (ביאה"ל קז, א ד"ה פוסק).

הַנִּי בְּנֵי רַב דְּשִׁעוּ וּמְדַבְּרֵי דְחוֹל בְּשִׁבְתָּהּ, שכיון שהם מהרהרים בדברי תורה בעת התפילה מצוי שיטעו בה, ולכן הזכיר 'הני בי רב' (מעדני י"ט על הרא"ש; פני יהושע). ומי שאירע לו כן דיאג כל השבוע,

10, ב), ולכן גזרו גם שלא לשפוך מכלי מים חמים לתוך המקוה כדי לחמם את המים שבבו, מחשש שמה יבואו לטבול במים אלו השאובים, וזהו ששאל רב חסדא את רב הונא: 'וכי יש טבילה בחמין', הלא אסור לטבול במים חמים אטו מים שאובים (מרדכי ה' מקואות, תשנ). ויש סוברים, שמוותר לטבול בחמין (אם אינם שאובים), ושאלתו היתה שאין לטבול במקוה שמימיו חמים כאשר המים שאובים, שכל מים חמים היו בתקופתם מים שאובים (הגהות מרדכי נדה תשמד, בשם ראב"ה וריב"א, ועפ"י רש"י ותוס' תענית ז, א).

המשך מדף כב ע"ב

הואיל וְחָטָא, אָף עַל פִּי שְׁהַתְּפַלֵּל, תְּפַלְתּוּ תוֹעֵבָה, ויצא ידי חובתו בדיעבד, אלא שאין התפילה מתקבלת, ו"מעוות לא יוכל לתקון" (תוד"ה אע"פ, בפ' ראשון, ואגרות משה או"ח ד, סח בביאור דעתם). ויש מפרשים שלא יצא ידי חובת תפילה, ויחזור ויתפלל, שתפילה שאינה מתקבלת, אינה תפילה (תוס' שם, בשם ר"י, ואגרות משה שם). ותפילתו תועבה דוקא כשהתפלל במקום שראוי להסתפק שמא יש בו צוואה (תוד"ה והא, רבינו יונה). ויש מוסיפים, שדוקא כאשר הצוואה הייתה בתוך ארבע אמותיו, שהאיסור בזה הוא משום "מחניך קדוש" ופשע בזה שלא בדק, אבל אם היתה מלפניו חוץ לארבע אמותיו, שהאיסור הוא משום "ולא יראה בך ערות דבר", א"כ לא פשע במה שלא בדק בתחילה, כיון שלא ראה כשהתחיל ולא הטריחוהו לבדוק כמלאו עיניו (רשב"א).

■ להלכה, המתפלל במקום שרגיל להיות בו צוואה, כגון במקום שיש ילדים קטנים, ולא בדק, ומצא לאחר מכן צוואה, לא יצא ידי חובתו. אבל אם אין רגילות להימצא שם צוואה, יצא, שאנוס הוא, ואם נמצאה הצוואה חוץ לארבע אמותיו, נחלקו הפוסקים, ואין להחמיר (ראה משנ"ב ע, לא, פא, יג).

פוסק עד שִׁיכְלוּ הַמַּיִם ויבלעו בקרקע, או בבגדיו, ולא יהא בהם טופח על מנת להטפוח (תוד"ה ממתין, בשם ר' יוסף). ויש מפרשים, שאף אם יש בהם טופח על מנת להטפוח, מותר, שאיסורו מדרבנן, ולא החמירו להטריח את העומד בתפילה (תוס' שם). ■ להלכה, כאשר מי רגלים שותתים על רגליו בתפילתו, יפסיק, ולאחר מכן ימשיך אף שהתלכלך הבגד העליון בשיעור טופח על מנת להטפוח, ואם נשפכו על הקרקע ולא נבלעו, נחלקו הפוסקים ונכון להחמיר (ראה משנ"ב עח, א וילק, וביאור הלכה שם).

יְהִי אָמֵר לְמָקוֹם שִׁפְסַק - ואפילו אם אוחד באמצע הברכה, ממשיך מהמקום שפסק (דרך החיים לו, ד). ויש מפרשים שחוזר לתחילת הברכה שהפסיק בה (דברי חמודות על הרא"ש).

המשך מדף כה ע"א

וְהֵנִי מִיְלֵי בְּדַבְרֵי תוֹרָה, שריח רע שאין לו עיקר איסורו מדרבנן, וכיון שאי אפשר, הקלו משום ביטול בית המדרש (ראה רש"י ורמב"ן לך כב, ב). ויתכן ששוב לא גזרו כלל, ומותר אף כשלומד יחידיו ויכול ללמוד במקום אחר (מגן אברהם עט, טו).

■ להלכה, מי שיצא ממנו ריח של הפחה, הוא אסור בכל דבר שבקדושה עד שיכלה הריח, ושאר אנשים מותרים לדבר דברי תורה, ואסור לקרוא קריאת שמע ושאר דברים שבקדושה (שו"ע עט, ט ומשנ"ב שם). ריח העולה מבית הכסא שהצוואה מתגלגלת בו לעומק, אסור אף שיש מחיצה מפסקת (שו"ע פג, ד, ושלא כדעת

שמעלה הכותב על תורה שילמדו לבניהם שנולדו אחרי מעמד הר סיני כאלו קבלוה שם (מהרש"א שם בתירוץ אחד).

וְהָאֵי דְקָא מַפְלְגֵי בְּבֵב שְׁרָאָה קָרִי, לְהוֹדִיעַךָ כְּחַן דְּרַבְּנָן, ואע"פ ש'כח' התירא עדיף' והיה נכון להודיע כוחו של רבי יהודה המיקל, אבל מבואר להלן (כב, א) שביטלו טבילת קרי מחמת שגרמה לביטול תורה או לביטול מצות פריה ורביה, אם כן 'כח' התירא' הוא של רבנן שחייבו את הטבילה ולא השיגוהו לביטולים שהיא גרמה (שפתי חכמים). ויש מפרשים שבתקנתא דרבנן כח דאיסורא עדיף (מהרש"ם על הש"ס).

המשך מדף כב ע"א

בעל קרי שִׁנְתָנוּ עָלָיו תְּשֻׁעָה קִבִּין מִיַּם שְׁהוּר, שהם בין 12.44 ליטר ל-21.6 ליטר [ראה ספר מדות ושיעורי תורה (יז, ל) המביא שיטות שונות], ושיעור זה ראוי להצית כל הגוף (מאירי; תוי"ט מקואות ג, ד בשם הראב"ד). וצריך שיבואו המים על כל גופו ממש כמו טבילה (פ"מג משב"ז פח, א), ויש סוברים כי די שיעברו המים נגד גופו וסביב לו וזה נקרא רחיצת כל גופו (מטה אפרים סי' תרו אלק למטה ג). ומצד תקנת עזרא לא מועיל תשעה קבין, אלא חכמים שאחרי תקופתו תקנהו (גמ' להלן ע"ב, וראה שם עוד פרטים בענין זה). ■ להלכה, בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפילה גם ללא רחיצת תשעה קבין (שו"ע פח, א), מכל מקום יש אנשי מעשה שנוהגין בתקנה זו, וטובלים עצמם לקרין, ואם קשה עליהם הטבילה רוחצים עצמם בתשעה קבין (משנ"ב שם, ד, וראה שם בביאורים ומוספים מהדרות דרשו, פרטי הדינים של רחיצת תשעה קבין). וטבילה בשבת או יום טוב, יש מחמירים שלא לטבול, ומי שנוהג להקל אין למחות בידו, ואם נטמא בשבת או יום טוב גופא בודאי אין להחמיר, וכן התפשט המנהג להתיר, אך יזהר מאד שלא יבוא לידי סיטה שהוא איסור גמור (שו"ע שכן, ח ומשנ"ב כד).

שְׁלֵא יְהוּ תְלָמִידֵי חֻכְמִים מְצוּיִים אֲצֵל נְשׁוּתֵיהֶם כְּתַרְנַנְגוּלִים, הוא טעם שתקנו טבילה לתפילה, ולעיל שאמרה הגמ' טעם שצריך באימה כמתן תורה וקרי הוא קלות ראש, הוא טעם טבילה לדברי תורה (ראש יוסף פ"מג משב"ז פח, א).

מַעֲשֵׂה בְּאֵחָד שֶׁתְּבַע אִשָּׁה לְדַבֵּר עִבְרָה, אשה פנויה, וחכמים גזרו על היחוד אף עם פנויה (רש"י), שאילו היתה נשואה לא היתה אומרת לו 'יש לך ארבעים סאה שאתה טובל בהן', שאם אינו חושש לאיסור אשת איש, כל שכן שלא יחשוש לתקנת עזרא, אבל בפנויה שאינה מזומנת לזנות דרך הפקר אין איסור תורה רק איסור דרבנן (צל"ח). ובירושלמי (ה"ד) מובא שהיה המעשה באשת איש, ואע"פ שחשב לעבור על איסור אשת איש, העדיף להימנע מלעבור על תקנת עזרא אם אפשר בקל שלא לעבור (צל"ח), ויש מפרשים, שחששו לתקנת עזרא יותר מעל איסור אשת איש, דוגמת מה שמצינו (יומא כג, א) שחששו לטהרת כלים יותר מאיסור שפיכות דמים (גלוני הש"ס).

אָמַר לְהוּ רַב הֵנָּה לְרַבְּנָן רְבוּתֵי, אמר להם כן, על פי מה שאמרו (מכות י, א) 'ומתלמידי יותר מכולם', או שרצה לומר להם הלא חשובים אתם, ויש לכם להזהר בטבילה זו (שפתי חכמים).

יְכִי יֵשׁ טְבִילָה בְּחַמִּין, חכמים גזרו שלא יטבול בכלי הנמצא בתוך בור המקוה, משום 'אזירת מרחצאות' היינו טבילה בכלי הנמצא שלא בתוך בור מקוה, שהיא טבילה הפסולה מדאורייתא (ראה נדה

כָּל זְמַן שְׁגוּלָהּ וְאִינָה נִפְרָקֶת – שאינה נשברת ליותר משתי חתיכות (רבינו מנוח הל' ק"ש ג, ז), ודעת האיכא דאמרי להחמיר, שכל זמן שגוללה ואינה נשברת ליותר משתי חתיכות, אסור לקרוא כנגדה, אף שנשברת בזריקה (פרישה פב, ב בדעת רש"י). ויש מפרשים, שנפרכת היינו מתפוררת כקמח טחון, ודעת האיכא דאמרי להקל, שכל שגוללה והיא נטחנת כקמח, מותר לקרוא כנגדה, אף שאינה נטחנת בזריקה (פרישה שם בדעת רבינו יונה).

עֵינַי אֵי מַפְלָאֵי אַפְלוּיֵי – אם יש בה סדקים (רש"י), שאז ודאי נתייבשה בשיעור של גוללה ונפרכת (ראב"ד מובא ברשב"א). ויש מפרשים, שנתייבשה פחות משיעור גוללה ונפרכת, ולדעתו יש להקל בשיעור זה (ביאור הלכה פב, א בשם הערוך ואור זרוע).

הִלְכָתָא צוֹאֵה כְּהָרֵס אֶסְרָה, וּמִי רְגָלִים כָּל זְמַן שְׁמֻטְפִיחִין, שכיון שנחלקו אמוראים, פסק להחמיר בצואה שאיסורה דאורייתא, ולהקל במי רגלים שאיסורן מדרבנן (אור שמח תפילה ד, ו). ■ להלכה, צואה יבשה שאין בה ריח רע, נחשבת כעפר ומותר לקרוא כנגדה, וכגון שנפרכת בזריקה (ש"ע פב, א), ויש סוברים כשנפרכת בגלילה (רמ"א שם. שפוסקים לחומרא, אלא שנחלקו מתי נפרכת בקלות יותר, ביאור הלכה שם). והיינו כשנפרכת לפידורים דקים, ולא לשנים ושלווה חלקים (משנ"ב שם). [ד"ן מי רגלים להלכה, ראה להלן תחילת ע"ב].

כְּלֵי שִׁנְשֻׁכּוּ מִמֶּנּוּ מִי רְגָלִים – והכלי מיוחד לכך והוא עבט של מי רגלים (רשב"א להלן ע"ב).

תוס' הנ"ל, ריח של צואה מכוסה, נחלקו הפוסקים האם נחשב ריח רע שיש לו עיקר (ביאור הלכה הקדמה לסי' עט ד"ה השביעי).

צוֹאֵה עוֹבְרָת וְכו' רְבָא אָמַר אָסוּר לְקָרוֹת קְרִיאת שְׁמַע, וכדין צואה קבועה, שלפניו אסור כמלוא עיניו, ומהצדדים אסור עד לאחר הרחקת ארבע אמות ממקום הריח (ב"י עו, ג). ויש סוברים, שצואה עוברת דינה קל מצואה קבועה ואף לפניו די בהרחקת ארבע אמות (ב"ח שם). ■ להלכה, צואה עוברת אסור, וכדעת רבא, ומרחיק ארבע אמות ממקום שכלה הריח, וכשהיא לפניו, יש להחמיר לכתחילה כמלוא עיניו (ש"ע שם ומשנ"ב).

הִטְמֵא עוֹמֵד תַּחַת הָאֵילָן וְכו', שהצורע מטמא אדם וכלים הנמצאים יחד עמו באותו אהל שבו הוא עומד או יושב (ראה רש"י ורמב"ם טומאת צרעת י, יב).

לֹא צְרִיכָא אֶף עַל גַּב דְּסָלִיק מִנְהָרָא, שדרך חזיר ללכלך פיו בצואה, ונידון כגרף של רעי (רבינו יונה). ■ וכן נפסק להלכה (ש"ע עו, ג).

סֶפֶק צוֹאֵה בְּבֵית מוֹתֵרָת, כשאין מצויים תינוקות בבית (רבינו יונה דף כד מדפי הרי"ף), והרגיש ריח רע, ואינו יודע מהיכן בא הריח, או שהיתה שם צואה ואינו יודע אם הוציאנה (מא"י). ויש סוברים, שאם היה שם צואה ואינו יודע אם הוציאנה, אסור (משנ"ב עו, כה).

בְּאֶשְׁפָּה אֶסְוֶהָ, שדרך כלל מצוי שיש צואה באשפה (ריטב"א; לבוש עו, ז).

סֶפֶק מִי רְגָלִים אֶפִּילוּ בְּאֶשְׁפָּה נְמִי מוֹתֵרִין, לאחר בדיקת האשפה מצואה ומריח רע (משנ"ב עו, כו).

כָּאֵן בְּגוֹדִלִים כָּאֵן בְּקִטְנִים – הפסוק "ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ", נאמר על צרכי הקטנים, להזהיר להטיל מי רגלים מחוץ למחנה, שבמחנה מדברים דברי תורה תמיד, ואסור בשעת קילות, והפסוק "וכסית את צאתך" נאמר על צרכי הגדולים שהזהירה תורה לכסותם אף מחוץ למחנה, שלפעמים מדברים שם דברי תורה (רבינו יונה).

קִטְנִים לֹא אֶסְרָה תוֹרָה אֲלֵא כִּנְגַד עוֹמֵד בְּלְבַד, וכן כאשר מי רגלים שותתים על ברכיו (רבינו יונה לעיל ד, י, א מדפי הרי"ף). ויש סוברים, שלא אסרה תורה בשותתים על ברכיו (רא"ש סי' כג, רשב"א לעיל כג, א) ומה שכתבו 'הא נפול לארעא שרי', לא בא לאפוקי שותתים על ברכיו, שאסור, אלא לומר שאם הם על הקרקע, אף שלא נבלעו, מותר (מרומי שדה בדעת הרא"ש).

אֲבָל בְּסִפְקָן לֹא גְזוּר, והתירו אפילו להכניס עצמו לכתחילה לספק (שלמה משנתו ע"פ משמעות אריכות לשון הגמ' כאן, ובשונה מספק דרבנן לקולא שבשאר מקומות). ■ להלכה, ספק צואה בבית מותר, ובאשפה או בבית שמצויים בו קטנים, אסור. ספק מי רגלים מותר, וכשיש רטיבות לא ידועה ומצוי שם מי רגלים, צריך עיון לדינא (ש"ע עו, ז ומשנ"ב וביה"ל שם. וראה שם פרטים נוספים. וראה שם בסעיף ח לענין המוצא לאחר קריאתו צואה או מי רגלים).

וּבְדִיָּאן, עַד כְּפֹה יהא אסור לקרוא כנגדן, לאחר שנבלעו בקרקע (ראה רש"י ורמב"ם ק"ש ג, ז), או בבגד (חיי אדם ג, כט).

הִשְׁתָּא צוֹאֵה וְכו' כֵּינָן שְׁקִרְמוּ סִפְיָה מוֹתֵרָה מִי רְגָלִים מִיבְעִינָא – שאם הקלו באיסור תורה לקרוא כנגד צואה, ודאי שיש להקל באיסור דרבנן לקרוא כנגד מי רגלים (שפתי חכמים).

המשך מדף כו ע"א

פרק רביעי – תפילת השחר

הקדמה: תְּפִילַת הַשַּׁחַר וכו'. מצות עשה מהתורה להתפלל בכל יום, שנאמר "ועבדתם את ה' אלהיכם", עבודה שבלב זו תפילה, ועזרא ובית דינו תקנו שלוש תפילות ביום ותפילת מוסף, ובנוסח קבוע (רמב"ם הלכות תפילה פ"א). ויש סוברים שמהתורה אין חובת תפילה בכל יום, אלא ממידות חסד הבורא שיומם ועונה בכל קראנו אליו, ועיקר מצוות תפילה בכל יום מדרבנן (המב"ן השגות סה"מ עשה ה). ולאחר שנתבארו ענייני קריאת שמע וברכותיה בפרקים הקודמים, יתבארו בפרק זה ענייני תפילה (תוספות הרא"ש).

רְבִי יְהוּדָה אוֹמֵר: עַד אַרְבַּע שְׁעוֹת זְמַנִּית, שְׂבִימֵי הַחוּרְף הקצרים השעה קצרה יותר, ובימי הקיץ הארוכים, השעה ארוכה יותר (פיה"מ כאן ולעיל פ"א מ"ב). ומחשבים מעלות השחר ועד לצאת הכוכבים, ויש סוברים מהנין החמה ועד לשקיעתה (ראה משנ"ב נח, ד).

תְּפִילַת הַמִּנְחָה, שמצוה להתפלל תפילה זו לעת ערב, בזמן הקרבת מנחת תמיד בין הערביים, לכן נקראת תפילת מנחה (הגר"א באמרי נועם ובשנות אלהו).

עַד הָעֶרֶב – עד לצאת הכוכבים (רש"י ושאגת אריה ז, בדעתו). ויש מפרשים עד לשקיעת החמה, שתפילות כנגד תמידין, וזריקת הדם שהוא עיקר הקרבן, עד לשקיעת החמה (רבינו יונה). ■ להלכה, זמן תפילת המנחה עד סמוך לצאת הכוכבים (משמעות הש"ע והרמ"א, כמבואר במשנ"ב רלג, יד). ויש סוברים עד לשקיעת החמה (משנ"ב שם, בשם פוסקים רבים). ובדיעבד ושעת הדחק גדול יכול להקל (משנ"ב שם, וראה משנ"ב דרשו שם בשם החזו"א).

מִצְוַתָּהּ עִם הַנֶּזֶק הַחֲמוּה כְּדִי שְׂיִסְמַךְ גְּאוּלָּה לְהַפְלֶה - שיעקר זמן התחלת קריאת שמע מוקדם יותר, אלא שהותיקין מאחרים לקראה עד סמוך להנין החמה, בשביל לסמוך גאולה לתפילה בזמנה (ראה תוס' לעיל ט, ב ד"ה לק"ש וצל"ח בדעת רש"י שם).

וְתִיקִין - ענינים המוחבבים ומקדימים למצוות ומחזרים לעשות דבר בזמנו (רש"י כאן ולעיל ט, ב). ויש מפרשים, שותיקין הוא תואר כללי לאנשי מעלה מפולפלים ומחודדים (רבינו יונה שם), או לבעלי מידות ומעלות טובות (מוסף הערוך ערך ותק א).

טָעָה וְלֹא הִתְפַּלֵּל עֲרֵבִית מִתְפַּלֵּל שְׁחָרִית שְׁתִּיָּם, שמצוה להתפלל ערבית, גם לסוברים תפילת ערבית רשות ואין לבטלה בחינם [אלא שהיא נדחית מפני מצוה עוברת], ואם לא התפלל צריך להשלימה בשחרית (תור"ה טה). ויש סוברים, שלדעות שתפילת ערבית רשות, אין צריכים להתפלל, אלא שהרגיל להתפלל, קבעה עליו חובה, ולכן אם לא התפלל צריך להשלימה בשחרית (רבינו יונה בשם ה"א).

תְּפִלָּה בְּמִקוֹם קָרְבָן הִיא וְכִיּוֹן דְּעֵבֶר יוֹמוֹ בְּטַל קָרְבָנוֹ - שלא מצינו שום קרבן שקרב לאחר שעבר יומו, ואפילו קרבן מוסף שזמנו כל היום, ושנא אף לתפילה אין תשלומין לאחר שעבר יומו, למרות שתפילה אינה שווה לגמרי לקרבנות, שלתפילה יש תשלומין בו ביום (ראה רש"י ורא"ה).

וְאִין בְּזָה מִשּׁוּם דְּעֵבֶר יוֹמוֹ בְּטַל קָרְבָנוֹ, וכדרך קרבנות היום, שאברהם ופרידיהם מתעכלים על המזבח כל הלילה (מאד"י).

זֶה שְׁבַטֵל וְכוּ' תְּפִלָּה שֶׁל עֲרֵבִית אוֹ תְּפִלָּה שֶׁל שְׁחָרִית, וכל שכן שביטל תפילת מנחה, שהרי אין לו תשלומים ביומו (מהרש"א חגיגה ט, ב).

זֶה שְׁנִמְנוּ חֲבָרָיו לְדָבָר מִצְוָה וְלֹא נִמְנָה עִמָּהֶם, ועשו חבריו לבדם את המצוה (רש"י שם). ויש מפרשים שהתפללו חבריו במנין, והוא התפלל ביחודות (מהרש"א שם).

הָכָא בְּמַאי עֲסָקִין שְׁבַטֵל בְּמִזְדִּי - להלכה, הפסיד שלא במזיד אחת מתפילות היום, לאחר שיתפלל את התפילה הסמוכה לה, יאמר אשרי ויוסיף תפילה כתשלומין לתפילה שהפסיד, ואין תשלומין למזיד ולא לתפילת המוספין (ראה שו"ע ומשנ"ב סימן קח).

המשך מדף כח ע"א

הִיוּ לְפָנָיו שְׁתֵּי תְּפִלוֹת אַחַת שֶׁל מִנְחָה וְאַחַת שֶׁל מוֹסֵף מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה וְאַחַר כֶּף מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף שָׁזוּ תְּדִירָה זֶזוּ אֵינָה תְּדִירָה, שאם יקדים להתפלל מוסף יחשב פושע על איחור המנחה (רש"י). ומדובר גם במקרה שנמצא סמוך לסוף שעה שביעית, ואם יתפלל כעת מנחה יחשב גם פושע על איחור המוסף. וכיון שלעולם יחשב כפושע, יקדים מנחה למוסף שהיא יותר תדירה (צל"ח).

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הֲלָכָה מִתְפַּלֵּל שֶׁל מִנְחָה וְאַחַר כֶּף מִתְפַּלֵּל שֶׁל מוֹסֵף וכרבנן, ואפילו שנראים דברי רבי יהודה שאמר שתפילת מוסף מצוה עוברת, משום שבקרבן מוסף נאמר 'וביום השבת', ומשמע שצריך להקריבו בעיצומו של יום. ועוד שלאחר שבע שעות כבר הגיע זמן תמיד של בין הערבים, וקרבן מוסף היה קרב לפניו, וראוי להקדים את הקרבת המוסף לפני שיגיע זמן תמיד של בין הערבים, ולכן הוצרך רבי יוחנן לחדש שהלכה כחכמים (פני יהושע).

ורבי יוחנן הוצרך לומר שהלכה ש'מתפלל מנחה ואחר כך מוסף', ולא די לו להשמיע שהלכה כרבנן שזמנה כל היום, שיש חידוש בהקדמת המנחה, להשמיע שאף שנחשב פושע על איחור המוסף, אף על פי כן צריך להקדים מנחה שהיא יותר תדירה (צל"ח).

■ להלכה, יש סוברים שלעולם מקדימים מנחה למוסף, ויש סוברים שרק אם חייב להתפלל כעת שתי תפילות, וכגון שרוצה להיכנס לסעודה גדולה שתתארך כסעודת נישואין, שחייב להתפלל לפני הסעודה, אבל אם אינו חייב להתפלל כעת שתי תפילות, יכול להקדים מוסף למנחה. ואם הגיע זמן מנחה קטנה, יתפלל מנחה תחילה. ויש סוברים שבציבור לעולם יקדים מוסף למנחה, שלא יבואו לטעות בשאר ימים להתפלל מנחה לפני זמנה. ואם אין לו שהות ביום להתפלל מוסף ומנחה יש סוברים שיתפלל מוסף, שמנחה יש לה תשלומין בערבית, ולמוסף אין תשלומין, ויש סוברים שיתפלל מנחה. ואם הוא נמצא סמוך לשעה שביעית יש להסתפק האם יקדים מוסף, שאם יאחר מוסף יחשב פושע (שו"ע סי' רפו סי"ד משנ"ב ס"ק יג יד, וביאור הלכה שם).

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי כָּל הַמִּתְפַּלֵּל תְּפִלָּה שֶׁל מוֹסְפִין לְאַחַר שְׁבַע שְׁעוֹת לְרַבִּי יְהוּדָה עָלָיו הַקְּתוּב אוֹמַר וְכוּ', ואפילו שרובן לאחר שבע שעות נחשב פושע, אך אינו נענש על כך (תוס' רא"ה). ויש שפירש, שאפשר שגם לרבנן נענש על כך (דא"ה).

מַאי מְשַׁמַּע דְּהַאי נוּגֵי לְיִשְׁנָא דְתַבְרָא הוּא, משום שתפילת מוסף אין תשלומין לכן נחשב כשבר, אבל בתפילת שחרית שיש לה תשלומין נקטה הגמרא לשון צער בעלמא (מהרש"א ח"א).

המשך מדף כח ע"ב

אָמַר רַבִּי לׁוֹי בְּרַבַּת הַמֵּינִים בִּיבְנָה תְּקֵנוּ, שבימי רבן גמליאל רבו האפיקורסין, והיו מצוין לישראל ומסיתין אותם לשוב מאחריה', ותיקן ברכה שתהיה בה בקשה לאבדם (רמב"ם פ"ב מהל' תפילה ה"א).

שְׁמַעוֹן הַפְּקוּלִי הִסְדִּיר שְׁמוֹנָה עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת לְפָנָיו רַבֵּן גְּמַלְיָאֵל עַל הַסֵּדֶר בִּיבְנָה, שמתחילה לא היו מתפללים את כל הברכות, אלא כל אחד היה מתפלל את הברכה הצריכה לו, ושמעון הפקולי תיקן לסדר אותם על הסדר שיאמרו את כולם (רבינו יונה). ויש שפירש, שאנשי כנסת הגדולה תיקנו את הברכות, אך בזמן רבן גמליאל נשתכחו, ושמעון הפקולי החזיר עטרה ליושנה (שיטה מקובצת).

אָמַר לָהֶם רַבֵּן גְּמַלְיָאֵל לְחֻמַּיִם כְּלוֹם יֵשׁ אָדָם שְׂיִוְדַע לְתַקַּן בְּרַבַּת הַמֵּינִים - שברכות התפילה מיוסדות בדיוק וכזונה במספר התיבות והאותיות, שבכחם לעשות רושם בשימים כדי שהתפילה תתקבל לרצון, ולכן שאל רבן גמליאל האם יש אדם שיודע כמו כן לתקן את ברכת המינים (פני יהושע).

לְשָׁנָה אַחֶרֶת שְׂכַחָה, שלא היה מתפלל בכל יום, כיון שתורתו אומנותו, ומי שתורתו אומנותו אינו מפסיק לתפילה (רשב"ץ). או שבזמן שמעון הפקולי ברכת המינים נאמרה רק בחזרת הש"ץ ולא בתפילה בלחש, ולא היתה שגורה בפי הציבור (מהר"ם בנט).

המשך מדף כט ע"א

אָלָא אִידִי וְאִידִי בִּיחִיד, אבל בציבור יוצא ידי חובתו כששומע מהשליח ציבור, במקרה שהתפלל ושכח להזכיר טל ומטר, אבל אם לא התפלל כלל והוא בקי, אינו יכול לצאת ידי חובתו כששומע מהשליח ציבור, וכשיצא ידי חובתו מהשליח ציבור זה צריך (פני יהושע).

ואף שהמתפלל צריך לתת עיניו למטה בתפילתו [ראה יבמות קה, ב], הסתכלות קצרה לתוספת כוונה מותרת (ב"י ס' צה בשם מהר"י אבוהב), או שעניו למטה יהיו בשעת התפילה, והסתכלות בחלונות קודם שיתחיל להתפלל (נ"ח ס' צ), או אם התבטלה כוונתו בשעת התפילה יסתכל לשמים ויחדש כוונתו (מג"א שם ד; אמרי נועם לגר"א). דין תפילה בבית שיש בו חלונות, נאמר רק להתפלל ביחידות כדניאל, אבל תפלת הציבור אינה צריכה לזכויות כל כך ומקובלת (שו"ת הרמב"ם ס' קמא, ופמ"ג צ א"א ד), ועל זה סמכו בתי כנסיות רבים שאין בהם חלונות (רש"י; פמ"ג שם).

■ להלכה, צריך לפתוח פתחים או חלונות כנגד ירושלים להתפלל כנגדן גם בציבור, כל שכן ליחיד בביתו. טוב שיהיו שנים עשר חלונות, ואפשר לכל צד שירצה, בתנאי שיהיה גם לצד ירושלים, ומתפלל כשעניו למטה, וכשמבטלת כוונתו ישא עינו לשמים לעורר כוונתו (שו"ע צ, ד ומשנ"ב שם).

יכול יתפלל אדם כל היום כלו את התפילות רשות, שתפילות חובה הם ודאי רק שלוש, שהרי תפילות כנגד תמידים או אבות תקנום [ראה לעיל כו, ב] (מהרש"א).

כבר מפרש על ידי דניאל וכו', ומה שאמר רבי יוחנן ולואי שיתפלל אדם כל היום כולו [ראה לעיל כא, א], היינו בספק אם התפלל, או אם מחדש בתפילתו דבר, וסוגייתו כשאינו מסופק וגם אינו מחדש בה דבר (תוס' לעיל כא, א ד"ה ורבי יוחנן; רבינו יונה כאן ועלעל), ולדעת הר"ף (שם) שאפשר להתפלל נדבה גם ללא שמחדש בה דבר, הו"א שחובה להתפלל בכל שעה שאין עוסקים בה בתורה, והפסוק בדניאל מלמד שחובה להתפלל רק שלוש פעמים ביום, ומוסיף רבי יוחנן שנדבה מותר להתפלל כל היום (פני יהושע).

יכול משבא לגולה הוהלחא, לשון 'התחלה', שקודם הגלות לא התפלל כלל, ורק מעת הגלות התחיל להתפלל על קץ הגלות ושולם הגולים (רש"י ומהרש"ל בביאור ראשון), ויש מפרשים ההיפך ש'הוחלה' לשון חולה, שקודם הגלות היה מרובה בתפילות, וכשגלה נעשה חולה, והתפלל רק שלוש פעמים ביום (ר"י מלוני; מהרש"ל בביאור שני; צ"ח).

תלמוד לומר (לְקַבֵּל) [נגד] ירושלים, שדניאל היה בבבל הקרובה לארץ ישראל, לכן היה יכול לכוון כנגד ירושלים, אבל בשאר מקומות בהם אין אפשרות לכוון כנגד ירושלים שנינו בברייתא (לעיל ל, א) שיכוון כנגד ארץ ישראל (מהרש"א).

יכול יהא פולחן בבת אחת, כבר מפרש על ידי דוד ערב ובקר וצארים, שבפסוק בדניאל 'וזמנתי תלתא' וגו' מבואר רק מספר התפילות, ובתהלים פירט דוד את זמניהם (רבינו יונה; מאיר).

יכול ישמיע קולו בהפלתו וכו', תלמוד לומר וקולה לא ישמע, וכדאמר לעיל (כד, ב) 'המשמיע קולו בתפלתו הרי זה מקטני אמנה'. ואסור להגיבה קולו שישמעו אחרים, אבל צריך להשמיע לאזנו (רשב"א ומאירי עפ"י הירושלמי), ויש סוברים שרק בקריאת שמע צריך להשמיע לאזנו, אבל בתפילה אסור אפילו להשמיע לאזנו (מאירי עפ"י התוספתא; ב"י קא, ב עפ"י הזוהר) ■ להלכה, לא ירים קולו בשעת תפילה, אבל צריך להשמיע לאזנו (שו"ע קא, ב), ואפילו בפסוקי דזמרה טוב שלא להרים קולו, כי הקב"ה שומע בלחש (משנ"ב ז). ולכתחילה צריך להתפלל בלחש כל כך שאף חבירו העומד בסמוך אליו לא יוכל לשמוע קולו, ואם אינו יכול לכוון יתפלל באופן שיוכל לכוון, אבל ללא הטרדת אחרים מחמת כן (משנ"ב ו).

להקפיד לשמוע כל אות ואות מוחזון (רשב"א, תוס' ע"ב ד"ה טעה), וכן נפסק להלכה (שו"ע ס' קכד סעי' ז).

הא דאדרב קתר שומע תפלה ויחזור לשומע תפילה ויאמר שם ותן טל ומטר לברכה ואינו צריך לחזור לברכת השנים (תוס' בשם היושלמי), ויש סוברים שבמקרה זה יחזור לברכת השנים (רשב"א בשם הראב"ד), ■ להלכה נפסק כדברי רב תנחום, שאם חיסר שאילת גשמים ונזכר קודם שומע תפילה ישאל בשומע תפילה. ואם נזכר לאחר שומע תפילה יחזור לברכת השנים וכדעת הראב"ד. ואם נזכר לאחר שעקר רגליו חזר לראש התפילה (ס' קיז סעי' ה).

המשך מדף ט ע"ב

אחרים אומרים צרי עמך ישראל מרבין ויעתם קצרה ואינם יודעים לפרש צרכיהם (רש"י). שנמצאים הם בדרך ומחמת כן קצרה דעתם, ואינם יכולים להתפלל שמונה עשרה שמפורטים בו כל צרכי האדם (מהרש"א ח"א).

אמר רב הונא הלקה באחרים, אך אם התפלל באחד מהנוסחאות של התנאים בברייתא יצא ידי חובתו (מאירי). ■ להלכה נפסק שאם הולך במקום גדודי היה וליסטים ואין דעתו מיושבת כלל מתפלל תפילה זו (שו"ע ס' קי סעי' ג).

מאי הפלג בקונן וצא אמר רבי יעקב אמר רב הסדא זו תפלת הדרף ואם תפילתו שגורה בפיו, יודע הוא שמהשמים הסימו שייצא לדרכו, כמו שאמר רבי חנינא בן דוסא (להלן לד, ב) אם תפילתי שגורה בפיו יודע אני שהוא מקובל (אליה רבה ס' קי ס"ק ח בשם הש"ה). ותפילה זו אינה התפילה קצרה שהוזכרה לעיל, שהתפילה קצרה נאמרת במקום סכנה במקום תפילת שמונה עשרה, ותפילת הדרך מתפלל במקום יישוב כשרוצה לצאת לדרך, וגם לאחר שהתפלל תפילת שמונה עשרה (תוס' רא"ש).

מאי תפלת הדרף יהי רצון מלפניך ה' אלהי וכו' ואינה פותחת בברוך שברוב הפעמים שחותם ב'שומע תפילה' היא ברכה הסמוכה לחברתה, ולכן גם כשאינה סמוכה לא תיקנו לה פתיחה (רבינו יונה). ויש מפרשים שאינה ברכה כברכת הנהנין, אלא תפילה ובקשת רחמים היא, אך חותמת בברוך שיש בה אריכות דברים. ומהר"מ מרוטנבורק היה מסמיך אותה לברכת הגומל חסדים טובים, שתחשב כברכה הסמוכה לחברתה שאינה פותחת בברוך (טור ס' קי). ■ להלכה, לכתחילה יסמיך אותה לברכה אחרת, וכשארין לו אפשרות, יכול לומר תפילת הדרך ולסמוך על הראשונים שסוברים שתפילת הדרך לא תיקנו לומר בה ברוך (שו"ע ס' קי סעי' ו ומשנ"ב שם).

המשך מדף לא ע"א

לעולם יתפלל אדם בבית שיש בו חלונות, הגורמים לו לכוון לבו, שהוא מסתכל כלפי שמים ולבו נכנע (רש"י להלן לד, ב ד"ה חלונות), ולכן יהיו החלונות בצד אליו הוא מתפלל (טור ס' צ), ויש סוברים, שפתיחת החלונות צריכה להיות כנגד ירושלים דווקא [וכמבואר בפסוק בדניאל] שהסתכלות לכוונה מביאה לתוספת כוונה ותהיה תפלתו רצויה ומקובלת (רבינו יונה בביאור שני; רמב"ם תפילה ה, ו). ויש מפרשים שהטעם הוא שראיית האור מיישבת את הדעת ומביאה לכוונה כראוי (רבינו יונה להלן לד, ב בביאור ראשון).

יכול ישאל אדם צרכיו ואחר כך יתפלל, כבר מפרש על ידי שלמה וכו', ודוקא צרכי יחיד לא ישאל קודם שמשבח, אבל צרכי רבים ישאל, וכפי שאנו מבקשים בעשרת ימי תשובה בברכה ראשונה 'זכרנו לחיים' וכו' (מאירי).

אין אומר דבר בקשה אחר אמת וציב, ואפילו שקריאת שמע וברכותיה הן רנה לה', לא ישאל צרכיו עד שיתפלל כדי לסמוך גאולה לתפילה (רבינו יונה).

אבל אחר התפלה אפילו כסדר ודוי של יום הכפורים אומר, ובברכת 'שמע קולנו' יכול היחיד להוסיף תחנונים קצרים, ואחר התפלה 'כסדר וידוי של יום הכפורים', וכל צרכי הרבים אפשר לבקש אפילו בשאר ברכות [כגון פסוקי רחמים וסליחות בברכת 'סלח לנו'] (תוס' ע"ז ת, א ד"ה אם בא). ויש שחילקו באופן זה: א. בברכת 'שמע קולנו' יכול לשאול כל צרכיו בכל ענין שירצה, שברכה זו כוללת כל הצרכים. ב. בשאר הברכות אם מוסיף דבר שאינו צורך אישי שלו, אבל הוא מעין אותה ברכה, יכול להוסיף דוקא בסוף הברכה ובלשון רבים, אבל בלשון יחיד אסור כי אינו לצרכו ממש. ובאמצע ברכה אסור להוסיף בשום לשון משום הפסק. ואם מבקש שאילת צרכיו ממש, כגון על חולה שיש לו בביתו וכדו', יכול לאמרו אפילו באמצע ברכה, אבל בלשון יחיד,

שלא ייראה כמוסיף על מטבע שטבעו חכמים. ג. בסוף התפילה, הן קודם 'יהיו לרצון' הן לאחריה, יכול להאריך בה כרצונו, בין בלשון יחיד, בין בלשון רבים, בין צרכיו ממש בין צרכי הרבים (רבינו יונה). ■ וכן הלכה [כרבינו יונה].

'רק שפתיה נעות', מכאן למתפלל שיתחוך בשפתיו, שיהא דיבורו ברור לו, ועל ידי כן כונתו מצויה ביותר (מאירי) ■ וכן הלכה התפלל בליבו, אפילו בדיעבד לא יצא (שו"ע קא, ב וביאה"ל שם).

'ויחשבה עלי לשיכרה', שלא היו רגילים להתפלל בלחש (רש"י בשמואל), או משום שהאריכה בתפילתה מאד, ודרך השיכורים להאריך בדברים שאין בהם כל צורך (מהרש"א; עיון יעקב על עין יעקב).

מכאן ששיכור אסור שיתפלל, שאינו מיושב בדעתו ואינו יכול לכוון בתפלתו, ואם התפלל תפילתו תועבה (רמב"ם תפלה ד, יז), שתפילה היא כעומד לפני מלך, ואין לך העזה גדולה ומשוקץ ככניסה לפלטין של מלך בבלבול הדעת, ולכן תפילתו תועבה (ערוך השלחן צט, א-ה). ■ להלכה, שתה רביעית אסור להתפלל עד שיפוג יינו. שתה יותר ויכול לדבר לפני המלך והתפלל תפילתו תפילה, ואם אינו יכול לדבר לפני המלך תפילתו תועבה, וכשיפוג יינו צריך לחזור ולהתפלל. וראה עוד שם לענין אם הפסיד זמן תפילה מחמת שיכרותו האם יש לו תשלומים (שו"ע צט א ומש"ב ו).

בבא
קבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא

בבא

בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא
בבא

בבא

בבא

בבא

בבא
בבא

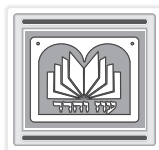
בבא

בבא

פירוש בהיר וצח
משולב על סדר הגמרא
מוסד ע"פ רש"י והראשונים ז"ל
בשפה ברורה ונעימה

ברכות

תלמוד בבלי עוז והדר המבואר
שפה ברורה
יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה עוז והדר

©

כל הזכויות שמורות
ממלכת התורה "עוז והדר"
Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות ומושקע במהדורה חדשה מפוארת זו הון רב ויגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורה ולהבדיל עפ"י הזכויות בכל המדינות אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה צילום והעתקה כולל העתקה חלקית מספר זה, וכן אין לתרגם או לאחסן במחשב או לקלוט בכל דרך שהיא כל חלק שהוא מהספר, וכן אין לעשות כל שימוש מסחרי בחומר הנדפס, בביאורים במקורות ובכל ההוספות. ואין הספר נמכר אלא על מנת שלא יעשה בו שימוש שלא כדין. ושארית ישראל לא יעשו עולה.

הפצה והזמנות:
'היכלי תורה'

בארץ ישראל: טלפון (02)9924603 פקס (03)5435884
בארה"ב: (718)437-3514 Fax. (718)437-0054 Tel.
באירופה: 0176-8806-20-44 Tel.

נדפס על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

נדפס בארץ ישראל
Printed in E. ISRAEL

מהדורה שלישית - שנת תש"פ

הארות והערות יתקבלו בברכה
בת.ד. 9359 בית שמש פקס: 03-5423180
editor@oz-vehadar.com

לתרומות והנצחות: 845-406-9099
oiz@oizusa.com
PO Box 340 Monsey NY 10952

ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב, שם עולם אתם לו

ברכה לראש משביר

הרה"ח המו"מ בתורה ביראה ובחסידות, הנגיד המפואר רודף צדקה וחסד, כבוד המעש, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, רחום ומוקיר רבנו, יקר רוח

מוה"ר **יודא לייב פערלמוטער** שלימ"א

מנאמני ביתו של כ"ק אדמו"ר מפשעווארסק שלימ"א

פטרון תלמוד בבלי המבואר "מתובתא"

אשרך שוכית להיות ממסייעין לדבר מצוה וממקימו תורה שבע"פ בהוצאת הש"ס הנסדר מחדש ברוב פאר והדר בהוספות ומעלות נשגבות אשר כמוהו לא היה לעולמים, והכל על ידי תלמידי חכמים מופלגים יראים ושלמים, ובדין הוא שיטול שכרו, וצדקתו עומדת לעד ולדור דורים זה הכותב ספרים וכו'.

זכות זיכוי הרבים וזכות לימוד התורה ע"י רבבות אלפי בני ישראל, יגן בעדו שיזכה לאריכות ימים ושנים טובות ושיהיה תמיד הון ועושר בביתו, ויזכה לראות בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, ואך טוב וחסד ירדפוהו כל ימי חייו, יהי ה' אלוקיו עמו ויתנהו למעלה למעלה.

כעתירת

הנהלת עזו והדר

לזכר עולם יהיה צדיק

רב האי גאון וצדיק המפורסם משיירי כנה"ג

בוצינא קדישא חסידא ופרישא נר ישראל עמוד הימיני

בקש"ת רבי **יעקב לייזער** וצוקלה"ה

האדמו"ר מפשעווארסק

אשר אור תורתו, צדקתו וחסידותו האיר פני תבל ממקום מושבו בעי"ת אנטווערפין וע"א נסתלק לגנוי מרומים כיום כ"ז מרחשוון תשנ"ט

לעילוי נשמת

הרב החסיד המפול' ת"ח ובר אוריין,

מחדש חידושים נפלאים ומתוקים ובפרט בספרי החסידות, ירא שמים מרבים, שייף עייל שייף נפיק ולא מחזיק מיכותא לנפשיה

מוה"ר **משה פערלמוטער** ע"ה

בן הרה"ח ר' אברהם ז"ל

נלב"ע כ"ו כסלו תשנ"ט

ולעילוי נשמת

חמיו הרה"ח המפואר

מוה"ר **מרדכי** בהר"ר יחזקאל הלוי

ווערצבערגער זצ"ל

נלב"ע י"ג אייר תשמ"ה

ת.נ.צ.ב.ה.

תלמוד בבלי "עוז והדר" המבואר

שפה ברורה

יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה "עוז והדר"

בנשיאות הגאון רבי יהושע לייפער שליט"א
אב"ד דק"ק באר משה מאנסי
מייסד ונשיא ממלכת התורה "עוז והדר"

ראש בית המדרש ועורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרנץ

עורכי הביאורים במסכת ברכות

הרב שמואל חיים חדש
עורך אחראי וראש המערכת

הרב אברהם מישקין
הרב יואל סלומון
הרב איתן פויכטונגר
הרב עקיבא פרוינדליך
הרב חגי קלעגי
הרב עמיר רביב
הרב יעקב רוזנקרנץ
הרב ישעיה שיינברגר

הרב מרדכי שמואל הורביץ
הרב שמואל הלפרין
הרב נתנאל זילבר
הרב ישראל כהן
הרב אברהם כץ
הרב רן יוסף לב
הרב יהושע לינטופ
הרב דוד מושקוביץ

הרב יהודה אבני
הרב אלעד אברמז'יק
הרב בצלאל אורבך
הרב מאיר בוימל
הרב אברהם בריסק
הרב בן ציון שכנא גליק
הרב מרדכי דוד גרוסגליק
הרב מאיר גריינר

מבקרים:

הרב שמעון שולב
הרב שמואל שולביץ
הרב אברהם שלמון
הרב יוסף שמעוני
הרב אליהו שנקר
הרב דוד שפירא

הרב אלחנן פרידמן
הרב יעקב קונופניצקי
הרב מיכאל קליין
הרב מנחם מנדל קרויזר
הרב חזקיה צבי קנר
הרב שלמה רוזנבאום

הרב אבינועם אהרוני
הרב אברהם ברנר
הרב מתתיהו הוכברגר
הרב משה זייברט
הרב פנחס לייטנר
הרב שמואל פורטנוי

חברי המערכת:

הרב יצחק קפלר
הרב ישראל רכניצר
הרב שמעון שפיצר

הרב משה פישביץ
הרב משה פלדמן
הרב יצחק אביגדור קלוגמן

הרב אברהם בריכטא
הרב לייביש לסקר
הרב יעקב מרדכי סופר

היה קורא פרק שני ברכות

קוסוב'לים וגו' אין פ'רץ ואין יוצאת ואין צ'ונה ב'רחבתינו'.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בביאור מקרא זה: בביאור התיבות 'אלופינו קוסוב'לים' נחלקו רב ושמואל, ואמרי ליה - ויש אמורים, שנחלקו בזה רבי יוחנן ורבי אלעזר, חד אמר, אלופינו [-שרינו] בתורה, וקוסוב'לים [-טעונים]^{טז} בתפלות, וחד אמר, אלופינו בתורה וקפלות, וקוסוב'לים בישורים.

כלומר, שתהא מבין בתורה כהלכה, עיניך יאירו במאור תורה^{טז}, ופניך יזוהרו כזוהר הקינה^{טז}, ששלתיהך יבינו דעת, וקפלותיה תג'ל'נה מישורים^{טז}, ופניך [-צעדיך] ירוצו לשמוע את דברי התורה^{טז}, שניתנה מפיו של הקדוש ברוך הוא המכונה בתיק יוקיו^{טז}.

כי הווי קפלותי רגלן מבי רב הקדא, ואמרי ליה מבי רבי שמואל בר ינאי, אמרו ליה קבי - היו אמורים מקרא זה (מלס קמני יד) 'אלופינו

ימין יחבי'. וכתב שם במצורת ציון, ועחק, ענין מיושן, כמו 'הדברים עתיקים' (י"א א' ד טז). ובמלבי"ם שם כתב 'רצה לומר, וקב"ה' שהוא נתקן מן הימים והזמן, רצה לומר, שאינו תחת הזמן'. כתב במעון הברכות (י"א שלמק), שזה הוא עיקר הגמול של האדם לעתיד לבוא, שיזכה לשמוע דברי תורה מפיו של הקדוש ברוך הוא. טז. כתב בשפתי חכמים (י"א ט), שלא נתברר האם היו אמורים זה לזה רק את המקרא עצמו, או גם את דרשת המקרא המובאת בדברי הגמרא להלן בסמך. ובכך יהודיע (י"א אמה) כתב, שהם היו אמורים רק את שתי התיבות 'אלופינו מסובלים', והגמרא להלן מפרשת כותנתם בדרשת וחיבת אלו. ע. מ'שון הכתוב (מלס טז ט) 'אלופי ומודעי'. שיטה מקובצת (י"א טז). ובביאור חיבת 'אלופי', מירשו במצורת דוד ובמצורת ציון שם שהוא מלשון שר. עא. מ'שון 'נושא סבלי' (מלס א ט טז). כלומר, טעונים מצוות. שיטה מקובצת (טז).

טז. כתב בכך יהודיע (י"א ואלס), שענין יאירו במאור תורה' היינו חלק הסוד, שהוא אור של התורה. טז. ע"ל שם הכתוב (קלס ט ז) 'חכמת אדם תאיר פניו'. מהרש"א (י"א ד"א טז). ובכך יהודיע (טז) הוסיף בזה, שהכוונה שיהנו התלמידים ויתחכמו מראיית פניו, וכמו שאמר רבי (פיועין יג) 'האי דמחרדנא מחבראי, רחוייתה לרבי מאיר מאחוריה, ואילו חיותיה מקמיה הוה מחרדנא טפי, דכתוב (שפ"ט ל ט) והיו עיניך רואות את מורדך'. טז. כוונת הברכה היא שיהיו שתי הכליות מייצגות אותו לטובה, לפי שטבע העולם הוא שכליה אחת מייצגת לטובה ואחת לרעה. בן יהודיע (טז). טז. נקטו עי כאן את כל הכלים והאיברים השייכים ללימוד התורה, הלב והכליות לעיון ומחשבה, הפה הלשון והשפתים הם כלי היכרות, העין לראות, האוזן לשמוע, הרגלים לרוץ למקום תורה, אבל ידים' לא הזכירו בדבריהם, לפי שהם כלי מעשה ממש, ואינם שייכים ללימוד התורה אלא לקיום המצוות. מהרש"א (י"א ד"א טז).

מי שמתו פרק שלישי ברכות

הקטוב אוקר (ס"ט י"ח) 'מִקְוֵה ה' חוֹנֵן דָּף וְגַמְלוֹ יִשְׁלַם לוֹיִב, וְדוֹרְשִׁים אֶת הַכְּתוּב כְּאִילוֹ נֹאמֵר 'מְלוֹה', כְּלוֹמֵר מְלוֹה אֶת ה' מִי שְׁחֹנֵן אֶת הָרֵל, שֶׁהַמְלוֹה אֶת הַמֵּת שֶׁהוּא לֹדֵיב וּבִכֵּן הוּא עוֹשֶׂה עִמּוֹ חֶסֶד, נֹחֵשֵׁב כְּאִילוֹ הוּא מְלוֹה אֶת ה', וְה' יִשֵּׁב לוֹ גְּמוּלוֹ. וְכֵן נֹאמֵר (ש"ט י"ג) 'עֲשֵׂךְ דָּל תִּתֵּן עֲשֵׂה־יָדוֹ וּמְקַבְּדוֹיִי חוֹנֵן אֲבִיּוֹן', שֶׁהַמְכַבֵּד אֶת ה' הוּא מִי שְׁחֹנֵן אֶת הָאֲבִיּוֹן.¹

★

הגמרא מביאה נידון אם המתים יודעים מהנעשה בין החיים: **רבי הניא רבני יונתן הווי שקלי נאזלי** [נהיו הולכים] **בבית הקברות**,² **הנה קשריה תכלתא דרבני יונתן** - והיו גרורות ציציותיהם של רבי יונתן על גבי הקברים בדרך הלכות. **אמר רביה רבי הניא לרבי יונתן, תלמידי - הגבה את ציציותך שלא יגררו על גבי הקברים, כדי שלא יאמרו המתים, תמקרהם הם מתים ונאין אצטגלי, ונעקשוי תתקרין ומכישים אותנו, בכך שהם מראים לנו שהם מקיימים מצוות ואילו אנו איננו יכולים לקיימם.**³

★

אמר רביה רבי יונתן לרבי חיאיא, וקמי דרבני בוצי האי - וכי המתים יודעים כל כך ממה שנעשה בין החיים, נהא קתיב - והרי נאמר (קמ"ט ט) 'כי תתיים יודעים שקמתו והמתים אינם יודעים מאומה, וכל שכן שאינם יודעים מדבר קטן כזה להתבייש בו.'

אמר רביה רבי חיאיא לרבי יונתן, אם קרית פסוק זה, לא שנית - לא חזרת עליו פעם שניה כדי שתתבונן בו, ואם שנית, לא שששית - לא חזרת עליו בשלישית, ולא שששית את הפסוק, לא שישששית דף את כוננתו, שאינו מתפרש כלל על מתים ממש, אלא כפי שיבואר.

רבי חיאיא מבאר את הפסוק: מה שנאמר **'כי תתיים יודעים שמתו'**,⁴ 'החיים' אצו הדייקים שקביתתן נקראו תיים, ויודעים שימתו' היינו שהם נותנים אל ליבם את יום המיתה, ונמנעים מלעבור עבירה. וראיה לדבר שהצדיקים נקראים חיים גם לאחר מותם, **שאמרו (שמש"ג כ"ט ט), 'ובקנהו בן יהודה בן איש חיל' רב פקלים מקבצאל, הוא הקד את שני אריאל מואב, והוא נבר והקד את הארי בתוך המור ביום הששגלי.**

★

דיו נוסף: **אמר רבקה אמר רב יהודה, קל הוואה את המת עוברי ואינו קנהו לפחות בשיעור של ארבע אמות,⁵ עובר משום 'אונן ארש הרף עשהו' (מש"ח ט).** **ואם הקנהו (ל-יוהן) מה שקרו, אמר רב אסי, גלי**

שם להשתטח על קברי הצדיקים. כתבי הרמ"ע מפאנו (משמ"א פ"א ס"ד). כה. 'תכלתא' פירושו ציצית [ואין הכוונה רק לחוט התכלת]. ראה רש"י בסוכה (נ"א ד"ה תמ"א). כט. 'בחר' לאו דווקא, אלא יש מחר שהוא לאחר זמן. שפתי חכמים (ד"ה תמ"א). ל. נחלקו המפרשים מהו הכוונה 'למחר באין אצלנו'. בפשטות הכוונה שלמחר הם מתים ובאים להקבר עמו [ראה גם שפתי חכמים (ד"ה תמ"א)]. ובכ"ן יוסף (ד"ה תמ"א) פירש, 'למחר באים למדרגתו, שאחר שימותו יהיו חפשים מכל המצוות. ובלבדיו הש"ס (לאן ע"ד ג"ה ט"א) פירש שכוונתו שלמחר באים להתפלל אצלנו. וכמו שאמר בתענית (ט"ז), 'למה יוצאים לבית הקברות וכו' כדי שישקשו עלינו מתים רחמים'. לא. בור (ד"ה ט"ז). רואה שם דוד שמשפע שמונת ללכת לבית הקברות בבגד שיש בו ציצית, רק שיהיה להגביה את הציצית. וכתב ע"ד בשם רבינו יונה (ד"ה ט"ז י"א), שדווקא בימיהם שהיו מטילים ציצית בכל בגדיהם ואי אפשר שישפטו את כל בגדיו כאשר הוא הולך לבית הקברות, מותר לו ללכת לשם בבגד שיש בו ציצית. אבל אנו שיש לנו מלבד מיוחד לקיים בו מצות ציצית, אסור ללבוש בבית הקברות משום לונע ולרש. ופסק בשולחן ערוך (ש"ס ט"א), שאם הוא מכסה את הציצית, מותר לו ללבוש בבית הקברות. לב. שפתי חכמים (ד"ה ותי י"ג). לג. בתוב 'חי וקוראים חיל', הגמרא דורשת את הכתיב ולא את הקרי. חוספות (לאן ע"ד ג"ה ט"ז). לו. 'החן פירוש הפסוק לפי שטרו לפי הקרי. בניהו בן יהודיע היה 'בן איש חיל', כלומר גבורתו באה לו מאביו. והיה 'רב פעלים', שעשה פעולות רבות של גבורה. והוא היה מהעיר קבצאל. וכתב את שני אריאל מואב, אריאל פירושו חזק [מלשון 'ארי אל'] וכאילו אמר אריה חזק. וחינו שנתנה את שני שיר מואב החזקים. ויחזו יוד ויהב את האוי בתוך הבור, שהרג את האוי במקום דחוק שקשה לחלחל בו. והיה זה ביום השלג, שאף שבע האריות שיבמים קרים הוא מחזק, ואילו טבע האדם להיפך, שיבמים קרים הוא נחלש מפני הקור, אף על פי כן נתגבר עליו והרג. מצות דוד ולב"ג (שמש"ג כ"ט ט).

שואלת הגמרא: מאי בינייהו - מהו ההבדל בין תנא קמא לבן עזאי. משיבה הגמרא: אמר רבינא, הנידון אם חוששין לעקבדים בספינה איבא בינייהו [זהו ההבדל ביניהם], קר - תנא קמא קבר, תישיגין - אף בספינה חוששים שמא יש בה עכברים, ולכן אי אפשר ששניהם יקראו ויתפללו כאחד, אלא האחד ישמור את המת מהם וחיברו יקרא ויתפלל, וקר - בן עזאי קבר, לא תישיגין - אין חוששים לעכברים בספינה, ולכן יכולים שניהם להניחו וללכת יחד לקרוא ולהתפלל.

הגמרא מבארת דינים שונים בכבוד המת: **תנו רבנן ברבייתא, המוליד עבמות של מת מקקום קקום, הר זח לא יתנם דקספנא [בשקל של עור] ויתנם ג' גבי תמור ורובם גליהם, קסני שובכן הוא נהגה קהם קנהג קיין. ואם קנה קתירא קסני נקרים וקסני קסטים, והוא צריך לרכוב על הסוס ולרוץ כדי לברוח מהם, מותר.**⁶ **וקדרה קסמרו עבמות, קה אקרו קסר תורה.**

הגמרא מבארת את הסיפא של הברייתא. **שואלת הגמרא: ארייא - על איזו הלכה נאמר 'כדרך שאמרו בעצמות כך אמרו בספר תורה', ארייא ארישא - אם נאמר שנאמר כן על ההלכה שברישא, ספר לרכוב על גבי עצמות, וכאן הברייתא לומר שכמו כן אסור להניח טפר תורה על החמור ולרכוב עליו, קשייא, קי רע [וכי גורע] קסר תורה קעבמות, ולא היתה הברייתא צריכה להשמיע דין זה. משיבה הגמרא: אריא ודאי נאמר זאת ארייא - על ההלכה המאורה בסיפא, שאם היה צריך לברוח מפני הנכרים או מפני היליטסים יכול הוא לרכוב על גבי עצמות, וכאן הברייתא לומר שכמו כן מותר באופן זה לרכוב על גבי ספר תורה.**

דיו נוסף: **אמר רבקה אמר רב יהודה, קל הוואה את המת עוברי ואינו קנהו לפחות בשיעור של ארבע אמות,⁵ עובר משום 'אונן ארש הרף עשהו' (מש"ח ט).** **ואם הקנהו (ל-יוהן) מה שקרו, אמר רב אסי, גלי**

מרט שמא יהיו עכברים בספינה, אלא אפילו אם היו שנים, שיכולים הם לשמור על המת בלא להבטל מקראת שמע ותפלה על ידי שהאחד ישמור וחיברו יקרא, אף על פי כן יכולים הם להניחו ולהתפלל. משום שאין כלל חשש לעכברים בספינה. צ"ל (ד"ה ט"ז ט"א). יז. רש"י (ד"ה תמ"א, מנחות ט). ד"ה תמ"א). רש"י בפסחים (נ"ג ד"ה תמ"א) פירש שהן שתי מלות מחוברות ופירושו שני שקים. ובערוך [ד"ה תמ"א] הוסיף לברא שהם שני שקים מחוברים שמתחתם על החמור אחד מצד זה ואחד מצד זה. יח. הברייתא השמיעה דין זה גם בכורים וגם בלמטים משום שבכל אחי יש חירוש. בכורים חירוש הוא, שאף שהוא ספק אם יבוא את העצמות, והיינו כורים שאין לו לבווחם בודאי [בשיבתו עליהם] משום ספק זה, מותר הובר, שמוחר לבווחם ביוון מועט משום ספק ביוון גדול. ובלמטים חירוש הוא, שאף שהם באים עליו ולא על העצמות, אף על פי כן מותר לו לבווחם כדי שיוכל לברוח ולהציל את עצמו. פרשת מרדכי (ד"ה תמ"א). יט. תוספות (ד"ה ויגס) ורא"ש (פ"י ב"ב ד"ה תמ"א). כ. ואף על פי שאין נשאים אותו לקוברו אלא ממקום למקום. רבינו יונה (ד"ה ט"א) [אננם ראה בית יוסף (ד"ה פ"י ט"א) ד"ה תמ"א] שמדברי הנור לא משמע כן]. כא. רבינו יונה (ד"ה ט"א) ורא"ש (פ"י ט), וכתב הפתחי תשובה (פ"י ט"א קמ"ט) בשם ר' אליהו (ד"ה פ"י ט), שהו דווקא אם יש לו מלודים לפי כבודו, אבל אם אין לו מלודים לפי כבודו צריך ללוחו עד קברו [וראה כתובות (ט) כמה הוא לפי כבודו]. כב. רמ"א לעיל בהנהגת בשם המהרש"א אודות ביאור הפסוק לונע לרש הרף עשהו, ועל פי דבריו שם ביאר את הפסוק המובא כאן, שאם חונן את הול הוא היה מלוח את הקשה, שאף שהיה אנוי יכול להשיב, שוב הקשה בעבור. כג. שאין לך מי שהוא דל יותר מן המת. רש"י (ד"ה תמ"א). כד. שהעושק את הדל כמתוהו את ה' שעשאו. כה. כפכד את עשרו [נאמר קרמן], הוא הקשה. כו. רמ"א צ"ל (ד"ה ט"א) מרוע הקרימה הנמרא את הפסוק 'מלוח' [הן ענין ל' לפסוק 'ומכבודו חזון אביון' שהוא קרמן לו בסדר הפסוקים]. כז. וכו' י"ב

מי שמתו פרק שלישי ברכות

לפי ספרנו נוגתאי דקורחא בברי קלניתא דתנאי קמחר - שתשלח לי את הסתק שלי ואת השפורת של החול שלי, עם פלונית הבאה מחר לקבורה.

אמרת הגמרא: אפיקאי קרני - מוכח שהמתים יודעים את הנעשה בין החיים, שידעה שאותה פלונית גוססת ותמות מחור. דחה הגמרא: [דקמא] ודוקה קרים וקריניו - הוי - שמה דומה, שהוא המלאך הממונה על המתים, מקרים ומכריו לפניהם כי עתה יבוא פלוני, ולכן ידעה זאת, אבל שאר ההרדים הנעשים בין החיים אכן אינם יודעים.

תא שמע רביה אחרת שהמתים יודעים את הנעשה בין החיים, דאבדיה דשמואל הוה קא טסקני גביה זוני דתנאי - אביו של שמואל היו מפקידים אצלו מעות של יתומים, כי גח נפשיה לא הנה בשמואל גביה - וכשנפטר לא היה שמואל אצלו, ולא שמע מאי דבר לגבי מעות אלו היכן הן, ועל כן לא ידע להחזירן לבעליהן. כיון שכן, הוה קא קרו ליה בר אביי זוני דתנאי - היו מכנים את שמואל, 'בן של האוכל מעות יתומים'. נצטטר שמואל, ואז אבדיה דההוה קתל - הלך אחרי אביו לבית הקברות. כבואו לשם, נגלו לו המתים כאילו הם מחזין לקבריהם ויושבים בעיגול.

אמר ר'הו שמואל, גבינא אבא - אני רוצה את אבא. אמרו ליה, אבא טובא איבא קבא - הרבה יש כאן של שמם אבא. אמר ר'הו, גבינא אבא בר אבא - אני רוצה את אבא בן של אבא. אמרו ליה, אבא בר אבא גמי וטובא איבא קבא - יש כאן גם הרבה שמם אבא ושם אביהם אבא.

אמר ר'הו, גבינא אבא בר אבא אבדיה דשמואל - אני רוצה את אבא בנו של אבא אביו של שמואל, היבא - היכן הוא. אמרו ליה, קליב קמיתביה דרקיעא - עליה לישבה של מעלה. אדהכי הוניה קרני דתמיב אבארי - בינתים ראה שמואל את לוי חבירו, שהיה יושב מחזין לעיגול שבו ישבו שאר המתים, אמר ליה שמואל ללוי, אפאי תבת אבארי - מרדע אתה יושב בחזן ואינך יושב בעיגול עם כולם, וכאי טעמא לא קלקת - ומה הטעם שלא עלית לישבה של מעלה? אמר ליה לוי לשמואל, דאבדיה [נ-שאר] לוי, קל פי הנהך שני דחא קליבא קמיתביה דרבי אבא ואהי'שיתיה דתתיה - כפי מספר השנים שלא נכנסת לישבתו של רבי אפס והחלשת את דעתו, לא קמני'עין קף קמיתביה דרקיעא - לא נכנסו אותך לישבה של מעלה. אדהכי הוה קתא אבדיה - בינתים בא אביו של שמואל משיבה של מעלה. דההוה קבא בר אבארי - ראה שמואל

יח: [בן]

שאביו בוכה וצוחק. אמר ליה שמואל לאביו, מאי טעמא קא קבית - מרדע אתה בוכה. אמר ליה אביו, דלעגל קא אמתית - מפני שבקרב חבוא אלינו. שאל אותו עוד, וכאי טעמא אהיבית - ומרדע חיבת ושמתח. השיב לו אביו, דהשיבת קבאי קמא טובא - מפני שחשוב אתה מאוד בין החיים. אמר ליה שמואל, אי חשיבנא נפשיה קרני - אם חשוב אני לכנסו את לוי בוכותי. נפשיה קרני - ואכן הכניסו את לוי לישבה של מעלה. אמר ליה שמואל לאביו, זוני דתנאי היבא - היכן מונחות מעות היתומים שהופקרו אצלך. אמר ליה אביו, זיל שקלינאו באמתא דר'הו - לך טול אותן ממוש הרחיים, נפשיה דתנאי דידן - המעות העליונות והתחתונות הן שלנו, וקרינא דתנאי - והמעות האמצעיות הן של היתומים. אמר ליה שמואל לאביו, מאי טעמא נבדית קיי - מה הטעם שעשית כן, להניח את מעות היתומים באמצע בלבד. אמר ליה אביו, משום שסבתי שאי נגבי קנבי קנבוי דידן - שאם יבואו נגבים, יגנבו מהמעות שלנו המונחות למעלה, ואי אבדיה ארנא אבדיה דידן - ואם תאכל הקרקע את המעות, תאכל את המעות שלנו הנמצאות למטה, ובין כך ובין כך לא יספרו היתומים.

מסימת הגמרא: אפיקאי קרני - מוכח שהמתים יודעים את הנעשה בין החיים, שהרי ידע אבדו דשמואל שכנו חשוב בין החיים. דחה הגמרא: דיקמא שאני שמואל, שמה שוננו שמואל, קינן דחשיב קרני וקריניו - כיון שחשוב הוא הקדימו והכריזו לפני מותו שישו קקום, ולכן ידע אביו שהוא חשוב בין החיים.

לעיל (ע"ב) הובאה דעת רבי יונתן שהמתים אינם יודעים מהנעשה בין החיים. הגמרא מוכיחה שרבי יונתן חור בו מדבריו אלו. אמרת הגמרא: נאך רבי יונתן דבר רבי - חור בו ממה שאמר שהמתים אינם יודעים מהנעשה בעולם, דאמר רבי שמואל בר קהני אמר רבי יונתן, קנזין קמיתם שהם קוספריים [מ-ברכות] זה עם זה, ששאר רבנן (נכנס לו ד) בבנין מיתת משה, וינאמר ה' אלו, זאת התרין אשר נשבעתי לאבותי, ויניקב לאמר, מאי [מהי] הכוונה? לאמר, אלא כך אמר הקדוש ברוך הוא למשה, קף אמור קהם לאבותי, ויניקב, שבויה ויניקב, שבויה ויניקב, שאתן את ארץ ישראל לדודכם, דבר קמיתביה דרבי.

למעלה בשמים. מהרש"א (רי"א אלא), ומה שלא פירשו תוספות כרשי" שהכוונה שהוא חשוב בעולם הזה, כיאר הפרזי אביב (רי"א אלא) שהוא משום שבגמרא עצמה משמע שלא היה חשוב כל כך בין החיים, שהרי כיו אותו 'בן אוכל מעות יתומים', ובעל כרחך שמה שאמר שהוא חשוב 'בהאי עלמא' הכונה לעולם העליון, ואמר לו כן משום שכן הוכח באותו מעשה עצמו, שכשומר להם שהוא רוצה את אבא בר אבא אבדו דשמואל יצאו מיד מי הוה. לו. ואפשר שחיהו מרדכי ביניהם, שאם לא כן הלא היה יכולים הנגבים לקחת את הכל. פתח חכמים (רי"א מעט). לו. כן פירש רשי"א (רי"א אלא), והתוספות (רי"א אלא) פירשו בפתח אחר, שהראה היה מכך שידע אביו של שמואל כי שמואל עומד למות. והופשו, שאין לרחוח שידע זאת מהמלאך דומה הממונה על המתים שחבריו על כך, שהרי אינו מקדים להכריז זמן רב כל כך לפני פטירתו של האדם, שגם הוא עצמו עדיין אינו יודע מי עתיד למות [אמנם הר"א (פג יט) יניקב רבי אלא] הקשה על כך, שהוא אמר לו אביו שבזמן קרוב יבוא אליהם, ואם כן אפשר לומר שדומה הכריז על כך ומשמ ידע זאת. וכתב משום קשיא שידע על חיבתו של שמואל בעולם, כתבו המפרשים כמה ביאורים. מהרש"א (רי"א אלא) על תוספת פירוש את מה שאמר לשמואל שהוא חשוב 'בהאי עלמא' שהכוונה לעולם העליון בו היה אביו של שמואל, וממלא אין להוכיח כי הוא יודע מקודמו בעולם הזה נוראה בועה לעיל מה הכיחא את תוספת לפרש [כן]. הפרזי אביב (רי"א אלא) כתב שהוקשה לתוספת על פירוש רשי"א כיצד הוכיחה הגמרא על דיעת המתים כמה שידע אביו של שמואל על חיבתו בנו, שהרי יונתן שידע זאת עוד מהיותו בחיים, שלא נפטר רק זמן מעט קודם למעשה זה, ומשום כך נטו מפירושו ומפירוש ברך אחרת, כאמור. לו. בראה שהכוונה שלך אליהם אתו מותו. לו. אף על פי שבשעה שאמר כן למשה עדיין לא נכבשה ארץ ישראל, מכל מקום כיון שכבר נכבש את ארץ סיחון וצנע, שהיא חלק מארץ ישראל, וגם הגאון ה' למשה את כל הארץ, הרי זה נחשב כאילו כבר כולה נכבשה לפניו. מהרש"א (רי"א אלא) ומה שכתב

הו. אין הכוונה שחיהו צריכה לזכרם אלו, ולא אמרה זאת אלא משום עגמת נפש על שמתה בילדותה. רשי"א (רי"א אלא). בו. הדפסרשים הקשו כיצד הלך שמואל, שהיה כהן (מעלה ט), לבית הקברות. וכמה תשובות נאמרו בכך. דעת הגר"א (משי נעם ט"א אלו), שהלך למקום שהשמות יושבות שם ולא לבית הקברות משם, ודעת המצפה איתן (רי"א אלא), שלא היה משהו זה אלא בחלום, המהרש"א (רי"א אלא) כתב שעמד חזק מן הקברים ולא נטמא. בו. כך היה שמו. רשי"א (רי"א אלא), ואף שאמר להוכיח את שמו של אביו אף לאחר מותו (משי, יודי פי יט ט"ז), מותר הדבר כאשר הוכיח שמו בהא לצורך כבודו ואי אפשר לעשות צורך זה אלא בארץ אחר. עיני בונימן (רי"א אלא). כת. שגם שם אביו [נכס של שמואל] היה 'אבא'. כט. רשי"א (רי"א אלא), והקשה העיני בונימן (משי ד"א ט"ח), שהרי לו היה רבו של שמואל לכבואר בכמה מקומות שאמר שמואל שמו של לוי. וכתב שצריך לומר כניסת הספרים אחרים [נכס וניה המהרש"ל] ברשי"א שלא נטרס 'אחר אלא יזכירו'. והענין למשם (נשי"ט ט) כתב שאפשר לפרש דבריו רשי"א שהיה חזיר של אביו של שמואל, ולא מינו את רבי אפס לראש הישיבה. באותן שנים ששימש רבי אפס כראש הישיבה, ישב רבי תנאי מחזן לבית המדרש ובה לוי יושב אצלו ללמוד ממנו. ואמנם מה שישב לוי אצל רבי תנאי היה זה משום כבודו של רבי תנאי, אך מכל מקום לא היה לו לעשות כן, משום שהחליש בכך את דעתו של רבי אפס, ומשום כך נעשה. מהרש"א (שי ד"א אלא). לו. ובין שלא עלתה למעלה רק מטעם זה ולא משום שאינו חשוב, לכך אני יושב בחזק, שבאנו הוא לי לשבת עמהם. אמר נועם (רי"א אלא). לו. כן הוה לפירוש רשי"א, ראה בהנהגה הלחן בסמוך, אבל לפירוש התוספות הכונה, שמואל חזיר

מי שמתו פרק שלישי ברכות

ולכן לא מנה אלא את המקומות בהם הוחרג נידוי במפורש, ואינם אלא שלשה, וכאמור.

★

שנינו במשנה: **נשאלו המטות והחילופיהן וכו'**, את שלפני המטה צורך בהם פטורין [מקריאת שמע]. הגמרא מביאה ברייתא בענין זה: **תנו רבנן** בברייתא, אין מוציאין את הפת לקבורו **במוצה** לזמן קריאת שמע^[א], כדי שלא יפסידו את מצותה כאשר יעסקו במת ועיבור זמנה, ואם התחילו בהוצאתה הגיע זמן קריאת שמע, אין מוציאין בכך כבוד לקרוא את שמע, אלא ממשיכים במה שהתחילו עד שסיימו^[ב].

הגמרא דנה בדברי הברייתא. מקשה הגמרא: **איני** - האם אכן כך הוא שאין מוציאין את המת לקבורו סמוך לזמן קריאת שמע, והאם רב יוסף חסקיהו - והרי את מיטתו של רב יוסף הוציאו **במוצה** לזמן קריאת שמע. מתרצת הגמרא: **אדם קריאת שמע**, אין מוציאין מאחרים, ומוציאים אותו לקבורה אפילו סמוך לזמן קריאת שמע^[ג].

★

שנינו במשנה: נושאי המיטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן, את שלפני המטה ואת שלפני המטה, את שלפני המטה צורך בהם חייבין. הגמרא מביאה ברייתא בענין קריאת שמע בשעת ההספה: **תנו רבנן** בברייתא, העושים **במקשה** [הנעשה קודם קבורת המת], לזמן הפת מוציא **לפניהם** בבית בו מספידים אותו, לזמן השומעים החוצה **אחד אחד**^[א] וקורין קריאת שמע, אבל אין קוראים בפני המת משום לועג לרש. אבל אם אין הפת מוציא **לפניהם** אלא בבית אחר-כך^[ב], הן יושבין וקורין והוא [האבל] יושב ויוצא^[ג], הם עוקרים וקוראים, והוא [האבל] עומד וקורא **לפניו** את הדין, ואומר, רבון העולמים, הרבה קטאתי לפניה, ולא נפרעת מניי אחד מניי אף מהמגיע לי, והי רבון העולמים ה' אלהינו שתתדור פרוצתינו ופרצותי כבפריית **בבית** ישראלי **בקרבים**.

אבי משיג על נוסח התפילה שבברייתא. אומר אבני, לא מביני ליה איניש קמייהו קיי - אין קורא לאדם לומר נוסח זה ילא נפרע ממני אחד מני אלהי, שמשמע שהוא אומר להקב"ה שיפרע ממנו^[א], האומר רבי שמעון בן לקיש וכן תנא **במשיחיה** [וכן שנינו בברייתא משמך דרבי יוסי, לעולם אי ליתא רב יוסף, פוי לישון, שלא יפתח פיו למידת הדין שמשמע עליו, ואומר רב יוסף, פוי קרואה - מאיזה פסוק נלמד שאסור לפתוח פיו לישון, שלפניו בביתא מה שאמרו אנשי ירושלים על עצמם בחורבן העיר (שפי"ב ט) ו'ג' ה' צאות הוהרי לנו שרד **במגע** כולו הוינו לעמרי דמיני, כלומר, לולי שירחם עלינו הקב"ה היינו נשרפים כסדרים ועמורה, וכיון שדימו עצמם בחינם לסדרם ולעמורה, פוי אהדי דהו - מה השיב להם הגבאי בדבר ה' (ט"ב ס"ג) **שמעו דבר ה'** קבניי **בדם** האזינו תורת אליהי עם עמרי, שאדם דומים במעשיכם הרעים לקצינים [שרים]^[ב] של סדרם ולאנשי עמורה. הרי שבדבורם עוררו את מידת הדין ללמד עליהם חובה ולדרושתם לסדרם ולעמורה.

★

שנינו במשנה: **קברו את הפת והקורו וכו'**, אם יכילין להתחיל ולגמור עד שלא יגיעו לשררה יתחילו, ואם לאו לא יתחילו. הגמרא מביאה את הכוונה לגמור, אם הכוונה לגמור את כל קריאת שמע או לגמור רק חלק ממנה. מדייקת הגמרא: מכך שאמרו שאם יכילין להתחיל ולגמור יתחילו, משמע שאם יכילין להתחיל ולגמור את כולה, אין - אכן יתחילו לקרוא קריאת שמע, אף אם יוכלו לגמור רק פרק אחד או פסוק אחד, לא יתחילו. ורמיהו - והקשה על המשנה ממה ששנינו בברייתא, קברו את הפת והקורו מקבורתו, אם יכילין להתחיל ולגמור אישיו פרק אחד או פסוק אחד מקריאת שמע עד שלא יגיעו לשררה, יתחילו. הרי שעליהם לקרוא אף אם אינם יכולים לגמור את כולה אלא רק חלק ממנה.

מתרצת הגמרא: **קיי נמי קאמר** - אף כאן במשנתנו כוננת התנא לומר שאם יכילין להתחיל ולגמור אישיו פרק אחד או פסוק אחד עד שלא יגיעו לשררה, יתחילו, ואם לאו, כגון שהמקום שעושים בו שורה קרוב למקום הקבר ואינם יכולים לגמור אפילו פרק אחד או פסוק אחד, לא יתחילו. ורמיהו.

הגמרא מביאה מדוע לא מצא אלא את השלש הללו אף שלכאורה ישנם מקומות נוספים שמוכרחין בהם. מקשה הגמרא: ותו יקרא - וכי אין מקומות נוספים בהם שנינו שמנדים על כבוד הרב, והא איקא - והרי יש, התינו רב יוסף בברייתא, תודוס איש רומי הקהיל את בני רומי להאריך דוים קמקסין [צולעים כשהם שלמים וכרעיהם וקריבהם תלויים בצידים על השיפוח]^[א], וצילי פקחים^[ב], שלח ליה שמעון בן שטה, אפילא תודוס אהה שאתה חכם גדול ונכבד, וזרני גרדי גדי, שאהה נראה כמאכיל את ישראל קדשים בחוץ, שהרואה צולעים את הגדי כפי צולעים את הפסח יסבור שהקדישוהו לשם פסח, ויעשה שמתור לאכול קדשים בחוץ. וגם זה שצולע לנרותו לכבוד הרב הוא, שערב על תגנת חכמים שגורו (פ"ג ס"ג) שלא לאכול גדי שלם צלוי בליל פסח משום שנראה כאוכל קדשים בחוץ. ואם כן קשה, מדוע לא הביא רבי אלעזר גם ברייתא זו שמבואר בה שמנדים על כבוד הרב. מתרצת הגמרא: מה שאמרו שלא מצא אלא שלשה מקומות שמנדים על כבוד הרב, במשנתנו קאמרין [שלא-מצינו], שלא מצא אלא שלש משניות, והא [רמעהשה זה] ברייתא היא ואינה משנה.

חזרת הגמרא ומקשה: וקמתיין יקרא - וכי במשנתנו אין מקום נוסף שבו שנינו שמנדים על כבוד הרב, והא איקא - והרי יש הא התינו - זו שנינו במשנה (פ"ג ס"ג), תנור של חרס שנטמא ונתן אותו באופן שהתבן הוציאו עגולות לרחוב של התנור^[א], ונתן שטל חוץ בין הוציאו הוציאו לחבר את החוליות, רבי אשינור קטהר את התנור, והיינו שאינו מקבל טומאה, שניין שחיברו בחול והולו זה לא שרף בכבשן אין התנור נחשב ככלי חרס אלא ככלי גללים וכלי אדמה שאינם מקבלים טומאה, ונתקבץ קטמאים, שאם יגע התנור בדבר טמא יטמא, שמיין שהחוליות הן של חרס, אף שחיברם על ידי חול שלא שרף בתנור, דינו ככלי חרס ומקבל טומאה^[ב]. וזהו תנורו של ענקאי - של נחש שדרכו לכרוך עצמו בעיגול ולהכניס זנבו לפיו.

הגמרא מביאה את סיוב דברי המשנה. מבררת הגמרא: קאי [מהו] תנורו של ענקאי [תנור של נחש], שאמרה המשנה, כלומר, על שם מה נקרא כך. מביאה הגמרא: אומר רב יהודה אומר שמואל, קאמר שהקפידו חכמים לרבי אלעזר בהלכות [בראיות] ענקאי [כנחש] זה שדרכו לכרוך עצמו בעיגול ולהכניס זנבו לפיו, וקאמרו לתנור^[א], ועל שם שנהגו בו כענקאי נקרא התנור עליו נתקף תנורו של ענקאי.

הגמרא מביאה ברייתא בה מביאר שאף היה שם נידוי, ומבארת מדוע לא נמנתה המשנה עם שלש המשניות האמורות. ממישיבה הגמרא: ונתניא בברייתא, שמחלוקת זו שנחלקו רבי אלעזר וחכמים בענין התנור היתה משום מעשה שהיה, שנפלה טומאה לאורו של תנור כזה ולאחר מכן עשו בו טהרות ונגעו בתנור או שנכנסו לחלוניו וטיהרו רבי אלעזר, ובאותו היום שהוכרעו שהתנור טמא, הביאו החכמים את קל אותן קהרות שטיהר רבי אשינור, ושקפוס קפיו כיון תורמה טמאה, וקפוס בקבוהו - נידו אותו. ואם כן קשה מדוע לא הביא רבי אלעזר גם מקרה זה שמצינו שמנדים על כבוד הרב.

מתרצת הגמרא: אף שאכן מחלוקת זו הובאה במשנה, אפילו הדין קביתתו לא תנן - מכל מקום מה שנידו את רבי אלעזר לא הורכב במשנה אלא בברייתא, ומה שלא מצא רבי אלעזר במשניות אלא שלשה מקומות שמנדים על כבוד הרב, הרי שמנדים בהם הנידוי עצמו נפרש במשנה.

הגמרא מביאה חיון הם שאר המקומות שנתפרש בהם שמנדים על כבוד הרב. מקשה הגמרא: אף מה שאמר רבי יהושע בן לוי **במעשרים** ו**בפירות** ו**במקומות** מצינו שמנדים על כבוד הרב, הריא משפחה דא - היכן אתה מוצא אותם אחר שלא מצא רבי אלעזר אלא שלשה. מתרצת הגמרא: מה שאמר רבי יהושע בן לוי שיש עשרים וארבעה מקומות כאלו, הרי זה לפי שהוא קדמה וקריאה [דבר לדבר], ובכל מקום שראה במשניות שהיתה מחלוקת גדולה בין יחיד ורבים, או שהיה אחד החכמים מדבר קשות כנגד הגדול ממנו, אומר רבי יהושע בן לוי שראוי היה אותו אחד שינדרו מפני בראשו של הגדי, על כן הן קראים כובע נחשת על ראש גיבור. והנהיג לעשות כן וכו' לפעם שחיו צולעים אותן כשהוא שלם, שאמרו ב (שפי"ב ט) 'על כרעיו ועל קרבו, כלומר אם רבי ועם קרבו. רשי' (רי"ג ג'ל), טו. תתנו המדובר הוא תנור עשוי שיש שמפרש אותו בכבשן טמא קדירות ורס, והוא עשוי ככלי ומיטלטל. כאשר נטמא התנור, אין לו טהרה במקרה, אלא יש לנטוהו (ויקרא"ב ט"ז). רשי' (רי"ג ע"ג). וזו היא אחת מהחוליות הרחבה פחות מארבעה טפחים. רשי' (פ"ג ס"ג)

יה. בברייתא המילה 'מקולס' מצינו ברשי' שם אופנים. כאן (רי"ג ע"ג) מביאה כתב שהוא לשון מוזין, ובפסוקים (רי"ג ע"ג) מביאה וביצה (נ"ג) ר"ג מקולס הוסיף בלאו כי כיון שברשעו של הגדי תלויים על הגדי לפי ציודו, על כן הוא נראה כגיבור הנחשת את כלי זימנו. בשלשת המקומות כתב שמקור המילה בתרגום של 'כובע נחשת' (מפ"ג ט"ז) שהיא 'קולסא ונחשתא' ואפשר שכוונתו שבגלל הכובע מבינה כן הגיבור. במקום אחר בפסוקים (נ"ג) ר"ג מקולס ברא שמקולס פירושו כובע, שלפי שכרעיו תלויים למעלה בראשו של הגדי, על כן הן קראים כובע נחשת על ראש גיבור. טו. והנהיג לעשות כן וכו' לפעם שחיו צולעים אותן כשהוא שלם, שאמרו ב (שפי"ב ט) 'על כרעיו ועל קרבו, כלומר אם רבי ועם קרבו. רשי' (רי"ג ג'ל), טו. תתנו המדובר הוא תנור עשוי שיש שמפרש אותו בכבשן טמא קדירות ורס, והוא עשוי ככלי ומיטלטל. כאשר נטמא התנור, אין לו טהרה במקרה, אלא יש לנטוהו (ויקרא"ב ט"ז). רשי' (רי"ג ע"ג). וזו היא אחת מהחוליות הרחבה פחות מארבעה טפחים. רשי' (פ"ג ס"ג)

מי שמתו פרק שלישי ברכות

יט: [ב]

שריני ממון נדחים מפני כבוד הבריות, מכל מקום דיני איסור אינם נדחים מפני כבוד הבריות.

הגמרא מקשה מברייתא אחרת: **תא שמימי, שנינו בברייתא, נאמר לגבי נזיר** (ממדי ו 1), **קל קמי הדרו לה' על גפסות לא יבא, ומבואר שאסור לנזיר להיטמא למתים כלל, ואם כן הכותב הבא (ס 1 ו 1) לזכרו ולזמרו לזכרו ולזמרו, הלא וזאחותיו לא ישמא להם במתם, קיה תלמוד זוקר - מה מלמדנו, הלא מהפסוק הקודם כבר למדנו שאסור לו להיטמא כלל.** **מבאת הברייתא:** חיבת ולאחותו נצרכת לאופן הבא, **הרי שהיה הולך לשוחט את פסחו וזמרו את בניו, ושמע שמת לו מות מקרובו, ואם יתעסק בקבורת המת יפסיד מצוות אלו, יבוא נזורו מדרכו ולא ימול את בנו, ויטמא לקרובו ולא יקריב את פסחיו, אפקרת שאין הדין כן, אלא יא יטמא לקרובו, משום שכבר נתחייב להקריב קרבן פסח ולמול את בנו קודם שנתחייב לקבור את המת, ומצוות אלו יש בהם כרת. יבוא הייתי לומר, שקשים שאינו טמא להם קה קה אינו טמא קמת קנדה. תלמוד זוקר - מלמדנו הכתוב וזאחותיו, שרק זאחותיו הוא דאינו טמא, אלא הולך לשחוט את פסחו או למול את בנו,**

קאמתו של המוצא קרובה מאברתו של קרו, כלומר, שהדמים שמפסיד המוצא משום ביטול מלאכתו לדרוף אחריה, הם יותר מדמי האבידה, ולא ירצו הבעלים לשלם לו יותר ממה ששוה האבידה שמישיב להם, ונמצא שמפסיד על ידי השבת האבידה. **קרה קאמר והתעלם מתו, ללמד שיש פעמים שמתור להתעלם מהאבידה, ואינו חייב להשיבה. ואמאי - ומדוע מותר לזקן שאינה לפי כבודו להתעלם מהאבידה, זיקא - נאמר, אין קמה ואין תבונה ואין נכה קנה ה, ומצות השבת אבידה תרחק את כבוד הבריות, כמו שאמרנו לענין המוצא כלאים בבגדו.**

מתרצת הגמרא: שאני קתם - שונה הדבר שם בברייתא, שמתור לו להתעלם מאבידה, משום דקתיב והתעלם מהם, שהתורה התירה לו להתעלם.

שואלת הגמרא: וזיקמ קינה - ונלמד מ'התעלמת' שנאמר לגבי אבידה, שכבוד הבריות דוחק איסורים, והלובש כלאים לא יחזיק צריך לפשוט את בגדו בשוק. משיבה הגמרא: איסורא קמקומא לא יקנין - לא לומדים דיני איסור מדיני ממון, שדיני ממונות קלים מדיני איסורים, ולכן יש לומר שאף על פי

מצות כרת היא. וביאור האחרונים שהכרת הוא חומרא בנוף העשה של מילה, ואף שכאן מדובר בהולך למול את בנו ולא במי שהולך למול את עצמו, והוא אינו חייב כרת אם אינו מל את בנו, מכל מקום זה שיש חיוב כרת על מצות מילה מוכיח שמצוה חמורה היא. עוד כתב רש"י (ס 1) בשם יש מפרשים, שמדובר שהדברנו לו מצות פסח ומצות מילה יחד, שהיה צריך למול את בנו בזמן שחיטת הפסח, ואם יתעסק בקרובו שמת ולא יוכל להתעסק במילת בנו, יתבטל על ידי כך מעשיית הפסח שהיא מצות עשה שיש בה כרת, שמילת בנו הזכרים מעכבת אותו מלהקריב את הפסח (ס 1). כו. מדובר שאם יתעסק בקבורת המת מצוה לא יספיק למול את בנו ביום השמיני, וכן לענין פסח אם יטמא למת לא יוכל להקריב את הפסח, שהטמא אינו מקריב ואינו אוכל קרבן פסח. רבינו חננאל (ס 1): ד"ה אמת. ולמה שפירש רש"י (ד"ה אמת. יצאת שש) שגם לגבי מילת בנו מדובר לענין הקרבת הפסח, מדובר שלא יספיק למולו קודם זמן הקרבת הפסח, ולא יוכל להקריב את הפסח. כה. שיש מצוה להיטמא לאחר משכחה קרובים שלו, שנאמר (ויקרא ס 1) לה יטמא, ודרשו בספרא (ס 1) שחייב אדם לזיטמא לקרובו.

כ. כגון שהיה אותו אדם נוקב מרגליות, שאם ילך ויחזיר את האבידה, יפסיד בכסלתו יותר מרמיה. רש"י (ס 1): ד"ה אמת. כה. הגמרא כאן דורשת רק את המילה 'ולאחותו' שזה נוגע לענינו, אמנם כל המוכרי בפסוק מיותר. ובספרי (ס 1) דרשו מכך שנאמר 'לאביו' שדווקא לקרובו אינו נטמא, אבל נטמא הוא למת מצוה, ומכך שנאמר 'לאחיו' דרשו, שאם היה כהן גדול נזיר, אף שיש עליו שתי קדושות נטמא למת מצוה, ומכך שנאמר 'לאחיו' דרשו, שאף אם היה כהן גדול נזיר, שקדושתו חמורה, מכל מקום נטמא למת מצוה. רש"י (ד"ה אמת). כב. כאן לא מדובר שהיה כהן גדול או נזיר, אלא מדובר בישראל ההולך לשחוט את פסחו או למול את בנו שיש לו להיטמא למת מצוה. ואף ש'ולאחותו' נאמר לגבי נזיר, מכל מקום כיון שאינו נצרך לדרשו לגבי נזיר דורשים אותו לענין סתם אדם שהולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו. רש"י (ד"ה אמת). אולם רש"י בסנהדרין (ג 1) ד"ה אמת, והתוספות כאן (ד"ה אמת) פירשו, שמדובר שהיה גם נזיר וכהן גדול. וכאן הברייתא להשיעניו שאף שבנוסף לקדושתו האוסרת עליו להתעסק במתים הוא גם עוסק במצוות חמורות שיש בהם כרת, מכל מקום חייב להיטמא למת מצוה. כה. מירש רש"י (ד"ה אמת), שמצות מילת בנו

מי שמתו פרק שלישי ברכות

הגמרא מסיפה להקשות על מה שהתבאר שחובת אמירת אמת ויציא הוא מדאורייתא: תנן במשנתנו, כַּנְעַל קְרִי קְהַרְהָר קְרִיאת שמע בְּלָבוּ, ואֵינוּ מְבַרְרֵן אפילו בהרהור לֹא לְפָנֶיהָ [ברכת יוצר אור וברכת אהבת עולם הנאמרות לפני קריאת שמע] וְלֹא לְפָתְרֵיהָ [ברכת אמת ויציא הנאמרת לאחר קריאת שמע. וְצַל הַסֻּזִן מְבַרְרֵן לְפָתְרֵיהָ ברכת המזון בהרהור, ואֵינוּ מְבַרְרֵן לְפָנֶיהָ ברכת המוציא, אפילו בהרהור. וְאֵי מְבַרְרֵן בְּעֶקֶב - ואם עולה על דעתך ששָׁמַת נִצְיֵב מְדַאוּרִיתָא, אם כן לְבַרְרֵן לְפָתְרֵיהָ ברכת אמת ויציא בהרהור, כמו ששנינו לענין ברכת המזון. מַתְרַצָה הַגְמָרָא: מַאי טַנְטֵמָא מְבַרְרֵן - מאיזה טעם אתה רוצה לחייבו לברך לאחריה, אֵי [אם-] מְשֻׁם מְצוֹת הַזְכֵּרָת וְיִצִּיאַת מְצָרִים, הָא לְאִכְרָא לְיָהּ - הרי כבר הזכיר יציאת מצרים בְּקְרִיאַת שְׁמַע, כשהרהר פרשת ציצית שיש בה זכירת יציאת מצרים, וכיון שכבר הזכיר יציאת מצרים אינו צריך לומר ברכת אמת ויציא אלא מרבבן, ולכן לא חייבוהו לאמרה.

מקשה הגמרא: איני - האם כך הוא, והאמר [והרי אמר] רב נחמן, קִי הוֹיֵנָּן בִּי רֵבָה בִּרְבָּה בִּרְ אֲבוּיָהּ, בְּעֵינֵי מוֹיָזָה - כשהיינו בבית מדרשו של רבה בר אבהו שאלנו אותו, הִינֵי עָנֵי בִּי רַב הֵיטְנוּ וְדָקְדְרֵי חִדּוּשׁ בְּשִׁבְתָּ - אותם התלמידים שטעו והזכירו ברכה של תפילת חול בשבת¹¹, ונוכרו באמצע הברכה, כִּדּוּ שְׁיִגְמָרוּ אוּתָהּ בְּרַכָּה. וְאָמַר לָן, וּמְבַרְרֵן לָן אוּתָהּ בְּרַכָּה. הרי שהטעה ונוכר באמצע הברכה צריך לסיים אותה ברכה ואינו מפקס באמצע, ומדוע אמר שמואל שאם נוכר שהתפלל מפסיק ואפילו באמצע הברכה.

מַתְרַצָה הַגְמָרָא: הֵכִי שְׁתָּמָא - וכי כך נראה בעיניך עתה, שיש לדמות את שני הדינים, הַתָּמָ - שם לענין מי שטעה והזכיר של חול בשבת, וְנָקְרָא בְּרִיבָא הוּא - האדם חייב לברך את כל השמונה עשרה ברכות כמו בחול, וְנִקְנָן הוּא לְיָהּ אֲמָרְהוּדוּ - אלא שחכמים לא הטיחוהו לברך את כולם מְשֻׁם בְּבִדּוּ שְׁבָתָה, ולכן אם התחיל גומרה, וְאָמַר הָקָא - כאן לענין מי שנוכר שכבר התפלל, הָא עָנֵי לְיָהּ - הרי הוא כבר התפלל ויצא ידי חובתו, ולכן אין לו להמשך ולגמור את הברכה, אלא יפסיק באמצע הברכה.

הגמרא מביאה הלכה נוספת בענין מי שכבר התפלל: וְאָמַר רַב הוֹדְהָ אָמַר שְׁמוּאֵל, מי שכבר התפלה, וְנִקְנָן לְיָהּ הַתְּפִלָּה וְנִקְנָן לְיָהּ הַתְּפִלָּה וְנִקְנָן לְיָהּ הַתְּפִלָּה, אֵם בְּכִסֵּף קְרִיאַת שְׁמַע וְאֵם בְּכִסֵּף קְרִיאַת שְׁמַע הִיא מִדְּאוּרִיתָא. אבל בכסף התפלה כִּסֵּף לֹא הַתְּפִלָּה, אֵינוּ חוֹזֵר וְקוֹמַתְפִלֵי, שחובת התפילה אינה אלא מרבבן¹².

הגמרא מביאה דעה החולקת על רב יהודה, ודנה בדין ספק התפלל: וְנָקְרָא אֲלֵיגְדָן חוֹלֵק עַל רַב יְהוּדָה וְאָמַר, שְׁבִכְסֵף קְרִיאַת שְׁמַע כִּסֵּף לֹא קְרִיאַת שְׁמַע וְאֵם בְּכִסֵּף קְרִיאַת שְׁמַע, משום שלדעתו חובת קריאת שמע היא מדאורייתא. אבל בכסף התפלה כִּסֵּף לֹא הַתְּפִלָּה, אֵינוּ חוֹזֵר וְקוֹמַתְפִלֵי, שחובת התפילה אינה אלא מרבבן¹³.

וְנָקְרָא וְיָהּ חוֹלֵק עַל רַבִּי אֱלֵעָזָר לְעַנְיַן סֵפֶק הַתְּפִלָּה, וְאָמַר, וְנָקְרָא שְׁבִכְסֵף אָדָם בִּלְיָם בְּעוֹלָה, ולכן מי שמסופק אם התפלל, חוזר ומתפלל, ואף שחובת התפילה אינה אלא מרבבן¹⁴.

★

לעיל (י) שלומדים מפסוק זה שצריך לקרוא קריאת שמע בשעה שבנה אדם שוכבים וכשעה שבני אדם נעמדים, אינו אלא אסמכתא ולא דרשה גמורה. תוספות (רי"ם פ"ה) על פי הרשב"ש (פ"ה פ"ה) והתוספות בסוטה (ז' ר"ה ו"ג) האריכו להקשות שמצאנו הרבה מקומות שגורשו דיני קריאת שמע מפסוקים, ודוחק לומר שכל זה אסמכתא, שאין דרך הגמרא לזקוק כל כך בדרושת שהם אסמכתא בעלמא. ה' וְאֵינוּ לומר שיקרא רק פרשת יצאמ' בלי שתי הפרשות הראשונות של קריאת שמע, שאין ראוי שיאמר ויזכיר ויניח פרשת קריאת שמע שהיא קבלת עול מלכות שמים. שו"ת מקובצת (רי"ם פ"ה). פ"ה רש"י (רי"ם פ"ה), אבל בתוספות רבי יהודה הסתיר (רי"ם ו' ג' ל"ט) כתב, שטעם ציצית לחזור מספק הוא מפני שקריאת שמע מתורה, שיש בה מלכות שמים. וזו. וכן הרשב"א (רי"ם פ"ה) בשם גאון, שלדעת רבי אלעזר אינו רשאי לחזור ולהתפלל מספק, שאם חוזר והתפלל יעבור על 'בל תוסיף', אבל הרשב"א (רי"ם פ"ה) כתב, שלדעת רבי אלעזר אם ירצה רשאי לחזור ולהתפלל, אלא שאינו חייב. ה' וְכֵן הרשב"א (פ"ה פ"ה) בשם גאון, שלדעת רבי יוחנן שאמר הלואי שיתפלל אדם כל היום, ושאינו חוזר ולהתפלל אם ירצה, אבל אינו מחייב בדין [וחולק על רבי אלעזר הסוכר שאינו רשאי לחזור ולהתפלל, וזה בהערה לעיל]. אבל הרשב"א (רי"ם פ"ה) כתב, שלדעת רבי יוחנן כיון שאם הוא רוצה יכול להתפלל כל היום, לכן כשהוא מסופק אם התפלל חייב לחזור ולהתפלל [וחולק על רבי אלעזר הסוכר שאינו חייב לחזור ולהתפלל, וזה בהערה לעיל]. ורבינו יונה (רי"ם פ"ה) כתב שרבי אלעזר רבי יוחנן לא נחלקו, אלא רבי אלעזר אבר שאינו מחייב לחזור ולהתפלל, ורבי יוחנן אמר שאם רצה יכול להתפלל כל היום [שהוא פירש את דברי רבי אלעזר כראב"ד ואת דברי רבי יוחנן כגאון]. ה' וְכֵן בהערה הבאה, יבאר באיזה אופן אמר רבי יוחנן כן. ה' רש"י (רי"ם פ"ה) כתב כשהלכות גרולות פסק הלכה כרבי יוחנן שאמר הלואי שיתפלל כל היום בספק אם התפלל. וכשהוא אמר שוטק באמצע הברכה בראי התפלל, רמב"ם (פ"ה פ"ה י"ט).

ומבאר מרבוי שהיא סוכר שרבי יוחנן ושמואל חולקים, ולדברי רבי יוחנן אף אם ודאי התפלל חוזר ומתפלל, ולדברי שמואל אף אם הוא מסופק אם התפלל אינו חוזר ומתפלל [אלא אם כן מחדש דבר בתפילתו כמבאר בגמרא להלן]. וכן זייק הבית יוסף (פ"ה פ"ה) מרבוי. אבל הר"י (רי"ם פ"ה) מחדש שרבי יוחנן ושמואל לא נחלקו, וגם רבי יוחנן סוכר כשהוא שלא חוזר והתפלל [אלא אם כן מחדש דבר בתפילתו], ולא אמר שיחזור והתפלל אלא כשהוא מסופק אם התפלל. ויבאר רבינו יונה (רי"ם פ"ה) דעה זו, שכשהוא מסופק חוזר ומתפלל, דבר זה עצמו נקרא חידוש, ועוד ביאר (רי"ם פ"ה), שלכן אמר שמואל שפסיק באמצע תפילתו ולא אמר שיחידש בה דבר, משום שהחידוש אינו מועיל אלא אם כן התחיל להתפלל על דעת לחידש דבר בתפילתו. וראה בדברי הר"י שכתב שגם רבי יוחנן מודה לדברי שמואל, ומה שיבאר רבינו יונה (פ"ה פ"ה) בדבריו, וראה גם דברי דוד (רי"ם פ"ה) שפסק (פ"ה) שרבינו יונה מסופק ביבאר דעת הר"י. ה' וְכֵן הרשב"א (פ"ה פ"ה) בשם אביו הרא"ש שכתב שלא ברור לו מה הכוונה אֵם יוכל לחידש דבר בתפילתו, כִּי מי אינו יכול לחידש דבר בתפילתו באחת מכל הברכות, או לפרואה או לפרטתו או להלמודו. ונראה שפירשו שאם נתחדש לו דבר שלא היה צריך לבקש עליו קודם. ובבית יוסף (פ"ה פ"ה) רמ"ם (פ"ה פ"ה) כתב, שלא מצא דבר זה לא בפסקי הרא"ש ולא בתשובותיו, ועל מה שהקשה מי הוא שאינו יכול לחידש דבר, יש לומר, שיש כמה אנשים שידעוים להתפלל רק את התפילה השגורה בפי כל, ואינם יודעים לחידש חזן מנה. וצריך שיחידש דבר בכל ברכה וברכה מן האמצעות מעת הברכות [אבל שלש ברכות ראשונות, ושלוש אחרונות, לעולם אין מוסיפין בהן ואין פוחתין מהן ואין משני בהן דבר], ואם חידש אפילו בברכה אחת דיו. והטעם שצריך לחידש דבר בתפילתו הוא, כדי שיהיה ניכר שתפילת נדבה היא, רמב"ם (פ"ה פ"ה י"ט).

מי שמתו פרק שלישי ברכות

ומסיים הקריאה. כפי שאיר אומר, אין צריך קרי נשאי לקרות בתורה ויקרא
מפשישה פסוקים¹⁰.

★

הגמרא דנה בענין הרואה צואה במקום שמתפלל: תנא איך, היה עומד
בתפילה וראה צואה בגדרו, מה עשה? תנא: קרא, קרא, קרא -
שתהיה מאחוריו בריחוק ארבע אמות¹¹.

מקשה הגמרא: והתנא בענין הרואה צואה בזמן התפילה, שמרוק
לגדרו, שאין צריך שתהיה מאחוריו דווקא אלא מספיק שמתחיל לצרדים
ארבע אמות ואין עוד הצואה מול פניו¹². מותרת הגמרא: לא קשאי, קא -
מה ששנינו שצריך שתהיה מרוחקת לאחוריו, היינו דאפשר - שיהיה מרוחק
לפניו ארבע אמות מן הצואה¹³, קא - ומה ששנינו שמתחיל לצרדים, היינו
דלא אפשר - שאין יכול להרוק לפניו, כגון שיש שם נהר.

הגמרא ממשיכה בענין צואה בתפילה: היה מתפשט וצואה במקומו
לאחר שהתפלל, אפר רב, אפר גל, פי שקטא, שהתפלל במקום הטינוף,
תפלתו תפלה.

מקשה הגמרא: מתקין ליה רבא לרבה, וקא קבא רישא תפלה וקבא
בא טו, שרשעים, אפי שמקריבים קרבן בלב שלם, אין קרבנם רבוי, כיון שעודם
מפשישים¹⁴, וכן, המתפלל במקום הצואה, אפי אם התפלל לפני שלם, אין
תפלתו תפילה לפי שפושע הוא בתפלתו, שלא בדק את מקומו אם נקי הוא¹⁵.
אפי אפר רבא, כך הדין, המוצא צואה במקומו לאחר שהתפלל, הואיל
תפלה, אפי גל פי שקטא, כבר, תפלתו תפלה ואפי בדיעבד אין תפלתו
תפילה¹⁶.

★

הגמרא דנה בענין מי שיוצאים ממנו מי רגלים בעת התפילה: תנו רבנן, היה
עומד בתפילה וזמן [מי רגלים] שותתין על בקריו¹⁷, פושק מתפלתו עד
שיבאו הפוסם, וחזר ומתפשט¹⁸.

מבררת הגמרא: תיסקין חוזר. מבררת הגמרא: נחלקו ברבר רב הקדא רב
הקונאי, חד אפר, חזר ראש ומתפלל מתחילת התפילה, וחד אפר, חזר
למקום שפסק כשהחלה המים לזול, ואין צריך לחזור על מה שכבר התפלל.
מבררת הגמרא: ליקא בקא קמיפלי, ויקא בקא קמיפלי, ויקא בקא קמיפלי, ויקא בקא קמיפלי.

★ ★ ★

משנה המשנה ממשיכה בענין בעל קרי האסור בתפילה ובברכות (על כ:): היה
עומד בתפילה ונזפר שהוא בעל קרי, לא נפסק תפלתו אפי
נקפר, כלומר, יתפלל כל ברכה בקצה, פתיחה וחתימה בלבד¹⁹.

מי שרד אפילו הגיע זמן קריאת שמע, אם נכזף להספיק תפילות מן
המים והתפילות ונקרות קריאת שמע עד שיש תהא הגין התהא, הגיע
והתהא וקרא, ואם לאו, והתהא פסוקים, שלא יא ילבו רואה את הערוה²⁰,
והקרא. לא התהא וקרא קריאת שמע, לא פסוקים הקיעים [טרומים] ולא
במי הקשרה - מים ששורים בהם פשתן והם מסריחים²¹.

ולא יקרא קריאת שמע כנגד מי רגלים הנתונים בכלי²², עד שישיתו לתוך
פסוקים²³. נקשה ותיקא מהן וכן הצואה בשביל לקרות קריאת שמע²⁴, אפי
אמות²⁵.

★

גמרא הגמרא מביאה ברייתא בענין האומר במשנה: תנו רבנן, היה עומד
בתפילה ונזפר שהוא בעל קרי, לא נפסק אפי וקרא. היה קורא
בתורה [בקריאת התורה שבכית הכנסת], ונזפר שהוא בעל קרי, אינו נפסק
וענין - אין מפסיק קריאתו והולך, אפי אפסוקים וקרא, כלומר, קורא במרצה

10. רש"י (ד"ה דנטול), וכמו שהתבאר לעיל (ד"ה) שראבעים טאה מועילים וק בטבילה ולא בנתינה.
יעבין (ד"ה דנטול). יד. רש"י (ד"ה דנטול). ואין צורך לומר שברוב הונא לא היה נשוי ולא ראה קרי
מעולם, אלא אפשר לומר שכאורה יום לא ראה, ואינו טבול יום, וערוף הוא מהם שהם טבולי
יום. גל"ח (ד"ה דנטול). טו. אפי שאר ימות השנה כשלא היה מוציא את הרבים לא היה
טבול, אלא היה נותן על עצמו תשעה קבין [ואבל גם בשאר ימות השנה, אם היה רצה להרציה
את הרבים היה טבול, אלא שבערב פסח דרכו היתה להרציה את הרבים. יעבין]. רש"י (ד"ה דנטול).
עד כתב רש"י (טו) שרב חמא טבל ובידך, וביאר גל"ח (ד"ה דנטול). שכוונתו לומר שבידך על
הטבילה. ולענין זה אמרה הגמרא להלן שאין הלכה כמותו. שכיין שלהלכה בעל קרי אינו צריך
טבילה כלל, ממילא גם אם חמיר וטבול אין לו לבדך. ולכן הוצרך רש"י לפרש כן, כי לענין
הטבילה עצמה מה שייך לומר שאין הלכה כמותו, וכי אין אדם רשאי להחמיר על עצמו ולטבול.
טו. רש"י (ד"ה דנטול). ועוד פירש (ד"ה דנטול) שמה שאמרה הגמרא שאין הלכה כמותו,
היינו שאפילו כדי ללמד לאחרים די בנתינת תשעה קבין. יד. ע"פ רש"י (ד"ה דנטול) שכתב
שאמר כל ברכה בקצה, והתנין: ויש דברי הרע"ב (ד"ה דנטול) וכן הלך (ד"ה דנטול) כשמקצר
ומתפלל מעין שמונה עשרה. האם מתפלל תחילה וחתימה לבדו או שמתפלל הבענין שנתה
נוסח מקוצר הכולל בחיוב כל ענייני התפילה. יד. והגמרא להלן (ד"ה דנטול) מפרשת שהוא כמתנה
והיין לגמור קריאת שמע קודם הנין חתמה ולספוך גאולה תפילה ולהתפלל תפילת שמונה עשרה
עם תפילת חתמה. יד. ועל כן צריך מים בעורים ולא צלולים. להלן (ד"ה דנטול). כ. רש"י [לגן
טו. כא. כן מפרשת הגמרא להלן (ד"ה דנטול) דברי המשנה. כב. והגמרא (טו) תפרש
מה שיעור המים המתקבלים את מי שברכה. כג. וכן לכל דבר שברכה. משנה ברורה (ד"ה דנטול)
סי טו קט"ז. על פי גמרא לגן טו. כד. הגמרא להלן (טו) תפרש שהוא דווקא כשמי הרגלים או
הצואה נמצאים לצדו או לאחוריו, אבל אם הם לפניו צריך להרוק מהם כמלאו עיניו.
הו. כלומר, שלא יקרא יותר ממה שחייב לקרוא לאחר שכבר הלך, וכמבואר במסכת מגילה (טו)

11. רש"י (ד"ה דנטול), וכמו שהתבאר לעיל (ד"ה) שראבעים טאה מועילים וק בטבילה ולא בנתינה.
יעבין (ד"ה דנטול). יד. רש"י (ד"ה דנטול). ואין צורך לומר שברוב הונא לא היה נשוי ולא ראה קרי
מעולם, אלא אפשר לומר שכאורה יום לא ראה, ואינו טבול יום, וערוף הוא מהם שהם טבולי
יום. גל"ח (ד"ה דנטול). טו. אפי שאר ימות השנה כשלא היה מוציא את הרבים לא היה
טבול, אלא היה נותן על עצמו תשעה קבין [ואבל גם בשאר ימות השנה, אם היה רצה להרציה
את הרבים היה טבול, אלא שבערב פסח דרכו היתה להרציה את הרבים. יעבין]. רש"י (ד"ה דנטול).
עד כתב רש"י (טו) שרב חמא טבל ובידך, וביאר גל"ח (ד"ה דנטול). שכוונתו לומר שבידך על
הטבילה. ולענין זה אמרה הגמרא להלן שאין הלכה כמותו. שכיין שלהלכה בעל קרי אינו צריך
טבילה כלל, ממילא גם אם חמיר וטבול אין לו לבדך. ולכן הוצרך רש"י לפרש כן, כי לענין
הטבילה עצמה מה שייך לומר שאין הלכה כמותו, וכי אין אדם רשאי להחמיר על עצמו ולטבול.
טו. רש"י (ד"ה דנטול). ועוד פירש (ד"ה דנטול) שמה שאמרה הגמרא שאין הלכה כמותו,
היינו שאפילו כדי ללמד לאחרים די בנתינת תשעה קבין. יד. ע"פ רש"י (ד"ה דנטול) שכתב
שאמר כל ברכה בקצה, והתנין: ויש דברי הרע"ב (ד"ה דנטול) וכן הלך (ד"ה דנטול) כשמקצר
ומתפלל מעין שמונה עשרה. האם מתפלל תחילה וחתימה לבדו או שמתפלל הבענין שנתה
נוסח מקוצר הכולל בחיוב כל ענייני התפילה. יד. והגמרא להלן (ד"ה דנטול) מפרשת שהוא כמתנה
והיין לגמור קריאת שמע קודם הנין חתמה ולספוך גאולה תפילה ולהתפלל תפילת שמונה עשרה
עם תפילת חתמה. יד. ועל כן צריך מים בעורים ולא צלולים. להלן (ד"ה דנטול). כ. רש"י [לגן
טו. כא. כן מפרשת הגמרא להלן (ד"ה דנטול) דברי המשנה. כב. והגמרא (טו) תפרש
מה שיעור המים המתקבלים את מי שברכה. כג. וכן לכל דבר שברכה. משנה ברורה (ד"ה דנטול)
סי טו קט"ז. על פי גמרא לגן טו. כד. הגמרא להלן (טו) תפרש שהוא דווקא כשמי הרגלים או
הצואה נמצאים לצדו או לאחוריו, אבל אם הם לפניו צריך להרוק מהם כמלאו עיניו.
הו. כלומר, שלא יקרא יותר ממה שחייב לקרוא לאחר שכבר הלך, וכמבואר במסכת מגילה (טו)

מי שמתו פרק שלישי ברכות

האי סודרא דתפיילין דאוקניה דמיציר ביה תפיילין - סדר של תפילין שהקצהו לצרור בו תפילין, אם צר ביה תפיילין, אסור למיציר ביה תפיילין - אסור לצרור בו דברי חולין, אבל אם אוקניה ולא צר ביה - הקצהו לכך ועדיין לא צר בו, או שצר ביה ולא אוקניה - צר בו את התפילין אבל לא הקצהו לשם כך, שרי למיציר ביה זוני - מותר לצרור בו מעות.*

הגמרא מביאה את שיטת אבוי, ומפרשת הדין כאן לדבריו: דאוקניה, הוקנה מילתא היא - הקצהו ויחודו לבד, אף בלא מעשה, די בזה כדי להחשיב מוקצה דהרבי, צריך לומר, אוקניה אף גב דלא צר ביה, אסור להשתמש בו לדברי חולין, אבל צר ביה, אי אוקניה - אם הקצאו קודם לכן לשם תפילין, אסור, אבל אי לא אוקניה, לא.*

הגמרא דנה בענין כבוד התפילין בשעת שינה: קנא מוניא רב יוסף בריה דרב גהונא מרב יהודה, כהו שנייה אדם תפיילין תחת כרשאיתיו, כלילה כשהוא ישן. ומבאר רב יוסף שאלתו, שניחם תחת כרשאיתיו, לא קא מויבניא לי - לא נצרכתי לשאול, שרואי לי שאסור, ולפי שניחם ביה מנהג גזיון, כי קא מויבניא לי, כשניחם תחת כרשאיתיו, מאי אסור ליה רב יהודה לרב יוסף, הרי אסור שמואל, מותר להניחם תחת מראשותיו ואפי"ו אשתו גמול, ואין בכך משום ביוון.

הגמרא מקשה על דברי שמואל: מיתבי, שנינו בבביתא, לא יניח אדם תפיילין תחת כרשאיתיו מפני שניחם ביהם דרף גזיון, אפ"ל מניח תחת כרשאיתיו. ואם היתה אשתו גמול, אסור. הנה מקום שגובה מראשותיו שניחם ביהם או גמול ממנו שניחם ביהם, מותר להניחו שם, אף אם אשתו עמו. אומרת הגמרא: תיבתיא דשמואל - פירכא היא לדברי שמואל, שאמר שמואל אפילו אשתו עמו. מסיקה הגמרא, תיבתיא - אכן פירכא היא, ונחה דבריו.

רבא פוסק הלכה כשמואל: אסור רבא, אף גב דתניא תיבתיא דשמואל - אף שיש בדברי הבביתא לפרוך דברי שמואל, התיבתיא בנותיה, שמניח התפילין תחת מראשותיו אף באשתו עמו, מאי טעמא,

אנו נוהגים להיפך ומחמיים בבית הכסא עראי, כיון שאין על הקל וחומר שום פירכא, שלא מצנינו בשום מקום שבינת הכסא עראי חמור מן הקבוע שמחמת כן היינו דוחים הקל וחומר, אולם טעם יש כמה שאנו נוהגים, שכאן יש ניצוצות וכאן אין ניצוצות, והולכים אחר הטעם**.

הגמרא מביאה ברייתא בענין הנקיות לקראת הסעודה: תנו רבנן, הוקנה ייבגם לקעודת קבני, מהיך עשרה פנקים ארבע אמות או ארבע פנקים עשר אמות, ובכל פעם ופעם יושב ובודק עצמו אם יכול להיפנותו, ויבגה אם צריך לכך, ואסור קר נבגם.

הגמרא מביאה דין בענין תפילין בשעת הסעודה: אסור רבי יצחק, הנבגם לקעודת קבני, חוצין תפיילין ואסור קר נבגם, שמה ישתכר בסעודה ויתגנה בעוד התפילין עליו. ופליגא רבי חייה - וחולק רבי יצחק על רבי חייה, דאסור רבי חייה, שהחולץ את תפיליו קודם הסעודה, מניחן על שפתיהו עמו בסעודה, וכן הדר ר' זל, כלומר, ראי הוא לו לעשות כך, שכן יהיו מזומנים לו לכשירצה לחזור ולהניחם, וחולק רבי יצחק בכך שסובר, שאינו מניחם שולחן הסעודה אלא חולצם קודם שנכנס לסעודה**.

הגמרא מבררת מתי הסועד חוזר ומניחם. מבררת הגמרא: נגד איבת יהוה התפילין מניחים. מבארת הגמרא: אסור רב נחמן בר יצחק, עד ופון ברכיה, שקודם ברכת המזון ישול ידיו ויחזור ויניחם**.

הגמרא ממשכה בעניני כבוד התפילין: תני תנא, צורר אדם תפיילין עם קנותיו בארבע קפותו, מין סדר שעל ראשו, ותניא אידך, לא יצור אדם תפיליו עם מעותיו יחד, וסתירה היא בדברי הבביתא.

מותרת הגמרא: לא קנא, הא - הברייתא שאומרת שאסור לצרור מעותיו באותו סדר עם תפיליו, עוסקת בראוקניה - שהקצה את הסדר לשים בו תפיליו, ולכן אסור לו לשים בו מעותיו, כיון שהקצה לתפילין, ווא - הברייתא שאומרת שמותר, עוסקת בראוקניה לכך. וכדאמר רב הירש,

אין בכך בלום, כיון שהוא רך אקראי בעלמא, ואין בכך כדי להקצותו. על פי רש"י (מגלה) מה דליא אמרי, בא ונדשב כאילו כבר השתמש בו לשם מה שהזמין. רש"י (שם מו: ד"ה מילתא) ושם נחלקו אבוי ורבא לגבי האורג בגד למה, שלדעת רבא, מה שיעורו למה אין בכך כדי לאסור בהנאה (שם) בשם הרמב"ן, שאבוי סובר שהזמנה מילתא אף בלא מעשה כלל, בנך אמאי הוא תבין זה למת וברומה, הרי הוא מוקצה ואסור להשתמש בו אף אם לא עשהו לשם כך מתחילה. והר"ן עצמו מפרש, שאף לאבוי צריך הזמנה עם מעשה כלשהו, אבל על ידי אמירה לבד או מחשבה, אין בכך כדי להקצותו למצותו. כב. שביון שלא הזמנו לשם כך, מה שהשתמש בו הרי הוא כדרך אקראי ואין זה מקצצו לשם כך. רש"י (מגלה) שם ד"ה זל, והזמנו פירושו, על מנת להשתמש בו לעולם לשם כך, ולא לפי שעה, ובאופן זה, אם צר בו פעם אחת התקדש. מרדכי (מגלה) ס"ד דמ' פמ"ט, ודייק הבית יוסף (ל"ח) סי' מ' (מ"ג) מדבריו, שכל הנידון הוא בצד בו פעם אחת באופן אקראי ונכפי שמשמע מפירוש רש"י, שבוה תלוי הרב בהזמנה, אבל אם צר בו פעם אחת על מנת להשתמש בו לשם כך לעולם, אף אם לא הזמנו ליום כך, מעשה זה גזר הרי הוא בהזמנה, והרי הוא בהזמנה וצר בו והוקצה לכך. כב. ב"בזב, כשרצה לשמש מטהו, אולם אם אין רוצה לשמש מטהו, הרי זה כאין אשתו עמו. שולחן ערוך (ל"ח) סי' מ' (מ"ג). כד. שיש מרף הגבה מראשותיו שלשה טפחים, אם שירצו מן המטה מרף למטה מנו שלשה טפחים. רש"י (ג"ה) שם.

די. ודבר זה, שבבית הכסא עראי נתינו ניצוצות, הוא דבר של טעם, ואינו שייך לקל וחומר, שאין בכל כדי לפשת הבית הכסא עראי חמור מן הקבוע ולהשיב מחמת כן על הקל וחומר. רש"י (ג"ה) שם, והפך יהושע (שם) בדבריו. ולכן אם בבית הכסא עראי יושב ולא יהיה חשש של ניצוצות, יהיה תפילין כידו מחמת חשש ניצוצות, שבוין שכלל הטעם, חזרו הדין שבינת הכסא קבוע חמור מן הנראי. טו. שגמא הוא שיהיה נקביו באמצע הסעודה, וההולך מוריד צרכיו הגדולים אל הנקב. רש"י (ג"ה) שם ד"ה מילתא. טז. אב"י אכילת עראי מותרת בתפילין. שולחן ערוך (ל"ח) סי' מ' ש"ג ע"ב ט' איעמלמי סי' ט"ג, ונראה ששיעור אכילת עראי לפניו זה הוא כביצה, כיון אכילת עראי לפניו טובה. משניב (סי' מ' סק"ט). יז. כתב השרה יצחק (ג"ה) שם, שלכאורה מה משמעות יש בדבר אם חולץ תפיליו קודם שיכנס או אחר שיכנס וניחם על שולחנו, הרי בסופו של דבר לשניהם אינו טועה עמהם. וביאר, שלדעת האומר שלא יכנס עמהם לסעודה הוא ברוקא, כיון שאם יניחם על שולחנו בשעת הסעודה וישתכר, אפילו אם יאחזם ממש בידו, לעולם יליפל מידו. יח. ויב"ד ברכת המזון כשהוא לבוש בן, רב"ם (מילין סי' א"י). יט. ואין הכוונה עמהם ממש יחידו, אלא שקודם כסודו שני קשרים, באחד מניח מעותיו ובאחר מניח תפיליו. רש"י (ג"ה) שם. כ. שפובר רב חסדא, שהזמנה לאו מילתא, כלומר, מה שיעורו לשם כך אין די בזה לבד להחשיבו במקצה למצותו כל זמן שלא השתמש בו, וכמו כן סובר, שאף אם השתמש בו ולא הזמנו לכך,

מי שמתו פרק שלישי ברכות

בְּרִי לְגַמְרוֹר אֶת בּוֹשָׁה, הוֹדָר לְרַאשׁ, וכאמת טובר רבי יוחנן שיש לחלק בין עומד למהלך, ואין קשה מדברי.

הנה מוקדם בקבואות המטונפות, קנייה ידו על פי וקורא קריאת שפיע. אמר ליה רב הקדא, האלקהים, אם אקרא ליה רבי והושע בן לוי בפומיה, לא צייתא ליה.

מקשה הגמרא: ומי אמר רב הונא הקי, שמתור לומר קריאת שמע במקומות המטונפים, והאמר רב הונא, תלמיד חכם, אסור לו לעמוד במקום המטונפות, לפי שאין אפסור לו לעמוד בלי רהור תורה^א, ונמצא מההרהר דבריה תורה במקום המטונפת. ואם כן, בודאי שאסור לקרות קריאת שמע במקומות המטונפים^ב, אם אף שם יד על פיה. מתרצת הגמרא: לא קשיא, כאן דבריה רב הונא, שאסר אף להרהר דבריה תורה, מדובר בעומד במקום המטונפת, ובאין - בדבריה בשם רבי יוחנן, שהתיר לקרוא קריאת שמע במקומות המטונפים, מדובר בקהלה - בקראת תוך שיהא מהלך שם.

הגמרא חוזרת ומקשה על המימא בשם רבי יוחנן: ומי אמר רבי יוחנן הקי, שמתור לקרות קריאת שמע כשהוא מהלך במקום המטונפת, והאמר רבא בר בר חנה אמר רבי יוחנן, בקל מקום מותר לקרות בדברי תורה, הוינן מביית המדרש^א ומביית התפא, והיינו מקום המטונפת. ובי תפא, קמי גמי - ג. וכן אמר רבי יוחנן, מה שאמר רבי יוחנן שאסור להרהר בבית הכסא ובית המרחץ, מדובר בעומד במקומו, ובאין - במה שנאמר בשמו שמתור, מדובר בקהלה, וכפי שיישבה הגמרא לעיל. איני - האם כך אפשר ליישב, וקאי - והרי מוכח לא כן מן המעשה, שרבי אבהו הנה קא אויף בתריה אמר רבי יוחנן - רבי אבהו היה הולך אחרי רבי יוחנן, והנה קא קרי - והיה רבי אבהו קורא קריאת שפיע. בי קטא -הגיע) בקבואות המטונפות, והשתתק מקריאתו. לאחר שיצאו משם, אמר רבי אבהו לרבי יוחנן, וקמי קריאתו. והיה קורא קריאת שמע. אמר רבי יוחנן, אם שקית בהפסקתך, כשהיינו במקומות המטונפים, זמן שיש בו קרי גמור את בושפה - את כל קריאת שמע, הוודר לראש - חוזר לתחילתה. הרי שסובר רבי יוחנן, שגם המהלך במקומות המטונפים צריך להפסיק מקריאתו, שהרי היו מהלכים שם ולא עומדים, וקשה על מה שנאמר לעיל בשמו^א.

הגמרא דוחה את הראיה מן המעשה. מתרצת הגמרא: הקי אמר רבי יוחנן דבר זה, כלומר, איני טובר שהגיע למבואות המטונפים צריך להפסיק מקריאתו, אלא יכול לשים יד על פיו ולהמשיך, וכן איני טובר שבאופן שהפסיק מקריאתו ושהה כדי לגמור את כולה, חוזר לראש^א, וכך הייתי פוסק לך אם היית שואל מלכתחילה, אך לדידה, דקביא דף - לשיטתך, שאתה חולק על דברי בשניהם, וטובר שצריך להפסיק מן הקריאה במקומות המטונפים, שהרי הפסקת מקריאתך, וכן טובר אתה שהקורא לסיורוך, בהפסקתך, לא יצא ידו חובתו וצריך לחזור, שהרי שאלת להיכן צריך אתה לחזור^א, לך אני אומר, אם שקית

הגמרא מביאה סיוד מדברי ברייתות לשתי השיטות: תניא קומיה רב הונא, שמתור להמשיך ולקרוא את שמע במקומות המטונפים, תניא קומיה רב הונא, שאסור להמשיך ולקרות. תניא קומיה רב הונא, הקהלה בקבואות המטונפות, קנייה ידו על פי וקורא קריאת שפיע. תניא קומיה רב הקדא, הנה מוקדם בקבואות המטונפות, לא יקרא קריאת שפיע, ולא עוד, אלא שאם הנה קורא וקא למקום המטונפות, שופק.

הגמרא מבארת מה נאמר בכתובים על מי שאינו פוסק מקריאת שמע במקומות המטונפים^א. מברית הגמרא: לא פסק מקריאתו במקום המטונפת, מאי - מה נאמר עליו. מברית הגמרא: אמר רבי קאאשה בר בריה דרבי והושע בן לוי, ומקשמים לא יהיו (בהם), כלומר, שאין החוקים טובים להם, כיון שנעשים בקיומם, וכגון זה, הקורא את שמע במקומות המטונפים שנעשה על קיום המצוה, כיון שעשאה בעבירה^א.

רבי אפי אמר, עליו נאמר 'הוי משכי הנין בקריאת השוא' (ישעי ה יא), כלומר, מושכים הם על עצמם את העונות בחבלים שאינם עבים, אלא נוחים להתנתק, וכך גם זה שקורא את שמע במקום המטונפת, שנעשה בקל, על ידי דיבור בלבד^א.

רב אדא בר אבהו אמר בקהלה, שנאמר (מגילת טו ב) לגבי העובר עבודת כוכבים במיזב וביר רמה 'בי דבר ה' קנה וגו' הקרת תקרת הקפס ההוא', וזה שקורא את שמע במקומות המטונפים מבוה את דבר ה', וראוי הוא להיעשה בכרת^א.

הגמרא מבארת את שכוו לו מי שפוסק מקריאתו. מברית הגמרא: וואם פסק קח שקריא. מברית הגמרא: אמר רבי אבהו, עליו הקתוב אומר (תנ"ך טו ו) 'ויקראו הנה תאריכו ימים', שכליל דיבור זה, שזוהרתם עליו מלדברו במקום המטונפת, ואריכו ימים, וכשם שאם אין מפסיק, נעשה בקיצור ימים, כך אין מפסיק זוכה לאריכות ימים^א.

★

הגמרא חוזרת לענין כיסוי הגוף בזמן קריאת שמע שהובא לעיל: אמר רב הונא, היתה פולית הגורה לו על קומיה, שמכסה ממתניו ומטה^א, וממתניו ולמעלה הוא ערום, מותר לקרות קריאת שפיע. תניא נמי הכי, היתה פוליתו של בגד, ושע עוד, ושע שקמי הגורה על קומיה, מותר לקרות קריאת שפיע.

א. ב. בתב הבית יוסף (ד"ס פ"ג ד"ס ו) וכן שפיע, שכונת הגמרא 'א' אפשר לו לעמוד בלא הרחה ורחי', היינו שחוקה על זמנו חכם שלא יעמוד בלא להרהר בדברי תורה, אך לא שיהא אסור דבר. ופירוש נוסף כתב, שיתכן שאכן הכונה שאסור לו לעמוד בלא דברי תורה, אך מכל מקום בהורוד לבר מפיסק, ג. והוא מכלל קל וחומר, שאם אסור להרהר קל וחומר שאסור לקרות בפה. שפתי חכמים (ד"ס ו) וכו'. ז. וביאר ההש"בא (ד"ס פ"ג), שיתכן שנלמד מהפסוק ויהיה מתוך קדוש, שכן כשהוא עומד עובר משהו זה, שזו לא ארבע אמותיו בכלל מתנהו, אך במהלך אין זה קרא' מתוך^א, ובגלוינו הש"ס (ד"ס פ"ג) הוסיף לכתור על פי המבואר לקמן (ד"ס פ"ג) בבכספ משנה פ"ג ד"ס ו) וכן הוא שמונה, ועל כך נאמר ויהיה מתוך קדוש, כלומר, השתדל שיהיה קדוש. וענין הארבע אמות הוא כענין הנאמר לגבי קנין, שארבע אמות של אדם קנות לו. ולפי דעת הראב"ד שארבע אמות של אדם אינן קנות לו בחייתו מהלך, אם כן גם בסוגייתו לענין מקום השינוע, כאשר הוא חולק בין אדם לא נחשב רשות וממילא אין זה נחשב למתנוו שיש לשמור שהיה זה מקום נקי. ה. כיון שבני אדם רגילים לעמוד שם עורמים, ש"י (ד"ס מ"ג ד"ס פ"ג), אך בבכספ משנה פ"ג ד"ס ו) כתב, שהענין מפורש שם בית המדרש והוא מקום המטונפת, כיון שזוהמתו מרובה והוא מקום מאוס. ו. ה"ש (ד"ס מ"ג ד"ס מ"ג): ר"ל (ה"ש) ויתוספת (ש"ה) וכפי שאמר רבי יוחנן בראש השנה (ד"ס פ"ג) לגבי תשע תעניות, שהושמע בראש השנה תשע תעניות, אף שהפסיק בין תעניתה לתעניתה בכל פעם שעה, שהוא יותר ממתן כדי לגמור את כולה, אומר רבי יוחנן שיצא ידי חובתו ופירשו היתוספת, שיתכן שסובר רבי יוחנן שהקורא את שמע מתור למבואות המטונפות, אם כן היה הוא ראוי לקריאת שמע ולכן אף אם הוא סובר, ושעה כדי לגמור את כולה, אין זה הפסק ואת צריך לחזור מתחילה. ז. ש"אם היה אדם ששל כל פנים אין צריך לחזור לא היה לו לשלול לרבי יוחנן, אלא בודאי סובר שהקורא לסיורוך לא יצא, ורק שאל מהו שיעור ההפסק שייחשב צירוף, ש"י (ד"ס מ"ג ד"ס מ"ג), שיש להפסיק מקריאתו ואת מרגיל לשים יד על פיו. ח. שפתי

א. ב. בתב הבית יוסף (ד"ס פ"ג ד"ס ו) וכן שפיע, שכונת הגמרא 'א' אפשר לו לעמוד בלא הרחה ורחי', היינו שחוקה על זמנו חכם שלא יעמוד בלא להרהר בדברי תורה, אך לא שיהא אסור דבר. ופירוש נוסף כתב, שיתכן שאכן הכונה שאסור לו לעמוד בלא דברי תורה, אך מכל מקום בהורוד לבר מפיסק, ג. והוא מכלל קל וחומר, שאם אסור להרהר קל וחומר שאסור לקרות בפה. שפתי חכמים (ד"ס ו) וכו'. ז. וביאר ההש"בא (ד"ס פ"ג), שיתכן שנלמד מהפסוק ויהיה מתוך קדוש, שכן כשהוא עומד עובר משהו זה, שזו לא ארבע אמותיו בכלל מתנהו, אך במהלך אין זה קרא' מתוך^א, ובגלוינו הש"ס (ד"ס פ"ג) הוסיף לכתור על פי המבואר לקמן (ד"ס פ"ג) בבכספ משנה פ"ג ד"ס ו) וכן הוא שמונה, ועל כך נאמר ויהיה מתוך קדוש, כלומר, השתדל שיהיה קדוש. וענין הארבע אמות הוא כענין הנאמר לגבי קנין, שארבע אמות של אדם קנות לו. ולפי דעת הראב"ד שארבע אמות של אדם אינן קנות לו בחייתו מהלך, אם כן גם בסוגייתו לענין מקום השינוע, כאשר הוא חולק בין אדם לא נחשב רשות וממילא אין זה נחשב למתנוו שיש לשמור שהיה זה מקום נקי. ה. כיון שבני אדם רגילים לעמוד שם עורמים, ש"י (ד"ס מ"ג ד"ס פ"ג), אך בבכספ משנה פ"ג ד"ס ו) כתב, שהענין מפורש שם בית המדרש והוא מקום המטונפת, כיון שזוהמתו מרובה והוא מקום מאוס. ו. ה"ש (ד"ס מ"ג ד"ס מ"ג): ר"ל (ה"ש) ויתוספת (ש"ה) וכפי שאמר רבי יוחנן בראש השנה (ד"ס פ"ג) לגבי תשע תעניות, שהושמע בראש השנה תשע תעניות, אף שהפסיק בין תעניתה לתעניתה בכל פעם שעה, שהוא יותר ממתן כדי לגמור את כולה, אומר רבי יוחנן שיצא ידי חובתו ופירשו היתוספת, שיתכן שסובר רבי יוחנן שהקורא את שמע מתור למבואות המטונפות, אם כן היה הוא ראוי לקריאת שמע ולכן אף אם הוא סובר, ושעה כדי לגמור את כולה, אין זה הפסק ואת צריך לחזור מתחילה. ז. ש"אם היה אדם ששל כל פנים אין צריך לחזור לא היה לו לשלול לרבי יוחנן, אלא בודאי סובר שהקורא לסיורוך לא יצא, ורק שאל מהו שיעור ההפסק שייחשב צירוף, ש"י (ד"ס מ"ג ד"ס מ"ג), שיש להפסיק מקריאתו ואת מרגיל לשים יד על פיו. ח. שפתי

מי שמתו פרק שלישי ברכות

לדברי רבא אסור לקרוא קריאת שמע. אבל אם עקבו רואה את הערה, אבני אסור לקרוא קריאת שמע, ורבא אסור, מותר לקרוא, שלא נקנה תורה לפרשאי השבת שאין להם ערה, ואנו על כרחנו יש לנו ערה ואין אנו יכולים להשמר בכל זה.

מסיקה הגמרא: וההקדמה, אם עקבו גונג בערה אסור לקרוא קריאת שמע, ואם עקבו רואה את הערה מותר לקרוא קריאת שמע.

הגמרא מחלקת בין קריאת שמע כנגד ערה לקריאת שמע כנגד צואה: אסור רבא, צואה בגשמיית - המונחת מאחורי מחיצת זוכית או קלף דק, והיא נראית, מותר לקרות קריאת שמע כנגדה. אבל ערוה בגשמיית, אסור לקרות קריאת שמע כנגדה.

הגמרא מבארת את טעם החילוק שבין צואה לערוה. אומרת הגמרא: לכך צואה בגשמיית מותר לקרות קריאת שמע כנגדה, משום דצואה בגשמיית תלוי מיחיתא - ההיתר והאיסור לקרוא קריאת שמע כנגד צואה תלוי אם היא מכוסה או לא, שנאמר (דברים טז) 'ונכסת את צאתך', והיא מיפסקא - וצואה זו שהיא בעששית מכוסה היא. אבל ערוה בגשמיית אסור לקרות קריאת שמע כנגדה, משום שהאיסור וההיתר לקרוא קריאת שמע כנגד ערה תלוי בראייתה, שכן 'ולא יראה קר בגנת דבר' אסור בהקפא - אמרה התורה (פס טו, טז) 'והא קמיתחזיא' - וערה זו אף שהיא בעששית נראית.

הגמרא מבארת הלכות נוספות בענין קריאת שמע כנגד צואה: אסור אבני, צואה קל שיהא - אם יש מעט צואה, כגשמיית ברוק - רוקק עליה ומכסה אותה ברוק, ומותר לקרוא קריאת שמע כנגדה. אסור רבא ודוקא אם כיסה אותה ברוק נקבה - ליהחיה.

אסור רבא, אם יש צואה בגומא - בחור, מניח סנדליו בליה - על הגומא, וכך הוא מכסה את הצואה, וקורא קריאת שמע.

שנינו במשנה (לעיל כג): 'יך קטבוץ במקוה, אם יבול קטנות כו' ולהתכנסות ולקרות על שלא תהא הנין החמה יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו, יתכסה במים ויקרא. (ע"ג) נחלק רבי אליעזר ורבי יהושע עד אמתו קוראים קריאת שמע של שחרית, שרבי אליעזר אומר עד הנין החמה, ורבי יהושע אומר עד שלש שעות, הגמרא מבררת כדעת מי שניה משנתנו. מדייקת הגמרא: 'קריאת קטבא קטבא' - האם נאמר שמך ששנה כאן התנא שאם לא יוכל לעלות ולהתכנסות ולקרות עד שלא תנין החמה יתכסה במים ויקרא, טתם קדעת רבי אליעזר דקאמר שזמן קריאת שמע הוא עד הנין החמה, ואם כן הלכה כרבי אליעזר, שכן כלל הוא כידניו שהלכה כסתם משנה.

דחה הגמרא: אפי'ו תיקא - אפילו אם תאמר שמשנתנו כדעת רבי יהושע היא שניה, שאמר שזמן קריאת שמע הוא עד שלש שעות, וקריאת קנתיתין - אך שמה מה ששנינו שאם אינו יכול לעלות ולהתכנסות ולקרות עד הנין החמה יתכסה במים ויקרא, היינו כדי שיקרא כותיקין, דקאמר רבי יוחנן, ותיקין היו גומריין אותה -קריאת שמע] גם הנין החמה, אבל שאר בני אדם קוראים עד שלש שעות.

שנינו במשנה (לעיל כג): 'ואם קאו - ואם אינו יכול להספיק לעלות ולהתכנסות ולקרוא קריאת שמע עד שלא תנין החמה, יתקשה בנים ונקרא. הגמרא מבארת כיצד מועיל מה שמתכסה במים. מקשה הגמרא: מה מועיל לקרוא מתכסה במים, נהרי עדיין לבו רואה את הערוה, ואיך מותר לו לקרוא קריאת שמע? מתרצת הגמרא: אסור רבי אליעזר, ואי תיקא - ויש אומרים שאמר רב אהא בר אהא בר אהא מ'שום רבינו - משמו של רב, בנים גמריין קאו - מה ששנינו שמתכסה במים היינו במים עכורים, דר'טו קאר'א קמיקתא - שדומים לקרקע עבה, ש'שמתכסה בהם לא יראה לבו את ערוהו.

הגמרא מבארת ברייתא בענין זה: תנו רבנן בברייתא, הטובל במים קאו'ויין וקרב סוף הומן הראוי לקרוא קריאת שמע, 'ישב קהן עד קאו'ויין וקרא קריאת שמע. ויש אומרים, עוקבין בקאו' - ידקע ינייה ויבעט' ברגליו על קרקעית המקוה, עד שיהפכו המים הצלולים לעכורים (היינו, במקוה שקרקעיתו עפר).

מקשה הגמרא: ותנא קמא הסוכר שקורא קריאת שמע במים צלולים ואינו צריך לעורכו, נהרי לבו רואה את הערוה. מתרצת הגמרא: קבקר - תנא קמא סובר, שאף אם לבו רואה את הערוה מותר לקרוא קריאת שמע.

חזרת הגמרא ומקשה על תנא קמא: נהרי עקבו רואה את הערוה. מתרצת הגמרא: קבקר - תנא קמא סובר שהאם אם עקבו רואה את הערוה מותר לקרוא קריאת שמע.

הגמרא דנה עד בענין קריאת שמע כנגד ערוה: אסור - מאמר בבית המדרש, אם עקבו רואה את הערוה, מותר לקרוא קריאת שמע, אבל אם עקבו גונג בערה, אבני אסור, אסור לקרוא קריאת שמע, ורבא אסור, מותר לקרוא.

רב גדיד קותני קאו'יה קאו'יה ש'קטקתא קכי - שנה את מחלוקתם של אבני ורבא כן, כמו שאמרנו. ורב חיינא בריה דרב אהא -בנו של רב אהא] קותני קאו'יה קכי - שנה את מחלוקתם כן, כפי שיחבאר, שאם עקבו גונג בערה,

ואי עסקו). ו. והטעם שאם גונג עקבו בערה אסור הוא משום שאם יגע בידו ונכשנכש בידו יבא ליד התורה. בית יוסף (ד"ה פ"א ט"ז). תוספות (ד"ה ואלהם). ח. אבא רוק שאינו עבה אינו מועיל, כיון שהצואה נראית רחוק רביטא' (ד"ה אגרי - מחלוקת). ט. ציצי לגבי צואה בגומא היה פשוט לגמרא שמועיל זה המניח סנדלו עליה, כיון שמדובר שאין סנדלו גונג בצואה, אבל כאן לגבי צואה הברוקה בסנדלו, כיון שהצואה גונגת בסנדלו, מסתפקת הגמרא: רב'ים (קאו'יה שעת' ב' ד"ה א) וראש' (פ"א ט"ז) ומה שמדבר 'דבוקה' אינו ברוקא, כי גם בגונגת ואינה דבוקה בו מסתפקת הגמרא). י. קטבוט אורא אין צמת שיצואים ממנו סיכים בעין שפתו. רב'ים (פ"א ט"ז) שעת' גמ'ט' מ"ט מ"ט מ"ט). יא. וישנתינו מברכת בותיקין הוציט לגמור קריאת שמע עם הנין החמה, ואין להם זמן להטיל כל כך הרבה מים עד שיתכלו. תוספות אנשי שם (פ"א ט"ז). יב. רבי לר' (לעיל כג: ד"ה טז).

א. ע"פ רבי דברי רשי' בעבורה וזה (ע"פ ד"ה תוספת). ולשון זה כתב בפרוש הסור (ד"ה פ"א ט"ז) כיון מי גול'ים. ב. שכן אמר רבי יוחנן עינת' מ"ט. ג. משאשר שניה מחלוקת יאחר כך שנייה אחת הדיעות סתם, הלכה כסתם. ד. ותיקין זה אגו'ים ענינים ומחכבים מצוה. רשי' (לעיל ט: ד"ה תוספת). ה. וגם תותיקין מודים לרבי יהושע שאם לא קרא קודם הנין החמה יקרא עד שלש שעות. תוספות (לעיל ט: ד"ה קאו'יה). ו. בגמרא כאן לא מבאר מהו השיעור של מים צלולים, ובקדושין (כ"ג) אמרו שמסקים יחינו שבבואה ידמות לקטנה פניו של תינוק נכרת בהם. גלוני הש"ס (ד"ה מ"ט). ז. אף ש'לרעת אורא קמא אם לבו רואה את הערוה מותר לקרוא קריאת שמע כמו שחורגה הגמרא, מכל מקום סבר המקטן שאם עקבו רואה את הערה אסור, שלבו אינו רואה את הערוה כל כך, כיון שסירוס מפסיק בין הלב לערוה, אבל עקבו מוכן כנגד הערוה ממש, שכשואוה מפקס את רגלו נכנס העקב תחת הערוה ממש. תוספות הרא"ש (ד"ה ט"ז)

מי שמתו פרק שלישי ברכות

כה: [ג]

את המקום, איכּוּ השתא לא אתאי - איך היה עכשיו אילו לא באתי, סבגתין קברי - כמעט סיכנתם את בני למות בעונש העון הזה ששימש מטתו בחדר שיש בו ספר תורה. דתנא בברייתא, בית שיש בו ספר תורה או תפילין, אסור לשמש בו את המטה עד שיוציאם או שגניחם קלי בתוף קלוי.⁸⁰

אמר רבין, לא שנו שמותר לשמש כשמניחם כלי בתוך כלי, אלא כשמניחם בקלי שאינו קלוי - שאינו כלי המיוחד להם, אביל אם מניחם בקלי שהוא קלוי, אפילו נשך קאני [כלים], קהד קאנא קמי - חשובים ככלי אחד.

אמר רבא, קליא - בגד

חכם] אמר רב יגקב קרה דבת שמואל, הקדה קריבי שקעון בן איעור בן איעור ביי.

*

הגמרא מביאה מעשה בענין האיסור לשמש מטתו בחדר שיש בו ספר תורה: רב אחאי איגסק ליה קרייה - שידך אשה לבנו כי - בביתו של רב יצחק בר שמואל בר קרתא, כלומר שאירס את בנו עם בתו של רב יצחק. גיזיה לחופה - הכניסו לחופה, ולא הנה מסתייגא מיפתא - ולא הצליח בדבר, שלא היה יכול לבעול בעילת מצוה, אול קרייה קייני - הלך אחריו נרב אחאי אבין לבדוק את הדבר, הוה ספר תורה דמנהא - וראה ספר תורה שהיה מונח בחדר. אמר קהו - אמר להם לאלו שהכינו

מי שמתו פרק שלישי ברכות

נתחייב בטבילה כדי לעטוק בתורה, **מקיים** אותו רבי יהודה לטבול אף על פי שעכשיו הוא טמא גם בטומאת זב. **א' ודיקא א' שאנא** - או שמא אינו שונה בעל קרי שראה זיבה מוז שראה קרי, ובכל אופן פוסט אותו רבי יהודה מכל הטבילה, שטעמו של רבי יהודה הוא, שכל שאין הטבילה מטהרת אותו מן טומאתו, אינה טבילה המטהרת כלל ומכיון שאין להם תקנת טבילה, היה הם מותרים בברייתא תורה.

הגמרא פושטת את הספק ממשנתנו: **תא ששע** ממשנתנו, **הקישוששת** מטתה **והאכהה** דם נדה אחר ששימשה, **צריקה טבילהה**. **ורבי יהודה פוטר** אותה מן הטבילה. **והא** [והרין] **הקישוששת** ואתר כך **האכהה** דם נדה, **קבצת** קרי **שראה זיבה קריא** - דומה היא לבעל קרי שראה זיבה, שהרי חלה עליה טומאת נדה החמורה אחר שראה עליה טומאת קרי הלקה, **קאן פטר** - ואף על פי כן פטר אותה **רבי יהודה** מטבילה, **ששע מניה** - מוכח מכאן שרבי יהודה פוסט מן הטבילה גם בעל קרי שראה זיבה.¹¹⁸

הגמרא מביאה שכן מפורש בברייטא: וכן **תגי רבי חייא גהדנא** - שנה רבי חייא בברייטא בפירושו, **בעל קרי שראה זיבה, צריקה טבילהה, רבי יהודה פוטר**. הרי מפורש שרבי יהודה פטר אף בעל קרי שראה זיבה.¹¹⁹

הדרן פוי שמתו

פרק רביעי - תפילת השחר

הפרק שלפנינו מבאר ענייני תפילה¹²⁰.

משנה המשנה שלפנינו עוסקת בזמני התפילה, ומבארת מהו סוף זמן תפילת שחרית, מנחה, ערבית ומוסף: **תפילת השחר - שחרית, זמנה עד הצות** היום¹²¹. **רבי יהודה אומר, עד ארבע שעות** מתחילת היום¹²².

תפילת המנחה¹²³, וזמנה **עד הערב**¹²⁴. **רבי יהודה אומר, זמנה עד פלג המנחה** - מחצית זמן מנחה קטנה, כלומר שעה ורבע לפני סוף היום¹²⁵.

תפילת הערב - ערבית, אין לה קבע - זמנה כל הילהלילה¹²⁶.

ושש מוקפים - זמן תפילת מוסף, **כל היום**¹²⁷. **(רבי יהודה אומר, זמנה עד שבע שעות** מתחילת היום¹²⁸)

גמרא שנינו במשנתנו שזמן תפילת שחרית הוא עד הצות¹²⁹. הגמרא מקשה על כך ממה ששינוי בברייטא שזמן תפילת שחרית הוא עם הזין החמה: **ורביהה, הרי שנינו בברייטא, מוקנהה של קריאת שמע לקרותה גם הגין**

הקמה - סמוך להגין החמה¹³⁰, **רבי שקמוהו גאה** - ברכת גאל ישראל הנאמרת בברכות קריאת שמע, **ד'תפלה - תפילת שמונה עשרה**, ו**הקמה קתפלה ציום**, כיון שהגין החמה הוא רדאי יום. משמע שזמן תפילת שחרית הוא בהגין החמה ולא לאחר מכן, ומרוע שנינו במשנתנו שזמנה עד הצות¹³¹.

מירצת הגמרא: פי תגנא ההיא - מה ששינוי בברייטא שזמנה עם הזין החמה, היינו דווקא **תקיןין** - לאנשים המקדימים לעשות מצוות ומזוירים לעשותם בזמנם¹³², כמו **דאמר רבי יוחנן, יתגנא היו גומרין את היתא** - את קריאת שמע עם הגין החמה, כדי שיסמכו גאולה לתפילה שזמנה עם הזין החמה. אך משנתנו עוסקת בשאר האנשים המאחרים להתפלל, ונקטה שאין להם להתפלל לאחר הצות.

מקשה הגמרא: וכאי ויקא - וכי שאר האנשים המאחרים להתפלל, רשאים להתפלל **עוד הצות נתו יא, ודאמר רב כרי גריה דרב הונא גריה דרב יהודה בר אבאי, אומר רבי יוחנן, קנה וילא התפלה תפילת צריבת, ותפלה בשחרית שמים** - שתי תפילות, אחת לתפילת שחרית, ואחת תשלומין לתפילת ערבית¹³³. וכן אם טעה ולא התפלל תפילת שחרית, **תפלה בקנהה שמים**, אם כן משמע שאפשר להתפלל תפילת שחרית אף בזמן תפילת מנחה לאחר הצות, ומרוע שנינו במשנתנו שאפשר להתפלל רק עד הצות.

מירצת הגמרא: מוצי ויקא קבצי גאה - אך כל היום מתפלל והולך, ומה ששינוי במשנתנו שאפשר להתפלל עד הצות, היינו משום **דעד הצות יהבי יתא** - ונתנים לו **שכר תפלה בקנהה**, ואלו **מוקאן גאה** - לאחר הצות, **שכר תפלה יהבי יתא**, אך **שכר תפלה בקנהה לא יהבי יתא**.¹³⁴

לאחר שהביאה הגמרא את דברי רבי יוחנן לגבי מי שטעה ולא התפלל תפילת ערבית או שחרית, מסתפקת הגמרא מה הדין אם טעה ולא התפלל תפילת מנחה: **איכנהו דהו, קנה וילא התפלה בקנהה, מהו התפלה צריבת** - דומים הם יכול להתפלל בערבית שתי תפילות, אחת לשם ערבית ואחת תשלומין לתפילת מנחה¹³⁵. **אם תמצי אומר** - אם תרצה לפשוט ממה ששינוי, **קנה וילא התפלה צריבת, ותפלה שחרית שמים**, ואם כן הוא הדין כאשר טעה ולא התפלל מנחה תפלה ערבית שמים, עדיין כך להסתפק, שמא דווקא כאשר טעה ולא התפלל ערבית יכול להשלים אותה בשחרית, **משום דקד ויקא הוא** - שהוא יום אחד, שהרי היממה מתחילה בערב, כמו **דקתיב (מלכים א' ב' 11) ויהי ערב ויהי בקר, יום אחד**, ולכן משלים בשחרית את תפילת ערבית של אותו יום, **אף דקא**, כאשר טעה ולא התפלל מנחה, הרי תפילת ערבית שייכת ליום שלמחרת, **ותפלה בקנהה קרבן היא, גיין שלבני קרבנות אומרים דקרבן**

118. ע"פ רבי דברי רש"י לעיל (פ"ב ד"ט וי"ג, כ"ג ד"ח פ"ב). **ה** הגמרא פסטה פסחה כצר השני שטעמו הוא רבי יהודה הוא, שכל שר הטבילה מטהרת אותם מכל טומאותם, אינה טבילה המטהרת לכל, ומכיון שאין להם תקנת טבילה, הרי הם מותרים בדברי תורה כלא טבילה. **א** מ"ס פרק זה עוסק בדבריו שלושלשה ענייני תפילת עקיריים: א. זמן התפילות, ב. נוסח התפילות, ואימוני שאין לקצר. ג. צורת העמידה בתפילה, וכיצד יש להתפלל כאשר הולך בדרך וכדומה. מאורי (ד"ס פ"ט). כאחר ושנינו בספיקה הקודמת אף דני קריאת שמע, שונה תפילת היום וברפר שאלחונו את דיני התפילה. תוספות וביני יהודה (ד"ס פ"ט). **ב** המבטא רבי יהודה נתלך עו איהו שעה ביום נמשך הובוק, לדעת המבטא הובוק נמשך עד הצות. שום מבטאם של שחר נאמר (מנצח מ"ה) 'את הככש אחר העשה בקיבוק, ומחיר של שחר הולך קובע עד הצות, ותפילת נוסמכו לקרנות, כמבאר הללן (פ"ט). לדעת רבי יהודה הובוק נמשך עד שעה רביעית, ואף תמיד של שחר היה קרב עד ארבע שעות. דא"ה, ורשב"א (הרב קריאת שמע) פ"ב ד"ח פ"ב. **א** כל משכני קריאת תפילה זו בשם 'מנחה' מצאנו כמה ביאורים: א. על שם המנחה שהיו מקיימים עם תמיד של בין הערבים. ואף שגם עם תמיד של שחר היו מקיימים מנחה, לא קראו התפללו שחר של בין הערבים, משום שאפשר לקרותה שחרית, אבל במנחה שאם אפשר, כשם אתר, קראהו 'מנחה'. תוספות (פ"ט פ"ד ד"ט מ"ק). ב. שנינו לעיל (ק"ב) שכל יתהרה בתפילת מנחה ששום מעשה אלו נענה אלא במנחה. ושמא אלהינו שעת מקיבוק מנחה, לא קראהו 'מנחה' משום שהיה אז רצון. תוספות (פ"ט פ"ד). **ג** הובן על שעתים ומנחה ומנחה לפני סוף היום נקרא 'מנחה', ומשום שחילת זמן התפילה השניה הוא בשעה זו, נקרא שמה 'מנחה'. רמב"ם (פ"ט פ"ט פ"ט). ד. מלשון מנחה השמש והשקט אותו הגורל. כמו שזרובן אוקולסו את מה שזמר (פ"ט פ"ט). **ה** מתוהל בין לוח היום, 'מהלך בנבחה לגנון ימא'. רמב"ן (פ"ט פ"ד ד"ט וי"ג). והובא בתוספות ויס עוב. ככ. **ו** הצקת הראשונים מה הונחה 'עד הערב', כל ששכנה שחלחלה היא עד צאת הכוכבים על המדרכי (פ"ט פ"ט) בשם אימא מבוין קשיש. וכן תבא הסאת אריה (פ"ט פ"ט) שמעשע מדברי רש"י (ד"ס פ"ט) שפירש שבתונה היא עד שחשיכה. אך דלמורי דברי יהודה (י"ג פ"ט פ"ט) כתב, שבתונה היא עד שקיעת החמה. והדיוון כן ממה ששינוי בברייטא (ש"ד שער תמיד של בין הערבים נפסל לזריקה בשקיעת החמה). ומכיון שתפילת מנחה היא בזמן המיד של בין הערבים, ועיקר המיד הוא זריקה דחה, שחיד שחיד נפסל שקיעת החמה, כן זמן תפילת מנחה הוא עד שקיעת החמה. ככ. **ב** גמרא הללן (פ"ט פ"ט). **ג** משאני כפי מנחת ערב, והיא קריבה עו פלג המנחה. תוספות (פ"ט פ"ט פ"ט). ובשנת אלהינו חב מבטא רבי יהודה, שהיר על כרחי המנחה תמיד של בין הערבים קריבה קרי עו פלג המנחה, שהיו צריכי לקריבה אתר אחר חילוק. כלומר שזמן המנחה הוא זמן מנחה קטנה שהוא שתי שעות ומחצה ואחריה של היום, והחלק השני, הדיתי שער לפני סוף היום, הוא זמן פלג המנחה. תכמים סבורים שזמנה עו הערב משום שמנחת תמיד של בין הערבים קריבה עו הילהלילה. ורבי יהודה סובר שתפילת מנחה נקנהה נוסח הקטרת, כמו שנאמר (ש"מ פ"ט) 'ומן תפילת קטרת לפניך, משאני כפי מנחת ערב', והיא קריבה עו פלג המנחה. תוספות (פ"ט פ"ט פ"ט). ובשנת אלהינו חב מבטא רבי יהודה, שהיר על כרחי המנחה תמיד של בין הערבים קריבה קרי עו פלג המנחה, שהיו צריכי לקריבה אתר אחר חילוק. כלומר שזמן המנחה הוא זמן מנחה קטנה שהוא שתי שעות ומחצה ואחריה של היום, והחלק השני, הדיתי שער לפני סוף היום, הוא זמן פלג המנחה. ולכן אף תפילת המנחה אינה אלא עו פלג המנחה. ככ. **ד** הדיינו מבוקר עו ערב, שהיר את קרבן המוסף היו נתן לקריבה מן שחר והקרב הגמיר, ואם כן אף תפילה המוסף ניתנה להתפלל מוסף בובוק. אך מוכח ממה ששינוי בעבירה עו (ד"ב) שאין ליחיד להתפלל בראש השנה תפילת מוסף

מי שמתו פרק שלישי ברכות

יומו **בְּטוֹל קְרָבָנָא**, ואינו יכול להקריבו ביום אחר, אף תפילה אינה ניתנת לתשלומין ביום אחר, ואם כן לא יוכל להשלים תפילת מנחה בערבית²³. או **דִּיִּקְטָא, בִּינּוֹן דְּגֵלּוֹתָא רְבָמִי הִיא** - כיון שתפילה היא בקשת רחמים, **קִלְ אִימַת דְּרַעֲמֵי וְאִזִּיף** - כל זמן שרוצה מתפלל והולך, ויכול להשלים תפילת מנחה אף לאחר שעבר יומו.

הגמרא פושטת את הספק מדברי רבי יוחנן: **תָּא שְׂמַע, דְּאָמַר רַב הוּגָא בְּרַ הַיּוּדִיה, אָמַר רַבִּי יִצְחָק, אָמַר רַבִּי יוֹהָנָן, טָנְהָ נִלְאָ הַתַּפִּילָה מִנְחָה, מִתַּפִּילָה גְרֵית שְׁמַיָּם, וְאִין קָנָה מִשׁוּם דְּעָבַר יוֹמוֹ בְּטוֹל קְרָבָנָא, כִּיּוֹן שִׁתְּפִילָה הִיא בַקְשַׁת רַחֲמִים, וּמְשַׁלִּים תְּפִילְתּוֹ אִף לְאַחַר שֶׁעָבַר יוֹמוֹ. אִם כֵּן יֵשׁ לַפְּשׁוּט שִׁיכּוּל הַהֲשִׁלִּים תְּפִילַת מִנְחָה בְּעֶרְבִית.**

*

רַב אֲשֵׁי מוֹכִיחַ כְּדַבְרֵי רַבִּי יוֹהָנָן מְמוֹשְׁמַנּוֹת דְּבַרֵּי הַבְּרִייתָא: **אָמַר רַב אֲשֵׁי, דִּיקְטָא גָמִי - יֵשׁ לְדִיּוּק כֵּן גַּם מְדַבְרֵי הַבְּרִייתָא, דְּקָתְנֵי - שְׁנֵינּוּ בַהּ, 'בְּטוֹל' וְלֹא קָתְנֵי 'מִנְחָה', מִשְׁמַע שְׁמִדוּבְרַי שְׁבִיטַל בְּמוּזֵד. מְסִיקָה הַגְּמָרָא: **שְׂמַע מִיָּגָה - אִכֵּן יֵשׁ לְהוֹכִיחַ כֵּן הַבְּרִייתָא עוֹסֶקת בְּמִי שְׁבִיטַל תְּפִילָה בְּמוּזֵד וְלֹא שִׁשְׁכַח.****

הגמרא מקשה על דברי רבי יוחנן שאם טעה ולא התפלל אחת מהתפילות יכול להשלימה בתפילה שלאחריה: **כִּיִּתִּיבִי - הַקְּשׁוּ בְּנֵי הַיְשִׁיבָה מִמָּה שְׁנֵינּוּ בַבְּרִייתָא, נֹאמַר בַּפְּסוּק (קל"א טו') 'מִנְעוֹת לֹא יוֹכֵל לְתַקְּוֹן וְנִקְרָאוֹן לֹא יוֹכֵל**

למחרת. רא"ה (ד"ס טו'). וראה ברש"ש (פמ"י ד"ס ע"א) שדקדק כן בדברי רש"י שם. לג. **מִשׁוּם שִׁכְּבַר עֲשׂוֹ אֶת הַמְצוּהָ. רש"י (פמ"ט טו') ד"ס ממש"א.** לו. ובה שנינו במי שביטל במזיד שהוא בגדר 'מעוה' לא יוכל לתקן, הכוונה היא שלא יוכל לקבל שכר תפילת מצוה, אך גם אם ביטל תפילה במזיד יוכל להשלימה בתפילה שלאחריה ולקבל שכר תפילת רשות. רא"ש (פ"ט ט).

לא. הַגְּמָרָא דוֹרֶשֶׁת כֵּן בַּחֲמוּדָה (יד). מִמָּה שֶׁנֹּאמַר (ויקרא כ"ג ט') 'דַּבַּר יוֹם בַּיּוֹמֹר'. לב. **יֵשׁ לְבֹאֵר שֶׁאִין הַכּוּוֹנָה שְׂרִיד תְּפִילָה שׁוּחַ לְדִין קָרְבַּן לְגַמְרִי, שֶׁהִיא אִף תְּמִידָה שֶׁל שַׁחֵר אִינוּ קָרִיב לְאַחַר זְמַנּוֹ אִף בְּאוֹתוֹ הַיּוֹם, וְאִילוּ לַחֲפִילַת שְׁחִירַת יֵשׁ תְּשִׁלּוּמִין בְּמִנְחָה. אֲלֵא הַכּוּוֹנָה שֶׁלֹּא מִצְאֵנוּ שׁוּם קָרְבַּן שְׂנִיתָן לְהַקְרִיבוֹ אַחֵר יוֹמוֹ, וְאִפְלוּ קָרְבַּן מוֹסֵף שׁוּמְנוּ בַל הַיּוֹם, וְכַמוֹ כֵּן בַּתְּפִילָה לֹא יִתּוּן לְהַשְׁלִים**

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

שלא נשרפו כליל עד הערב, קְרָבִים וְהוֹלָקִים קָל הַלְּפָאָה, ותפלת ערבית נתקנה כנגדן. וּמִסְפֵּי כֹה אֶמְרוּ חֲכָמִים זְמַנֵּן שְׁלָא תְפִילַת הַמוֹסְפִין קָל הַיּוֹם, שְׁקָרִי קְרָבָן שְׁלָא מוֹסְפִין קְרָבָן קָל הַיּוֹם. רַבִּי יְהוּדָה אָמַר זְמַן תְּפִילַת מוֹסֵף עַד שְׁבַע שְׁעוֹת מִתְחִילַת הַיּוֹם, שְׁקָרִי קְרָבָן מוֹסֵף קְרָבָן וְהוֹלָקָה עַד שְׁבַע שְׁעוֹתֵיהֶם.

מסיימת הברייתא: וְאִיזוּ הִיא מְנַחֵה גְדוּלָּה - מהו התחלת זמן תפילת מנחה? מִשְׁשׁ שְׁעוֹת וּמְנַחֵה וּמְנַחֵה - והלאה, משום שהבא להקדים ולהקריב תמיד של בין הערבים, אינו יכול להקדימו קודם זמן זה. וְאִיזוּ הִיא מְנַחֵה קְטָנָה - ומהו זמנה השני של תפילת מנחה? מִתְּשַׁע שְׁעוֹת וּמְנַחֵה וּמְנַחֵה - והלאה, משום שזמן הקרבת תמיד של בין הערבים הוא מתשע שעות ומחצית.¹²

★

הגמרא מסתפקת בדברי רבי יהודה שאמר שזמן תפילת מנחה הוא עד פלג המנחה, כלומר עד מחצית מזמן המנחה, האם כוונתו לזמן מנחה גדולה או לזמן מנחה קטנה? אִיבְיָא קָלוּ, רַבִּי יְהוּדָה הוֹסִיב זְמַן תְּפִילַת מִנְחָה הוּא עַד פֶּלַג הַמִּנְחָה, האם פֶּלַג מְנַחֵה קָטָן אֶמְרוּ - כוונתו למחצית מזמן מנחה הראשון, והיינו מנחה גדולה שזמנה משש שעות ומחצה, אם כן נמצא שזמן המנחה הוא חמש שעות ומחצה עד סוף היום, ופלג המנחה הוא מחצית מזמן זה, כלומר תשע שעות ורבע מתחילת היום.¹³ או שמא פֶּלַג מְנַחֵה אֶמְרוּ קָטָן - כוונתו למחצית מזמן מנחה האחרון, והיינו מנחה קטנה שזמנה מתשע שעות ומחצה, אם כן נמצא שזמן מנחה הוא שתי שעות ומחצה, ופלג המנחה הוא מחצית מזמן זה, כלומר אחת עשרה שעות פחות רביע מתחילת היום.

הגמרא מביאה ברייתא הפושטת את הספק: תָּא שְׁמַע, דְּתַנְיָא, רַבִּי יְהוּדָה אָמַר, פֶּלַג הַמְנַחֵה אֶמְרוּהָ אֶמְרוּ, וְהִיא אֶחָת עֲשָׂרָה שְׁעוֹת הָסֵר רַבִּינֵי, הרי שכונת רבי יהודה הכוזה השני בספק.

★

הגמרא חוזרת לברייתא השנייה מדברי רבי יהושע בן לוי ומקשה ממנה על דברי רבי יוסי ברבי חנינא. מקשה הגמרא: נִימָא תִּיהִי תִּיבְיָה דְרַבִּי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא - האם תאמר שיש פירכא לדברי רבי יוסי ברבי חנינא מדברי הברייתא השנייה כדברי רבי יהושע בן לוי? מִישַׁבַּת הַגְּמָרָא: אָמַר רַבִּי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא, לְעוֹלָם אֵימָא - אומר קָל שְׁתַּפְּסוֹת אֲבוֹת תַּקְנִים, נְמוּדָה אִנִּי קוֹשֵׂיא מִהֲבֵרִיתָא שִׁמְבוּרָא בַּה שְׁחֲמִים סִמְכוּ אוֹתָם עַל הַקְּרִבּוֹתֵיהֶם. מְבִיאָה הַגְּמָרָא רֵאשִׁי לִישׁוּבֵיהֶם: מִשׁוּם דְּאִי לָא תִּמְרָא קָלִי - שאם לא תאמר כך, שרבי יוסי ברבי חנינא מודה שחכמים סמכו אותם על הקרבנות, תַּפְּסִית מוֹסֵף קְרָבִי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא קָטָן תַּקְנֵיהָ - מי תיקן אותה, הרי שלושת האבות תיקנו רק את שלושת התפילות. אֲפָא רַבִּי יוֹסִי בְרַבִּי חֲנִינָא תַּפְּסִית אֲבוֹת תַּקְנִים, וְאֶמְרוּהֵם רַבְּנָן אֶתְרַבְּנָת, וכשלא מצאו תפילה נגד קרבנות מוספים, עמדו ותיקוה.¹⁴

★

שנינו במשנה לגבי זמן תפילת שחרית: רַבִּי יְהוּדָה אָמַר זְמַנָּה עַד אֶרְבַּע שְׁעוֹת מִתְחִילַת הַיּוֹם.

הגמרא מסתפקת בדברי רבי יהודה שאמר שזמן תפילת שחרית הוא עד ארבע שעות מתחילת היום, מהו זמן זה? אִיבְיָא קָלוּ, האם כוונתו עַד שְׁעָה רְבִיעִית וְעַד בְּקֻלָּה - ושעה רביעית כלולה בזה, וזמן תפילת שחרית הוא עד סוף שעה רביעית, או דְּקֻלָּא - שמא כוונתו עַד שְׁעָה רְבִיעִית וְאִי עַד בְּקֻלָּה - ושעה רביעית אינה כלולה בזה, וזמן תפילת שחרית הוא עד תחילת שעה רביעית.¹⁵

הגמרא מנסה לפשוט את הספק מדברי רבי יהודה לגבי תפילת מנחה: תָּא שְׁמַע, רַבִּי יְהוּדָה אָמַר זְמַן תְּפִילַת מִנְחָה עַד פֶּלַג הַמְנַחֵה. או אֶמְרוּהָ אֶמְרוּ - מובן הדבר אם תאמר שְׁעַד וְאִי עַד בְּקֻלָּה, משום שְׁהִינּוּ דְאֵימָא - זהו החילוק שיש בין רבי יהודה לרבנן, לחכמים זמנה עד הערב, ולרבי יהודה עד מחצית מזמן המנחה, אֲפָא או אֶמְרוּהָ - אם תאמר שְׁעַד וְעַד בְּקֻלָּה, אם כן רַבִּי יְהוּדָה

ואגש כנסת הגדולה תיקנום לדורות כנגד תמיהם כרבי יהושע בן לוי. ובהו מיושב מה שהקשתה הגמרא על רבי יוסי ברבי חנינא מהברייתא השנייה כרבי יהושע בן לוי, אף על פי שיש ברייתא אחרת השנייה כמותו. משום מלפי מה שהתבאר בברייתא אינה מסייעת לו לגמרי. לה. בבעים הדבר שהזכירו חכמים להסמיכם על הקרבנות אף שכבר נתקנו בידי האבות ביאר השיטה מקובצת (י"א ע"א), שמחמת תקנות של האבות לא היה מוטל חיוב להתפלל, על כך חקנו חכמים את התפילות כנגד הקרבנות והטילו על ידו כך חיוב להתפלל. לו. נמצא שרבי יוסי ברבי חנינא מודה שתפילת מוסף נתקנה על ידי חכמים כנגד מוספין. ויש להקשות שאם כן היה לו לומר אף באר התפילות, ומרוע סובר רבי יוסי ברבי חנינא שהאבות תיקנו את שאר התפילות. ויישב המהרש"א (י"א ע"א) שרק לאחר שתיקנו האבות את שלושת התפילות, תיקנו חכמים תפילה נוספת כנגד מוספין, אך אם האבות לא היו מתקנים את התפילות, לא היו חכמים מתקנים תפילות כלל. לו. ענין זה נידון במספר מקומות ב"ש"ס. ויש להקשות הרי בודה (מ"ג הכרעה) הגמרא בכלל שיעור חכמים הולכים לתומר, ואם כן היה לגמרא לפשוט לתומר שבע ולא עד בכלל וזמן תפילה הוא עד תחילת שעה רביעית. ויתרוז תוספות (י"א ע"א) שגם אם נאמר עד ועד בכלל, וזמן תפילה הוא עד סוף שעה רביעית, יש בזה חומרא, שכאשר לא התפלל במידו צריך להתפלל עד סוף שעה רביעית, ולא אומרים שעבר זמנו בטל קרבנו ואינו יכול להתפלל (מכאור לעיל (י"א) שמי שלא התפלל במידו, אינו יכול להשלים תפילותו). הגמרא מסתפקת בדברי רבי יהודה, אך בדברי חכמים פשוט לגמרא שכונתם עד חצות ולא עד בכלל, ושיי (י"א ע"א). היינו משום שאם נאמר שחכמים סוברים עד ועד בכלל אם כן זמן תפילת שחרית הוא כל היום, שהרי אמרו עד חצות ועד בכלל, וזמן תפילה מנחה הוא כל הלילה שהרי אמרו עד הערב ועד בכלל, ולכן דאי שחכמים סוברים עד ולא עד בכלל, ורבינו (י"א ע"א).

הכסלים ויתרת הכבד, ונטל מן הכבד מעט עד היתרת. וכבש מוסף עליהם גם את האלה החמישה עם החוליות מן השדרה עד מקום הכליות. וכל האמורים נשרפים על גבי המזבח החיצון. רב"ם (משנה אבינו ע"א ע"א). כח. ב"מאורה קשה, הרי מבואר בפסחים (מ"ג) שזמן הקרבת מוסף הוא עד שש שעות ומחצה, ומרוע נקט רבי יהודה עד שבע שעות. ותיקן תוספת הרא"ש (י"א ע"א) שיש שאף על פי שהיו מקריבים אותו בשש מחצה, היו שוהים עד מחצית שעה לאחר מכן ומתפללים שיעלה הקרבן לרצון. כט. וזן זה נקרא מנחה גדולה משום שהו זמנה הגדול של תפילת מנחה. רא"ח (י"א ע"א). לו. משום שנאמר לגבי תמיד של בין הערבים (במדי מ"ג) "בין הערבים", ומשע זמן שינוי צללי ערב, והיינו משש שעות ומחצה והלאה, שהיו עד שש שעות ומחצה התמה עומדת הרקיע בראש כל אדם, ורק לאחר מכן מתחילה לנטות, משום שבמקום הפסחים (מ"ג). לא. וזן זה נקרא מנחה קטנה משום שהוא זמנה הקטן של תפילת מנחה, שסמך לחשיכה. לב. במבואר בפסחים (מ"ג). לו. ב"מאורה קשה כיצד קורא רבי יהודה לזמן זה 'פלג המנחה' והיינו מחצית מזמן המנחה, והרי לשיטתו הוא סוף זמן מנחה, ולא מחציתו. וביאר התוספות יום טוב (י"א) שכונת רבי יהודה מחצית מזמן מנחה שאמרו חכמים, ולא מזמן מנחה שלשיטתו. ויש שיבארו על פי דברי הרמב"ן (פמ"ג ע"ו י"א ע"א) שזמן זה נקרא 'מנחה', מלשון נחמת השמש והשקט אור הגדול, ולפי זה, גם לדברי רבי יהודה עד הלילה נקרא מנחה, אף על פי שאמרו כבר להתפלל, והיה ברבה (מ"ג). לו. אף ששנינו ברייתא כדברי רבי יהושע בן לוי וברייתא כדברי רבי יוסי ברבי חנינא, ואם כן היה לגמרא להקשות גם על רבי יהושע בן לוי מהברייתא השנייה כדברי רבי יוסי ברבי חנינא. ביאר הצ"ח (י"א ע"א ע"א) שיש שאף שברייתא לא נאמר בפירושו שהאבות תיקנו את שלושת התפילות כחובה לדורות, כרבי יוסי ברבי חנינא, ואם כן אפשר לומר שתיקנו אותם רק לעצמם,

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

משמע ש'נוג'י הוא לשון שבר. מבארת הגמרא: **קְדוּמְתָרָם רַב יוֹסֵף** - ממה שתרגם רב יוסף פסוק זה לארמית^מ, **'מְתָרָא אֲתֵי גַ' שְׁנֵי אֲהִיזוּן דְּבֵית יוֹסְרָא'** **גַ' דְּהָסְרָו זְמַנֵּי מוֹגְדֵינָא דְּבִירוּשְׁלָיִם** - שבר יבוא על שונאי ישראל^{מי} שאיחרו זמני המועדים שבירושלים^{מי}, ומכאן משמע ש'נוג'י הוא לשון שבר.

רבי אלעזר דורש פסוק זה על המאחר להתפלל תפילת שחרית: **אָסְרָ רַבֵּי אֶלְעָזָר, קָל תַּתְּפִלָּה תַּתְּפִּיל תַּתְּפִּיל שֶׁל שְׁחָרִית אֶסְרָ אֶרְבַּע שְׁעוֹת, רַבֵּי יְהוּדָה** הסובר שזמנה עד ארבע שעות^{מי}, **גַּלְיָו הַתְּזוּב אֶסְרָ (סג), 'נוג'י מוֹגְדֵי אֶסְרָתֵי מִקְרָ הָיִו, כְּלוּמַר, נַעֲשִׂים נֹגִים מַחֲמַת שְׂאִיחְרוּ אֶת מוֹעֵד הַתְּפִילוֹת.**

מבירת הגמרא: **מֵאֵי מִשְׁמַע דְּהָאֵי 'נוג'י' אֶרְבַּע דְּבִנְיָא הוּא** - מהיכן משמע ש'נוג'י הוא לשון צערי. **מַבְאֵרַת הַגְּמָרָא: מֵמַה דְּבִנְיָא (סח) הוּא קֵיעַ מַה, 'דְּרַבֵּי גַלְיָו מִתּוֹקְנָא' - נִטְפָה נַפְשֵׁי מַצְעַר, כְּלוּמַר, נַחֲסַת וְהוֹלַחַת מְרֻב צַעֲרָא,** הרי שהוא לשון צער.

מקור נוסף: **רַב רַבִּי יוֹסֵף בְּרַי יוֹסֵף אֶסְרָ, מִשְׁמַע כֵּן מִתְּקָא, שְׂנַמַר לִגְבֵי צַעַר יִירוּשָׁלַיִם לְאַחַר חוֹרְבֵן הַבַּיִת (סח ב 6 ט), 'מְתוֹלְאוּתֵיהּ נִגְזַת - בַּצַּעַר, וְהָיָא - יִירוּשָׁלַיִם קָרָ הָיִו, הָרִי שְׂהוּא לִשְׁוֹן צַעַר.**

הלכה זו. **תָּנָא מֵיָמֵיהּ אֶרְבַּעֵין זְמַנֵּין** - שנה רבי זירא מרבי נתן בר טובי הלכה זו ארבעים פעמים^מ. **אָסְרָ לֵיתָה רַבִּי נָתָן בַּר טוֹבִי, מְרֻעַ הַלְכָה זֹו חֲבִיבָה עֲלֵיךְ שְׂאֵתָה שׁוֹנָה אוֹתָהּ אַרְבַּעִים פַּעֲמִים, הָאֵם מַפְנֵי שְׂקָרָא הָיָא קָף - שׁוֹ הַלְכָה רַאשׁוֹנָה שְׂשֻׁמַּעַת בִּשְׂם רַבִּי יוֹחָנָן, וְלֹא לְמַדַּת עַד הַיּוֹם דְּבַר מַפְיָו, אִלּוּ מַפְנֵי שְׂקָרָתָה הָיָא קָף - שׁוֹ הַלְכָה חֲרֻשָּׁה בִּשְׂבִילֵךְ, מַפְנֵי שְׂהִיִּית סַבּוֹר עַד הַיּוֹם שְׂאִמּוּרָא אַחֲרָא אִמְרָה^מ. אָסְרָ לֵיתָה רַבִּי זִירָא, שְׂקָרָתָה הָיָא קָף - זֹו הַלְכָה חֲרֻשָּׁה בִּשְׂבִילֵי, מִשְׁוֹם דְּמִסְתַּקָּא לֵי קְרַבֵּי וְהוֹשַׁע בֶּן לֵוִי - שְׂהִיִּית סַבּוֹר שְׂרַבִּי יוֹהֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי אִמְרָה.**

★

הגמרא מביאה דרשה מרבי יהושע בן לוי בענין המאחר להתפלל תפילת מוסף: **אָסְרָ רַבֵּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, קָל תַּתְּפִלָּה תַּתְּפִּיל תַּתְּפִּיל שֶׁל מוֹסְפִין אֶסְרָ שְׂבַע שְׁעוֹת קְרַבֵּי יְהוּדָה הַסּוֹכֵר שְׂזִמְנָה עַד שְׂבַע שְׁעוֹת, גַּלְיָו הַתְּזוּב אֶסְרָ (סח ב ט), 'נוג'י מוֹגְדֵי אֶסְרָתֵי - כִּלְיִתִּימִי, מִקְרָ - מַעֲמַךְ הָיִו, כְּלוּמַר, מַחֲמַת שְׂאִיחְרוּ אֶת מוֹעֵד הַתְּפִילוֹת נַעֲשִׂים שְׂבוֹרִים אֶסְרָפִים וְכֻלִּים.**

מבירת הגמרא: **מֵאֵי מִשְׁמַע דְּהָאֵי 'נוג'י' אֶרְבַּע דְּבִנְיָא הוּא** - מהיכן

מח. **תוספות** (ד"ס ממנא) ביאר שכוונת תרגומו של רב יוסף הוא על זמני התפילה, כמו שדרש רבי יהושע בן לוי, הלא ואין לפרש את כוונת הכתוב על הרגלים עצמם, שהרי לא שייך בהם אחרון, משום שאין להם תשלומין. וקשה על פירושה הרי אף התפילה מוסף אין תשלומין נכמבאר בתוספות לעיל (ג. ד"ס אעטא), ואם כן מרדכי לביד זמן תפילת מוסף שייך לשון אחרון יותר מאשר לגבי המועדים עצמם. רבי עקיבא אינו (מספיק ד"ס ממנא). והמהרש"א (ד"ס ממנא) ביאר שכוונת תרגומו של רב יוסף הוא על זמני המועדים עצמם, ובגמרא כאן דרשוהו על תפילת מוסף ולא בתרגום רב יוסף, ומה שהביאה הגמרא את תרגום רב יוסף היינו רק ללמוד משם ש'נוג'י הוא לשון שבר. מט. רבי אלעזר נקט כרבי יהודה משום שהלכה כמותו נכמבאר לעיל (ג.). תוספות רבינו יהודה (ד"ס לא ממנא). ג. רבי יהושע בן לוי דרש לגבי המאחר תפילת מוסף ש'נוג'י הוא לשון שבר, ורבי אלעזר דרש את אותו פסוק לגבי המאחר תפילת שחרית שהוא לשון צער, שלא גרוע כל כך כמו שבר. וביאר המהרש"א (ד"ס ממנא) שהשאל והמאחר תפילת שחרית יכול להתפלל אותה בתורת נובה, יש לה וחקון קצת. מה שאין כן בתפילת מוסף שאין מתפללים אותה בתורת נובה (פול מרבי ג' ס' ס' ס'). הרי זה מעוות שלא יוכל לחקון, ולכן דרש רבי יהושע בן לוי שהוא שבר. וראה ברייתו ובראיש (פ' ט) שהביאו גירסא אחרת בגמרא, ולגירסתם יש לפרש בשני הדרשות שהוא מלשון שבר. נא. רש"י (סח ט).

שנספק להפך שאין הלכה כרבי יהודה. וביאר הצ"ח (ד"ס ס' א' ע"ג) שרש"י לא ביאר כפשוטו ששאלת רבי זירא היתה מיהו התנא ששנה שאין הלכה כרבי יהודה והשיב לו רבי נתן שרבי יוחנן שנה זאת, שאם כן היה לרבי נתן להשיב רבי יוחנן אמרה! ולא היה לו להאריך 'כפי אמר רבי יוחנן אין הלכה כרבי יהודה דאמר מתפלל וכו'. אך ראה בצ"ח (סג) שכתב שדווקא לפרש כך, ועל כן מירש באופן אחר. וראה במהרש"ל (ד"ס נגאל סג) ששינה הגירסא בגמרא. מט. שנינו כן בתענית (ב). שרש לקוש שידר את המשנה ארבעים פעמים כנגד ארבעים יום שניתנה בהם התורה. ופירש שם רש"י (ד"ס מג) שעשה כן כדי שתתקיים בידו. ולפי רב אדא בר אבהו (סג) מספיק שילמד עשרים וארבעה פעמים נגדי תורה, נביאים וכתובים שהם עשרים וארבעה ספרים, כמבואר בכבא בתרא (ד.). מט. רש"י (ד"ס סח). נד. רש"י (פסחי סג). מה. רש"י (סג). נו. אף שיונתן בן עזריאל תרגם את הנביאים כמבואר במגילה (ג.), נקטה הגמרא רב יוסף משום שהוא היה בקי בתרגום שתרגם ינתן בן עזריאל. רש"י (קידושין ג.) ד"ס ממנא. וראה עוד בתוספות (נ"ג): ד"ס ממנא) וברושב"א (קידושין ג.) ד"ס ממנא) מה שביאר בוה. מט. בב"א מקום שמדובר בענין רע, מכניס את ישראל כלשון 'שנאיהם של ישראל', כמבואר בסוכה (נג), בזמן שהחמה לוקה סימן רע לעוברי כוכבים, לבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל מפני שישאל מנין ללבנה ועוברי כוכבים לחמה, הרי שהכוונה לישראל עצמם, אך הגמרא מבנה אותם 'שנאיהם של ישראל'.

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

ביאר נוסף: רב יוסף אפר, קנגד שמונה נשנה אנקרות של שם ה' שבקריאת שמע.

ביאר נוסף: אפר רבי תנחום אפר רבי יהושע בן לוי, קנגד שמונה נשנה חזקות שבשךרה - שיש בעמוד השרדה של כל אדם.^[1]

★

הגמרא מבארת את דיני הכרעות שבתפילה: ואפר רבי תנחום אפר רבי יהושע בן לוי, הותפלה תפילת שמונה עשרה, צריה שונקנע במקומות הראויים לכ"ל, עד שיתפסקו כל חזקות שבשךרה - עד שיראו את הפקקים שבעמוד השרדה, כלומר, שמחמת הכרעה יהיו ניכרים הקשרים של החוליות.²

עוף אפר, יש לכרוע עד כדי שיתראה אפר קנגד לבו - שיהיו שני קמטים בכשרו כנגד ליבו, וכניהם כשר ברוחב איטר.³

רבי הנינא אפר, גיין שונקנע [-שהריקין ראשו], שוב אינו צריה לכרוע. אפר רבא, והוא - דין זה שאמר רבי חנינא הוא דווקא בזמן הפציעה נשמה, וקטני פסאן דכרע - שניכר שהוא רוצה לכרוע, אך אינו יכול מחמת שהוא מצטרב.

★

הגמרא מבארת את מקור ברכת המינים שנתקנה לאחר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה את שמונה עשרה הברכות,⁴ וכנגד מי נתקנה. מקשה הגמרא: הני תמיני כרי - שמונה עשרה ברכות אלו שהוזכרו במשנתנו, הרי תשקרי הויין - תשע עשרה ברכות הן. מיישבת הגמרא: אפר רבי לוי, ברבת הגדולים - המינים בגבחה תקנוה זמן רב לאחר שתיקנו אנשי כנסת הגדולה את שמונה עשרה הברכות, ומחמת כן סתם תפילה נקראת 'שמונה עשרה'.⁵

מבררת הגמרא: קנגד מי תקנה. אפר רבי לוי, לרבי הנינא צריה דרבי שמואל בר גהקוני שביאר שמונה עשרה הברכות נתקנו כנגד שמונה עשרה אכרות של שם השם שב'ממור לדוד', ברכה זו נתקנה קנגד מה שנאמר בו, 'אף הבכור הרעים'.⁶ לרבי יוסף, שביאר שנתקנו כנגד שמונה עשרה אכרות של שם השם שבקריאת שמע, נתקנה קנגד אפר רבי יהושע בן לוי, שביאר שנתקנו כנגד שמונה עשרה חוליות שבעמוד השרדה, נתקנה קנגד חזקות שבשךרה.⁷

★

הגמרא מביאה מעשה לגבי תקנת ברכת המינים: תנו רבנן, שמונה הפקוקים בקדיר שמונה נשנה ברכות קנגד רבן גמליאל צל הפקר - כסדר המקראות.⁸ אפר רבן גמליאל צל הפקוקים, קלום [-האם] יש אדם שקנין שידע לתקן ברבת הגדולים - המינים, קמד שמואל תקטריה ותקנה.⁹

שנה אחרת ירד לפני התיבה ושךרה,

שהרי בשאדם עובר צפירה כסתר, אפר בליבו, הלאי ששלא וראני אדם, ומסחרת מחמת מורא הבריות אף שלפני הקדוש ברוך הוא הכל גלוי וידוע, ואם יהיה מורא שמים עליכם כמורא כשר ודם, תמנעו מהרבה עבירות.

בשנת קטירתו אפר קדם רבי יוחנן בן זכאי, פנו פרים מהבית, קפני המוקצה - שלא יטמאו בטומאת אהל המת,¹⁰ וקנינו פסא לתוקניהו קרה והורה ששאלו אליו ללוותו.¹¹

★ ★ ★

משנה המשנה שלפנינו הורת לעסוק בדיני תפילה, ומבארת את סדר התפילה שיש להתפלל בכל יום. כמו כן, מבארת המשנה את צורת התפילה בהולכי דרכים שאינם יכולים לכוין בתפילתם: רבן גמליאל אפר, קבל יום ויום ותפלה אדם שנה נשנה ברכות בתפילת העמידה.¹² רבי יהושע אפר, טעין שמונה נשנה ברכות יש להתפלל בכל יום.¹³ רבי גמליאל אפר, אם שגורה תפלה פסוי - שהוא למוד ורגיל בתפילה, ותפלה שמונה נשנה ברכות, ואם פאו - שאינו רגיל בה, מתפלל טעין שמונה נשנה.

רבי אליעזר אפר, הנושה תפלה קבע - מי שתפלתו רומה לאדם שעליו לעשות דבר קבוע ויש לו חובה לעשותו, ואמר 'מתי אפרוק מעלי עול זה', אין תפלתו תהנינים - אין תפלתו נושאת חן לפני הקדוש ברוך הוא, אף על פי שיוצא בה ידי חובה.¹⁴

המשנה מבארת את דיני התפילה בהולכי דרכים: רבי יהושע אפר, ההנהגה בקיום קנה שאינו יכול לכוין ליבו בתפילה, ותפלה קנה ואפר, 'הישע ה' את ענף את שארית ישראל', קבל פרשת העמוד - אף בשעה שפורשים לעבירות.¹⁵ יהיו צרכיהם גלויים קפנין לרחם עליהם, קרוף אמה ה' שומע תפלה.

הנה רובק צל הקמור ברוך, נרד מהחמור ונתפלה, ואם אינו יכול לירד, מפני שאין לו מי שיוחק את חמורו, יהיה [-יסובב] את קניו לצד ירושלים, והתפלל, ואם אינו יכול להקמור את קניו, וכו' את לבו קנגד בית קרשי הקדשים.

הנה קהלה בקפינה או באקרא - רפסודה, כלומר, עצים רבים הקשורים יחדיו, ומשיטן בנהר כמו ספינה,¹⁶ וכו' את לבו קנגד בית קרשי הקדשים.¹⁷

★

גמרא הגמרא מביאה כמה טעמים לבאר כנגד מה נתקנו שמונה עשרה ברכות הללו: שאלת הגמרא: הני [-אלן] שמונה נשנה ברכות שהוזכרו במשנתנו, קנגד מי נתקנו. משיבה הגמרא: אפר רבי הנינא צל הפקר רבן גמליאל צל הפקר שמונה נשנה ברכות ששם בה מעין כל הברכות האמצעיות, וחותם ברוך אתה ה' שומע תפילה. הנהגה קרוב לתוכוחו של שם הדיבורים שמונה נשנה ברכות. והמאמר וכל תפלה ששקבי בשמונה עשרה הברכות ויכול לכוין בהם. כט. רש"י (פסח ס"ז מ"א). ל. תפארת ישראל (מן א"ח). לא. רמב"ם (ד"ה גג), ומקור בגמרא הלן (ט"ז), וראה שם שמביאה הגמרא דעה נוספת. לז. רש"י (ד"ה גמליאל), ובאופן אחר פירש, שהוא עין גדול שנתנים בו רגלי האסורים, ומוליכים אותו כשרגליו בתוך עץ זה. על פי רש"י באיב (נ"ט מ"ד גמ). לז. בקריאת שמע הורב שם ה' שמונה עשרה פעמים, והינן בן שם הוי"ה וכן שם אלהות. מאיר (לאן נ"ג ד"ה ט"ק). לו. דהלן (ג). מבארת הגמרא באלו מקומות בתפילה יש לכרוע. הגמרא כאן מבארת את צורת הכרעות שיש לכרוע במקומות אלו. ראה לעיל בענין השטט לגבי דברי רבי נתנחם בשם רבי יהושע על לוי שביאר שנתקנו הברכות כנגד שמונה עשרה חוליות שבעשרה.

מה שהובא בשם הפני יהושע בטעם הדבר. לו. רש"י (ד"ה אפר), אך ברשב"א (ד"ה פ"ה גמליאל) הביא לפרש בשם רב האי גאון, שיש לו לכוף את ראשו, ככדי שיש יהיה איסור את דבר אחר מונח על הארץ כנגד ליבו, וראה. תוספות (פ"ג ד"ה גמליאל) כתבו בשם הירושלמי (פ"ה א"ה) שאין לכרוע יותר מרא. וביאר ה"ט"ו (ד"ה פ"ה אפר) שיש להיטהר לכוין את ראשו שוכרע יותר ממה שחייב, נראה כמתנאה. לו. כמבואר להלן (ג). לה. בכתב יד ורומפוט שישם גרסו 'המינים', ולפניו נשתנה מחמת הצנזורה. הגהות וציונים. ורשב"י בדפוסים ישנים נוסף מהשטטת הצנזורה שברכה זו נתקנה קרוב לתוכוחו של שם הדיבורים שמונה נשנה ברכות. והמאמר וכל תפלה ששקבי בשמונה עשרה הברכות ויכול לכוין בהם. כט. רש"י (פסח ס"ז מ"א). ל. תפארת ישראל (מן א"ח). לא. רמב"ם (ד"ה גג), ומקור בגמרא הלן (ט"ז), וראה שם שמביאה הגמרא דעה נוספת. לז. רש"י (ד"ה גמליאל), ובאופן אחר פירש, שהוא עין גדול שנתנים בו רגלי האסורים, ומוליכים אותו כשרגליו בתוך עץ זה. על פי רש"י באיב (נ"ט מ"ד גמ). לז. בקריאת שמע הורב שם ה' שמונה עשרה פעמים, והינן בן שם הוי"ה וכן שם אלהות. מאיר (לאן נ"ג ד"ה ט"ק). לו. דהלן (ג). מבארת הגמרא באלו מקומות בתפילה יש לכרוע. הגמרא כאן מבארת את צורת הכרעות שיש לכרוע במקומות אלו. ראה לעיל בענין השטט לגבי דברי רבי נתנחם בשם רבי יהושע על לוי שביאר שנתקנו הברכות כנגד שמונה עשרה חוליות שבעשרה.

מה שהובא בשם הפני יהושע בטעם הדבר. לו. רש"י (ד"ה אפר), אך ברשב"א (ד"ה פ"ה גמליאל) הביא לפרש בשם רב האי גאון, שיש לו לכוף את ראשו, ככדי שיש יהיה איסור את דבר אחר מונח על הארץ כנגד ליבו, וראה. תוספות (פ"ג ד"ה גמליאל) כתבו בשם הירושלמי (פ"ה א"ה) שאין לכרוע יותר מרא. וביאר ה"ט"ו (ד"ה פ"ה אפר) שיש להיטהר לכוין את ראשו שוכרע יותר ממה שחייב, נראה כמתנאה. לו. כמבואר להלן (ג). לה. בכתב יד ורומפוט שישם גרסו 'המינים', ולפניו נשתנה מחמת הצנזורה. הגהות וציונים. ורשב"י בדפוסים ישנים נוסף מהשטטת הצנזורה שברכה זו נתקנה קרוב לתוכוחו של שם הדיבורים שמונה נשנה ברכות. והמאמר וכל תפלה ששקבי בשמונה עשרה הברכות ויכול לכוין בהם. כט. רש"י (פסח ס"ז מ"א). ל. תפארת ישראל (מן א"ח). לא. רמב"ם (ד"ה גג), ומקור בגמרא הלן (ט"ז), וראה שם שמביאה הגמרא דעה נוספת. לז. רש"י (ד"ה גמליאל), ובאופן אחר פירש, שהוא עין גדול שנתנים בו רגלי האסורים, ומוליכים אותו כשרגליו בתוך עץ זה. על פי רש"י באיב (נ"ט מ"ד גמ). לז. בקריאת שמע הורב שם ה' שמונה עשרה פעמים, והינן בן שם הוי"ה וכן שם אלהות. מאיר (לאן נ"ג ד"ה ט"ק). לו. דהלן (ג). מבארת הגמרא באלו מקומות בתפילה יש לכרוע. הגמרא כאן מבארת את צורת הכרעות שיש לכרוע במקומות אלו. ראה לעיל בענין השטט לגבי דברי רבי נתנחם בשם רבי יהושע על לוי שביאר שנתקנו הברכות כנגד שמונה עשרה חוליות שבעשרה.

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

כט: [ב]

הגמרא מביאה לשון אחד בדברי רב הסדא בשם מר עוקבא: איבא דאמרי, אמר רב הקדא אמר מר עוקבא, אפילו בשעה שיש עובדים על דברי תורה, יהיו על צרכיהם גלויים לקנין לחם עליהם.

הגמרא מביאה בריתא ובה נוסחאות אחרות של תפילה זו: תנו רבנן, המוסיף במקום גידודי טוה ונקמים - חיות רעות ושורדים, מתפלל תפלה קצרה. ואיזה היא תפלה קצרה, רבי אבהו אומר, 'אשה רצונה בשמים ומעלה - עם הנמצאים בשמים שאין שום אדם, עשה כרצונך שאינו אלא לטוב, אך עם הנמצאים בארץ שיש בהם חטאים, עבור על רצונך, וכן גת רוח קצרה מתחת, שלא תתערבב רוחם על ידי חיות רעות או שורדים, והמזבזב בגינה אשה להם, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

רבי יהושע אומר, כך הוא נוסח התפילה, 'שמע שונת עמך ישראל וגשמה קהלה בקשמתם, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

הגמרא מביאה את נוסח תפילת הדרך: ואמר רבי יעקב אמר רב הקדא, על היוצא לדרך צריך להתפלל תפילת הדרך. שאלת הגמרא: מאי - מהי תפילת הדרך? משיבה הגמרא: כך הוא נוסח התפילה, 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתוליכני לשלום ומצויני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מפני כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה בעשתי וי, ותתני לי חסד ורחמים ורחמים בעשתי וי, וברוך אתה ה' שומע תפלה.

אבי כוכבי שיש להתפלל תפילת הדרך בנוסח שונה: אומר רבי יעקב, אמר רבי יעקב אמר רב הקדא, זו תפילת הדרך, שבה נטלים רשות לצאת לדרך.

רבי אבהו אומר, כך הוא נוסח התפילה, 'שמע שונת עמך ישראל וגשמה קהלה בקשמתם, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

הגמרא מביאה את נוסח תפילת הדרך: ואמר רבי יעקב אמר רב הקדא, על היוצא לדרך צריך להתפלל תפילת הדרך. שאלת הגמרא: מאי - מהי תפילת הדרך? משיבה הגמרא: כך הוא נוסח התפילה, 'יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתוליכני לשלום ומצויני לשלום ותסמכני לשלום, ותצילני מפני כל אויב ואורב בדרך, ותשלח ברכה בעשתי וי, ותתני לי חסד ורחמים ורחמים בעשתי וי, וברוך אתה ה' שומע תפלה.

אחרים אומרים, כך הוא נוסח התפילה, 'צרכי עמך ישראל מרובין, אך הואיל ונדעתם קצרה אינם יודעים לפרש כל צרכיהם, על כן יהי רצון מלפניך ה' אלהי, שתמן קול אחר ואחד גדי פרוסתיה, ואלך גונה וגונה גדי פרוסתיה, ברוך אתה ה' שומע תפלה.

אבי כוכבי שיש להתפלל תפילת הדרך בנוסח שונה: אומר רבי יעקב, אמר רבי יעקב אמר רב הקדא, זו תפילת הדרך, שבה נטלים רשות לצאת לדרך.

פרשת העיבור, משמע שהכוונה היא לכל פירוש שיש למילה 'עיבור', והיינו בין עברה שהוא לשרן, ובין אשה עברה. מהרש"א (פ"א ד"ה פסוק), והוסיף, שכן משמע מדברי רש"י (ד"ה פסוק - פסוק), ובענין יוסף (ד"ה פסוק) ביאר ענין הזכרת אשה מעוברת, שהכוונה היא אף שאתה מצטרף לק חכמה אל הטוב, כאשר מעוברת היא על צדו לפי שעה, ושמה לאחר מכן בלידת בנה, אף על פי כן יהיו צריכים לפתח לעולם מעליהם. ההולך במקום סכנה מחלל תפילה זו, מפני שבשעה שהולך עם מזכירם לו ועוונותיו, מחמתן כן מחמלא עליו הקדוש ברוך הוא כבעט. והיינו דוקא כשמוכרח ללכת במקום סכנה, אבל אם אינו מוכרח, אסור לו לעבור שם. נודע ביהודה (ד"ה פסוק) ד"ה פ"א ד"ה פסוק). זה פשוטו זה יש לבאר לשון 'פרשת העיבור', שהם פורשים לבערה. לשני השלושת הכוונה היא שכל מה שהיה, בין שתכנס עליהם ובין אם יעברו עבודת, תראה צריכים לחספם להם אותם, שלא יעצבו ללכת לטעם אחר. והיינו כשחללה כהן גדול (פסוק כ"ג) ואל יהו עמך ישראל צריכים להתפתח זה מה ולא לעם אחר, תלמידו רבנו יונה (ד"ה פסוק) חכמים חקנו ולומר תפילה זו בלשון סתום והיינו 'פרשת העיבור', ולא פירשו 'בשעה שאתה מחמלא עליהם עבד' או 'בשעה שהם עוברים על דברי תורה', מפני שאין חובר נאה לאומרו בתפילה. שיהיה מקובצת (ד"ה פסוק). יט. ראה להלן בהערה בדברי רבי יהושע בבבליה, שלפירוש 'העל' הברייתא עוסקת בתפילה קצרה הנאמרת במקום אחר, ואין אלו נוסחאות אחרות התפילה השנויה במשנתנו. רש"י (ד"ה פסוק ד"ה פסוק), ולפירושו, 'זמן חת ורח ליראך' הוא בקשה נוספת שלא תתערבב רוחם על ידי חיות רעות ושורדים. אך השיטה מקובצת (ד"ה פסוק) פירש שהכל בקשה אחת, והיינו בשמים תהנו כרצונך, ולומר במידת הדין, מפני שאין להם צד הרע ואינם חוטאים, אך עם הנמצאים בארץ תנה במידת הרחמים מפני שיש להם צד הרע חוטאים, והיינו 'זמן חת ורח ליראך' והמהרש"א (ד"ה פסוק) פירש, עשה רצונך עם הנמצאים בארץ, כפי גודלת בשמים, אך את יראך חוציא מגודלה אם היא רעה, ועשה להם חת ורח לבל תגויה. כא. כפי שאין אדם יודע מה טוב לו, ממקשים שהקדוש ברוך הוא יעשה מה שטוב בעיניו. מהרש"א (ד"ה פסוק) מפרש חיות (ד"ה פסוק) והב"ח (ד"ה פ"א ד"ה פסוק) ביאר, שההולך במקום ליסטים חרש שמה והרגוהו וחספאם כי היא נעצב על חטאיו, ולכן מחלל ואומר עשה לי אתה חטאים בעיניך לייסורו על חטאיו בדרכים אחרות, ולא תמסרני בידי ליסטים. ובענין זה מצאנו בספר פופטים (פ"ט) שאמר בני ישראל, 'חטאנו עשה אתה לנו ככל הטוב בעיניך, אך צילנו נא היסוד', כב. באברהם תמה, הרי כמשנתנו העבא רבי יהושע נוסח אתה שיש להתחלל במקום סכנה. ובתוספתא (פ"ג ד"ה פסוק) לא נטו כלל בברייתא את דברי רבי יהושע, ולגירסתם לא קשה כלל. ובתוספתא רבנו יהודה (ד"ה פ"ג ד"ה פסוק) הביא, שיש גודרים מחמת פסוקים, ורבי יוסי, גלייש גירסת הגמרא שלפנינו ביאר במענין יוס טוב (פ"ג ד"ה פסוק) שישנו נוסח אחר של התפילה. אף הגמרא, אף התוספתא, אף רש"י (ד"ה פסוק) לא נטו למכר

כן מסבא, אלא רק כאשר אמרו כן חכמי התלמוד. ועל כן פירש, שיש חילוק בין מקום סכנה או חסר, כפי שנתנו לבין מקום גודי חיה ולסטים השני בבבליה, במשנתנו מוכרז במקום שיש קוצים וברקנים, ויש ביד האדם לשמור עצמו, אך צריך להתחלל שלא ישנה ברוך מחמת סכחה או טרדה במחשבתו, ואילו בבבליה הסכנה היא מחמת חיות רעות ושורדים, שבה צריך שמרה יתירה מעומדים, משום שאין מועיל מה שהאדם משמר עצמו. ולכן במשנתנו ר' שמואל מחלל 'הישע' ה' את עמך וכו', אך בבבליה צריך להרחיב בתפילתו יותר, לכן נקטו לשון 'שועה' שהיא יותר מחפילה, ובמשנתנו לא נכר לשון זה. ובהו נחלקו החנאים בנוסח התפילה. כב. שועה וצעה הן לשונות תפילה, ואתה מהן לשון גיחה יותר מחברתה. מהרש"א (ד"ה פסוק ד"ה פסוק) פירש בדברי רבי יהושע, ששועה היא גיחה יותר מחפילה. וכב מההרש"א (פ"ג), שמפירושו נראה שגדס 'תפילה' בדברי רבי אלעזר כבי צדוק. כד. רש"י (ד"ה פסוק) והמהרש"א (פ"א ד"ה פסוק) ביאר, שהכוונה היא שהיה צריך להתחלל שמונה עשרה ברכות שלמות, אך הואיל ורעם קצרה מפני הדרך, כמו שנאמר (נחמ"ד פ"ד) ותקצר נפש העם בדרך, נראה שם פירוש רש"י שהאריך לבאר לשון זה, לכן אינו יכול לפרש צרכיו. מה. פרישה היינו כל צרכי האדם. שפתי חכמים (ד"ה פסוק) בשם רש"י בניטין (פ"ג ד"ה פסוק). כו. תפילה זו אינה פותחת ב'ברוך', מפני שאינה תפילה קבועה, אלא בקשת רחמים והוראה להשם יתברך, ומתחילה נתקנה כך. ר"א"ה (ד"ה פסוק). כז. בתב המאורי (ד"ה פסוק), שאף על פי שהלכה כאחרים, אם החלל באחת הנוסחאות האחרות שהוזכרו במשנה או בבבליה, יבא. כח. שפתי חכמים (ד"ה פ"ג ד"ה פסוק). כט. רש"י (ד"ה פ"ג ד"ה פסוק). אך תלמידו רבנו יונה (ד"ה פסוק) פירש, שהוודי אותו אלוהו תנבא לא לשבוע, מפני שמתוך שהאדם שוכן ומשך אחר תענוגותיו, שוכח את עניני הבורא ותפלה. ל. ב. נקרא הקדוש ברוך הוא, כמו שנאמר (נחמ"ד פ"ג ד"ה פסוק), ויודים אנקלוס ואת יודיה, ואתה שלו, והיינו קיינו. ורש"י (פ"ג ד"ה פסוק) יע' כב על מה שנאמר (פ"ג) וקנה שמים וארץ, כמו (פ"ג ד"ה פסוק) 'עשה שמים וארץ', ושע' ידי עשיתך קנאן לחיות שלו. לא. פ"אמורה תמה, כיצד ידע האדם לאחר תפילתו אם נתנו לו רשות או לא. ורש"י (פ"ג ד"ה פסוק) על פי דברי רבי יונה בן נוסח להלן (ל"ג), שאמר שאם שגרה תפילתו בפני יודע שהתקבלה תפילתו, ואם לא, יודע שלא התקבלה. ואף כאן יש לפרש שאם שגרה תפילתו הדרך שגורה כפי, משמע שהתקבלה תפילתו וקיבל רשות, ואם לא, משמע שלא התקבלה תפילתו. וראה שם שביאר על פי זה מודע נקט את נוסח התפילה בלשון יחיד. ועיין עוד בענין יוסף (ד"ה פ"ג ד"ה פסוק) מה שביאר בהו. לב. כב. מקום שאנו מבקשים 'זמן חסד' יש לפרש שהכוונה היא שתתני לחן במקום שאצטרך לחן, ולחסד במקום שאצטרך לחסד, אך אין לפרש שאנו מבקשים זמן חסד יוד, מפני שעלמם לא היה אדם שהיה בו זמן חסד יוד, מלבד האדם המלכה. גלוינו השם' (פ"ג ד"ה פסוק).

תפלת השחר פרק רביעי ברכות

התפילה שהיא לנו היום במקום העבודה שהיתה בבית המקדש^א, צריכה להיות מתוך יראה והכנעה.

מתוך שהביאה הגמרא פסוק זה וביארה את תחילתו, מבררת הגמרא את ביאור סוף הפסוק^ב. מבררת הגמרא: **קאי** - מהו הביאור בלשון הפסוק **וַיִּגְדְּלוּ בְּרַעְיָהוּ**. מבררת הגמרא: **אָמַר רַב אֶתְּמָר אֶתְּמָר אָמַר רַב אֶתְּמָר אָמַר רַב אֶתְּמָר**, שבמקום **וַיִּגְדְּלוּ** ושמחה **שָׁם תִּתְחַבֵּר** גם **רַעְיָהוּ**. כלומר, שכאשר האדם שרוי בשמחה וטוב לב, צריכה להיות שם גם רעדוה, כיון שכלי זה הוא נראה כפורק עול^ג.

הגמרא מביאה כמה מעשים מעניין זה, שבמקום גילה צריכה להיות גם רעדוה: **אֲפִי הָיָה יָתִיב קְפוּיָה דְרַבָּה** - אביי היה יושב לפני רבה, **הָיָה רַבָּה** - ראה רבה את אביי^ד, **דְּהָיָה קָא בְּדַח טוּבָא** - שהיה שמח ביותר, והיה נראה כפורק עול^ה, **אָמַר לו רבא, וַיִּגְדְּלוּ בְּרַעְיָהוּ קְפוּיָה**, הרי שאין לשמחו יותר מדי, אלא צריכה להיות גם רעדוה, **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו אביי, **אָמַר תְּפִילִין בְּקַנְיָא** - אני, תפילין מנחות עלי, ולכן איני חושש לזה, כיון שהתפילין הן ערות שממלת בוואי ועול מלכותו עלי, ואיני נראה כפורק עול^ו.

מעשה נוסף: רַבִּי יִרְמְיָהוּ הָיָה יָתִיב קְפוּיָה דְרַבִּי זִירָא, **הָיָה רַבִּי זִירָא** את רבי ירמיה^ז, **דְּהָיָה קָא בְּדַח טוּבָא**, **אָמַר לֵיהּ רַבִּי זִירָא**, **עָבַד אָעֵבַד יְהִיב מוֹתָרָא קְתִיב (מַעַל ד' ג),** כלומר, שיש יתרון ושכר לאדם כשמראה את עצמו עֵבַב^ח, הרי שאין ראוי לאדם להראות את עצמו שמח ביותר, משום שנראה מחמת זה כפורק עול. **אָמַר לֵיהּ רַבִּי זִירָא**, **אָמַר תְּפִילִין בְּקַנְיָא**, ולכן איני חושש לשמות יותר מדי, כיון שהתפילין הן הערות לכך שעול מלכות משום עלי, ואיני נראה כפורק עול.

הגמרא מביאה מעשים נוספים, מעניין מנעת ריבוי השמחה: **כּוּרְבָנֵי דְרַבִּינָא אָבְדוּ הַלְלוּ לַאֲמָרָא דְרַבִּינָא** - עשה שמחת נישואין לבנו, **הַתְּנַהוּ לְרַבִּינָא דְהוּוּ קְבֵרְהִי טוּבָא** - ראה מר בריה דרבינא את החכמים שהיו שמחים ביותר,

משיבה הגמרא: **אָמַר אָמַר רַבִּי יוֹסֵפְ בְּרַבִּי הִנְיָא**, יש להוכיח דבר זה **מִתְּקַא** - מפסוק זה, שאמר דוד המלך, **וַיֵּאָמֶר רַבִּבַּן סִקְדִּיף אָבָא בִּיתְדִי אֲשַׁמְחֵנָה אֵל הִיבֵל קְדָשֶׁךָ בִּיְהוָה** (מל"ב טו ט). ומסיום דברי דוד שישתחוה אל היכל קדשו של ה' מתוך יראה, יש ללמוד שכך היא הצורה הראויה לעמוד לפני ה' התפילה, מתוך יראה ה' והכנעה לפניו.

שואלת הגמרא: הרי אף לימוד זה יש לדחות, **מִקְפָּא, דִּילְמָא דְוִד שְׂאֵנִי**, משום דְהָיָה **בְּקַנְיָה טוּבָא** - שהיה מצער את עצמו מאד לבקש רחמים מתוך יראה והכנעה, ולא משום שרק כך היא הצורה הנכונה לעמוד בתפילה לפני ה'.

משיבה הגמרא: **אָמַר אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻעַ בֶּן לָוִי**, יש להוכיח דבר זה **מִתְּקַא**, שנאמר (מל"ב טו ט) **וַיִּבְנוּ לָהֶם קְבוּד שְׁמוֹ הַשְּׁתַחֲוִי לַה' בְּהִרְבַּת קְדָשׁ**. הרי שהשתחויה לה' צריכה להיות בהדרת קודש, **וְאֵל תִּקְרֵי** - אל תקרא בלשון הפסוק **בְּהִרְבַּת קודש**, **אָמַר** כאילו כתוב **בְּהִרְבַּת קודש**^י. כלומר, שהשתחויה לה' צריכה להיות מתוך חזרת קודש ויראה^{יא}. ומזה יש ללמוד גם שעבודת התפילה צריכה להיות מתוך חזרת קודש ויראה^{יב}.

שואלת הגמרא: מִקְפָּא - מנין שיש לקרוא כך את הפסוק וללמוד ממנו את החיוב להתפלל בכבוד ראש, **דִּילְמָא דְעוֹלָם אִימָא קָף** - אולי לעולם יש לומר שכוננת הפסוק היא להִרְבַּת קודש **מִקְפָּא**, כלומר שיש לעבוד את ה' מתוך הדר ויפוי, **בִּי הָא** - וכמו שמצאנו, **דְרַב יְהוֹדָה הָיָה מְצִינֵן נְפִישֵׁיהּ** - היה מקטש את עצמו בבגדים מהודרים, **וְהָרַב מְצִינֵי** - ורק אחר כך היה מתפלל^{יג}. ואם כן אין ללמוד מפסוק זה גם את דין המשנה, שיש לעמוד לפני ה' מתוך חזרת קודש ויראה.

משיבה הגמרא: **אָמַר אָמַר רַב נְהֶמְךָן בְּרַי יִצְחָק**, יש להוכיח דבר זה **מִתְּקַא** - מפסוק זה, שנאמר (מל"ב טו ט) **וַיִּבְנוּ לָהֶם ה' בְּהִרְבַּת קְדָשׁ**. הרי שמפורש בלשון הפסוק, שעבודת ה' צריכה להיות ביראה ובהכנעה. ואם כן,

אמר בענייני העולם, אלא אף על פי שהוא שמח בדברי תורה שבורר לו תלמודו, מכל מקום אמר לו שצריכה להיות גם רעדוה. אמנם הרמב"ם שם מפרש פירוש נוסף, שהגמרא כאן אכן מבררת על שאר שמחות בענייני העולם. מה **רש"י** (ד"ס מסילין) על פי מהרש"ל (נפ"כ טז). והיינו לשיטתו לעיל, שמה שאין לשמוח יותר מדי הוא משום שנראה כפורק עול. אמנם תלמיד רבינו יונה (ד"ס גמ' ל"ט) פירש, שאביי השיב שהוא שמח בתחנת התפילין עצמה, כיון שלא הניח קודם לכן תפילין כמה ימים באונס. והיינו לשיטתם שפירשו, שטעם האיסור הוא משום שעל ידי השמחה הוא עלול להימשך לתענוגי העולם והר"ד בהערה לעיל), ולכן פירש כאן, שכיון שמחה זו היא שמחה של מצוה, אין לו לחשוש שימשך על ידי זה לתענוגי העולם. והמאירי כתב (ד"ס מסילין), שכאשר האדם לובש תפילין אין הוא חושש שימשך על ידי זה לדברים מגונים, כיון שקדושת התפילין גורמת ליראת ממים. וכן הוא לשון הרמב"ם (מסילין פ"ד ה"א) **שכל זמן שתפילין על ראשו של אדם ועל זרועותיו הוא עניו וירא, ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה, ואינו מוהדר במחשבות רעות**. וכו'. וראה בהר"ן חיות (ד"ס גמ' ל"ט) שכתב, שמקורו של הרמב"ם הוא מגמרא זו. מו **תלמידי רבינו יונה** (ד"ס גמ' ל"ט). אמנם הצ"ח (ד"ס גמ' ל"ט) כתב, שבשונה מהסיפור הקודם, שם אביי שהוא התלמיד היה שמח, כאן רבי זירא שהוא הרב היה שמח. ורבי ירמיה הוא שהעיר לו על כך. וראה שם שהוכיח כן מניסת הרמ"ף בזה. מו **רש"י** (ד"ס גמ' ל"ט). ותלמידו רבינו יונה פירש (ד"ס גמ' ל"ט), שיש יתרון בכל עשב שהאדם עשב בו, כדי שלא ישמח וימשך אחר תענוגי עולם הזה. ומבארם תלמידו רבינו יונה, שאין הכוונה שישמח האדם להיות עשב. שהרי הצבצוב הוא חולי גורף, וכשהאדם חולה אינו יכול לעבוד את הבורא כראוי, אלא צריך להיות ממוצע בין השמחה והעצב.

לו. דוד היה מצער עצמו ביותר מחמת חסידותו, וכמו שאמר על עצמו (בפרק העוסק בתפילין) **כי חסיד אני** (מל"ב טו ט). מהרש"א (טו). לו **הבהרש"א** (ד"ס ד"ס גמ' ל"ט) מבאר את הדרשה, שכיון שפרק זה בתהלים מברר מענין התפילה, כמו שהוכיחו התוספות (ד"ס גמ' ל"ט), ובתפילה לא שייך כל כך שתהיה בהדרת קודש. לכן דרש רבי יהושע על ל"י שהכוונה להדרת קודש ששייכת יותר אצל תפילה. אולם הגמרא ודחה, שמצאנו גם לגבי תפילה ששייך שתהיה בהדרת קודש, כמבואר בסמוך. וראה בתורשי המלבי"ם (ד"ס גמ' ל"ט) שביאר, שהורוה של התפילה היא על ידי חזרת קודש. אבל אין הביאור שכאמת מלבי"ם את הלשון לקרוא 'בתורת'. לו **וכה** שנאמר בפסוק 'הדרת קודש', היינו שילבש בגדים נאים של קודש, כלומר, בגדים המיוחדים לתפילה. אמרו נוסף (ד"ס גמ' ל"ט), **נו**. **רש"י** (ד"ס גמ' ל"ט). אולם התוספות (ל"ט ג) **ד"ס** (מקום מפרשים, שהתפילה בעצמה נקראת עבודה, וכמו שדרשו בספר **שפך מים**), **זעזעו בכל לבבכם, זו תפילה**. ורש"י לא פירש כן. כיון שסבר שלשון עבודה סתם משמע עבודת הקרובות, ורק בפסוק **זעזעו בכל לבבכם** הכוונה היא לתפילה, כי עבודה בכל אינה אלא בתפילה, כמבואר בגמרא (מענין ג). מהרש"א (ד"ס ד"ס גמ' ל"ט). מו **רמב"ם** (ד"ס גמ' ל"ט). נו **בן פירש רש"י** להלן (ד"ס ד"ס), על המעשה שהביאה הגמרא בענין פסוק זה. וביומא (נ: ד"ס מקום) ביאר, שבמקום גילה הכוונה לתורה, כמו שכתוב (מל"ב טו ט) **קְדוּשָׁה יְהוָה שְׂמַח לְבָבִי**, וראה להלן בהערה על המעשה שהביאה הגמרא. ותלמידו רבינו יונה (ד"ס גמ' ל"ט) פירש, שעל ידי רוב השמחה עלול אדם להמשך אחר תענוגי העולם, ולשכתח את ענייני הבורא. נו **תלמידי רבינו יונה** (ד"ס גמ' ל"ט), וכן הוא בריטבי"א (וחמ"ד ד"ס מקום). מו **רש"י** (ד"ס ד"ס), וראה ריטבי"א (טו), שמפרש לפי פירוש רש"י ביומא (טו) (שהובא בהערה לעיל), שרבה לא חשד באביי שהוא

אין עומדין פרק חמישי ברכות

דניאל רגיל לעשות קודם לכן. הרי שמעולם היה רגיל להתפלל שלש תפילות בימים^[1].

מוסיפה הברייתא ושואלת: **יבוא, ותפילת אדם קצף רנה** [13] **קצף קצף**. משיבה הברייתא: **תלמוד לומר** - לכן מלמדנו הכתוב (סו, **קצף קצף**) **קצף קצף** וירושלמי, הרי שצריך להתפלל לצד ירושלים^[2].

מוסיפה הברייתא ושואלת: **יבוא, והא בולקין בקבת אחת** - שיתפלל את כל שלש התפילות בשעה אחת^[3]. משיבה הברייתא: **קבר פופורש גל ודי דוד שאין לעשות כן, דקתיב** (מלאס טו טז) **קבר וקברו וגו' אשיטה ואהמה וישמע קולי**. הרי שיש להתפלל בכל אחד משלושת הזמנים, בערב, בבוקר ובצהריים.

מוסיפה הברייתא ושואלת: **יבוא, ושמיני המתפלל את קולו בתפלתו**. משיבה הברייתא: **קבר פופורש גל ודי קנה שאין לעשות כן, ששמיני בתפלת חנה** (ממלא טו טז), **ויסנה היא מברכת על לכה בק שפתיך נעות וקולך לא ישמיני וגו'**. הרי שאין להשמיע קול בתפילה^[4].

מוסיפה הברייתא ושואלת: **יבוא, ישאף** - יבקש **אדם** את **צרכיו ואחר קב ותפילתו**, כלומר, שבתחילה יאמר את הברכות האמצעיות של תפילת שמונה עשרה שהן בקשת צרכים, ואחר כך יאמר את שלש הברכות הראשונות שהן של שבת. משיבה הברייתא: **קבר פופורש גל ודי שמיני שאין לעשות כן, ששמיני בתפילת שלמה בזמן חנוכת בית המקדש** (מלאס טו טז) **ויפניתי כל תפלת עבדך ואל תקחנה ה' אליקו ושמיני אל הרנה ואף התפילה אשר עבדך מתפלל לפניך היום**, ויש לפירש, מה שנאמר **רנה**, זו תפילה של שבת, ומה שנאמר **תפילה**, זו בקשה ושאלת הצרכים^[5]. הרי שהשבת קודם לבקשת הצרכים, ולכן יש להקדים את שלש ברכות השבת, ורק לאחריהן באות הברכות האמצעיות שהן בקשת הצרכים.

הברייתא ממשיכה בדיו זה, שהבקשה היא רק לאחר השבת: **אין אדם אומר דבר (בקשה) - מבקש את צרכיו, לאחר ברכת אמת וציב, קודם שלש**

ברכות הראשונות של שמונה עשרה, כיון שאין לבקש צרכים לפני ברכות השבת^[6]. **אף אחר התפילה**, קודם שפוסע לאחוריו^[7], אם בא לארוך בבקשות **אפילו בקבר וידוי שש יום הכפורים, אומר**.

מוסיפה הגמרא: **איתמר גמי בבית המדרש כדברי הברייתא, אומר רב הניא בר אשי אומר רב, אף על פי שאמרו חכמים (ע"ז טו) ששואף אדם את צרכיו בברכת שמיני תפילה^[8], מכל מקום, אם בא לומר תחנונים אחר תפילתו ולהאריך אפילו בקבר וידוי שש יום הכפורים, אומר**.

*

הגמרא מביאה כמה הלכות שנלמדים מתפילתה של חנה: **אומר רב הקונא, קמה הקבא ונברותא אינא קמשמע קוניה קראי דקנה** - כמה הלכות גדולות יש ללמוד מאלו המקראות שנאמרו בתפילת חנה^[9]. שנאמר בתפילת חנה (ממלא טו טז) **ויקנה היא מברכת גל קנה, פירוש, מתפללת ומכוננת בליכיה**, ו**קנאן** יש ללמוד **כלל בתפילה**, שצריכה שמיני את **כ"ב**.

לימוד נוסף: בהמשך הפסוק נאמר **רק שפתיך נעות, וקנאן** יש ללמוד **כלל בתפילה** שצריך שיתקו את דבריו בשפתיך, ולא רק לכיון בליבו.

לימוד נוסף: נאמר בהמשך הפסוק, **וקנאן** יש ללמוד שכל מתפלל אסור להגביה את קולו בתפילתו, אלא יתפלל בלחש.

לימוד נוסף: נאמר בסיום הפסוק, **וינחשבה עלי שמיני**, ומחמת כן הוכיח אותה עלי הכהן כמבואר בפסוק שלאחרי (סו טז), **וקנאן** יש ללמוד שצרכיו אסור להגביהם^[10].

*

הגמרא מוסיפה להביא הלכות הנלמדות מתפילת חנה: נאמר בפסוק הבא (סו טז), **ויאמר אליה עלי עד קומי ותשפתרין וגו' הסידי את יניך מעלך**. **אומר רבי אשינור, קנאן** יש ללמוד **קאדם שראוה בקבר**

שם שלום, כיון שפסוק יהיו לרצון נתקן חלק מהתפילה. ודעת תלמידי רבינו יונה (ד"ס ע"א) והרא"ה (ד"ס נסעק) היא, שמתוך להאריך בתחנונים גם קודם יהיו לרצון. ולכל הדעת מדברת הברייתא קודם שפסע לאחוריו, כי לאחר שפסע לאחוריו אין בזה שום חידוש, שהרי ודאי לא אסור את כל היום מלהאריך בתחנונים. מאירי (ד"ס ע"א).
ס. הברייתא הוצרכה ללמדנו היתר זה, כיון שהיה מקום לומר, שלאחר שכבר פרס שלש ברכות אחרונות שזן של שבת, אין ראוי לשוב ולהתחנן, שהוא דומה לעבד שכבר קיבל פרס מרוב (למן טז) וחזר לבקש טוב. המכחם (ד"ס ע"א).
סא. כעבורה וזה (טו), ונולקו התנאים בברייתא מתי ראוי להאריך ולבקש צרכי, וכי אליעזר אומר קודם תפילת שמונה עשרה [ראה רש"י שם (ד"ס ע"א)]. רבי יהושע אומר לאחר תפילת שמונה עשרה, וחכמים אומרים לא דכריז וזל דכריז וזל, אלא שואל אדם צרכיו בשומע תפילה. סב. מהלשון מרזיין, שרק לאחר התפילה מותר להאריך בתחנונים, אבל בשומע תפילה אין להאריך כל כך. תוספות (פ"ג טו ד"ס ע"א). סג. על אף שלעיל (ג) רצה רבי אליעזר להוכיח מתפילת חנה שצריך להתפלל בכבוד ראש, ודחתה הגמרא, שמא שונה חנה שהיתה מרת לב ביותר, מכל מקום אין הדחייה שם אלא לגבי הלכה זו שצריך להתפלל בכבוד ראש, כיון שתלוי בזה שהיתה מרת נפש, אבל שאר הלכות אפשר ללמוד מתנה. מהרש"א (פ"א ע"א): רבי אליעזר לא חשש רש"י (ממלא טז).
סח. הבעם שחשבה עלי לשיכורה, הוא משום שבימהם לא היו רגילים להתפלל בלחש. רש"י (ממלא טז ע"א).
סח. והקשה מהרש"א (פ"א ד"ס ע"א ק"א), וכי היו רגילים לעשות שלא כיון, והלא בגמרא כאן מבואר שאסור להגביה את הקול בתפילה. ולכן ביאר ברוך אחרת, שעלי חשבה לשיכורה משום שהביתה להתפלל, כמו שנאמר (ספס טז ע"א) ויהי כי הרבתה להתפלל לפני ה' ועלי שמר את פיה. סו. ראה לקמן (ע"ט), שמתחבת חנה לעלי וזכחה זו אל חתן את אמתך לפני בת בלעיל' וגו', לומדים ששכרו המתפלל חנה כעובד רחוק.

נד. שפוטו של מקרא הוא, כמו שהיה מתפלל לפני גזירת דרוש שלא להתפלל, אלא שרבי זה שדניאל התפלל גם לפני גזירת דרוש לא הוצרך הפסוק לאמרו, שהרי עיקר הגזירה היתה לאחר דרוש הברייתא מלשון 'מקראת רנא' שהכוונה היא קודם שגלו ועדיין היה בית המקדש קיים. מהרש"א (פ"א ד"ס ע"א).
נה. אף על פי שלעיל (ג) שנינו בברייתא, שהעומד בתוך צדאין יכיון את לבו כנגד ארץ ישראל, והעומד בארץ ישראל יכיון את לבו כנגד ירושלים, הרי שבתוך לארץ אין צורך לכיון את לבו כנגד ירושלים דברי הברייתא כסוגייתו אלא רק כנגד ארץ ישראל, יש לומר שבכל שקרובה לארץ ישראל אפשר לכיון אף נגד ירושלים, כמו העומר בארץ ישראל. מהרש"א (פ"א ד"ס ע"א).
נו. ראה לעיל (כז), 'המשמיע קולו בתפילתו הרי זה מקטני אמנה'. וביאר רש"י (סו ד"ס ע"א).
נא. ראה בליקוט באיורים, שהובא נידון האם צריך המתפלל להשמיע לאוזניו או שיכול להתפלל ללא הוצאת קול. נו. רש"י (ד"ס ע"א). וביאר מהרש"א (פ"א ד"ס ע"א), שלשון 'תפלה' מתפרשת בשני אופנים: א. מלשון שבת. ב. מלשון בקשה. ונתנה, בתחילת הפסוק נאמר, 'ופנית אל תפלת עבדך ואל תחננה' וגו', הרי שלמה הוכיח בתחילה 'תפלה' ולאחריה 'תחנה', ועל שתי אלו סיים, 'לשמע אל הורג ואל התפלה'. ומפרשת הברייתא שרנה' האמורה בסוף הפסוק היא 'תפלה' האמורה בתחילת הפסוק 'תפלת עבדך', ושם מתפרשת 'תפלה' מלשון שבת ורנה, ולשון 'תפלה' בסוף הפסוק היא 'תחנה' האמורה בתחילת הפסוק 'אל תחננה', והיינו מלשון בקשה. נה. הרי"ף והרא"ש לא גרסו תוכה זו. גליק ונאמא וייסא. אולם ראה בעיני הפשט^[11] שלפי רש"י מבוראת היטב גיטא זו. נט. ורש"י ורש"י נולקו בדבר זה, דעת הרשב"א בשם הראב"ד (פ"א ע"א) שאין להאריך בתחנונים אלא לאחר אמירת יהיו לרצון' אחר ברכת

דרשו ד' זע
העמוד הימי

ש ותחי נ

הצטרפו אלינו לתו

שיעורים מרתקים
שבחרנו עב

הרב דוד בוק שליט"א - עברית

הרב אריה זילברשטיין שליט"א - עברית

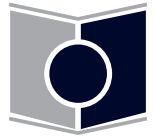

הרב מאיר ערערא שליט"א - צרפתית

הרב דוד הופשטטר שליט"א - אנגלית

כנסו לקו השיעורים של 'דרשו' 36

זו
מי

מען פּשעם

כּנִית 'העמוד היומי'

ממגידי השיעורים
מזרכם, ה"ה:

הרב עמרם בינעט שליט"א - אידיש

הרב מנחם דריימון שליט"א - עברית

הרב ירמיהו לעסין שליט"א - אנגלית

הרב שלמה סטרו שליט"א - ספרדית

Dirshu.co.il : 5 או 077-2222-60

”וְהַתְּלַמֵּד בְּלִבּוֹ”

המבחן השני בתוכנית

‘העמוד היומי’

ברכות יז. - לא:

יתקיים אי”ה

ביום שישי ג’ טבת

וביום שני ו’ טבת

במוקדי מבחני ‘דרשו’

בכל רחבי הארץ

רשימה מלאה של מוקדי

המבחנים ניתן למצוא בכל

עמדות נדרים פלוס

מלאה הארץ דעה את ה'

צרפת

הרב נפתלי לוי

טלפון:

+33139836131

אימייל:

dirshufr@gmail.com

אירופה

הרב בנימין עקשטיין

טלפון:

+447967228624

אימייל:

dirshuuk@gmail.com

ארה"ב

הרב משה פישער
הרב יצחק שפיגלמאן

טלפון:

+17329873948

אימייל:

info@DirshuNJ.org

ישראל

משרד ראשי

טלפון:

02-5609000

אימייל:

dirshu@dirshu.co.il

בלגיה

הרב אברהם דוד קנופלר

טלפון:

+32489791363

אימייל:

adknopfler@gmail.com

אוסטריה

הרב עמנואל זילבערמאן

טלפון:

+43676848044782

אימייל:

dirshuwien@gmail.com

שוויץ

הרב דוד גוטמן

טלפון:

+439608530

אימייל:

d.gutmann@wohnplus.ch

אנגליה

הרב יחזקאל שובקס

טלפון:

+447535653708

אימייל:

Office@dirshu.co.uk

ארגנטינה

הרב דניאל כהן

טלפון:

+54911536418397

אימייל:

dirshuargentina@gmail.com

דרום אפריקה

הרב ארי טבאק

טלפון:

+27-82-744-4123

אימייל:

tabacks@iburst.co.za

ונצואלה

הרב יעקב בן כליפה

טלפון:

+582123151794

אימייל:

benkalifar@gmail.com

הונגריה

הרב דוד קלטי

טלפון:

+36/703204277

אימייל:

keletid@gmail.com

בלארוס

הרב אפרים ביניק

טלפון:

+97239122721

אימייל:

eabinik@gmail.com

פנמה

הרב יוסף פרץ

טלפון:

+50766788088

אימייל:

librosmarr@gmail.com

אוסטרליה

הרב אבא לוין

טלפון:

+614-01567358

אימייל:

dirshuaustralia@gmail.com

מקסיקו

הרב משה פרץ

טלפון:

+5215515686944

אימייל:

kasherms@gmail.com

הולנד

הרב יונתן סיגל

טלפון:

+1686225838

אימייל:

sigalj@hotmail.com

גיברלטר

הרב יצחק לוי

טלפון:

+35058009479

אימייל:

Isaac.levy@hassans.gi

רומא

הרב נחמיה גולדשמיט

טלפון:

+393516090226

אימייל:

n548538234@gmail.com

ברלין

הרב אבי קנטור

טלפון:

+49 176 32707543

אימייל:

Aviezer7700@gmail.com

